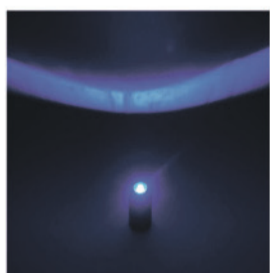
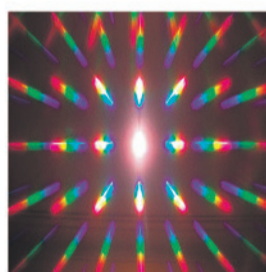

'Uzdižem se poput Feniksa.'

'Izaberite između svjetla i tame!'

IN MEMORIAM RADOVAN IVŠIĆ
RAZGOVOR: RADE DRAGOJEVIĆ
TEMAT: HUMAN RIGHTS FILM FESTIVAL

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

**ČITAJTE
IVŠIĆA**

<i>Sanjao sam 5</i>	<i>str. 7</i>
<i>Kaplje na travi III</i>	<i>str. 11</i>
<i>Kaplje na travi IX</i>	<i>str. 17</i>
<i>Djevojčica</i>	<i>str. 24</i>
<i>Brzo III</i>	<i>str. 35</i>

RADE DRAGOJEVIĆ

PROTIV
PROTJERIVANJA
ĆIRILICE

S RADOM DRAGOJEVIĆEM,
NOVINAROM I GLAVNIM
UREDNIKOM SAMOSTALNOG
SRPSKOG TJEDNIKA *Novosti*,
U POVODU IZLASKA TOG
TJEDNIKA NA KIOSKE

BORIS POSTNIKOV

Trebalo je proći deset godina i izići 519 brojeva da bi *Novosti* konačno, početkom prosinca, došle na kioske. Kako je izgledalo raditi i djelovati u paradoksalnoj poziciji javno gotovo pa nevidljiva novinara? I koji vam se društveni i politički pomoci čine presudnima za vašu odluku da naposljetku ipak istupite na "glavnu scenu", što se to u nas bitno promijenilo i nagnalo vas da, kako ste napisali u uvodniku prvoga broja distribuiranoga na kioske, od "iritantnih uljeza" postanete "iritantni komšije"?

– Meni lično ta pozicija nevidljivosti bila je jedva podnošljiva. Kad se već bavim novinarstvom, onda je minimalni uvjet da proizvod vidi što je moguće veći broj ljudi. Mi donedavno nismo ispunjavali ni to. Novine su se u tih deset godina distribuirale besplatno preko crkvenih opština, pododbora Prosvjete, vijeća i kancelarija Srpskog demokratskog foruma, uglavnom na područjima od posebne državne skrbi. I danas dio tiraže ide na taj način i namijenjen je našim čitaocima slabije imovne moći, ali najveći ipak ide preko regularnih mreža Tiska i Distripressa. Dakle, ja sam zbog svega toga sretan. S druge strane, čini mi se da sam samo jednu frustraciju – onu vezanu uz rečenu invizibilnost, zamijenio drugom – stalnom strepnjom vezanom za prodaju. Tako sam za prve brojeve kao mahnit obilazio kioske po gradu i gledao kako su plasirane novine, na pultu, ispod pulta ili sa strane te na licu mjesta intervenirao, tražio da se stave na vidljivo mjesto i sl.

Što se tiče pogodnog političkog trenutka, meni on nije bio nešto posebno važan. Više je to brinulo izdavača. Inače, društvenu klimu u nas karakterizira posvemašnja rezigniranost. Ja na naslovnu stavim Vuka Draškovića i nitko da mi javno prigovori. Privatno da.

RASCJEPKANA SCENA NEZAVISNIH MEDIJA

Nepunih mjesec dana i pet brojeva nakon početka "normalne" novinske distribucije, može li se naznačiti prva, pa makar i provizorna rekapitulacija? Kakve su reakcije čitatelja, koliko primjeraka prodate? Izlazak *Novosti* na kioske bio je najavljen čak i u posebnoj emisiji HRT-a *Otvoreno* (doduše, morali ste je "dijeliti" s temom druge blokade fakulteta), a kako vam se čine odjeci u medijima nakon prvih brojeva?

– O AFERI HYPO OBAVJEŠTAVAMO SE IZ STRANIH MEDIJA, DOK SU DOMAĆI GLAVNOSTRUJAŠKI MEDIJI ZA NJU NEZAINTERESIRANI. LAKO JE UOČITI DA TA NEZAINTERESIRANOST PROIZLAZI IZ DIREKTNE UMIJEŠANOSTI NJIHOVIH GAZDI U AFERU –

– DRUŠTVENU KLIMU U NAS KARAKTERIZIRA POSVEMAŠNJA REZIGNIRANOST. JA NA NASLOVNU STAVIM VUKA DRAŠKOVIĆA I NITKO DA MI JAVNO PRIGOVORI –

– Prodamo se otprilike pola od plasirane tiraže, dakle oko dvije tisuće primjeraka. S tim brojem prodanih primjeraka mi smo prisutni na javnoj sceni, ali smo daleko od bilo kakvih velikih brojki. Uostalom, bilo je to i za očekivati. Imamo najmanje dvije stvari koje nas recepcijski opterećuju, ali od kojih niti hoćemo niti možemo odustati. Najprije, neki su tekstovi odštampani na pismu koje je u Hrvatskoj praktično protjerano iz javnog života, a drugo, milje iz kojeg novine dolaze je manjinski i srpski. Što se tiče mog gostovanja u *Otvorenom*, tu nema nekih mistifikacija. Dakle, ja sam nazvao urednicu emisije, objasnio sam o čemu se radi, nju je to zainteresiralo i eto mene na televiziji. Nudio sam se ja i emisiji koja mi se činila bližom po svjetonazoru – *Nedjeljom u dva* – čak nešto kao znam i urednika, al' jok. Čovjek tu nije našao ništa zanimljivo pa onda nije bilo ni mog gostovanja.

Kako vidite položaj *Novosti* u kontekstu aktualne novinske produkcije u Hrvatskoj, što mislite o medijskom pejzažu u koji ste stupili?

– Novinari se pate da proguraju važne vijesti, urednici su pod pritiscima privatnih vlasnika i onda kao posljedicu imamo to da se novinarima nerijetko onemogućava slobodno pisanje. Odatle, vjerojatno, toliko kalkulantskog novinarstva, ali, velim, sami novinari su za takvo stanje, ipak, najmanje krivi.

Ovdje bih dodao jednu stvar oko medijskog pejzaža, kako ga nazivate. Čini mi se da dovoljno snage nemamo ni mi u *Novostima* ni vi u *Zarezu* – a *Zarez* dijelom doživljam i kao svoj – kao ni kolege u *H-Alteru* ili u nekim drugim nezavisnim medijskim pokušajima. Dakle, nitko od nas nema sam dovoljno snage da učini presudnu stvar i bitno promijeni medijski pejzaž. Snage nas ovako rascjepkanih male su i nedostatne. Međutim, kako vidim, nema ni neke objedinjavajuće snage koja bi sve nas nosioce tih malih medijskih hegemonija, na neki način, natjerala da se ujedini i napravimo, recimo, jedne velike, prave dnevne novine koje bi i u kvalitativnom i kvantitativnom smislu mogle konkurirati medijskim mogulima i korporativnom tipu novinarstva. To je šteta.

MJESTO SLOBODNOG IZRAŽAVANJA

Novosti su percipirane, a i najavljivane i kao svojevrsan "nastavak *Ferala* drugim sredstvima": u redakciji su Viktor Ivančić, Marinko Čulić, Srećko Pulig, Igor Lasić, Tena Erceg, tu su i iščašeni vizualni komentari Alema Ćurina... S druge strane, one su "klasičnije" koncipirane, bez satiričkih priloga, s rubrikama poput *Sporta* itd. Koje aspekte

Feralova "pisma" želite sačuvati i tradirati, a gdje vidite razlike u odnosu na poziciju koju je izabrao i držao split-ski tjednik?

– *Feral* će nastaviti živjeti kroz autore koje ste nabrojili. Mi, dakako, nećemo ponavljati feralovski koncept, ali kritički pristup je prisutan i u *Novostima*, baš kao i u *Feralu*. Također, nećemo imati satirične stranice.

Dolazak tih novinara, valja i to reći, dijelom je rezultat i krizne situacije na novinarskom tržištu. Kao što se zna, otpuštanja kolega s posla prošle godine bilo je napretek. Ponekad se sam smatram svojevrsnim "kriznim profiterom" jer sam upravo takvu kriznu situaciju iskoristio da dovedem dobre novinare i sve sam to učinio puno lakše nego što bi mi to pošlo za rukom da je situacija regularna i da vlada normalna zaposlenost. S druge strane, pretpostavljam da su i oni *Novosti* prepoznali kao mjesto slobodnog izražavanja. A i dajemo plaće, što je važno, pa onda sve to nekako ide.

Ovako, prema našem iskustvu ispada da je država najbolji vlasnik. Šalje pare, nit' pita tko smo ni čiji smo, nit' je interesira što pišemo. Dokle će to trajati, vidjet ćemo, ali zasad mogu konstatirati da nikakvih uvjetovanja od financijera nije bilo.

Čini mi se da je prva stvar kojom su "iritantni komšije" odlučili iziritirati svoje domaćine nakon što su im se pozvali u goste praksa tiskanja dijela sadržaja na ćirilici. Koji su vaši motivi za to, što se nadate postići, je li bilo nekih reakcija, pozitivnih ili negativnih, posebno usmjerenih na tih dvadesetak različitih slova?

– *Novosti* su i nadalje dijelom svojim sadržajem glasilo jedne nacionalne manjine, pa i zbog toga imamo obavezu njegovati to pismo. Baš nikakvih negativnih reakcija na ćirilicu nije bilo u prvih mjesec dana. I inače, nema negativnih reakcija na novine kao takve, ako zanemarimo poneko obraćanje veteranskih udruga Savjetu za nacionalne manjine – Vladinom tijelu koje financira projekt – s primjedbama da smo mi nešto kao antihrvatski, antidržavni i sl. To zasad ipak doživljam kao dio političkog folkloru oko čega se ne treba previše uzbuđivati. Vjerojatno ima negativnih reakcija i po hrvatskim slovima, glasovima koncila, ali to, jednostavno, ne stignem pratiti. Inače, smatram da nitko u nas ne bi smio pristati na situaciju da čitavo jedno pismo bude *de facto* ostracirano. Protiv toga se treba buniti neovisno o nečijoj etničkoj pripadnosti jer je posrijedi žestoka antikulturalna situacija.

POLITIZACIJA DRUŠTVENIH PROBLEMA

Osim ćirilicnim pismom, *Novosti* se od najvećeg dijela domaćih novina razlikuju i time što nisu pretrpane oglasima. Prema prvim, pomalo zavidnim komentarima vaših kolega, ova komotna pozicija neopterećenosti tržišnim uspjehom svojevrsna je privilegija osjećate li posebnu odgovornost s obzirom na to da niste upleteni u te komplicirane i teško sagledive konstelacije oglašivačkih utjecaja na uređivačku politiku? Koliki i kakav vam se, generalno, čini utjecaj oglašivača na kreiranje današnje medijske konstrukcije naše stvarnosti?

– Ha, ha, ova vam je dobra – "nismo pretrpani oglasima". Mi doslovno nemamo ni jedan plaćeni oglas, a po svemu sudeći, nećemo ni imati. Međutim, to nam nije egzistencijalno važno jer smo, hvala Bogu, na budžetu. To je sigurno privilegija koju ćemo iskoristiti. Već pet godina nisam u glavnostrujaškom novinarstvu pa sam pomalo zaboravio kakvi sve pritisci tamo vladaju. Međutim, mogu lako zamisliti sve te implicitne i eksplicitne zahtjeve novinarima da pišu *piarovski*, naručeno ili kontrolirano. Primjer je afera Hypo o kojoj se, kao što, vjerojatno, znate, manje ili više obavještavamo iz austrijskih i njemačkih medija, dok su domaći glavnostrujaški mediji za tu temu nezainteresirani. Lako je uočiti da ta nezainteresiranost proizlazi iz direktne umiješanosti gazdi tih medija u spomenutu aferu. Dakle taj "*silenzio stampa*" posljedica je pritiska vlasnika da se o glavnoj korupcionaškoj aferi u nas piše malo i selektivno. Nadam se da mi tu možemo naći prolaz i objaviti ono što drugi ne smiju. Uostalom, vidjet ćemo. Vrlo će se brzo ocrtati granice i naše slobode.

Čini mi se da je, s obzirom na to da *Novosti* uspostavljaju određeni odmak spram posljednjim godinama spektakulariziranih i "marketinški rekoncipiranih" dnevnih i tjednih novina, u njima ipak još premalo kulture; ako ostanemo pri onoj paraleli s *Feralom*, onda otprilike četiri stranice po broju, koliko je kod vas rezervirano za kulturu, ipak djeluje pomalo mršavo, a književne, kazališne i filmske kritike, iako seroznije od onih atavističkih "ostataka ostataka" recenzentskih praksi u većini naših tiskovina, čine se nedovoljno ekstenzivnima.

– Tu ste u pravu. Kulture je u *Novostima* kvantitativno malo. Međutim, mene kao urednika, zanima samo kritika, dok me fenomenološki pristup u kulturi manje interesira. Uostalom, možda se o kulturi i nema bogznašto više reći od ovoga što nudimo. Drugo, zanima nas više politika i politizacija društvenih problema, a nešto manje njezina kulturalizacija.

KULTURNA DISTORZIJA

Među prominentnijim aktivnostima Srpskoga narodnog vijeća je i organizacija Srpskih dana kulture prošle godine po četvrti put. Kako se razvija ta manifestacija, kako su izgledala njezina dosadašnja izdanja, kakva je bila recepcija, jeste li zadovoljni?

– Tu samo mala ispravka, Dane organizira Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, a ne Vijeće, ali se i tu nešto pitam. Godine 2009. održani su četvrti Dani i kao nekakav dobitak za ovu sredinu vidim, recimo, u ciklusu filmova jugoslavenskog modernista iz šezdesetih godina Kokana Rakonjca, autora kojeg ni ovdašnji informiraniji filmofili ne percipiraju, a čiji su se filmovi u prosincu mogli vidjeti u kinu Europa. Čini mi se da je svrha Dana upravo da dostavi upravo takve, manje poznate, starije ili recentne kulturne pojave i predstavi ih ovdašnjoj publici. Bili su tu prošle, 2009. godine i, recimo,

momci iz *Betona*, prošlih godina doveli smo i književnika Svetislava Basaru, muzičara Miloša Petrovića, zatim Horkestar. Organizirali smo i gostovanje Jugoslavenskog dramskog pozorišta i drugih velikih teatarskih kuća, ali ta razmjena sada ide i bez naše medijacije, pa ćemo od takvih megalomanskih stvari odustati, između ostaloga i zato jer je to dosta skupo. Ja, dakle, ovakav program vidim, prije svega, kao priliku da se izmjene informacije, umjetnici i prakse koje se na daju vidjeti često u nas i koje, barem dijelom, nude ponešto iskušeni optiku. Na takvoj ćemo kulturnoj distorziji nastojati ubuduće, ili barem dok se ja budem pitao.

Konačno, postoje li neki konkretni planovi u vezi daljnjeg uređivanja i profiliranja *Novosti*? Koja su vaša očekivanja – što bi one trebale donijeti hrvatskom medijskom prostoru, što srpskoj manjini, da biste ispunili vlastita očekivanja? Postoje li već ili ih možda planirate neki projekti unutar Srpskoga narodnog vijeća koji nisu vezani uz *Novosti* a da konvergiraju tim ciljevima?

– Ima nekih ideja o radiju, ali u to nisam uključen i ne znam dokle se stiglo. Što se *Novosti* tiče, vjerojatno će se povećati obim novina, dodat će se još osam stranica i, ako bude novca, pokušat će se poboljšati web izdanje, a možda se krene i prema portalu. **E**

ILUSTRACIJA Oleg Šuran

MEDIJI KAO ORGAN TRANZICIJE

UNATOČ FLOSKULAMA O NESLOBODI HRVATSKIH MEDIJA, ONI SU JOŠ RELATIVNO SLOBODNI, MEĐUTIM NEDOSTAJE PRAVA SISTEMSKA KRITIKA MEDIJA KOJA BI OTIŠLA DALJE I OTVORILA PROBLEMATIKU HEGEMONIJE KAPITALA

MATE KAPOVIĆ

U najboljem od svih svjetova, u kojem žive nositelji i recipijenti vladajuće ideologije, mediji imaju bitnu ulogu. Oni su objektivni prenositelji informacija, marni tragaoci za istinom, "demokratski korektiv", samoprijegorni zaštitnici malih ljudi te revni i neovisni kritičari sustava. No ima i odstupanja i nesretnih aberacija, pogotovo na nesretnom Balkanu, koji nikako da dosegne mitske demokratske uzuse magičnoga Zapada. U hrvatskoj se kaljuži problemima sa slobodom medija doskače na različite načine – na načelnoj razini tako što se čeka sanjani ulazak u europske integracije da nas Europa riješi tih sitnih nedostataka koje sami ne možemo riješiti, a na nešto prozaičnijoj razini, recimo, studentskim godinama u SAD-u (na takve stipendije obično idu mlade nade HRT-a), kolijevci demokracije i slobodnih medija.

KOLIKO "SLOBODE"? S navedenim uvodom ima više problema. Počevši od općenite tvrdnje o medijima kao o objektivnim prenositeljima informacija, što oni nisu, do autoneokolonijalnih paušalnih ocjena da su hrvatski mediji neslobodniji, zbog određenih demokratskih deficita i kraće tradicije demokracije, od primjerice američkih medija. Zapravo se može ustvrditi upravo obrnuto. Zbog našeg su kraćega povijesnog iskustva s blagodatima liberalne demokracije hrvatski *mainstream* mediji čak i nešto slobodniji od američkih (manji, subvencionirani, marginalni, internetski mediji mogu biti posve slobodni i neovisni kad su posrijedi autori i uređivačka politika, no njihov je utjecaj na opću javnost uglavnom zanemariv). Tu "slobodu" treba shvatiti uvjetno – riječ je jednostavno o manjku uvježbanosti u autocenzuri, o ne toliko dobro istreniranu umijeću "proizvodnje pristanka" i o nešto labavijim okvirima dopuštenoga. Tolerancija na ekscese u srednjostrujaškim medijima u našem je medijskom prostoru ipak nešto veća nego u američkima te su tako naši mediji u tome ograničenom segmentu, posve slučajno, čak i nešto slobodniji od američkih.

Primjeri mogu biti posve banalni: u Hrvatskoj, primjerice, nije neobično da se povremeno (iako ne prečesto) u *mainstream* medijima pojave i radikalni kritičari sustava, bilo strani (poput Noama Chomskog, koji u SAD-u ili nekim drugim zemljama ne može doći u srednjostrujaške medije), bilo domaći. No iako tako dolazi do situacija kakve u SAD-u nisu uobičajene ili su svakako puno rjeđe, u konačnici se ništa bitno time ne mijenja. Jednako kako se pokazalo da je izravan i vidljiv nadzor nad medijima, kakav je postojao npr. u realsocijalističkim državama, zapravo bio nepotreban, pokazuje se da nema prave potrebe čak ni za tolikom autocenzurom i okvirima "onoga o čemu se smije govoriti" kakvi postoje u američkim srednjostrujaškim medijima. Može se dopustiti i više ekscesa nego što je ondje običaj i sustav će svejedno ostati

siguran. Stoga ne treba nužno pretpostavljati ni da će se hrvatski mediji, kad je riječ o autocenzuri i "prešutnom dogovoru o tome što je medijski prihvatljivo", kretati u američkom smjeru s obzirom na to da za tim nema prave potrebe.

HEGEMONIJA KAPITALA Kako su odstupanja od idealna načina na koji bi mediji trebali funkcionirati ipak razmjerno očita, i kako je svakom sustavu, pogotovo nominalno demokratskom, za održavanje privida slobode potrebna kritika, o određenim se problemima s medijima mora govoriti. Osim posve prozaičnih problema, kao što su fizički napadi na novinare, tu se problematika uglavnom svodi na dvoje: kritiku državnoga aparata koji utječe na medije (to je najčešće u vezi s utjecajem državnih struktura na HRT) i, puno rjeđe, kritiku utjecaja gospodarske elite na medije. U oba se slučaja to radi kroz duboku ideološku prizmu. U prvom je slučaju to uglavnom dio uobičajenih neoliberalnih napada na državu koja se prikazuje kao korumpirana i izvor svih zala, što izravno ili neizravno služi kao opravdanje daljnjih privatizacija svega i svačega, pri čemu bi blagotvorni utjecaj kapitala i tržišta tobože donio i toliko željenu slobodu i neovisnost. Utjecaj državnih struktura na medije nesumnjivo postoji. Kao primjere možemo navesti sastanak premijera Sanadera i predsjednika Mesića s vodstvom HRT-a sredinom 2008. kako bi mu naredili da malo pozitivnije izvještava o NATO-u i hrvatskom ulasku u nj, sastanak premijera Sanadera u jesen 2008. s uredništvima svih većih medija kako bi im "objasnio" zašto je bitno pisati pozitivno o novoj neoliberalnoj reformi zdravstva ili ulijetanje ministra Primorca u redakciju *Jutarnjeg lista* u proljeće 2009. kako bi novinarima prekrojio članak o studentskoj blokadi.

No takav se utjecaj vlasti na medije upotrebljava kao opravdanje za ideološko udaranje po onim segmentima društva koji još koliko-toliko potpadaju pod određenu demokratsku kontrolu. Osim toga, kritika se takva utjecaja politike na medije uglavnom svodi na sitna međustranačka politikantska prepucavanja. Nerijetko i mediji priznaju da takvih utjecaja ima, ne nalaze u tome ništa posebno sporno, a javna reakcija potpuno izostaje. Tako je jedan novinar tjednika *Global* u jesen 2009. otvoreno priznao u svom članku da je premijer Sanader zahtijevao da vidi i promijeni članak dotičnog novinara koji govori o njemu – tu nije vidio ništa pretjerano čudno, osim što mu je to bio dokaz svojevrstne ekscentričnosti i sebeljubivosti bivšega predsjednika Vlade. Poznato je također da se ne smije pisati negativno o velikim kapitalistima kao što su Todorčić ili Kerum – to je, recimo, javno na HRT-u u jesen 2009. priznao kolumnist *Jutarnjeg lista* Miljenko Jergović – jer oni nakon toga povlače svoje reklame iz dotičnoga medija. Ne može se negativno pisati ni

o kapitalistima kao što je Pavić, čiji EPH posjeduje većinu medijskoga prostora u Hrvatskoj. Ako se utjecaji ekonomske elite na medije ipak spominju, oni se uvijek smatraju ekscesom i posljedicom individualnih psiholoških profila pojedinih tajkuna, a ne posljedicom samoga sustava. Ako je posrijedi utjecaj

vlasnika medijske kuće na svoje novinare, kuka se o nedostatku demokratske ili socijalne svijesti pojedinog vlasnika, a sustavni problemi koncepcije privatnog vlasništva nad medijima ostaju potpuno zanemareni.

No to nije nikakva hrvatska posebnost, klasičan su primjer "slobodnih" i "neovisnih" privatnih medija mediji Ruperta Murdocha koji su 2003. svi, njih više od stotinu, podupirali američku okupaciju Iraka. U Hrvatskoj je hegemonija kapitala nad medijima očita ne samo u obliku privatnoga vlasništva nad medijima ili u obliku utjecaja vlasti, a preko njih i kapitala, na državne medije, nego i u sveprisutnosti kapitala u medijima na sasvim banalnoj razini – predstavnici Hrvatske udruge poslodavaca (točnije: Hrvatske udruge parazita) nezaobilazni su gosti i komentatori u svim medijima. Indikativno je da je tadašnji predsjednik HUP-a Đuro Popijač (a sadašnji ministar gospodarstva) u jesen 2009. postao i predsjednikom Programskog vijeća HRT-a.

NEPOSTOJANJE SISTEMSKE KRITIKE Kako je rečeno, mediji sebe smatraju neovisnim i slobodnim kritičarima sustava. No kritika je, kad se u medijima javlja, u načelu uvijek u okvirima sustava. To je ponajprije zato što novinari u pravilu nemaju kategorijalnog aparata koji bi im omogućio doista sistemsku kritiku i zato što u medijima takva kritika jednostavno ne bi bila "primjerena". Često se, primjerice, kritizira privatizacija. Način na koji se privatizacija dogodila toliko je očit da se sintagma "privatizacijska pljačka" rabi gotovo kao sinonim riječi "privatizacija". Kako posljedice takva procesa ne mogu zanijekati, mora se o tome pisati negativno (ali unutar sistema). Tako dolazi do apsurdnih situacija da negativno (unutar sustava) o tome pišu novinari u medijima kompanije EPH (koja je, među ostalim, upravo takvim procesom nastala) ili da o potrebi "revizije pretvorbe i privatizacije" govore čak i oni politički akteri koji su u nju bili aktivno umiješani. Takav je javni govor o "pljačkaškoj privatizaciji" jalov i bezopasan te ima ulogu ispušnoga ventila i nije nikakva prijetnja *statusu quo*. Tako se privatizacija uglavnom kritizira zbog toga što se u određenom broju slučajeva nije poštovao zakon, iako je posve jasno da su privatizacijom profitirali upravo oni koji su te zakone donosili, tako da nije jasno kako su onda ti zakoni relevantni. Istodobno, koncept se privatizacije nikako ne kritizira. Samo bi kritika privatizacije kao takve i shvaćanje činjenice da se privatizacija

— MEDIJI SU, U TRENUTAČNOJ SITUACIJI, PAS ČUVAR SUSTAVA ČAK I KAD SU PRIVIDNO KRITIČNI. MEDIJI SU U OVAKVU SUSTAVU SAMO SLUŠKINJA KAPITALA ILI KAPITALU PODVRGNUTE DRŽAVE —

nikako nije mogla "poštenije" obaviti značila doista sistemsku kritiku. Privatizacija se morala obaviti na više ili manje jednak način kako se obavila. Eventualno se mogla napraviti prividno "poštenije", npr. češkim modelom, dijeljenjem dionica radnicima u većem broju slučajeva, ali je u konačnici rezultat opet isti: ono što je nekoć bilo u zajedničkom, društvenom (ili državnom) vlasništvu, završava u rukama uskoga sloja privatnih vlasnika (domaćih ili stranih).

Jednako tako, u medijima se može naći isključivo na kritike našega domaćeg "divljega" kapitalizma, koji tobože predstavlja nekakvu iznimku, koji nije "pravi" (valjda onda i "pošten") kapitalizam i koji navodno stoji u opreci prema "civiliziranom", "pravom" kapitalizmu kakav postoji na mitskom Zapadu (u takvim je okvirima ostajao i ugasli *Feral Tribune*, koji se inače smatra "radikalnim"). No "naš" kapitalizam nije ništa posebno drugačiji od kapitalizama u drugim zemljama. On se razlikuje prema nekim osobinama od kapitalizama u drugim zemljama (postoje različiti tipovi kapitalizama, a sustav u svakoj državi ima određene posebnosti), ali to ne znači da je to išta manje "pravi" kapitalizam. Doći na razinu systemske kritike tu nije pretjerano teško, značilo bi to tek jednostavno prihvatanje činjenice da tu nije riječ o manama nekakve naše verzije "divljega" kapitalizma, nego da su tu posrijedi nedostaci i karakteristike kapitalističkoga sustava općenito. No takvo bi što izišlo iz medijskih granica dopuštenoga te se stoga takve kritike ni ne javljaju (osim vrlo iznimno, a ni tad ne od novinara).

UNUTARSISTEMSKA "KRITIKA" Unutarsystemske se kritike najčešće svode na korupciju, koja je tobože obilježje našega "balkanskog blata" za razliku od "uređenog Zapada" – kao da ondje nema korupcije i sukoba interesa (dovoljno je promotriti afere koje se događaju na Zapadu, činjenicu da bivši premijeri Blair i Schröder sada zapravo rade za velike multinacionalne kompanije čije su interese prije štitili kao političari ili to da se u SAD-u redovito događaju prijelazi ljudi s najviših pozicija u velikim kompanijama u strukturu vlasti i obrnuto). Druga je takva unutarsystemska kritika kukanje o mitskoj "pravnoj državi", što je valjda krajnji domet kritičnosti medija. "Pravna država" jedan je od temeljnih mitskih medijskih narativa (uz mit o domaćem "divljem kapitalizmu" i euroatlantskim integracijama). To je moderna hrvatska liberalna utopija

– san o društvu u kojem će se svi zakoni poštovati te će sve biti u redu, pri čemu se zaboravlja jednostavna činjenica da zakone pišu upravo oni koji na društvu parazitiraju. Nasjedanje na mit o “pravnoj državi” znak je potpuna nedostatka kategorijalnog aparata za realnu analizu sustava i indikator je potpune političke nepismenosti. To je, dakako, tipično za većinu hrvatskih tzv. “lijevih” (zapravo liberalnih) intelektualaca.

Da navedemo još jedan primjer, to što neki kapitalist (npr. Kerum) sustavno krši radnička prava, ne dopušta sindikalno udruživanje radnika, ne plaća prekovremeno, drži plaće na minimalcu ili na ugovoru na određeno, nikad se ne kritizira na sistemski način tako da se zapita koja je uopće logika u tome da se uskom sloju ljudi dopustilo da se obogate tijekom faze prvobitne akumulacije kapitala u ‘90-ima na račun čitavog društva, što onda samim time prisiljava većinu da prodaje svoj rad za nadnicu, pri čemu često nemaju čak ni osnovna radna prava (koja su katkad čak i osigurana zakonom). Takva se sistemska pitanja uvijek svedu na pitanje individualnih psiholoških profila pojedinih tajkuna, na retoričke lamentacije o tome da bi država trebala nešto poduzeti da bi se barem osnovna, nominalno zakonski zajamčena prava zaštitila (što onda služi kao opravdanje konačnom cilju hrvatskoga skrašavanja u neoliberalnoj Nedodiji EU) ili, u najboljem slučaju, na slijeganje ramenima uz “argument” da više “nismo u socijalizmu”. U medijima se radi konačnoga cilja, euroatlantskih integracija, kooptira doslovno sve. Tako je politolog i bivši veleposlanik u SAD-u Ivan Grdešić u proljeće 2008. u TV prijenosu pohvalio prosvjede protiv Georgea Busha zato što su takvi prosvjedi uobičajeni na Zapadu pa nas i to njemu približava, svodeći tako prosvjede na spektakl i zanemarujući političku poruku prosvjeda. Sličan je i primjer završetka članka u Novom listu u jesen 2009. o jednoj hrvatskoj ekstremnolijevoj organizaciji – članak završava konstatacijom da su takve organizacije uobičajene u Europi pa nas, eto, i to približava Europskoj uniji.

U medijima se tek gdje gdje može naći i na pravu sistemska kritiku, obično od pojedinih domaćih ili stranih intelektualaca, ali se takvi ekscesi, koji su tu zapravo samo da bi stvorili privid demokratičnosti te zato što su zapravo posve bezopasni, vrlo lako utope u općemu medijskom diskursu koji neprestano dokazuje upravo suprotno. Osim toga, ne treba posebno ni napominjati da je prava sistemska kritika nemoguća u vrlo ograničenom prostoru koji se u medijima može dobiti, odnosno – takva se kritika nužno u većini slučajeva mora svesti na jednostavno iznošenje iskaza koji nisu u skladu s ustaljenim mišljenjem, ali koje se zapravo ne stigne na pravi način argumentirati (kako kaže Noam Chomsky, nemoguće je dati argumentiranu heterodoksnu kritiku u nekoliko minuta između reklama). Sistemska kritika tolerira se u manjim dozama sve dok predstavlja eksces i dok na neki način sudjeluje u legitimaciji sustava dajući mu privid demokratičnosti – da dođe do *stani-pani*, jasno je da bi se i najmanja mogućnost takve ozbiljne kritike uklonila (što ne znači da treba unaprijed odustati od pokušaja sistemske kritike u medijima).

MEDIJI KAO ŠIRITELJI IDEOLOGIJE Jasno je kako zadržavanje medija na unutarsistemskim nazovikritičkim pozicijama znači i prešutnu legitimizaciju sistemskih problema i prešutno opravdavanje *statusa quo*. No to upravo i jest uloga medija. Kritike su u medijima, bile one klasične – unutarsistemske, bile iznimne – sistemske, za sustav u načelu posve bezopasne. Zbog svojevrsne se blaziranosti sustava može putem

medija uputiti i najveća kritika, no to ne znači da će se zbog toga išta dogoditi. Tek tu i tamo padne pokoja žrtva (npr. u jesen 2009. ministar Polančec), koja onda služi kao opravdanje zadržavanju *statusa quo*.

Govoreći o mogućnostima kritike, tu je funkcioniranje medija poprilično složeno. Sloboda kritike ovisi o mnogo okolnosti. Ovisi o pojedinim novinarima (etablirani su novinari puno slobodniji od neetabliranih, a kolumnisti su slobodniji od običnih novinara), urednicima, segmentu programa (primjerice, *Vijesti* su na HRT-u obično slobodnije, tj. manje kontrolirane od središnjega *Dnevnika*, što se vidi u izvještavanju o različitim prosvjedima i sl.), no ni otvorena cenzura nije rijetka (npr. na HRT-u, gdje je za to sasvim otvoreno više puta prozvana Hloverka Novak Srzić, primjerice u vezi s izvještavanjem o NATO-u 2008. itd.). U privatnim medijima kolumnisti, pa i drugi novinari mogu imati razmjerno dosta slobode dok ne djeluju izravno protiv privatnih interesa svojih vlasnika. Tako npr. onda nije nemoguće da se u mediju koji je u vlasništvu jednog tajkuna piše protiv drugih tajkuna – naravno, zato što se piše o tajkunima kao pojedincima, a ne o konceptu privatnoga vlasništva nad sredstvima za proizvodnju općenito. Već je rečeno da je sistemska kritika u *mainstream* medijima nepostojeća jer svi novinari razmišljaju u postojećim okvirima.

Za razliku od javno proklamirane uloge medija kao objektivnih prenositelja informacija i kritičara sustava, ona je u stvarnosti nešto drugačija. Mediji služe kao širitelji vladajuće ideologije, bilo da to rade skriveno i između redaka, bilo posve otvoreno. Primjer je posljednjega priloga u HTV-ovu *Dnevniku*, tobože informativnoj emisiji, u jesen 2009. u kojem se govorilo o tome kako su hrvatski radnici lijeni, kako je to zato što psihološki uvijek okrivljuju druge (čitaj: državu) za svoje probleme, kako Dalmatinci previše čitaju novine što znači da premalo rade itd. Mediji također stvaraju privid kritike dajući tako sustavu legitimaciju, a dopuštajući u minimalnim količinama i sistemska kritiku, stvaraju “utjehu u otporu” koja opet ima smisao učvršćivanja *statusa quo*. Oni djeluju i kao “proroci” državnih struktura najavljujući nove poteze vlasti (“reforme”, privatizacije itd.), čime se ispipava puls javnost te ju se priprema za buduće poteze. Mediji su i jedan od kanala kroz koji gospodarske elite vrše pritisak na vlast da bi se izvršili nužni “bolni potezi” koji bi išli njima u korist. Važna je medijska funkcija i proizvodnja stvarnosti, kao, primjerice, kad se građane uvjerava da žive bolje nego što misle, da im je sad bolje nego što je bilo u bivšoj državi i sl. (to se uvijek potkrjepljuje iskrivljenim statistikama i mišljenjima “stručnjaka” – primjer je toga velika medijska kampanja “Moja Hrvatska” *Jutarnjega lista* u jesen 2009). To se također radi i skriveno, zamjenjujući prave vijesti i analize “žutilom” te stvaranjem zamjenskih afera da bi se prikrili pravi problemi. Klasični primjeri stvaranja zamjenskih afera nacionalistička su huškanja u vezi s graničnim sukobima sa Slovenijom, vječne rasprave o partizanima i ustašama i sl. Takve afere pomažu u skrivanju pravih problema kao što su ekonomska kriza, povećanje nezaposlenosti, neoliberalne “reforme” *Zakona o radu*, zdravstva, visokog obrazovanja i sl. “Žutilo” se obično opravdava (ako se uopće opravdava) time da ljudi to traže. No ta se potražnja uvelike i smišljeno proizvodi. Također, nije točno da ljude ne zanimaju “ozbiljne” vijesti – to pokazuje primjer HTV-ova *Dnevnika*, koji je uvijek najgledanija emisija (na stranu njegova kvaliteta). Važnu ideološku ulogu ima prikazivanje života bogatih i slavnih u medijima. Uz to što na praktičnoj razini

može služiti u vrlo profane svrhe kao što je popravljavanje imidža pojedinih kapitalista, ima i bitniju opću ulogu – stvaranja iluzije da svi mogu uspjeti samo ako se dovoljno potrudu. Medijska je prezentacija *jet-seta* moderni kapitalistički opijum za mase.

MEDIJI KAO SLUŠKINJA KAPITALA Posebno se treba osvrnuti na veliku svjetsku ekonomsku krizu 2008.-2009. koja je donekle promijenila situaciju u medijima. S obzirom na očito zakazivanje dosadašnje vladajuće paradigme neoliberalnoga kapitalizma, tolerancija se na ekscese u srednjostrujaškim medijima, i kod nas i u svijetu, nužno morala povećati. U SAD-u je tu najbolji primjer, donedavno posve nezamislivo, otvoreno antisistemska kritiziranje kapitalizma kao sustava Michaela Moorea u *mainstream* medijima (vezano uz njegov posljednji film iste tematike). No to je poseban slučaj jer je tu riječ o specifičnim okolnostima – etabliranu redatelju koji je dugo gradio karijeru kritičkim dokumentarcima da bi na kraju došao u poziciju, i zbog svoga minolog rada i statusa, ali i zbog objektivnih okolnosti (krize), eksplicitno napadati sustav. No robustnost sustava trpi i takvu kritiku bez velikih problema. Na svjetskoj se razini taj fenomen najbolje očituje u povratku popularnosti Karla Marxa, o kojem se sad piše i u *mainstream* medijima, iako pojednostavljeno i radi otvorene kooptacije, što samo još jedanput pokazuje poznatu kooptativnu fleksibilnost kapitalizma. Tako se Marxovo učenje, paradoksalno, rabi za očuvanje kapitalizma. Priznaje mu se da su

mu neka zapažanja i teorije bile točne, iako se to obično svodi na moralističke i netočne interpretacije o pretjeranoj pohlepi i sl., ali se to upotrebljava kao polazište za potrebu stvaranja novoga kapitalizma “s ljudskim licem” ili se Marxa svodi na nekoga tko nam možda može koristiti tako što će se od njega uzeti kakvi konkretni savjeti koji bi nam mogli koristiti u trenutačnoj krizi, odbacujući kao pretjerane njegove ideje o revoluciji i sl.

Osnovne pretpostavke za postojanje slobodnih medija ne mogu postojati sve dok su mediji u privatnom vlasništvu, dok ovisi o svojim vlasnicima kapitalistima i velikim kompanijama koje imaju svoje materijalne interese, dok ovisi o reklamama drugih kompanija i dok im je jedina funkcija stvaranje profita, a ne prijenos informacija, kritički odnos prema sustavu i djelovanje u općem interesu. U okvirima je privatnoga vlasništva nad većinom medija “sloboda” moguća samo vrlo ograničeno, u dozama koje daju samo privid demokratičnosti. Koncept privatnoga vlasništva nad medijima potpuno je nespojiv sa slobodom i neutralnošću medija. Mediji su, u trenutačnoj situaciji, pas čuvar sustava čak i kad su prividno kritični. Mediji su u ovakvu sustavu samo sluškinja kapitala ili kapitalu podvrgnute države. Veliki mediji osnovne pretpostavke da budu doista slobodni i neovisni mogu imati samo ako su u javnom (društvenom) vlasništvu i iznutra ih kontroliraju novinari umjesto državnih struktura te ako prihodima nisu ovisni o kapitalistima i velikim kompanijama. **E**

ČITAJTE IVŠIĆA

5

Boje me okružuju i dižu, i ono, što vidim, više nije ni drvo, ni planina, ni ograda, nije ni riba u dubini, ni duga, ni dan. Na mene gleda iz svake daljine tisuću rođenih cvjetova, koji dolaze i nestaju za mojim kopcima i za mojom tamom. To je golo kupanje s novim kamenom, s travom, s obalom, ali sada lako i mekano i tako samo, da bi svaki val bio prejak i prevelik: odmah bi poremetio čvrsti obruč mira. Otvoriti se bilo bi neobično, poći nevjerojatno, potrčati zločin. No gibanje je ipak široko, a tišina se širi kao valovi oko kamena na nepokretnim, otvorenim jezerima, gdje ni jeka ne spašava prošlost. U oku osjećam laku igru, radosnu i zabavnu kao što su kameniči u brzom gorskom potoku. Osjećam stablo kao sjenu i htio bih je pogledati, ali sam nepomičan. Meni je kao da se mogu micati samo kao suncokret: za suncem.

RADNICI I RADNIČKA PRAVA

U SVJETLU SVE INTENZIVNIJE SURADNJE STUDENATA I RADNIKA TE IZRAŽAVANJA STUDENTSKE SOLIDARNOSTI S RADNICIMA U ZAJEDNIČKOJ BORBI ZA OPĆEDRUŠTVENE INTERESE, NAKON "STUDENSKOG" FAQ-A O BESPLATNOM OBRAZOVANJU I BLOKADI DONOSIMO "RADNIČKI FAQ", KOJI DOTIČE I MNOGO ŠIRA PITANJA I PROBLEME

www.slobodnifilozofski.com

"SOCIJALNO PARTNERSTVO" I "SOCIJALNI DIJALOG" Pojmovi "socijalno partnerstvo" i "socijalni dijalog", koji se neprestano zazivaju, imaju bitnu ulogu u stvaranju prividne slike suvremenog društva. Njima se radnike, unatoč stvarnosti koja je očito drugačija, pokušava uvjeriti u to da su radnici tobože ravnopravni partneri s poslodavcima, da oni rade zajedno radi obostrane koristi te da su u gotovo pa prijateljskom odnosu. "Dijalog" se pak predstavlja kao razuman način komunikacije radnika i vlasnika/uprave te sredstvo kojim se sve treba rješavati. "Socijalni dijalog" se stoga stavlja u oštru suprotnost s "pretjeranim" i "nepotrebnim" postupcima kao što su štrajkovi, prosvjedi i druge vrste izravne radničke pobune u borbi za svoja prava. Ono što se pod "dijalogom" zapravo podrazumijeva beskonačni su razgovori i pregovori radničkih predstavnika s upravom/vlasnicima koji često služe samo tome da sve ostane više-manje kako je i bilo.

No stvarnost je drugačija, bez obzira na to u što nas pokušavali uvjeriti poslodavci, vlast i mediji. Radnici i poslodavci jednostavno nemaju iste interese. Poslodavcu je u interesu da radnik ima što nižu plaću, da radi na određeno (i samim time ima puno manja prava), da mu ne plaća prekovremeno i različite doprinose itd. Poslodavci i tajkuni uvijek idu za tim da radnika što više stisnu i da iz njega izvuku što više profita, bilo to zakonito ili nezakonito. Pritom nije bitno kakvi su pojedini vlasnici/poslodavci/tajkuni kao osobe – jesu li oni dobri ili loši, pristojni ili bahati, pohlepni ili ne. Bez obzira na to kakvi su oni kao osobe, da bi se bavili poslom kojim se bave, moraju težiti stvaranju profita. A do profita kojemu teže poslodavci mogu doći samo na štetu radnika. Bez razlike između onoga što radnicima plaćaju za njihov rad i onoga što na tržištu dobiju za robu koju ti isti radnici proizvode, za poslodavce nema profita. Profit je upravo ta razlika. On je osnovni motiv ulaganja svakog poslodavca, neovisno o tome je li riječ o proizvodnji čelika, automobila ili uredskog pribora. Težiti povećanju profita za poslodavca znači povećati razliku između tržišne cijene robe koju prodaje i onoga što radnicima za njihov rad plaća. Sirovine i strojevi koje poslodavac "osigurava" za proizvodnju ne mogu biti izvor profita jer ih poslodavac u pravilu i sam mora kupiti prema tržišnoj cijeni da bi uopće mogao pokrenuti proizvodnju. U gotovom proizvodu koji se prodaje, vrijednost se početnih sirovina ne mijenja. Ono što čini razliku između vrijednosti neobrađene sirovine i gotovog proizvoda vrijednost je uloženog rada radnika. Da ga poslodavac plaća prema njegovoj punoj vrijednosti, ostala bi mu samo točna vrijednost sirovina koje je i platio. Profita dakle ne bi bilo, pa time ni motivacije za proizvodnju. Poslodavci ne profitiraju od tuđeg rada zato što su zli po prirodi, nego zato što je sustav takav: ako oni to neće činiti, zamijenit će ih drugi koji hoće. Oni koji u tome odbijaju sudjelovati, na kraju će pod pritiskom konkurencije propasti. Stoga je bitno shvatiti da svaki poslodavac, kada dospije u dilemu između dobrobiti radnika i potrage za profitom, mora raditi protiv interesa svojih radnika. Činit će to koliko god je moguće, a to znači – koliko god mu to radnici dopuste. Kad to neki poslodavac ne bi radio, ne bi bio to što jest i ne bi se mogao baviti time čime se bavi. Radnik koji to

ne shvaća, ne može se uspješno boriti za svoje interese i prava.

Radnici, s druge strane, imaju potpuno suprotne interese – dobru plaću, siguran posao, sigurno preživljavanje za sebe i obitelj, dobre uvjete na poslu, radna i socijalna prava itd. Koliko god se ta bitna suprotnost i suprotstavljenost interesa radnika i poslodavca pokušavala prikriti zavaravajućim pojmovima kao što su "socijalno partnerstvo", ona je ipak tu. Vlasnici imaju samo jedan interes – profit. Priče o socijalnoj osjetljivosti poslodavca i brizi za radnike služe tome da se taj interes prikrije. Priči o dobronamjernosti poslodavca cilj je obuzdati radnike i spriječiti ih u organiziranoj borbi za svoje interese. Svaki poslodavac zna da borba radnika za svoje interese direktno ugrožava njegove interese. Čak i ako se radnici u trenucima dobrog poslovanja mogu izboriti za neke ustupke i povlastice, sve će se to okrenuti na prvi znak krize i lošijeg poslovanja (a krize, recesije i zastoji u proizvodnji neizbježni su te se neprestano i iznova događaju). U trenucima krize poslodavci (i državna vlast koja ih podupire) brinu se o sebi, a ne o radnicima. Težinu i teret svake krize poslodavci će uvijek pokušati prebaciti na radnike. A to hoće reći – na one koji su za krizu najmanje odgovorni, ali su prema svome materijalnom položaju i društvenoj moći najranjiviji. Radnici ne mogu očekivati da će svoja prava dobiti ako samo šute i nadaju se dobronamjernosti poslodavca i državnih vlasti. Tko se za svoja prava ne bori, neće ih ni imati. Da bi se za svoja prava mogli uspješno boriti, radnici moraju biti spremni i sposobni realno sagledati svoj položaj u društvu koje podupire njihovu podređenost interesima poslodavca i stvara uvjete za njihovo izrabljivanje. Važan preduvjet za sagledavanje vlastite situacije jest biti svjestan smisla fraza poput "socijalnog partnerstva", što se njima želi postići i čijim interesima služe. A to nikako nisu interesi radne većine.

SINDIKATI Sindikati su tradicionalni zastupnici radničkih prava, organizacije koja okupljaju radnike, pregovaraju u njihovo ime, organiziraju prosvjede itd. Prema zakonu svi radnici imaju pravo stupiti u sindikat ili osnovati ga, no svima je poznato da u mnogim poduzećima to radnicima, premda je takvo što protuzakonito, nije dopušteno. Svim njihovim slabostima unatoč, sindikate, sindikalno organiziranje i sindikalne akcije ne treba unaprijed odbacivati. Posve je jasno da su mnogi sindikalisti korumpirani, da su zadovoljni svojim položajima i povlaštenim plaćama te da zapravo nisu spremni na veće promjene u korist radnika. Otvorena i dosljedna borba za promjene mnogim bi sindikalistima značila riskirati stečene privilegije koje idu uz njihove funkcije. Međutim, nije problem samo u kukavičluku ili korumpiranosti. Mnogi sindikalci, čini se, zapravo ne razumiju koji su pravi radnički interesi. To se, primjerice, jasno vidi kad sindikati navode iste prijedloge za poboljšanje gospodarstva koje ističe i Hrvatska udruga poslodavaca. Posve je sigurno da nešto nije u redu kad se sindikalisti kao predstavnici

– NITKO RADNICIMA NE MOŽE ODUZETI PRAVO NA ŠTRAJK, PRAVO NA PROSVJED, PRAVO NA PREKID I BLOKADU PROIZVODNJE. A TO UKLJUČUJE I PRAVO NA PREUZIMANJE TVORNICA, PRAVO NA BLOKADU I PROSVJED UNUTAR DRŽAVNIH INSTITUCIJA TE PRAVO DA SE BRANE I REAGIRAJU AKO IH TKO POKUŠA SPRIJEČITI U BORBI ZA SVOJA PRAVA –

radnika zalažu za isto za što se zalažu i poslodavci, čiji su interesi posve suprotni radničkim interesima. Poslodavci koji traže "fleksibilnije" zakonodavstvo o radu, zapravo traže način da smanje pravnu zaštitu radnika i tako ih – pod prijeljnom lakog otkaza – prisile na podvrgavanje zaoštrenu izrabljivanju, koje može ići od neplaćenoga prekovremenog rada do ukidanja godišnjeg odmora itd. Isto tako, kad traže porezno rasterećenje i smanjenje doprinosa poput mirovinskog i zdravstvenog za radnike koje zapošljavaju, poslodavci gledaju svoj kratkoročni financijski interes. Time međutim izravno štete državnom proračunu, iz kojeg se financira cijeli niz nužnih socijalnih usluga koje su stečene tijekom dugih razdoblja socijalnih borbi. Ako popusti pritisku, država dospijeva u položaj da "odjednom" više nema novca za kvalitetno zdravstveno osiguranje ili obrazovanje za sve. Od ukidanja tih oblika socijalne zaštite, bez kojih je opće blagostanje nezamislivo, najviše pate radnici, a ne bogate manjine u čiju se korist porezna rasterećenja uvode. Sindikati koji misle da se za svoje članove bore podupiranjem takvih zahtjeva poslodavaca, rade protiv interesa radnika – bili oni toga svjesni ili ne.

Kao što smo rekli, razlozi takvoj ulozi sindikata ne svode se nužno na korumpiranost. Razlog može biti i taj da su sindikalne vode povjerovala u priče o "socijalnom dijalogu/partnerstvu", koje nam se svima putem medija neprestano nameću. Pristanak na tumačenje odnosa radnika i poslodavaca kao ravnopravnih "socijalnih partnera" skriva stvarne društvene odnose i sprječava radnike da se bore za svoje interese. Kad sindikati ne obavljaju ulogu zastupnika interesa radnika, nužno je da se radnici pokrenu – bilo radi utjecaja na sindikalna vodstva, bilo izvan sindikata kao oblika organizacije. U protivnome – u slučaju da radnički pritisak izostane – olakšava se poslodavcima da ulaze u za njih povoljne aranžmane s političkim strukturama. Poslodavci imaju financijsku moć podupirati političke kandidate, od kojih onda očekuju zakonodavne ustupke. Bez pritiska odozdo, od radnika, političkim se elitama olakšava pristanak na takve, za njih itekako primamljive, prešutne dogovore. Slično je i sa sindikalnim čelnicima. Što su radnici pasivniji, veća je vjerojatnost da će se donositi odluke na njihovu štetu.

Još jedna važna negativna značajka sindikata njihova je stroga hijerarhija. Ljudi na visokim položajima u njima često su u prilici o važnim pitanjima praktički

sami odlučivati, bez utjecaja šireg članstva. Nedostatak demokratske kontrole većine članova nad čelničtvom sindikata olakšava moguću korupciju. A uz to omogućava i da dođe do situacije da sindikati sprječavaju radničke akcije i borbu za njihova prava umjesto da ih predvođe. Ako vode sindikata odluče da akcija ili prosvjeda neće biti, njih u pravilu neće biti. Osim u doista iznimnim situacijama kad radnicima voda dođe do grla.

Ipak, u organizaciji konkretnih radničkih akcija ne treba unaprijed odbacivati sindikate i njihovu moguću pomoć. Sindikate treba iskoristiti koliko god se može (primjerice za materijalne troškove, za pomoć u konkretnoj organizaciji prosvjeda, za dobivanje kontakata, za prostore za sastanke, tiskanje letaka i plakata itd.). Međutim, pritom uvijek treba voditi računa o tome da sindikalne strukture ne počnu ometati ili sabotirati planirane radničke akcije. Treba spriječiti sindikalne vođe da nameću svoje pomirljive i umirujuće ideje radnicima i da sami donose odluke u ime svih. Ključno je da o svim akcijama, potezima i zahtjevima radnika odlučuju upravo radnici, a ne pojedini sindikalni birokrati. Pri organiziranju pojedinih radničkih akcija, dakle, ne treba unaprijed odbijati eventualnu pomoć koja se od sindikata može dobiti, ali se treba čuvati toga da se sva inicijativa prepusti sindikatima u uvjerenju da će oni učiniti za njih sve što se može učiniti. U najviše su slučajeva dometi sindikalnih akcija, nažalost, prilično skromni. Snaga mase radnika koja se pokrene neusporedivo je veća od snage nekoliko sindikalnih birokrata koji će pokušati pregovarati s upravom/vlasnicima ili državom.

“LIJENOST” RADNIKA Svi smo svjedoci toga da se u medijima (koji su u vlasništvu privatnoga kapitala ili državne vlasti, koja je sklona privatnom kapitalu) neprestano plasiraju tvrdnje da su radnici lijeni, da premalo rade, da su neproduktivni, da su stalno na bolovanju, da imaju i dobre plaće koliko rade, da i predobro žive itd. Pritom se vrlo malo govori o tome koliko je ljudi nezaposleno, koliko ljudi radi za minimalac i jedva preživljava, koliko ljudi radi na određeno i može u svakom trenutku dobiti otkaz, koliko ljudi radi u praktički ropskim uvjetima, koliko ljudi radi prekovremeno i vikendima bez nadoplate, koliko ljudi radi čak i bez plaće ili je prisiljeno čekati na isplatu mjesecima. Nije sporno da postoje i ne toliko marljivi radnici ili da katkad ljudi odu na bolovanje iako zapravo nisu bolesni (premda se postavlja pitanje zašto bi se npr. radnici koje poslodavci iskorištavaju i ne plaćaju im prekovremene uopće trsili biti marljivi). No to su uglavnom iznimni i nebitni slučajevi koji nisu ni u kakvoj vezi s problemima gospodarstva u cjelini niti se uopće mogu izbliza mjeriti s primjerima posve očitih kršenja radničkih prava koje smo već naveli, a koje se u javnosti

vrlo rijetko spominje. Vlast i kapital koriste se medijskim kampanjama i iskrivljenim statistikama o radničkoj “lijenosti” da bi ih uvjerali da su sami krivi za svoju situaciju i da bi ih pripremili na dodatna kresanja radničkih prava i plaća. Iza medijskih napisa o “lijenosti” radnika stoje vrlo konkretni materijalni interesi koje treba prozreti. Takvi su natpisi dio ideološkog i psihološkog rata koji treba ubiti borbenost izrabljivanih i iskorištavanih. Ako se radnici ipak pokrenu, takve kampanje trebaju osigurati to da im javnost ne bude naklonjena. To je opasnost koje treba biti svjestan, ali to nije razlog da se zbog nje unaprijed odustane. Katkad je dovoljno znati kako i zašto će druga strana reagirati da bi se oduzeo veći dio snage takvim kampanjama ocunjivanja. Važno ih je i u istupima koji prate radničke akcije prokazati kao ono što jesu: propagandne kampanje u korist kapitalističke manjine.

DIREKTNNA AKCIJA I RADNIČKA SAMOORGANIZACIJA Prvo čega radnici trebaju biti svjesni ako se odluče boriti za svoja prava jest to da su njihovi interesi suprotni interesima vlasnika/poslodavaca. Nažalost, i državne su vlasti u pravilu sklone zamijeniti javni interes interesima kapitala. Već zbog toga borba za prava često znači i borbu s različitim državnim tijelima. Druga stvar koja se ne smije zaboraviti jest da se radnici imaju pravo sami organizirati. Nitko radnicima ne može oduzeti pravo na štrajk, pravo na prosvjed, pravo na prekid i blokadu proizvodnje. A to uključuje i pravo na preuzimanje tvornica, pravo na blokadu i prosvjed unutar državnih institucija te pravo da se brane i reaguju ako ih tko pokuša spriječiti u borbi za svoja prava. Jer država i društvo nisu država i društvo tajkuna i političara, nego država i društvo svih nas – i radnika, i seljaka, i umirovljenika, i nezaposlenih... Radnici se stoga imaju pravo boriti za svoja prava, za prava svoje djece i, u konačnici, za prava cijeloga društva – jer oni to društvo zapravo i jesu. Interesi šačice političara i tajkuna ne smiju se izjednačavati s interesima čitavoga društva. Treba također znati da radnici svoje interese neće izboriti tako što će njihovi predstavnici “uvjeriti” upravu/vlasnike/tajkune u “pravu stvar”. Nema “prave stvari” koja bi bila takva i za radnike i za poslodavce, s obzirom na to da oni imaju suprotstavljene interese. Stoga se ciljevi radnika neće postići “argumentiranjem” i “objašnjavanjem” na pregovorima i sastancima koji često služe za umrtvljivanje radničke borbe. Rezultati će se postići samo tako da se radničkom akcijom tajkuni i vlast dovoljno stisnu sve dok ne popuste i udovolje postavljenim zahtjevima. Treba još reći da je vrlo bitno kakva se akcija poduzima. Već smo neke od mogućih akcija spomenuli (prosvjedi, štrajk, preuzimanje tvornice, blokade ministarstava i drugih institucija), no neke akcije koje radnici znaju poduzimati i nisu previše produktivne. Jedna od tih neproduktivnih metoda svakako je štrajk gladu. Ta metoda, osim što je iznimno opasna za radnike i što šteti upravo njima, lako postaje ponižavajuća jer se zadovoljava iskazivanjem nemoći radnika, što onda

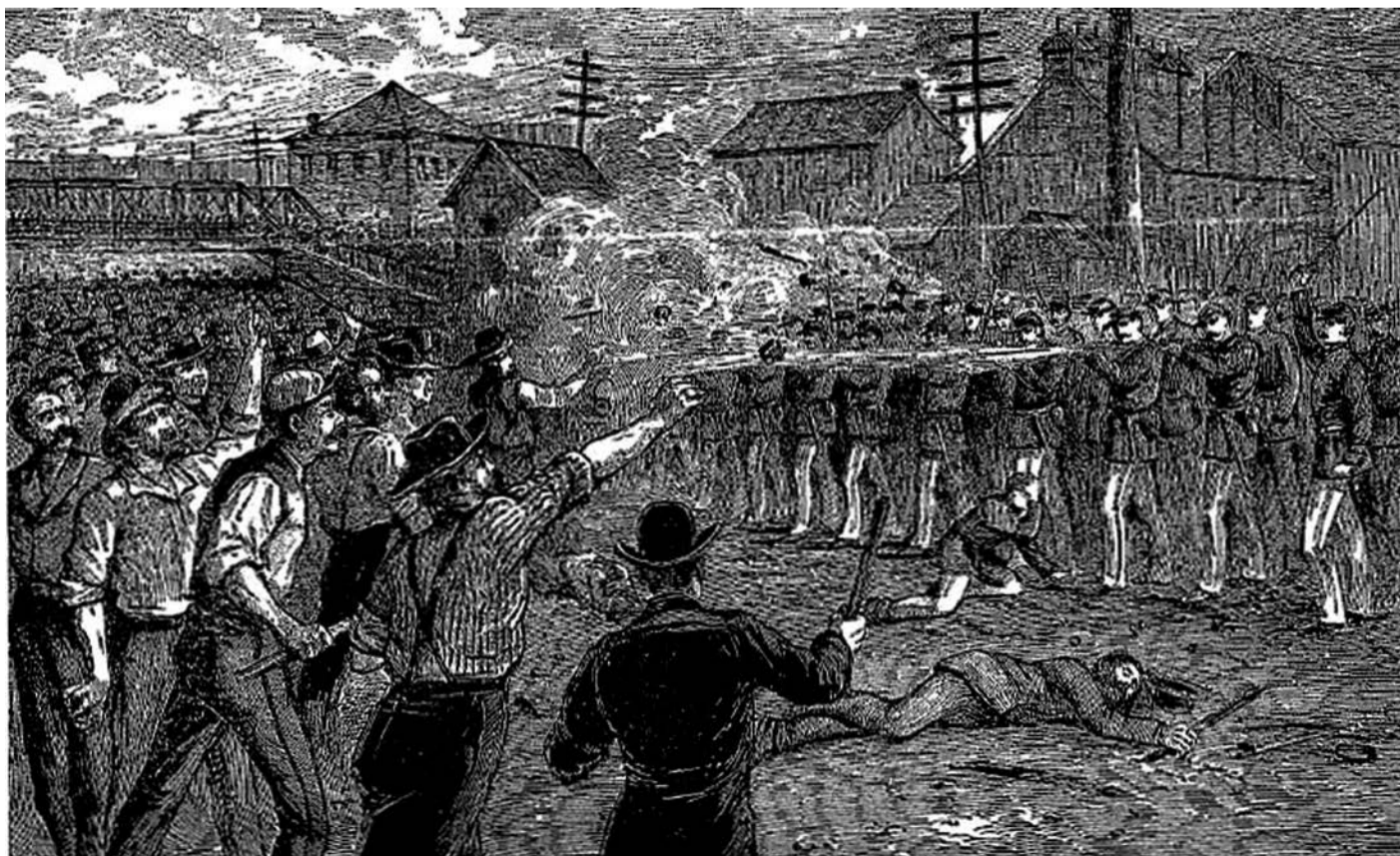
omogućava poslodavcima i vlasti da odigraju ulogu dobrih samarićana i spasilaca. Poželjnija je taktika uvijek ona koja radnike ne stavlja u tako pasivan i ranjiv položaj. Borba za prava nije isto što i traženje milostinje (od nekoga tko je ionako ne bi udijelio). Zato je treba voditi njoj primjerenim sredstvima: odlučno i aktivno.

Jedna od najvažnijih stvari pri organizaciji različitih akcija, bilo da je riječ o manjim akcijama kao što su prosvjedi, bilo o velikim akcijama kao što je preuzimanje tvornice, jest to da se akcija organizira demokratski, tako da radnici sami odluče žele li ići u akciju, kakvu akciju žele poduzeti i kakve će zahtjeve imati. Bitno je da zahtjevi budu od općega interesa, tj. da iza njih mogu stati svi ili gotovo svi članovi radničke zajednice. Samo se tako može poduzeti uspješna akcija. Važno je i to da svi radnici dijele odgovornost u organizaciji akcije i da o njoj izravno odlučuju. Jedino se odlukom svih zainteresiranih radnika može doći do pravih odgovora i rješenja. Čak i ako su donesene u interesu većine, odluke koje donesi nekoliko povlaštenih vođa nužno većinu stavljaju u pasivan položaj. Odgovornost koju borba podrazumijeva ne može se prebaciti na druge. Ako ni zbog čega drugoga, zato što se time ohrabruje zloraba i otvara mogućnost manipulacije. Za svoja prava moramo se izboriti sami.

Kao uzor radnici mogu uzeti vrlo uspješan studentski način samoorganiziranja – samoorganiziranje putem plenuma. Plenum je skup svih zainteresiranih članova neke radne ili druge zajednice (poduzeća, tvornice, trgovine, hotela, fakulteta, pa i gradske četvrti, sela i sl.). Svaki član takva kolektiva može doći na plenum, reći što misli, iznijeti prijedloge i glasati. Svi su sudionici plenuma ravnopravni i svatko ima jedan glas te se zajednički raspravlja o svim problemima, mogućim rješenjima i akcijama. Na kraju se većinskim brojem glasova odlučuje što će se poduzeti ako što treba poduzimati. Na plenumu takva zajednica može izravnodemokratski raspravljati i odlučivati o svemu. Važno je ponoviti da u plenumskom sustavu odlučivanja odlučuju svi zainteresirani. Zainteresirani znači to da se ne može računati na to da će baš svi članovi kolektiva sudjelovati u donošenju svih odluka, ali je poanta u tome da svi na plenum, ako žele, imaju pravo doći i imaju pravo glasati. U plenumskom sustavu odlučivanja nema “vođa” te se tako sprječava mogućnost manipulacije, korupcije i toga da jedan čovjek odlučuje u ime svih. Samo se na takav, direktnodemokratski način organiziranja može izraziti volja svih radnika nekog poduzeća i samo se tako može poduzeti akcija i doći do rješenja iza kojih će stati svi radnici.

POZITIVNI PRIMJERI RADNIČKIH AKCIJA – SLUČAJ PETROKEMIJE Iako se u medijima i javnosti često zanemaruju radničke akcije u Hrvatskoj te se smatra da su naši radnici pasivni, zapravo je u Hrvatskoj u usporedbi s drugim bivšim realsocijalističkim zemljama bilo razmjerno mnogo radikalnih i ozbiljnih prosvjeda i borbe za radnička prava. Tu se posebno ističu slučajevi uspostavljanja tzv. “stožera za obranu kompanija” od kojih je najuspješniji slučaj kutinske Petrokemije, čiji je stožer još aktivan i čiji ćemo slučaj ovdje opisati.

Vlast je 1998. iznijela plan o privatizaciji velike kutinske tvornice umjetnih gnojiva – Petrokemije. Radnici su se Petrokemije, vidjevši što se dogodilo s drugim tvornicama i poduzećima tijekom privatizacije i s obzirom na to da im je bilo stalo do svojih radnih mjesta, do tvornice u kojoj su godinama radili i, u konačnici, do cijeloga kutinskoga kraja, koji je uz tu tvornicu vezan, odlučili tome usprotiviti i tako je osnovan Stožer za obranu Petrokemije. Radnici su također istaknuli stratešku važnost te tvornice i važnost toga da ona ostane u državnom vlasništvu. Uz to, Petrokemija je bila vrlo kvalitetna kompanija, jedna od rijetkih takvih koje su tad još ostale u državnom vlasništvu, te nije bilo nikakva stvarnog razloga da ju se privatizira. U kolovozu 1998. organiziran je veliki prosvjed pod sloganom “Ne damo Petrokemiju, ne damo Kutinu”. Upravo u Petrokemiji radi 45 posto svih kutinskih zaposlenih, a na prosvjedu je od 14.000 stanovnika Kutine bilo njih 10.000. Radnički je stožer preuzeo vođenje i upravljanje kompanijom te organizirao noćne straže u tvornici. Iako nijednoga dana zapravo nisu

— NE POSTOJI DOBRA I LOŠA PRIVATIZACIJA. PRIVATIZACIJA JE ZAPRAVO UVIJEK LEGALIZIRANA PLJAČKA —

štrajkali, radnici su Petrokemije, prema svojim riječima, "vladali i tvrtkom i gradom". Tvornica je tako konačno bila u rukama onih kojima doista pripada – svojih radnika. Postojali su brojni pritisci na radnike (iz policije, političkog vrha, vojske itd.) da se prosvjed ne održi, no radnici nisu popustili. Stožer je ljeti 1998. djelovao danonoćno 72 dana "kao u vojsci" (mnogi su radnici bivši branitelji). Važno je reći da je akcija imala gotovo jednoglasnu potporu "odozdo" i to je omogućilo njezinu uspješnost. Također, sve bitne odluke donosile su se uz pristanak svih radnika na velikim radničkim skupovima. Stožer je 1998. postigao svoje ciljeve i Petrokemija nije bila privatizirana, a djelovanje je nastavio i dalje. 2002., kad Petrokemija zbog nedostatka plina nije mogla raditi nekoliko mjeseci, Stožer se opet aktivirao i postigao svoje ciljeve nakon akcije u kojoj je kordon policije jedva uspio spriječiti 2000 radnika Petrokemije da blokira autocestu. Zbog daljnjih je problema stožer opet aktiviran i 2009. godine te se i dalje uspješno bori za svoja prava. To je zasad najuspješniji i najsvjetliji primjer radničke borbe u Hrvatskoj od 1990. godine.

PRIVATIZACIJA Ne postoji dobra i loša privatizacija. Privatizacija je zapravo uvijek legalizirana pljačka. Privatizacijom se ono što pripada svima nama, svim radnicima i svim stanovnicima države, predaje u ruke privatnim vlasnicima radi njihovih privatnih interesa te oni onda s tim privatiziranim dobrima mogu dalje raditi što god hoće. Kakve su posljedice privatizacije općenito, jasno se može vidjeti u Hrvatskoj. Hrvatska je pred gospodarskim kolapsom među ostalim i zato što nam je privatizacijama kompletna industrija prodana ni za kakav novac ili uništena. "Lijepi" su primjeri privatizacije, primjerice, upropaštavanje nekoć moćne Plive ili propast tvornice Dalmatinka nova te propast brojnih drugih tvornica i poduzeća u Hrvatskoj. Ako privatizacija ne dovede do uništavanja proizvodnje, onda dovede do toga da profit koji je nekoć išao svima nama danas ide privatnim vlasnicima (kao u slučaju privatiziranih hrvatskih banaka ili Hrvatskog telekoma). Stoga postoji samo jedan razuman radnički odgovor na privatizaciju – glasno i potpuno odbijanje svakog takva prijedloga.

"DIVLJI" KAPITALIZAM I KAPITALIZAM Često se čuje da u Hrvatskoj nema "pravoga" kapitalizma, nego da je kod nas tzv. "divlji" kapitalizam, nekakva "rodijačka", balkanska verzija kapitalizma, različita od "pravoga" kapitalizma kakav je tobože u zapadnim zemljama. No to je zabluda. Iako kapitalizam ima svoje osobitosti u svakoj zemlji, ovaj naš kapitalizam ni po čemu nije manje "pravi" kapitalizam od bilo kojega drugoga kapitalizma. Stoga treba shvatiti da loše posljedice sustava koje osjećamo na svojoj koži nisu posljedice nikakve posebne hrvatske verzije kapitalizma, nego su u dubinskim uzrocima jednostavno posljedice kapitalizma kao takva.

Nije nikakva tajna da Hrvatska grca u korupciji, međutim pogrešno je misliti da korupcije nema i u inozemstvu (iako se ondje korupcija može ogledati na drugačije načine). Dovoljno je pogledati primjerice susjednu Italiju i njihova premijera Berlusconi. Ili primjerice SAD, gdje se uz velike afere kao što je ona s Enronom, događaju i stvari koje su očita korupcija, iako ih mediji tako neće nazvati – u SAD-u je primjerice uobičajeno da glavni direktori velikih kompanija i banaka prelaze u najviše vladajuće strukture (pa onda daju državni novac upravo za spas svojih bivših kompanija), da bi se nakon toga iz njih opet vratili na te iste pozicije. Ne treba uopće ni spominjati da su te iste kompanije najveći donatori i sponzori svih američkih predsjednika, senatora i kongresmena pa ne treba biti čudno što oni onda rade u njihovu interesu. Stoga se ne treba zavaravati da je korupcija neka hrvatska osobitost, premda njezina izvedba u pojedinim slučajevima može imati svoje hrvatske posebnosti.

Često se misli da je privatizacijski grabež kakav se dogodio u Hrvatskoj iznimka i da je to nešto što inače tako ne izgleda. No to je također zavaravanje. Privatizacijski je proces tako izgledao, uz manje razlike, u više-manje svim istočnoeuropskim zemljama (primjerice u Rusiji, gdje svoje tajkune nazivaju oligarsima) i on se, jednostavno, drugačije nije mogao obaviti ako se privatizacija htjela provesti (o čemu, naravno, nitko građane nije pitao). Štoviše, proces prvobitne akumulacije kapitala (kako se naziva proces stjecanja prvih tvornica i poduzeća novo-pečenih kapitalista) nije puno drugačije izgledao ni u zapadnim zemljama (npr. u SAD-u i Velikoj Britaniji). Jedina je razlika što se to kod njih dogodilo prije stotinu i više godina pa im je to povijesno nešto udaljenije nego

– "SLOBODA" JE RIJEČ KOJA SE PREČESTO ISKORIŠTAVA U SVRHE KOJE S NJOM ZAPRAVO NISU NI U KAKVOJ VEZI. "SLOBODA" U "SLOBODNOM TRŽIŠTU" ZNAČI JEDNOSTAVNO SLJEDEĆE – SLOBODU KAPITALA DA BEZ IKAKVIH OGRANIČENJA ISKORIŠTAVA RADNIKE, TEŽNJU ZA SLOBODOM KOJA BI TAJKUNE OSLOBODILA OD DRŽAVNIH OGRANIČENJA KOJA PROPISUJU MINIMALNU VISINU PLAĆA, EKOLOŠKE STANDARDE, PROPISE O RADNIČKIM PRAVIMA ITD., SLOBODU KOJA BI OMOGUĆILA VEĆIM I MOĆNIJIM ZEMLJAMA DA SE BOGATE NA RAČUN MANJIH I SIROMAŠNIJH ZEMALJA –

nama, kojima se to dogodilo u posljednjih 20 godina te nam je očito o kakvu se procesu bila riječ.

SLOBODNO TRŽIŠTE "Sloboda" je riječ koja se prečesto iskorištava u svrhe koje s njom nisu ni u kakvoj vezi. "Sloboda" u "slobodnom tržištu" znači jednostavno sljedeće – slobodu kapitala da bez ikakvih ograničenja iskorištava radnike, težnju za slobodom koja bi tajkune oslobodila od državnih ograničenja koja propisuju minimalnu visinu plaća, ekološke standarde, propise o radničkim pravima, slobodu koja bi omogućila većim i moćnijim zemljama da se bogate na račun manjih i siromašnijih zemalja itd. Ta "sloboda" znači samo slobodu za tajkune da rade što god hoće te stoga radnici ne trebaju očekivati ništa pozitivno od "slobodnoga tržišta", "slobodne trgovine" i različitih stručnih termina kao što su neoliberalizam, liberalizacija, deregulacija... Na "slobodnom tržištu" radnici nikad neće moći biti doista slobodni.

ZAŠTO JE HRVATSKO GOSPODARSTVO U KRIZI Hrvatsko je gospodarstvo u krizi zapravo već posljednjih 30 godina. Gospodarski "rast" koji je Hrvatska imala posljednjih godina prije krize 2008. - 2009. godine zapravo se temeljio samo na rastu potrošnje (i to potrošnje uglavnom strane, uvozne robe) i na vanjskom zaduživanju. Do problema je došlo sa svjetskom krizom, nakon koje se više ne može vani jeftino zaduživati pa se tako i Hrvatska našla u problemima. Dva su glavna razloga krize hrvatskoga gospodarstva – uništenje, propast ili prodaja industrije u privatizaciji, tijekom koje je Hrvatska izgubila većinu svoje industrije (a bez realnog sektora i stvaranja nove vrijednosti država teško može naprijed) te, uvelike kao posljedica toga, stalni manjak izvoza u usporedbi s uvozom. Tome se mogu pridodati i katastrofalne posljedice većinske prodaje bankarskoga sektora te potpun neuspjeh preustroja poljoprivrede, u kojoj je Hrvatska poprilično podbacila, a seljacima je situacija sve teža i teža. Unatoč površinskim mjerama kojima vlasti pokušavaju zakrpati probleme, nastavi li se ovim smjerom, našem se gospodarstvu ne piše dobro.

EUROPSKA UNIJA Iako prema posljednjim istraživanjima (prosinac 2009.) samo 24 posto građana Hrvatske podupire ulazak u EU, Europska unija sveti je cilj u koji se kunu hrvatske političke i gospodarske elite te sve parlamentarne stranke. Čini se da je mišljenje građana tu manje bitno. Usprkos onome što nam političari

obećavaju, u Europskoj uniji Hrvatsku nikako ne čeka raj na zemlji. Doista mora biti naivan onaj tko očekuje da će nam stare članice EU pomagati iz čiste dobrote. Takvo što u svjetskoj politici i ekonomiji ne postoji. Ulaškom u EU Hrvatska bi samo još više postala igračka u rukama europskoga krupnoga kapitala, a izgubila bi i ono malo političke samostalnosti koje još ima. Kakve će biti posljedice ulaska u EU, vidi se primjerice prema načinu na koji EU prisiljava Hrvatsku da u besćenje proda svoja brodogradilišta ili prema donošenju novoga katastrofalnog Zakona o radu u jesen 2009. (prema modelu EU) kojim se bitno umanjuju radnička prava u Hrvatskoj. Da ulazak u EU novim članicama ne donosi trenutačan raj na zemlji, očito je i prema primjeru zemalja kao što su Mađarska, Rumunjska i pogotovo Latvija koje su se tijekom posljednje ekonomske krize našle u strašnim problemima. Znakovit je i primjer Bugarske, u kojoj korupcija i dalje cvjeta, a ulazak u EU donio joj je samo novi zamah privatizacije pod dirigentskom palicom Europske unije. Treba napomenuti kako mnogo bolje nije ni u nekim starijim članicama EU kao što je Grčka, koja je također u velikim ekonomskim problemima. Rasprava o smjeru socijalne politike i temeljnog usmjerenja Europske unije u Hrvatskoj zasad izostaje. Ni političke elite ni mediji ne govore o tome što primjerice za europske radnike podrazumijeva Lisabonski ugovor, koji je stupio na snagu 1. prosinca 2009. godine. Europska je unija projekt u kojem dominiraju interesi krupnoga kapitala. Kapital traži maksimalnu slobodu kretanja preko državnih granica, oslobođenost od poreza i svih drugih oblika društvene odgovornosti i kontrole. Smanjenje radničkih prava u neposrednom je (kratkoročnom) interesu kapitala (dugoročno se kapital takvom logikom prijati dovesti u položaj da – zbog sve nižih plaća radnika – proizvode neće imati komu prodavati). Više su birokratske strukture EU, prema Lisabonskom ugovoru, iznad utjecaja nacionalnih parlamenata – a to znači i da su izvan izravna utjecaja izbornih rezultata. Nije dakle riječ samo o gubitku nacionalnog suvereniteta, nego i o ispražnjenju pojma demokracije. Europska unija ne predstavlja nikakvo čarobno rješenje svih naših problema, nego otvara pregršt sudbonosnih pitanja, o kojima međutim u Hrvatskoj svi šute. Važno je da radnici shvate kakvi su ulozi u igri i kakvim će mehanizmima odlučivanja biti izloženi prije nego što na njih pristanu. Demokracija u osnovnom značenju znači oblik vladavine većine u interesu većine, pravo da doista sami odlučuju o svojim životima. **E**

ODLAZAK PJESNIKA KOJI SE NIJE KLANJAO VLADARIMA

U SJEĆANJE NA RADOVANA IVŠIĆA (1921. - 2009.)

MARTINA PERIĆ

Ušutkajte pjesnika
I bit će manje riječi među nama
- Manje slučajnog sjaja
Manje tajanstvenog leta...
Sigurniji bit će trenutak
A izgubljeno bit će doba.
— Vlado Gotovac

Upravo ovim stihovima Vlade Gotovca, napisanima da bi progovorili o tome što se događa kad se ušutka pjesnika, započinjem tekst posvećen nedavno preminulome Radovanu Ivšiću, koji se u svojem dugom spisateljskom stažu nikad nije dao ušutkati. Pa makar to značilo govoriti i pisati negdje drugdje, daleko od ove sredine koja je godinama, manje ili više uspješno, pokušavala ušutkati mnoge druge... U vrijeme kad je Gotovac napisao citirane stihove, Ivšić je već dugo živio i stvarao u Francuskoj, kamo je otišao još 1954. na poziv autora manifesta nadrealizma Andréa Bretona, a u potrazi upravo za slobodom življenja i pisanja koja mu je u tadašnjoj Jugoslaviji bila onemogućena.

**— USTOLIČAVANJE IVŠIĆA
KAO NAŠEG ČOVJEKA KOJI
SPAJA NAŠU KULTURU S
FRANCUSKOM, NAKON
DUGOG RAZDOBLJA U
KOJEMU NI NAŠI NI VAŠI
NISU HTJELI ZNATI DA
ON UOPĆE POSTOJI, ČINI
SE U NAJMANJU RUKU
NEOBIČNIM —**

Pjesnik, dramatičar, esejist i prevoditelj, kojeg se danas pomalo pompozno naziva važnom, ako ne i najvažnijom sponom između hrvatske i francuske kulture, u to je vrijeme već dobro iskustvo što to znači stati na žulj vladarima i poglavicima, kao i to kako se kod nas provodi praksa šutnje i prešućivanja. Jesu li njegov odlazak i nepristajanje na šutnju doveli do toga da se spasio tadašnji trenutak jednog u nizu vrlih nam vladara ili smo upravo u tom trenutku izgubili cijelo doba, teško je reći, ali da smo tim odlaskom itekako mnogo izgubili – činjenica je koju ne može poništiti nikakvo naknadno postavljanje na oltar hrvatske kulture. Da pojasnim: naravno da je svaki dobar prevoditelj, a pogotovo vrstan prevoditelj i pisac poput Ivšića, određena spona među kulturama, ali takvo relativno novo "otkrivanje" i ustoličavanje Radovana Ivšića kao našeg čovjeka koji spaja našu kulturu s francuskom, i to nakon dugog razdoblja

u kojemu ni naši ni vaši nisu htjeli znati da ta osoba uopće postoji, čini mi se u najmanju ruku neobičnim. (Svaka čast onim svijetlim iznimkama, kojih uvijek ima, koliki god mrak inače vladao!) Uostalom, čovjek s tolikom razinom (samo) kritičnosti kao što je to bio Ivšić sigurno ne bi ni bio sklon takvim glorifikacijama vlastita lika i djela.

Ali zato je on već u mladosti osjetio posljedice glorifikacija samopozvanih vladara – prva njegova pjesnička i dramska djela rezultirala su zabranama objavljivanja, u režimima i za i poslije Drugoga svjetskog rata, a poema *Narcis* iz 1942. godine, koju je tiskao u vlastitoj nakladi, zaplijenjena je prema osobnom nalogu Ante Pavelića. Ništa bolja sudbina nije zadesila ni ostala njegova djela, poput kulturnoga *Kralja Gordogana* iz 1943. koji je svoje uprizorenje čekao sve do 1979. u Teatru &TD, da bi i tada izazvao pravu buru reakcija. Neposredno prije odlaska u Pariz, Ivšić je 1954. još jedanput u vlastitoj nakladi objavio svoju poeziju (zbirka *Tanke*) – a nakon toga slijedi dvadeset godina prešućivanja njegovih tekstova. Jer što da radi bilo koji totalitarni režim s takvom neobičnom, nadrealističkom i krajnje nepoćudnom literarnom biljčicom koja se naprosto ne da ušutkati niti uvjeriti kako joj je bolje da s Titom igra šah. Ako ga ne možete natjerati da ušuti, onda jednostavno vi prešutite njega! Ta se šutnja prekida 1974. objavljivanjem zbirke pjesama *Crno*, a njegove dramske tekstove sabrane na jednome mjestu možemo čitati tek od 1998. godine, kad su objavljeni u knjizi naslova *Teatar*.

Ono što se u prostoru hrvatske kulture manifestiralo kao dvadesetogodišnja praznina, u poticajnom je pariškom nadrealističkom ozračju dovelo do nastanka jednog od najintrigantnijih književnih opusa. Ivšić je u Francuskoj zaista mogao slobodno stvarati, pisati, surađivati s drugim umjetnicima (npr. slikarima koji su mu vrlo često ilustrirali knjige), pa čak i kritizirati dotad nedodirljive umjetničke figure i uzore poput Picassa. Kritičnost je, uz beskompromisno poštovanje slobode, vjerojatno bila i ostala najvažnija odrednica Ivšićeva opusa. Još od *Kralja Gordogana*, koji prokazuje sve totalitarne sisteme i ocrtava njihovu sudbinu urušavanja u sebe same, pa do poznatog eseja *Krleža izdaleka*, pročitano na Krležinim danima u Osijeku prije osam godina, koji nudi nimalo povlađujući pogled na tog pisca, Ivšićeva je kritičnost uvijek bila pravodobna i argumentirana. Vjerojatno je i to razlog zašto ga nisu voljeli ni u jednom od svih sistema koje smo proživjeli na

ovim prostorima posljednjih šezdesetak godina (ali ne-ljubav bila je obostrana, iz već poznatih razloga).

I upravo stoga, i upravo tada kad sam, ispraćajući posljednje minute Božića, pročitala kratku vijest o smrti poznatog pisca, prije početka još jedne Velike šutnje uoči Velikog praznika demokracije (kako su neki nazvali taj dan u nepogrešivo

gordoganskoj maniri), zapitala sam se nije li, eto, iznimno znakovito da je usred tog cirkusa, čije nam drugo poluvrijeme tek slijedi, umro čovjek koji je sve te cirkuske lude i samopozvane vladare "opjevao" davno, davno prije, nažalost možda i pre-davno po mjerilima naše zaboravu sklone nacije. Koja, eto, čeka nekoga novoga Gordogana, ali ovaj put bez Pjesnika. ■

ČITAJTE IVŠIĆA

III

*u noći se trava budi jer ne može da spava
teška trava u svjetlosti gljiva
tko to hoda tako tamno pod usklikom noći
otvorit ću sebe ali ne ću stati
i gledat ću u sebe dugo
pedeset crnih vukova
pedeset će ih proći dok budem zatvarala kapke
ja u sebe gledam
ja te vidim
i nikad te više ne ću moći dotaći
jer ja rastem kao uspomena
bio je jedan u mračnoj svjetlosti sunca
bila je noć kao sjaj ljustaka
ja se njišem ali mi ne vjerujte
ja sam umrla
ako uzmem samo jednu kaplju iz sna
doći će oblak
i ja ću se pretvoriti kao u vodi
to nije to
da li sam pobijedila
ja se njišem i njišem
pogledajte me dok sam mlada
i dok još mogu plakati
kako su mi brze ruke na oblacima
udara to smrt to nije sudbina to je pustinja
zašto traje
sada je drugi koji ulazi
pobjeda
kakva pobjeda*

S Eugenom Babićem, članom MASA-e i studentom Filozofskoga fakulteta u Rijeci, razgovaramo o hrvatskoj anarhističkoj opciji, koja je poprilično dugo njegovala hobističku tendenciju

RAZGOVOR: EUGEN BABIĆ

KLASNI RAT JE REALNOST

SUZANA MARJANIĆ

Pitanje koje obično postavljam svima koji su uključeni u razgovore o "anarhosceni": kako ste došli do prihvaćanja anarhosindikalističkih ideja i upoznavanja istomišljenika?

— Nakon nekoliko godina lutanja "scenom" nisam se zadovoljio ideološkim rješenjima koja su nudila određene grupe i pojedinci, ako se to uopće mogu nazvati ideološkim rješenjima. Nedostajalo je tu sustavnosti, ozbiljnosti u namjeri da se i provede ono o čemu se priča i, po meni najvažnije, nedostajala je jasna baza za djelovanje. Igrom slučaja i upornošću u namjeri da se politički opismenim povezo sam se s bosanskim slobodarskim marksistima i srpskim anarhosindikalistima te općenito klasnim anarhistima s područja Balkana. Vrlo mi je brzo postalo jasno da sam našao plodno tlo za djelovanje, prije svega nešto u što se isplati ulagati i što mi svakim danom postaje sve bliskije zbog očite nerazdvojenosti teorije od prakse. Anarhosindikalizmu i općenito klasnom anarhizmu posebno me privukla ta jednostavnost u zahtijevanju pravednosti koja je razumljiva svima.

OD PROPAGANDE DO MASOVNOG ANARHOSINDIKATA

Kako možemo saznati s internetske stranice MASA-e, u Zadru je organiziran prvi nacionalni anarhosindikalistički sastanak, koji je prerastao u osnivački kongres MASA-e. Jeste li sudjelovali u tom osnivačkom kongresu, kako je iniciran i koji su njegovi ciljevi?

— Sudjelovao sam na tom sastanku, koji je inicirala tadašnja zadarska anarhosindikalistička grupa "Direktna akcija". Sastanak je trajao dva dana (16. - 17. veljače 2008.); od toga je prvi dan bio predviđen za diskusiju o anarhosindikalizmu i njegovoj važnosti za Hrvatsku, trenutačnoj političkoj situaciji i mogućnostima djelovanja te nam je predstavljen rad Međunarodnog udruženja radnika i radnica (IWA-AIT-MUR), što je učinilo njihovo tajništvo. Cilj sastanka bio je okupiti nas anarhiste i anarhistkinje u Hrvatskoj koji u anarhosindikalizmu vidimo revolucionarni potencijal te da zajedno počnemo surađivati i razmjenjivati iskustva i informacije. To se i potvrdilo drugog dana sastanka, kad smo odlučili osnovati anarhosindikalističku organizaciju za Hrvatsku te smo taj dan potrošili na praktične stvari koje je trebalo obaviti kao prve korake unutarnje koordinacije i definiranja nove organizacije. Utvrdili smo i strategiju razvijanja, od anarhosindikalističke propagande, organizacije i – kada to uvjeti dopuste – prerastanja u masovni anarhosindikata.

Branimir Kovač u razgovoru za Zarez istaknuo je da anarhizam može postati masovan fenomen, ali jedino ako se odrekne nekih stavova koji predstavljaju iskrivljavanje izvornih anarhističkih načela. Koja su to iskrivljavanja?

— Tu bih ponovio navedeno, odnosno kao što to Branimir kaže, antiorganizacijske tendencije odnosno "spontane grupe" i pojedince koji svaku organizaciju optužuju za hijerarhičnost, a time i autoritarnost. Organiziranost je

Politička je elita svjesna da smo mi budale koje će za njih ginuti, bilo na bojištima, bilo na radnim mjestima. Pitanje je kad ćemo i mi postati toga svjesni

sasvim očito temelj naše ideje, od organiziranog otpora do organiziranoga, funkcionalnog, pravednog i slobodnog društva sutrašnjice. Dodao bih ovome i različita "anarhoreformistička" strujanja akademskog tipa i postmodernističke tendencije koje svode anarhizam na lijepe želje i jednu ideološku konfuziju. Uglavnom, ta iskrivljavanja pridonose tome da anarhizam ostane neprepoznat kao izvrsno oružje za borbu protiv eksploatacije i borbu za drukčije društvo jer otupljuju oštricu izvornih anarhističkih načela i zamagljuju rješenja koja nudimo.

KLASNA, A NE SUPKULTURNA BAZA

U čemu je osnovna razlika između MASA-e i one anarhostruje koja proizlazi iz ZAP-a, Attack!-a i DHP-a?

— Baza i način djelovanja. Naša je baza radnička klasa, a navedeni su svoje baze gradili i pronalazili u supkulturnom miljeu. Naš je način djelovanja stupanje u zajednički odnos s ljudima koje ne poznajemo kako bismo zaštitili vlastite interese i organizirano se suprotstavili ponižavanju i izrabljivanju koje doživljavamo na našim radnim mjestima, u lokalnim zajednicama i u obrazovnim ustanovama. Njihov je način djelovanja, usudujem se reći, izgrađen prije svega na prijateljskim odnosima te način djelovanja poistovjećuju s određenom vrstom glazbe, načinom odijevanja, prehranom, mjestima za izlaske i sl.

Zašto je ASI najjača anarhosindikalistička organizacija na prostoru bivše Jugoslavije te zašto se u Hrvatskoj anarhistička opcija uglavnom zadržavala na teorijskoj poziciji umjesto na barikadama?

— Pa mislim da je odgovor vrlo jednostavan, najstarija su organizacija takve vrste, a i da ih time ne bih "vrijedao", dodat ću da imaju vrlo sposobne ljude. Hrvatska anarhistička opcija za takvu poziciju odgovorna je sama jer je njegovala poprilično dugo hobističku tendenciju.

Dodao bih da su odgovorna i ona prije navedena "iskrivljavanja". Nadamo se da će se to sad promijeniti i da se već mijenja.

S obzirom na to da pripadate studentskoj populaciji, molim vas, pojasnite koliko je MASA uključena u trenutačnu studentsku blokadu nastave i jeste li osobno uključeni u blokadu?

— Uključeni smo individualno u svim gradovima u kojima postoje blokade, dolazimo na plenum, sudjelujemo u radnim grupama i ostalim aktivnostima uz blokadu. Ja sam uključen u blokiranje Filozofskog fakulteta u Rijeci, i evo, trenutačno odgovaram na ovo pitanje iz najveće učionice – 210, u kojoj nam je dnevni prostor za druženje, prehranu i tribine. Među kolegama stalno ističemo kako treba organizirati društvo na direktno demokratskim načelima na svim razinama, a iz vlastitog iskustva mogu vam reći da to vrlo dobro prolazi. Praksa je najbolji ispit neke teorije i načela te ljudi sve više i više vjeruju u to kako oni trebaju i mogu upravljati društvom upravo na način na koji su studenti to i pokazali.

RAZJEDINJENI SINDIKATI

Kako su sindikati suzbijali mogućnosti organiziranja generalnoga štrajka u riječkom brodogradilištu 3. maj?

— Za početak, nema jedinstvenosti među različitim sindikatima i, koliko sam shvatio, vrlo često si međusobno podmeću, primjerice organiziraju na isti dan prosvjede na različitim mjestima, prozivaju se za nepotizam, za izdaje i slične stvari. Time razjedinjuju radnike, svjesno i zlonamjerno ili nesvjesno, sasvim nevažno. Njihove su akcije najčešće besmislene i, prema mome mišljenju, služe kao ispušni ventil za nezadovoljne radnike, koji poslije takvih akcija ("dostojanstveni" prosvjedi na nevidljivim mjestima za ostalo građanstvo i potpuno besmislenim gradskim točkama – npr. u brodogradilištu i na parkiralištima oko brodogradilišta) zaključe kako od njih nema koristi i kako se ništa ne može promijeniti te je najbolje povući se, tiho i podvučena repa. Osim toga, uspješan otpor radnika najviše sabotira koncept "prosvijećenih sindikalnih vođa" koji guši svaku samoinicijativu i stvara podjelu sindikata na pasivno članstvo i aktivno vodstvo. Sve to rezultira sindikatima koji se

više brinu o upravi negoli o radnicima, odnosno koji nisu sposobni vršiti pritisak i istodobno pregovarati u interesu radnika. Jedino je pozitivno u svemu tome, ako se smijem tako izraziti, to što birokratski sindikati imaju sve manje i manje kredibiliteta.

Molim vas, komentirajte ukратko predložene izmjene Zakona o radu te što po tom pitanju čine čelnici naših brojnih sindikata?

— Ako sam dobro shvatio, radit će se više za nižu ili jednaku plaću, godišnji će odmor zapravo biti kraći jer će se računati tjedni, a ne radni dani. Uglavnom, to je nešto što definitivno ide na ruku kapitalistima, a ne radnicima i svakako pridonosi povećanju nesigurnosti. Smatram kako od čelnika sindikata ne treba ništa očekivati jer smo već puno puta bili svjedoci kupovanja socijalnoga mira. Naš odgovor na to treba biti jače i organiziranije povezivanje radnika. Čemu išta očekivati od sindikalnih vođa? Onaj tko nije shvatio da nije problem u ljudima, nego u strukturi postojećega sindikalnog organiziranja, očito ne gleda dovoljno pozorno i ne vidi rezultate takve vrste organiziranja. Mi predlažemo drukčiju vrstu sindikalizma, direktno demokratski ustrojene sindikate u kojima

pažljivo sprječava te moguće “nedaće”, odnosno pažljivo bira ljude koje će raskrinkati javnosti u tajkunskim i mafijaškim poslovima, a opet prikriva one koji bi u Saboru mogli lako prijeći u oporbu i tako HDZ-u odnijeti glasove, saborska mjesta. Kako vama kao anarhosindikalistu izgleda opcija o padu Vlade, odnosno, da radikaliziram pitanje – zbog čega Vlada već/još nije pala?

— Veselim se svim mogućnostima rušenja i raskrinkavanja hijerarhijskih i izrabljivačkih struktura, ali mislim da nama nedostaje jasna slobodarska radnička alternativa. Nedostaje nam realnost u kojoj bi bili svjesni da se izbor ne ograničava samo na biranje kuge ili dječje paralize, odnosno jednih ili drugih kriminalaca na vlasti te realnost u kojoj bi kolektivno bili svjesni da imamo moć i ne moramo podilaziti autoritetima, bez iznimke. Vlada se ruši tako da ljudi shvate njezinu izopačenu strukturu te postanu svjesni da se društvo može pravednije i praktičnije organizirati. Dakle ako Vlada i padne, u ovim uvjetima to sigurno neće značiti da nas neće netko drugi zajahati, nego da je trenutna vladajuća struktura nesposobna nositi se s problemima koje sama proizvodi i da će je zamijeniti sposobniji ljudi koji će nastaviti jednako tako raditi u svom interesu.

– akcijama solidarnosti ili organiziranjem internacionalne podrške – obavijestite nas i napraviti ćemo sve što je u našoj moći.”

Dio iz letka koji smo dijelili na prosvjedu 18. studenoga: “Mi, radnici, sadašnji ili budući, imamo samo jedni druge...”, “Voljeli bismo da nas ima mnogo više i da vam možemo pomoći i nečim većim od pukog prisustva. Želimo da se ovakva patnja naše klase više ne nastavlja i zato ćemo nastaviti s radom na dizanju radničke svijesti, uzgajanju solidarnosti i na stvaranju masovnog anarhističkog sindikalističkog pokreta...”.

NIJE PROBLEM U LJUDIMA

Hoćete li reagirati na cenzorski čin Hloverke Novak-Srzić, koja je smijenila Anu Jelinić zbog toga što je u emisiji *Dossier.hr* razgovarala s Darkom Petričićem o njegovoj knjizi *Hrvatska u mreži mafije, kriminala i korupcije*, u kojoj govori o sasvim očitoj sprezi mafije i našeg političkog vrha?

— Nekako sumnjam da ćemo reagirati, ali ne bih ništa znao odgovoriti prije pokrenute rasprave i mišljenja svih članova i članica.

Što mislite, koja je od istina što ih je izrekao Darko Petričić u toj emisiji najviše pogodila našu političku elitu: istina o tome da su kriminal i korupcija toliko involvirani u hrvatsku politiku da bi razbijanje tih lanaca prouzročilo razbijanje cijelog sustava ili pak istina o tome da su Franjo Tuđman i Ivan Čermak tijekom obrane Vukovara prodali nekoliko tenkova Kuvajtu?

— Mislim da ne moram birati između te dvije istine jer su, po mome sudu, one dio jedne istine. Ne postoji niti jedna država koja nije izgrađena na kriminalu i korupciji, struktura države uvjetuje takav razvitak. Nije problem u ljudima; teza da nam trebaju bolji i pravedniji ljudi, odnosno “politička elita” prozirna je laž u koju se svaki dan svatko od nas može uvjeriti. Političku će elitu najviše pogoditi “istina” organiziranoga otpora, oni su sasvim svjesni da smo mi budale koje će za njih ginuti, bilo na bojištima, bilo na radnim mjestima, i to je za njih jedna kompatibilna cjelina. Pitanje je kad ćemo i mi postati toga svjesni.

Kako tumačite izjavu Jadranke Kosor da prosvjedi i štrajkovi u sadašnjim okolnostima mogu imati dugoročne posljedice, primjerice na kreditni rejting Hrvatske, objavljene na internetskoj stranici Udruge radničkih sindikata Hrvatske u povodu vijesti da je Damir Jakuš, predsjednik Udruge radničkih sindikata Hrvatske, odabran za novoga predsjednika Gospodarsko-socijalnog vijeća? — Već mi je muka od te njihove demagogije, isti ljudi koji proizvedu krizu vlastitom politikom, ekonomijom i položajem, za svoj opstanak opet žele zavući i zavlache ruke u naše džepove, uzimaju nam od usta i opasno snižavaju standard života radničke klase te, normalno, tvrde kako je njihov opstanak nerazdvojiv od našeg. Navedeni je primjer samo potvrda naše teze da ovakvi radnički sindikati čine osnovne stupove izrabljivačkog sustava u kojem trenutno živimo i da nema nikakva govora o tome da isti ti sindikati mogu igrati progresivnu ulogu jer bi time grizli ruku koja ih hrani. Smatram kako se time potvrđuje i teza da je socijalno partnerstvo najobičnija kapitalistička laž, a da je realnost klasni rat.

I za kraj, s obzirom na vaš intervju koji je objavljen prošle godine u *Glasi Istre*: kakva je povijest anarhizma u Istri i je li osnovana pulska Lokalna grupa MASA-e?

— Lokalna grupa Pula osnovana je na 2. kongresu MASA-e koji se održao u Puli 6. - 7. rujna 2008. godine. O anarhističkoj povijesti Istre znamo da je 1922. u Puli održan anarhistički kongres s oko 400 delegata, poznato nam je i da su 1904. održane anarhističke manifestacije u Rovinju te da su istarski anarhisti sudjelovali u Španjolskom građanskom ratu. Podrobnije informacije možete pronaći u knjizi Maxa Nettlaua *Povijest anarhizma* i tekstu Ennija Maserattija *Anarhizam u Dalmaciji i Istri* (www.zamirnet.hr) te u knjizi *Naši španjolski dobrovoljci* (*Acta Historica Nova*, Vol. 3, Rijeka, Rovinj 1988). Sve navedeno možete pronaći i na internetu. ■

Od čelnika sindikata ne treba ništa očekivati jer smo već puno puta bili svjedoci kupovanja socijalnoga mira. Naš odgovor na to treba biti jače i organiziranije povezivanje radnika

Kako komentirate to što je Jadranka Kosor imenovala Đuru Popijača, glavnog direktora Hrvatske udruge poslodavaca, ni više ni manje nego novim ministrom gospodarstva, rada i poduzetništva?

— Oni se čak ni ne trude sakriti svoj izrabljivački karakter jer su svjesni da trenutno nemamo jak radnički pokret koji

se može s njima obračunati.

NAZNAKE KRITIČKE SVIJESTI

Ulogu sindikata sasvim je dobro prepoznao i Radimir Čačić, koji je izjavio da se Matijašević šali kad kaže da će na sindikalnom prosvjedu u Zagrebu (mislio je na najavljeni i nerealizirani rujanski prosvjed) biti 100.000 ljudi, koliko ih se okupilo za *Radio 101*. Eto, kad i politička opcija, kojoj na ruku idu takvi sindikati, može prepoznati ništavnu ulogu naših sindikata, zašto onda radnici i dalje vjeruju tim sindikalnim čelnicima?

— Smatram da su ljudi i dalje u neverjerici, jednostavno ne mogu vjerovati da ih država koju su branili i toliko je iščekivali izrabljuje i ponižava. Ali vidim neke pozitivne pomake, u razgovoru sa susjedima, kolegama, poznanicima, prijateljima i obitelji prepoznajem naznake nastajanja kritičke svijesti upravo zbog realnosti u kojoj živimo te neprestani rast sumnje spram svim pozicijama moći. Mi ćemo se potruditi biti glasnjiji u načelima koja zastupamo, a na ljudima je da ta načela prepoznaju i primijene.

POTPORA RADNICAMA DALMATINKE NOVE

Je li MASA pomogla radnicima i radnicima Dalmatinske Nove, koja je u stečaju od srpnja, a koji su se okupili 11. studenoga na prosvjednom skupu ispred zatvorene tvornice? Podsjetimo, radnici, uglavnom radnice, Dalmatinske Nove bez ikakvih su primanja više od 14 mjeseci.

— Pismom potpore koje smo im uručili te potporom u ljudstvu kad su prosvjedovali, prošli put 19. svibnja 2008. i sad 18. studenoga u Zagrebu. Smatram da bi one trebale uključiti više ljudi u cijelu stvar, svoje obitelji, prijatelje i kolege s drugih radnih mjesta, kako bi napravile širi i jači front.

Dio iz pisma potpore koje smo im uručili:

“Tvornica je vaša! Ona je plod vašeg rada i vaše borbe! Zauzmite je i zahtijevajte sve što vam pripada!”, “Ako vam nekako možemo pomoći

se sve odlučuje kolektivno i tako se sprječava mogućnost korumpiranja čelnika jer oni ni ne postoje. Treba osigurati autonomiju sindikata, odnosno ne prihvaćati suradnju s političkim strankama, ne prihvaćati financiranje od države jer je sindikat koji se oslanja na vlastite snage najjači sindikat. I za kraj, bez načela direktne akcije sve pada u vodu; jednostavno ne smijemo dopustiti da o onome što se tiče nas odlučuje i djeluje netko drugi. Radnici trebaju sami bez posrednika rješavati probleme, tako prikupljaju individualna i kolektivna iskustva koja ih unaprjeđuju kao osobe i kao kolektiv koji se nosi s određenim problemima. Samo na taj način možemo imati jake sindikate u kojima je interes radništva na prvome mjestu.

Nedavno je u novinama istaknuto da pet sindikalnih središnjica nastavlja pripreme za veliki prosvjed protiv Vladine gospodarske politike na kojem će tražiti ukidanje tzv. harača i sniženje stope PDV-a, a kao okvirni datum prosvjeda bio je određen 14. studenog. Eto, 14. studenog prošao je vrlo mirno, ništa se od toga nije dogodilo, štoviše, uopće nije bilo ni medijskih najava o tom tzv. općem prosvjedu.

— Ništa iznenađujuće. Ako želite znati kako rasplintati i sabotirati bijes izrabljivanih, jednostavno pitajte naše birokratske sindikate. Mislim da im ta strategija velike buke i velikih riječi trenutno uspjeva. Ljudi pomisle: “Evo, napokon će se zauzeti za nas” i onda se ponovo razočaraju kad vide da neće biti ništa od toga. Kažem, trenutno jer smatram da će ljudi iz razočaranja prijeći u borbenost i organiziranje prema drukčijim načelima. Mi se nadamo i radimo na tome da ta načela budu slobodarska, kao što su to izvrsno pokazali studenti organiziranjem na direktno demokratskim načelima, odnosno koristeći se plenumom kao tijelom odlučivanja te direktnom akcijom (blokodom i ostalim oblicima neposrednog aktivizma) kao načinom djelovanja.

IZBOR IZMEĐU KUGE I DJEČJE PARALIZE
Upravo je 14. studenoga na *Stojedinici* u intervjuu Radimir Čačić izjavio da se Vlada ne ruši na ulici, na barikadama, nego jedino u Saboru, te da Jadranka Kosor vrlo

ZADARSKI KOSTURI

BIOARHEOLOŠKA OTKRIĆA O NAČINU I UVJETIMA ŽIVOTA LJUDI KOJI SU PRIJE GOTOVO DVIJE TISUĆE GODINE ŽIVJELI U ANTIČKOM JADERU

MARIO NOVAK

Bioarheolozi tijekom analize u laboratoriju Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Čovjek kao pojedinac ali i kao pripadnik veće zajednice oduvijek je bio u interesu istraživača i znanstvenika. Znanost koja proučava čovjeka u najširem smislu, tj. ljudski život i kulturu, zatim sličnosti i razlike među ljudima – kako ljudi žive, što rade, što misle i kako se odnose prema okolini – naziva se antropologija, a danas se najčešće dijeli na fizičku, kulturalnu i lingvističku.

U područje fizičke antropologije, koja proučava fosilne ostatke ljudske evolucije, mehanizme biološke evolucije, gensko nasljedstvo te ljudsku prilagodljivost i varijabilnost, spada i bioarheologija kao relativno mlada znanost koja pokušava rekonstruirati život prošlih populacija proučavajući kosturne ostatke davno umrlih osoba. William A. Haviland u svojoj je knjizi *Cultural Anthropology* (1975.) definirao fizičku antropologiju

kao aspekt antropologije koji ponajprije proučava čovjeka kao biološki organizam.

HRVATSKI PRILOZI BIOARHEOLOGIJI Bioarheologija je znanstvena disciplina koja daje informacije o uvjetima i načinu života arheoloških populacija na temelju kosturnih ostataka pripadnika tih populacija. Ona služi kao potvrda i nadopuna arheološkim i povijesnim podacima, ali donosi i važne informacije do kojih se ne može doći uz pomoć arheologije i povijesnih znanosti. Tako se na ljudskim kostima mogu vidjeti brojni tragovi koje ostavljaju različite zarazne bolesti, glad, pojava parazita pa i pojave različitih koštanih trauma, koje mogu biti posljedica nesretnih slučajeva ili namjernog nasilja. Termin *bioarheologija* u današnjem je značenju prva upotrijebila američka arheologinja Jane Buikstra 1977. u svome članku *Biocultural dimensions of archaeological study: a regional perspective* (objavljen u zborniku *Biocultural Adaptation in Prehistoric America*), a pod njim je podrazumijevala proučavanje i analizu ljudskih kosturnih ostataka pronađenih na arheološkim nalazištima.

Temelj je ove znanosti u svijetu postavio Dragutin Gorjanović Kramberger na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće objavljivanjem svojih kapitalnih djela *Der diluviale Mensch von Krapina in Kroatien. Ein Beitrag zur Paläoanthropologie* (1906.) te *Život i kultura diluvijalnog čovjeka iz Krapine u Hrvatskoj* (1913.) u kojima je objelodanio iscrpnu analizu kosturnih ostataka neandertalaca s nalazišta Hušnjakovo brdo pokraj Krapine. Bioarheološke analize u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji počele su se provoditi tek nakon Drugoga svjetskog rata objavljivanjem radova Franje Ivaničeka *Istraživanje nekropole ranog srednjeg vijeka u Bijelom Brdu* (1949.) i *Staroslavenska nekropola u Ptujju – rezultati antropoloških istraživanja* (1951.) u kojima su izneseni rezultati paleodemografskih i kranio metrijskih analiza populacija koje su nastanjivale ta ranosrednjovjekovna nalazišta. Suvremena bioarheološka istraživanja u Hrvatskoj počela su početkom devedesetih godina prošloga stoljeća i danas je aktivno nekoliko znanstvenika koji se bave tom problematikom (Mario Šlaus, Petra Rajić Šikanjić, Jadranka Boljunčić, Ivor Janković i dr.), a njihovi radovi objavljuju se u najpoznatijim svjetskim časopisima iz toga područja kao što su *American Journal of Physical Anthropology* ili *International Journal of Osteoarchaeology*.

PALJEVINSKI I KOSTURNI UKOPI S obzirom na pojačanu građevinsku aktivnost u Hrvatskoj posljednjih desetak godina (gradnja autocesta, plinovoda i sl.), uslijedila su velika zaštitna arheološka iskopavanja koja su na svjetlo dana iznjedrila brojne arheološke artefakte i mnogo ljudskih kostura iz svih vremenskih razdoblja. Tako je pri gradnji trgovačkoga centra Relja u Zadru otkrivena vjerojatno najveća rimskodobna nekropola u Hrvatskoj koja se sastojala od gotovo 2000 grobova. To nije iznenađujući podatak s obzirom na to da je Zadar bio rimska kolonija (*Colonia Julia Iader*) koju je 48. pr. Kr. osnovao Gaj Julije

— NA BROJNIM KOSTURIMA ANTIČKIH ZADRANA OTKRIVENE SU PROMJENE KOJE POKAZUJU DA SU DJEVOJČICE BILE MANJE FAVORIZIRANE OD DJEČAKA, POSEBICE TIJEKOM RAZDOBLJA DOJENJA —

Lubanja starijeg muškarca s masivnom traumom (posjekotinom) koja je nanesena mačem (pogled odostraga).

— S OBZIROM NA POJAČANU GRAĐEVINSKU AKTIVNOST U HRVATSKOJ POSLJEDNJIH DESETAK GODINA, USLIJEDILA SU VELIKA ZAŠTITNA ARHEOLOŠKA ISKOPAVANJA KOJA SU NA SVJETLO DANA IZNIJELA MNOGO LJUDSKIH KOSTURA IZ SVIH VREMENSKIH RAZDOBLJA —

Cezar, a tijekom kasne antike grad je bio jedna od najvećih urbanih aglomeracija na istočnoj jadranskoj obali. Arheolozi iz Arheološkoga muzeja u Zadru uporabu ove nekropole na temelju arheoloških nalaza i načina ukopa smjestili su između 1. i 5. stoljeća, s dva jasno izdvojena vremenska horizonta koji se razlikuju prema pogrebnoj običaju. Grobove iz 1. i 2. stoljeća predstavljaju paljevinski ukopi spremni u keramičke, staklene i kamene urne. Spaljivanje pokojnika na ovim prostorima poznato je od prapovijesti, pa je tako i jedan brončanodobni kulturni kompleks dobio ime prema tome grobnom ritualu (kultura polja sa žarama). Spaljivanje je bilo uobičajen način ukopa Grka i Rimljana, posebice u 1. i 2. stoljeću, no širenjem kršćanstva tijekom kasne antike spaljivanje pokojnika kod Rimljana polako nestaje i potpuno ga zamjenjuje ukopavanje pokojnika u zemlju. Tako i horizont grobova na Relji, koji se vremenski smješta između 3. i 5. stoljeća, predstavljaju kosturni ukopi gdje su pokojnici najčešće polagani u zemlju u drvenom lijesu, premda ima i zidanih grobnica te grobova načinjenih od dijelova tegula (rimskih crjepova) i amfora.

SVAKODNEVICA ANTIČKOG JADERA Ljudski kosturi pronađeni na ovoj nekropoli dopremljeni su na Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu gdje je od 2005. do 2007. godine provedena opsežna bioarheološka analiza radi dobivanja što više podataka o načinu i uvjetima života antičkih stanovnika Zadra koji se mogu iščitati iz njihovih kosturnih ostataka. S obzirom na to da pisani izvori najčešće govore o istaknutim pojedincima kao što su kraljevi i crkveni velikodostojnici, a gotovo nikad o najširim slojevima pučanstva, bioarheološka analiza kosturnih ostataka osoba pokopanih na nekropoli Relja pružila je jedinstvenu priliku da se pokuša rekonstruirati barem dio svakodnevnog života stanovnika antičkoga Jadera te da se pokuša uvidjeti s kojim su se eventualno problemima susretali (npr. moguća pojava zaraznih bolesti, gladi ili nasilnih situacija).

Odmah je na početku istraživanja bilo vidljivo mnogo dječjih kostura jer je više od četvrtine analiziranih kostura pripadalo djeci mlađoj od petnaest godina. Gledano iz današnje perspektive, smrtnost djece u antičkom Zadru doima se strahovito visokom, no treba imati na umu da je riječ o populaciji koja nije poznavala mikroskopski svijet i koja nije bila svjesna potencijalne opasnosti od bakterija i virusa. Mnoge bolesti koje su za ove ljude bile potencijalno smrtonosne danas je raširena uporaba antibiotika svela na razinu prolaznih neugodnosti.

Ljudi pokopani prije gotovo dvije tisuće godina na zadrskoj nekropoli Relja razlikovali su se od suvremenih stanovnika Hrvatske i prema prosječnoj životnoj dobi. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, očekivana životna dob za muškarce 2006. godine u Hrvatskoj bila je 72,5 godine, a za žene čak 79,3 godine. Za razliku od današnjih stanovnika Hrvatske, antički stanovnici Zadra živjeli su dvostruko kraće: prosječna životna dob muškaraca u Jaderu bila je 38, a žena tek 37,5 godina. Premda i ove razlike izgledaju šokantno, treba ponovno imati na umu da antički Zadranici nisu poznavali blagodat moderne medicine i da velikoj većini stanovništva nisu bile dostupne tekuća voda i kanalizacija.

Bioarheološka istraživanja pokazala su i velike razlike u prosječnoj visini između antičkih i današnjih stanovnika ovih krajeva. Antički Zadranici bili su niski rastom – muškarci su bili visoki 168 cm, a žene svega 156 cm. Za usporedbu, antropometrijska mjerenja provedena od 2005. do 2007. godine na Tekstilno-tehnološkom fakultetu Zagrebu pokazala su da je danas prosječna visina muškaraca u Hrvatskoj 176 cm, a žena 163 cm.

Dentalna analiza pokazala je da djeca iz antičkog Zadra karijes gotovo uopće nisu imala, a to je vjerojatno posljedica odsutnosti masovne uporabe proizvoda na bazi šećera kao što su različite vrste slatkiša i gazirana pića. Kod odraslih je učestalost karijesa također bila gotovo zanemariva što se najviše može zahvaliti prehrani koja se najviše temeljila na

ribi i morskim plodovima. Danas je stanje u svijetu bitno drukčije jer prema procjenama Svjetske zdravstvene organizacije otprilike od 60% do 90% školske djece i velika većina odrasle populacije ima probleme sa zubnim karijesom, najviše zbog raširene uporabe šećera i hrane bogate ugljikohidratima.

I BOGATAŠ ĆE NAPUSTITI KĆER Na kostima antičkih Zadranica uočene su i mnoge promjene koje svjedoče o brojnim metaboličkim poremećajima i zaraznim bolestima. Tako su na svakom petom kosturu

iz Zadra znakovi što upućuju na anemiju prouzročenu nedostatkom željeza koja se najčešće razvija zbog neodgovarajuće prehrane, parazitizma, nehigijenskih uvjeta života ili kroničnih gastrointestinalnih oboljenja. Također, na brojnim kosturima otkrivene su promjene koje pokazuju da su djevojčice bile manje favorizirane od dječaka, posebice tijekom razdoblja dojenja, kad su dječaci imali bolju roditeljsku skrb i prehranu. U prilog toj teoriji idu podaci o čestom zanemarivanju i ubijanju ženske djece, za razliku od muške, jer se u antičkom (pretkršćanskom) svijetu smatralo da su muškarci vrijedniji kao radnici i ratnici, dok su za žensku djecu izdaci bili mnogo viši zbog velikog miraza, a o tomu su vrijedne radove napisali William V. Harris (*The theoretical possibility of extensive infanticide in the Graeco-Roman world*, 1982.), Larry S. Miller (*Hardness of Heart/Hardness of Life: The Stain of Human Infanticide*, 1998.), Wayne Ingalls (*Demography and Dowries: Perspectives on Female Infanticide in Classical Greece*, 2002.) i mnogi drugi autori. U tom kontekstu poznata je i jedna rimska uzrečica koja je glasila: "Svatko može odgojiti sina, čak i siromah, ali i bogataš će napustiti kćer".

— DJELA KOJA GOVORE O SVAKODNEVNOM ŽIVOTU RIMSKOG STANOVNIŠTVA, POGOTOVO ONOG IZ NAJŠIRIH MASA, GOTOVO DA I NE POSTOJE. TU PRAZINU DANAS USPJEŠNO UPOTPUNJAVAJU NOVE ZNANSTVENE GRANE POPUT BIOARHEOLOGIJ —

ZARAZNE BOLESTI Zarazne bolesti u antičkom Zadru bile su svakodnevna pojava koja je znatno umanjivala kvalitetu života. Na gotovo polovici analiziranih kostura otkriveni su znakovi koji upućuju na neku vrstu zarazne bolesti. Te su bolesti najpogubnije djelovale na najnezaštićeniji dio pučanstva, malu djecu, koja su masovno umirala zbog neodgovarajućih higijenskih uvjeta i medicinske skrbi.

Posebnu pozornost privukao je jedan kostur odraslog muškarca na kojem su bile patološke promjene koje su upozoravale na venerični sifilis. To je zarazna bolest koja se prenosi spolnim kontaktom te napada krvotok i živčani sustav, a može zahvatiti i kosti. Do otkrića penicilina sifilis je bio smrtonosna bolest, a danas se može dijagnosticirati i liječiti u bilo kojem stadiju. Postoji nekoliko teorija o izvorima i širenju sifilisa u svijetu. Kolumbovska teorija zastupa mišljenje da je venerični sifilis donijela posada Kristofora Kolumba sa svojega prvog putovanja iz Amerike 1493. godine. Pretkolumbovska teorija tvrdi da je u Europi bilo sifilisa i prije Kolumbovih putovanja, ali da ga tadašnji liječnici klinički nisu razlikovali od lepre, a unitarijanska teorija pretpostavlja da su treponematoze, u koje spada i venerični sifilis, dugo prisutne i u Starom i u Novom svijetu. Donedavno je najpopularnija bila kolumbovska teorija, no razvojem molekularnih analiza i multidisciplinarnih istraživanja posljednjeg desetljeća otkriveno je više slučajeva veneričnog sifilisa u Europi koji datiraju prije Kolumbovih putovanja, u što se uklapa i kostur iz Zadra. Današnje stanje istraženosti ove problematike sugerira da se ta bolest u Europi pojavila čak i tisuću godina prije nego što se to do sada smatralo.

ANALIZA TRAUMA I PRAČKE Možda najvažniji aspekt ovog istraživanja bio je pokušaj otkrivanja je li i koliko je namjerno nasilje bilo prisutno u antičkom Zadru pa je radi toga provedena tzv. analiza trauma koja je otkrila prisutnost brojnih fraktura kod više osoba. Brojne frakture, poput lomova ruku, nogu, ključnih kostiju i rebara, nastale su kao posljedica nesretnih slučajeva (padova, rada s velikim domaćim životinjama ili neoprezna rukovanja poljoprivrednim oruđem). No za neke se traume nedvojbeno može utvrditi da su nastale kao posljedica namjernog nasilja kao

što su ulične borbe ili tučnjave u gostionicama, u kojima se katkad koristilo i hladno oružje. Tako je na lubanji jednog muškarca otkrivena masivna posjekotina nananesena mačem koja je izazvala trenutačnu smrt, a na lubanji je jedne žene otkrivena velika trauma koja je nananesena najvjerojatnije projektilom iz pračke. Pračka (lat. *fundula*) bila je u antici smrtonosno oružje i najčešće je bila izrađena od komada kože koji je na sredini bio proširen kako bi se na njega smjestio olovni projektil. Rimska vojska imala je posebne vojne jedinice pračakaša (*funditores*), a o uporabi tog oružja svjedoče mnogi rimski pisci (Livije, *Povijest Rima*; Vegecije, *Sažetak vojne vještine*; Flor, *Dvije knjige izvadaka iz Tita Livija o svim ratovima u sedam stotina godina*).

JUNACI I TRAGIČNI LJUBAVNICI Brojna književna djela proizašla iz pera modernih pisaca kao što su *Anthony and Cleopatra: A Novel (Masters of Rome)* Colleen McCullough (2007.) ili pak čitava serija knjiga pod naslovom *SPQR* Johna M. Robertsa i hollywoodski filmovi poput *Gladijatora* (Ridley Scott, 2000.) prikazuju uglavnom romantizirane verzije rimskog načina života, a u njihovu su fokusu najčešće junački, gotovo epski likovi u potrazi za osobnom osvetom ili tragični ljubavnici. Odmak od te ljubavno-herojske matrice donekle je prisutan u TV seriji *Rome* (2005. - 2007.), u kojoj je osim načina života najviših slojeva prikazan i svakodnevni život običnih Rimljana. No to i nije čudno s obzirom na to da su i rimski pisci najčešće prikazivali način života najviših slojeva i najistaknutijih osoba. Djela koja govore o svakodnevnom životu rimskog stanovništva, pogotovo onog iz najširih masa, gotovo ni ne postoje. Srećom, tu prazninu danas vrlo uspješno upotpunjavaju nove znanstvene grane i metode među kojima je svakako i bioarheologija. U nedostatku povijesnih opisa i ograničenosti rekonstrukcije načina života najširih slojeva stanovništva koja proizlazi iz analize arheoloških artefakata bioarheološke analize pokazale su se neizostavnom znanstvenom metodom. Bioarheologija je u ovom slučaju rasvijetlila brojne, do danas sasvim nepoznate aspekte života ljudi koji su nastanjivali ove krajeve prije gotovo dvije tisuće godina. Ako se pokazatelji kvalitete i uvjeta života antičkih stanovnika Zadra usporede s današnjima, može se zaključiti da se u prošlosti živjelo poprilično lošije. Kratak životni vijek, neodgovarajuća prehrana, loši sanitarni uvjeti i brojne zarazne bolesti samo su neka od obilježja zadrskog pučanstva za rimske vladavine. Takvi životni uvjeti nisu bili specifični samo za Zadar jer su brojna istraživanja pokazala slične rezultate u cijelom Rimskom Carstvu, što sugerira da će se trebati promijeniti neka danas uvriježena mišljenja o rimskom načinu života koja su temeljena na romantičarskom videnju antičkog Rima i njegovih stanovnika. ■

Ulomak iz doktorske disertacije *Antropološka analiza antičke nekropole Zadar - Relja u kontekstu antičkih nekropola Hrvatske*.

SLAVENKA DRAKULIĆ I BORKA PAVIĆEVIĆ STALNO U ISTOM RATU

O TOME ZAŠTO SE I DESETLJEĆE NAKON ZAVRŠETKA RATA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI NIJE PROMIJENIO ODNOS PREMA ZLOČINIMA KOJI SU POČINJENI U IME VLASTITOG NARODA, U EMISIJI Most RADIJA SLOBODNA EVROPA RAZGOVARALE SU SLAVENKA DRAKULIĆ I BORKA PAVIĆEVIĆ, DRAMATURGINJA I DIREKTORICA BEOGRADSKOG CENTRA ZA KULTURNU DEKONTAMINACIJU

OMER KARABEG

Nedavno je objavljen podatak da se 64 posto građana Srbije protivi izručenju Ratka Mladića Haaškom tribunalu, a da više od polovine smatra da on nije odgovoran za zločine za koje je optužen. Čini se da Mladić nikada nije imao veću podršku. Kako to tumačite, gospođo Pavićević?

Borka Pavićević: Prvi razlog je što se time ne bave institucije. Time se bave pojedinci i nevladine organizacije, ali to nije zaživelo u institucijama države. Druga stvar je ponašanje političkih elita, izvinjavam se nemam bolju reč, jer kad se kaže elita to zvuči nekako pohvalno, a ne bi trebalo. Oni nikako da preuzmu odgovornost. Stalno ih biramo da bi, kako oni kažu, preuzeli odgovornost. Pa, ljudi, zašto onda već jednom ne preuzmete tu odgovornost i kažete, na primer, da nećete da izručite Mladića, jer ovo što se sada dešava oko Mladića samo povećava osećanje stida svakog građanina. Ombudsmen Srbije Saša Janković nedavno je rekao nešto vrlo dobro i značajno: "Recimo, da se uhapsi Mladić i pošalje u Haag, da li bi to značilo da je pravda namirena, da sada svako može da vas nekažnjeno bije na ulici, da se ljudi mogu držati u pritvoru preko svake mere, da li to znači da je sada sve u redu?" Hoću da kažem da je to jedan koloplet u kome divljanje organizovanih momaka, koje nazivaju huliganima, i ubistvo francuskog državljanina na ulici Beograda itekako imaju veze sa Ratkom Mladićem. Ratko Mladić je centralni društveni problem, to je simptom društvene bolesti.

PREDSJEDNIČKI KANDIDATI SE ULIZUJU ZLOČINCIMA

Slavenka Drakulić: Da ste prije nekoliko godina, kada je Gotovina uhapšen, anketirali ljude u Hrvatskoj i pitali ih što misle treba li izručiti Gotovinu Haagu, vjerovatno bi bio visoki postotak onih koji bi kazali ne, ali oni bi igrali na drugu kartu i rekli bi: "Zašto da ih šaljemo u Haag, mi

Borka Pavićević:
— **DIVLJANJE ORGANIZOVANIH MOMAKA, KOJE NAZIVAJU HULIGANIMA, I UBISTVO FRANCUSKOG DRŽAVLJANINA NA ULICI BEOGRADA ITEKAKO IMAJU VEZE SA RATKOM MLADIĆEM. RATKO MLADIĆ JE CENTRALNI DRUŠTVENI PROBLEM, TO JE SIMPTOM DRUŠTVENE BOLESTI —**

smo također sposobni sami suditi tim ljudima". Pogledajte što se u međuvremenu dogodilo. Pomilovanje Norca postalo je u predsjedničkoj kampanji u Hrvatskoj, kako piše riječki *Novi list*, mjerna jedinica domoljublja predsjedničkih kandidata. Čisto da se čovjek pita što dični general uopće radi iza rešetaka. Naime, radi se o tome da se jedan dio kandidata naprosto udvara Norcu. "Ne bih imao ništa protiv njegovog pomilovanja", kaže Nadan

Vidošević, a Andrija Hebrang, kandidat HDZ-a, poručuje: "Ako me Norac zamoli za pomilovanje, ja ću to sigurno odobriti". Slično govori i Dragan Primorac, bivši ministar znanosti, a Milan Bandić je otišao u posjet Norčevom ocu, možete zamisliti što je taj obećao. Kolega Ladislav Tomičić nazvao je to predizbornom egzekucijom pravne države. Zašto je to tako? Većina ljudi koji su na vlasti, koji se muvaju oko vlasti, koji su čas u jednoj, čas u drugoj partiji, i sami su sudjelovali u ratu. Svi oni imaju nekog putera na glavi i njima nije u interesu da se ti ljudi uopće kažnjavaju. Podsjetila bih na onaj famozni slogan, o tome sam pisala u svojoj knjizi *Oni ne bi ni mrava zgzazili*, kada je, nakon što je Norac konačno izručen pravdi, stotine ljudi izašlo na splitsku rivu noseći parolu "Heroj, a ne zločinac". To se poslije ponovilo i u slučaju Ante Gotovine. Čuvena je i izjava Milana Vukovića, suca Vrhovnog suda, koji je rekao da u obrani naši dečki nisu mogli počinuti zločin jer onaj koji se brani ne može počinuti ratni zločin, što je notorna glupost.

Drugi važan element za razumijevanje svega toga je Drugi svjetski rat. Ovaj rat je počeo manipulacijom brojkama iz Drugog svjetskog rata – koliko su Hrvati ubili Srba, koliko su Srbi ubili muslimana, koliko su muslimani ubili ne znam koga itd, manipuliralo se zato što se to nikada od Drugog svjetskog rata nije raščistilo. Zapravo, mi nikada nismo imali povijest ustanovljenu kao nezavisnu nauku. Povijest koju smo učili u školi je uvijek bila obilježena ideologijom. Mi smo odrasli s neistinama, lažima i ideologijom, i to se sve skupa ponovilo pred ovaj rat u obliku propagande za rat. Nikada nismo raščistili s poviješću, s brojkama, sa zločinima, od Drugog svjetskog rata pa do ovog rata, i to je strašno. Nama sada, kada je *Feral* mrta, o ratnim zločincima ne govori nitko. Opet je politika ta koja o svemu odlučuje i koja igra glavnu ulogu. Sada su izbori i Norac je dobar adut da se pridobiju branitelji, koji su kod nas značajna populacija, i da se pošalje signal biračima u Hercegovini. Dakle, politički interes dominira, a on je, eto, upravo takve vrste – da se kandidati udvaraju zločincima. Spomenula bih još nešto, kada je nedavno uhapšen Željko Savić, koji je bio ratni zamjenik zapovjednika specijalaca Mladena Markača, a uhapšen je u vezi sa zločinom u srpskom selu

Grubori gdje je ubijeno pet staraca, i to dva tjedna nakon Oluje, Andrija Hebrang je u jednom intervjuu rekao: "Da, tamo je ubijeno pet ljudi, ali pogledajte u Hrvatskoj je stradalo preko 9.000 civila".

OD RATNOG UBOJICE DO TAJKUNA

Borka Pavićević: Ja bih nešto dodala povodom ovoga što je Slavenka govorila o neprekidnoj konstrukciji i rekonstrukciji

istorije. Neke stvari se ipak znaju – i ko je pobjednik u Drugom svjetskom ratu i šta je čime plaćeno. Govorim o tome zato što smo mi neprekidno u istom ratu. To osećaju i ljudi, bila sam sada u Bosni, imate utisak da taj rat traje u kontinuumu. Međutim, ovde u Srbiji se dešava da se zločini ovoga rata pravdaju zločinima ranijeg rata. Cela ova mimikrija – traženje groba Draže Mihailovića, prekrštavanje ulica, odnos prema partizanskim spomenicima – ide za tim da se kvislinzi proglašavaju za one koji su ustvari stradali. Pravdate kvislinge zato što ne možete da se suočite sa skorašnjom istorijom, pa zločine iz poslednjeg rata obrazlažete nepravdama i takozvanim nepravdama iz Drugog svjetskog rata. To je ono – hajde da sada govorimo o Jasenovcu i Bleiburgu zato što nećemo da govorimo o Srebrenici. Tu ima još jedna stvar. Zaboravlja se da je ovaj rat bio i transformacija bivšeg socijalističkog vlasništva. Ratni zločini su išli zajedno sa neslućenim poslovima krađe i korupcije. A ta tranzicija novca sa neproglašenim krajem rata i bez određenja prema ratu i zločinu zapravo ima veze sa instalacijom jedne nove grupe, ne znam da li da je nazovemo klasom. Otkud ovakva koncentracija tajkuna, otkud toliki novac u njihovim rukama? Pogledajmo njihove biografije iz osamdesetih godina, pa ćemo videti šta se ustvari dešava. I vi odjedanput vidite da je govor o zločinu zapravo govor o pljački i korupciji. Koloplet zločina se pretvara u pljačku, a pljačka u nasilje, i, kao što kaže Halmet, "zločin truli, smrad mu se do neba diže". Vi onda ustvari učite ljude da se zločin isplati. Kad je bio prikazan snimak kako pripadnici specijalne jedinice Škorpioni ubijaju bošnjačke civile, onda se pojavila informacija da je Škorpione finansirao čovek koji je posekao jednu trećinu šuma u Baranji. Na tom snimku vidimo i jednog popa koji ih blagosilja i kaže: "Idite, koljite i vratite se". Pripadnici Škorpiona su osuđeni, ali mi ne znamo šta je bilo sa tim popom i sa tim čovekom koji ih je finansirao? Možda on danas otvara nekakav mol, ko zna šta radi i čime trguje.

Slavenka Drakulić: Prvi bogataši koji su izašli iz rata bili su vozači koji su se naglo bogatili, skladištari koji su se naglo bogatili, šverceri koji su se naglo obogatili itd. Sve je to strahovito povezano.

ULOGA HAAGA

Kakav je po vama učinak Haaškog tribunala? Krivci su kažnjeni, ali presude su vrlo malo ili nikako doprinele priznavanju zločina i suočavanju sa tamnom stranom vlastite prošlosti. Te presude su često bile povod za nove nacionalističke frustracije i priču o nepravdi svjetskih moćnika čija je žrtva "naš mali, pravdoljubivi narod".

Slavenka Drakulić: Po mom mišljenju najvažnija funkcija suda u Haagu nisu ni presude ni zločinci, nego istina, jer smo kroz te procese, recimo, saznali istinu o Srebrenici. Da nije bilo sudjenja Krstiću, ne bi bilo ni istine o Srebrenici. O tome se radi, da se te kockice na koncu tako

poslože da mi saznamo istinu. Jer, ako se pusti nama, državama i narodima, da dodemo do te istine, mi do nje nikada nećemo doći. Historijska je važnost suda u Haagu da se kroz njegove procese otkriva istina, pa vi više ne možete reći da nije ubijeno 8.000 ljudi u Srebrenici, jer postoje dokazi, imena i svjedoci. A sve to bez tog suda ne bi išlo. U tome je važnost Haaškog suda, a da on nešto bitno pridonosi suočavanju s prošlošću – ne bih rekla. Taj posao je ostavljen nama samima.

**Slavenka Drakulić:
— HISTORIJSKA JE VAŽNOST
SUDA U HAAGU DA SE
KROZ NJEGOVE PROCESSE
OTKRIVA ISTINA, PA VIŠE
NE MOŽETE REĆI DA NIJE
UBIJENO 8.000 LJUDI U
SREBRENICI, JER POSTOJE
DOKAZI, IMENA I SVJEDOCI.
U TOME JE VAŽNOST
HAAŠKOG SUDA, A DA ON
NEŠTO BITNO PRIDONOSI
SUOČAVANJU S PROŠLOŠĆU
— NE BIH REKLA. TAJ POSAO
JE OSTAVLJEN NAMA
SAMIMA —**

Borka Pavićević: Možda smo gledali pre-više filmova o Nirnberškom procesu, pa smo živeli u uverenju da će sudenje u Haagu na neki način dovesti to katarze. To je, međutim, izostalo, do toga nije došlo. Ja, inače, mislim isto što i Slavenka – da je Haaški tribunal bio nužan zato što niko od nas nije bio u stanju da govori o zločinima svojih sunarodnika. To nisu mogli da urade ovdašnji sudovi, jer nemaju kapacitet, a ni podršku države da sude takozvane svoje, to je jedino mogao da uradi Haaški tribunal. I on je doveo do spoznaje, on je očitovao stvari koje se nesvesno znaju, a ne ispoljavaju se, kao što je Srebrenica.

Slavenka Drakulić: Vrlo je važno da je Borka spomenula riječ katarza. Ovdje u Hrvatskoj se često govorilo da do katarze nije moglo doći zbog toga što se sudenje nije odvijalo pred očima lokalne javnosti, nije se odvijalo ni u Beogradu, ni u Zagrebu, ni u Sarajevu, nego negdje na nekom pedesetom mjestu. Međutim, upravo primjer Norca pokazuje da do katarze ne dolazi ni kada se sudenje organizira u zemlji jer je politička volja potpuno drugačija.

ŠTO S PROŠLOSTI?

Zar vam se ne čini da je sve to ustvari jedan zatvoreni krug? Političari ne osuđuju ratne zločine jer se boje da ljudi neće glasati za njih, a običan svijet ne osuđuje zločine zato što takvu osudu ne čuje od političara, niti je ima u najtiražnijim medijima.

Slavenka Drakulić: Ne bih nikako rekla da je to zatvoreni krug. Nije to zatvoreni krug, ali mi smo još negdje na početku, jedva smo se makli od nule, i vidjet ćemo kako će to dalje ići. Problem je u tome što se izgubio pojam javnog interesa, javnog dobra i javnog prostora, pa ne možemo konstituirati nikakvu ozbiljnu intelektualnu opoziciju. Vi možete misliti drugačije, pa to i objaviti, nitko to neće pročitati. Nakon što je *Feral* umro mi zapravo ne možemo nigdje ništa ozbiljno ni pisati ni objaviti. Ljudi koji drugačije misle nemaju se gdje izraziti, za njih nema prostora. Haaški tribunal je dobar jedino onda kada

osudi pripadnika druge nacije. Međutim, kada sudi “naše”, onda se javlja veliki otpor, nastaju velike frustracije. Za mene je vrlo karakteristična opaska profesora Vojina Dimitrijevića koji kaže da se u Srbiji Haaški tribunal doživljava kao neka vrsta Moloha koji jednom mjesečno mora da pojede jednog Srbina i mi moramo da mu ga damo.

Borka Pavićević: To je isprika, to je mehanizam u stilu – sve je to svetska zavera, za sve su krivi Jevreji, sve su nam to namestili Amerikanci. Sve se objašnjava stranim službama, inscenacijama, to su objašnjenja koja daju političari i njima bliski mediji da bi održali stanje takvo kakvo jeste. Jer, ako mi saznamo istinu o zločinima i ko je bio nadležan i ko je naredivao, onda ćemo naravno saznati i druge stvari, pa između ostalog i zašto nam budžet izgleda tako kako izgleda. Ali čini mi se da priča o tome da je ovaj rat bio plod nekakvog dogovora, koji je postignut ne znam gde i u kome smo mi bili nevin i nedužni, više ne pije vodu.

Slavenka Drakulić: Ono što je izvjesno o tom ratu je da on nije započeo dole nego je sišao na ljude odozgo

– iz sfere politike. Tvrdim da ljudi nisu bili spremni za rat. Taj je rat započeo na političkoj ravni, propaganda je vođena godinama, a nakon toga se krenulo u rat. A kad je pala krv, onda je već sve bilo gotovo. Naravno da je sada glavno pitanje kako iz toga izaći. Mislim da ovo što sada imamo nije puno različito od onoga što je bilo nakon Drugog svjetskog rata. Sada nam je perspektiva Europa, pa bi nas to trebalo držati, a onda je to bila izgradnja države i neka jedinstvena ideologija. Međutim, postavlja se pitanje kako živjeti dalje s prošlošću koja nas opterećuje. Po mom mišljenju – tako da je raščistiš. U tom smislu u Evropi postoje dva modela. Jedan je španjolski, oni su rekli – Franca ćemo staviti pod tepih i zaboraviti, idemo dalje, zaboravimo ono što je bilo da se narod ne bi dijelio, ali taj model ne funkcioniše. I u Hrvatskoj se poslije Drugog svjetskog rata nije puno govorilo o ustašama, pa su, kad je za to došlo vrijeme, isplivali gore za jednu sekundu. Taj model je opasan. Kada se prošlost pomete pod tepih, kada se ona ne raščištava, kao što su to uradili Njemci, to je drugi model, onda uvijek postoji opasnost da se ona u pogodnoj političkoj situaciji vadi kao as iz rukava i da se njome manipulira. Uvijek se prošlost nekako vraća i zbog toga s njom treba raščistiti.

Borka Pavićević: Potpuno se slažem sa Slavenkom i uverena sam u to da ljudi nisu hteli da se ubijaju, ali kad su ih prozvali muslimanima, Srbima i Hrvatima, onda je to počelo. Čim udete u naciju, vi ste ušli u rat. To i dan-danas traje.

CRKVA I NACIJA

Čini se da vjerski službenici nisu spremni da osude zločine pripadnika svoje vere i nacije. Napravio sam dosta dijaloga sa pripadnicima i katoličkog i pravoslavnog i islamskog klera. Kada bih ih upitao o zločinima, najviše što bi rekli bila je uopštena osuda zločina u smislu da svete knjige zabranjuju ubijanje i da pravi vjernik ne može ubiti čovjeka. Nikada nisam čuo oštru osudu zločina koje su počinili pripadnici njihove nacije

i religije. Takve osude obično se upućuju drugoj vjeri i naciji.

Borka Pavićević: Naravno da su verske zajednice jako odgovorne. Crkva se nijednog trenutka nije na ozbiljan način ogradila od zločina. Možda postoje neki izuzeci. Jedan od temeljnih problema ovog društva je njeno izjednačavanje patriotizma, nacionalizma, pravoslavlja i srpstva, da ne govorim o vladikama Filaretu, Artemiju i Pahomiju, svim tim nevidenim javnim skandalima od kojih se crkva kao institucija, ili kao sinod, kako god hoćete, nije ogradila. Nikada neću zaboraviti Filareta koji se zaklinje na glavu deteta, a posle toga je bio u Vukovaru. Nisu u tome učestovali religiozni ljudi nego crkva kao institucija. A pogledajte koji javni prostor danas zauzima crkva. Ja ne znam jesmo li sekularna država. Volela bih da jesmo i sve tvrdimo da jesmo, ali nekako mi baš tako ne ispada.

Slavenka Drakulić: Prije svega moramo znati jednu stvar – da zajedno s nacionalizmom raste i uloga vjere. U Hrvatskoj su vjera i nacija jedno. U anketama se 90 posto Hrvata izjašnjavaju kao katolici. Zašto se oni tako izjašnjavaju? Zato što je to pojam koji ih određuje u smislu identiteta, u smislu hrvatstva. Dakle, katolicizam je za njih suština njihove nacionalne pripadnosti. Naravno da onda crkva ima ogromnu ulogu u političkom životu, kao

što ju je imala i u ratu, kada je svaka brigada, ili bojna, imala svoje svećenike koji su blagoslivljali vojnike prije svake akcije, kao što i danas blagoslivljaju otvaranje svakog objekta, kao što je kardinal Kuharić sjedio pokraj Tuđmana u parlamentu itd. Politički utjecaj crkve je ogroman i u tom smislu je njena osuda zločina jako važna. Međutim, ako je i bilo, onda je to bilo jako općenito. Ali što će oni drugo reći kad su i sami na neki način sudjelovali u tom ratu.

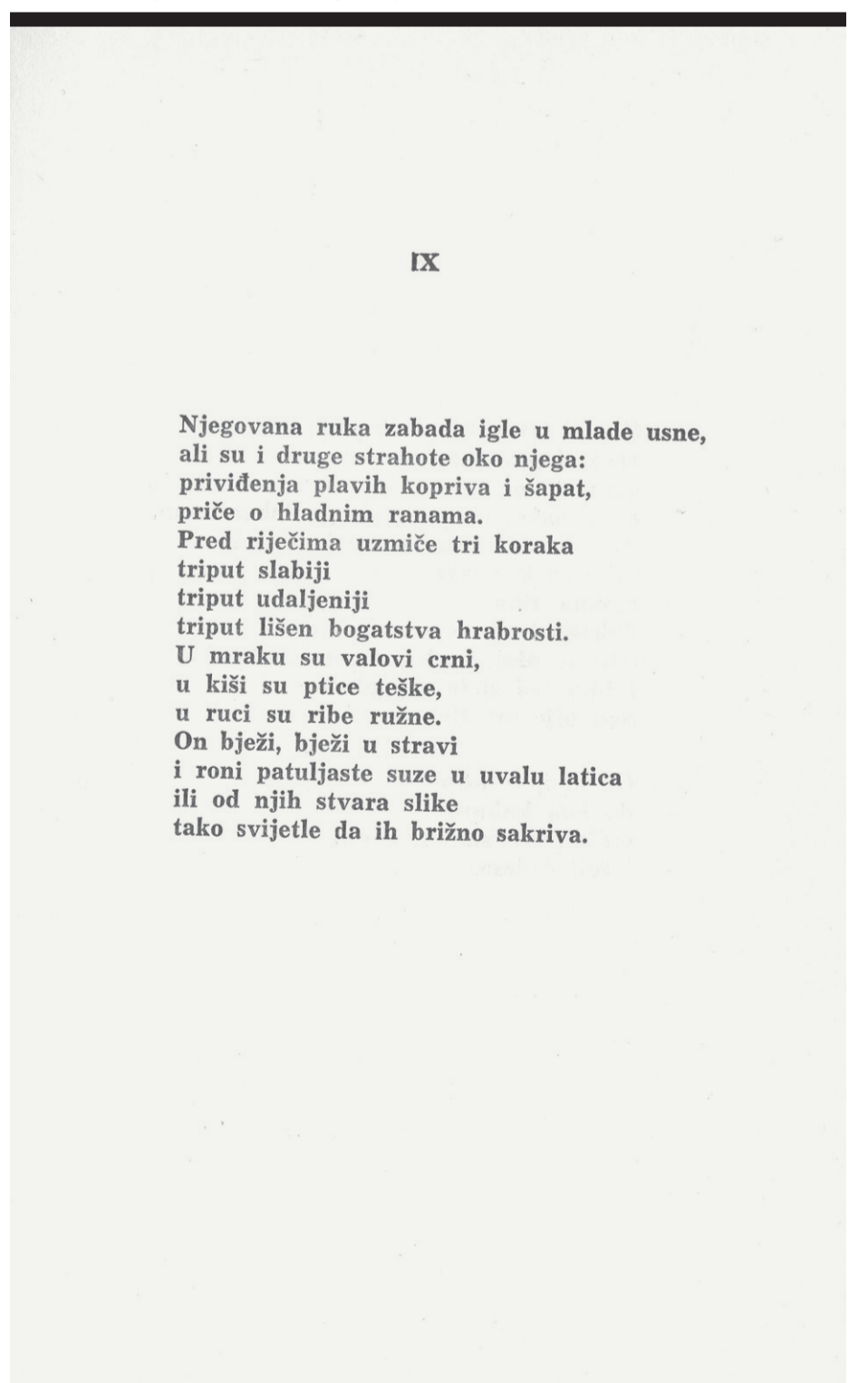
KAD POSTANEMO ŽRTVE...

Da li ćemo ikada na ovim prostorima doživjeti da se ljudi počnu istinski užasavati nad zločinima svojih sunarodnika kao što se Njemci užasavaju nad Holokaustom?

Slavenka Drakulić: Vjerojatno onog časa kad provedemo denacifikaciju i denacionalizaciju na način na koji su je Njemci proveli. Druge nema. A to je dugotrajan i bolan proces, kao što vidimo.

Borka Pavićević: Citirala bih sad misao koja potiče iz kruga oko Hannah Arendt, a koja kaže da će do toga doći onda kada se osetimo kao žrtve. Metaforično rečeno, počecemo s tim ozbiljno da se sučavamo onda kada budemo u ulozi nemačkih Jevreja. Tek kada se nademo u situaciji da osetimo patnju, da doživimo nepravdu na vlastitoj koži, počinjemo da osećamo empatiju s onima koji su stradali. ■

ČITAJTE IVŠIĆA

IX

Njegovana ruka zabada igle u mlade usne,
ali su i druge strahote oko njega:
prividenja plavih kopriva i šapat,
priče o hladnim ranama.
Pred riječima uzmiče tri koraka
triput slabiji
triput udaljeniji
triput lišen bogatstva hrabrosti.
U mraku su valovi crni,
u kiši su ptice teške,
u ruci su ribe ružne.
On bježi, bježi u stravi
i roni patuljaste suze u uvalu latica
ili od njih stvara slike
tako svijetle da ih brižno sakriva.

PROŠLA GODINA U ZAKRIVLJENOM RETROVIZORU REDAKCIJE ZAREZA

DOMAĆA PROZNA FIKCIJA BORIS POSTNIKOV

1 Daša Drndić, *April u Berlinu*; *Fraktura*, Zagreb Nasuprot našim kolektivnim amnezijama, Daša Drndić ispisuje tamu nedavne srednjoeuropske prošlosti. Multidiskurzivni katalog boli, nježnosti i užasa: ovo je hrabra, snažna, odgovorna i, iznad svega, jako dobra književnost. Možda 2009. nije bila prozna godina za pamćenje, ali *April u Berlinu* trebalo bi pamtiti dugo.

2 Andrej Nikolaidis, *Dolazak*; *Algoritam*, Zagreb Kad Jacques Lacan susretne Philipa Marlowea. I to u Ulcinju. Najambiciozniji Nikolaidisov roman do sada, žestoko kritičan, beznadno nihilističan; priča o uzaludnu pokušaju rješavanja slučaja stravična umorstva u sumrak očekivanoga kraja svijeta. Apokalipsa danas? Ne, puno je gore.

3 Viktor Ivančić, *Planinski zrak*; *Fabrikacija knjiga*, Beograd Sjajan kratki satirični antiratni roman u kojem su militarizam i domoljublje prepoznatljivom ivančićevskom manirom svedeni do urnebesnog apsurdna. Nešto kao: kako bi izgledalo da mali Robi K. konačno završi školu i ode u vojnike. Knjigu smo pronašli u Beogradu. Sada su na potezu hrvatski izdavači.

4 Ivana Sajko, *Povijest moje obitelji od 1941. do 1991., i nakon*; *Meandar*, Zagreb Kult isповjeddognog narcizma kruži hrvatskom prozom; novi roman Ivane Sajko nešto je posve drukčije. Ovdje se ispovijest pripovjedačice prelijeva u njezinu pretpovijest iscertavajući konture identiteta na varljivoj podlozi obiteljskih priča, historijskih dokumenata i mašte. Intimistično i potresno.

5 Ratko Cvetnić, *Polusan*; *Mozaik knjiga*, Zagreb Dugoočekivani drugi roman autora antologijskoga *Kratkog izleta* široka je panorama kraja zagrebačkih osamdesetih, lišena utržive nostalgije i ispričana iz perspektive

neperspektivnog a neodoljivo duhovitog i pametnog "vječnog studenta" Vjeka. Cvetnićeva elegancija pisanja nešto je bitno različito od rečenica na kakve nas je naviknula suvremena hrvatska proza.

TOP 5 LICA S KRALJEVSKIH DVORA NENAD PERKOVIĆ

1 Čovjek-sendvič: Barack H. Obama Onaj koji je vratio nadu čovječanstvu u mesijanskom stilu. U postindustrijskom svijetu marketinga nije nikakvo čudo da tu ulogu preuzme ovaj čovjek-sendvič. Stariji će se sjetiti tog nekad popularnog načina oglašavanja po ulicama velegradova. Obama je dostigao vrhunac u tom zanimljivom žanru. Na prednjem plakatu piše mu "Yes, we can", i dok ide prema prolaznicima, u njima poraste nada, osjećaj novog optimizma, neočekivani polet... A kad odmakne malo dalje ulicom, samo malobrojni koji se za njim okrenu vide što piše na stražnjem plakatu čovjeka-sendviča Obame: "...but we wan't!"

Gospodine Predsjedniče, hoćete li povući trupe iz Afganistana i Iraka? "Yes, we can!". Sjajno, evo vam Nobela za mir... "But we wan't!"

2 Fantom iz opere: Ivo Sanader U trendu s vremenom, još jedan pseudospasitelj, ali lokalnog tipa. Problem s ljudima koji imaju mesijanski kompleks je to što su bahati. Drugi je pak problem što se nekako uspiju dokopati vlasti. Ovaj je bahato otišao sa scene u namjeri da šokira javnost, te nezahvalne patuljke. Pomisliš, ajde dobro, bar smo ga se riješili. Je, vraga... evo njega opet. Jednako bahato. Fantom iz opere, one milanske, pogledao je na jedan od svojih satova i odlučio da je trenutak da se vrati. Glava mu je pala u neočekivanom finalu njegove vlastite opere.

3 Peter Pinocchio Pan: Michael Jackson Jedna smušena smrt, ne baš dostojna kralja. Ali i život ovog Veličanstva bio je jednako smušen, pa i karijera, tako da čitava ta priča nikad i nije odisala nekim dostojanstvom. Izumitelj plesne figure (i to je neki doprinos čovječanstvu) privatno je bio nešto između Petra Pana i Pinoccchia. Volio je dječake, ali su ga često olako namagarčili. Od maltretiranog afroameričkog djeteta *rekonstruiran* u bijelog princa, napustio je ovaj opaki svijet nikako se odlučivši služiti li bogu ili bogatstvu, magičnom *wonderlandu* ili okrutnom carstvu pop industrije.

4 Ostarjeli as umjesto kralja: Michael Schumacher Godinu je pred sam kraj obilježio i povratak kralja trkačkih staza. Još jedan kolesterolski ugovor je

potpisan, ovaj put s Mercedesom koji ima i svoju F1 momčad, kako bi dobili legendarnog veterana za upravljačem bolida. Radništvo Daimler-Benza gunda. Koliki milijuni u besmisleno zabavu, koliki milijuni gladijatoru. Već zbog toga će svaki novi primjerak Mercedesa poskupiti na osiromašenom automobilskom recesijskom tržištu. Ali Schumacheru se jedno ne može osporiti: sve svoje naslove zaradio je sam, koliko toliko po pravilima igre. Stručan čovjek, majstor zanata. Zapravo, rijetka iznimka: čovjek na svom mjestu. Točno na mjestu na kojem treba radi ono što treba i najbolje zna. Zapravo šteta što je u pitanju besmisleni cirkus. Ali cirkus je u krizi, i ostarjeli as umjesto kralja trebao bi ga spasiti.

5 Preobraćenik: Silvio Berlusconi Politički car Italije, magnat, diplomatski šaljivdžija, mačist i seksist, nekom zlehudom igrom providnosti dobio je po nosu i po zubima te doživio metanoju, tako da sad u alpskom lječilištu piše ljubavne stihove. Novi moto mu je "ljubav uvijek pobijedi zavist i mržnju". Ako je i politički trik, odiše kraljevskom autentičnošću. Nije baš da se svaka budala toga može sjetiti. Ali svaka budala ga može oponašati, što je popularan sport u nas. Hrvatski populist i predsjednički kandidat, aktualni gradonačelnik, često koristi ljubav i praštanje u svojoj retorici, a protukandidat koji vodi u utrci počeo se izražavati teološki, o borbi svjetla i tame. Čovjek bi rekao da je odjednom postao gnostik, zauzevši samovoljno poziciju na strani svjetla. Sve je to dosta blijeđo u usporedbi sa spektakularnim carem Apenina.

KAPETAN KOMA PREPORUČUJE 143 JAAAAAAKO DOBRA ALBUMA ZORAN ROŠKO

1 Daleko najbolji album godine: Leyland Kirby, *Sadly, The Future Is No Longer What It Was* (3 CD-a, preko četiri sata zvukova montiranih iz radijskog međugalaktičkog transportiranja gradova, milijuna duša, podzemnih instalacija, ptica u zidovima, westerna s izvanzemaljcima, zapravo svega)

2 Drugo mjesto dijele: Vijay Iyer, *Historicity* (CERN-ov jazz-teleskop za snimanje aristokratskih tuluma na planetima koji kruže oko atomske jezgre) Pierre Yves Macé, *Passagenweg* (kako se kompjutori iz 23. stoljeća sjećaju Benjaminova "modernog" Pariza, kako sve što je najnovije može zvučati kao da je užasno staro)

2,5 Drugo i pol mjesto dijele: Oneohtrix Point Never, *Rifts* At Swim Two Birds, *Before You Left* Julianna Barwick, *Florine* Patrick Watson, *Wooden Arms* Kreng, *L' Autopsie Phenomenale de Dieu* Akron/Family, *Set Em Wild, Set Em Free* Wildbirds & Peacedrums, *Snake* Lightning Dust, *Infinite Light* Fever Ray, *Fever Ray* DM Stith, *Heavy Ghost* Allen Toussaint, *The Bright Mississippi* Beach House, *Teen Dream* World's End Girlfriend, *Lie Lay Land* Babe, *Terror, Weekend* Cold Cave, *Love Comes Close*

3 Treće mjesto dijele: Flaming Lips, *Embryonic* Volcano Choir, *Unmap* Gala Drop, *Gala Drop* Umlaut, *Umlaut* Fanfarlo, *Reservoir* Micachu, *Jewellery* Thao With the Get Down Stay Down, *Know Better Learn Faster* Former Ghosts, *Fleurs* The Leisure Society, *The Sleeper* Sack & Blumm, *Returns* Me'Shell NdegeOcello, *Devil's Halo* Pyramids With Nadja, *Pyramids with Nadja* The Antlers, *Hospice* St. Vincent, *Actor* The xx, *xx* j.j. n° 2 The Big Pink, *A Brief History of Love* Yo La Tengo, *Popular Songs* Fuck Buttons, *Tarot Sport* School of Seven Bells, *Alpinisms* Edward Sharpe & The Magnetic Zeros, *Up From Below* Kid Congo & the Pink Monkey Birds, *Dracula Boots* Wild Beasts, *Two Dancers* Antony and the Johnsons, *The Crying Light*

Sin Fang Bous, *Clangour* Bonnie "Prince" Billy, *Beware* Bruce Peninsula, *A Mountain Is a Mouth* Cymbals Eat Guitars, *Why There Are Mountains* The Veils, *Sun Gangs* Here We Go Magic, *Here We Go Magic* Dirty Projectors, *Bitte Orca* The Mount Fuji Doomjazz Corporation, *Succubus* The Kilimanjaro Darkjazz Ensemble, *Here Be Dragons* Emily Loizeau, *Pays Sauvage* Phoenix, *Wolfgang Amadeus Phoenix* Camera Obscura, *My Maudlin Career* Grizzly Bear, *Veckatimest* YACHT, *See Mystery Lights* Animal Collective, *Merriweather Post Pavilion + Fall Be Kind* The Mary Onettes, *Islands* Choir Of Young Beleivers, *This Is for the White in Your Eyes* Why, *Eskimo Snow* Atlas Sound, *Logos* The Clientele, *Bonfires on the Heath* Bear In Heaven, *Beast Rest Forth Mouth* Nosaj Thing, *Drift* Dan Deacon, *Bromst* The Dead Weather, *Horehound* Soulsavers, *Broken* Ramona Falls, *Intuit* Girls, *Album* Sun 0))), *Monoliths & Dimensions* Masada Quintet, *Stolas: The Book of Angels, Vol. 12* Bill Wells and Maher Shalal Hash Bazwiltz, *Gok* tUnE-yArDs, *BiRd-BrAiNs* Ödland, *The Caterpillar* Moritz von Oswald Trio, *Vertical Ascent* Carl Craig, *Recomposed by Carl Craig & Moritz von Oswald* Sufjan Stevens, *Songs for Christmas* Felix, *You Are the One I Pick* Sparklehorse and Fennesz, *In the Fish-tank 15* Holopaw, *Oh, Glory, Oh, Wilderness* Intrusion, *The Seduction of Silence* Tyondai Braxton, *Central Market* Zola Jesus, *New Amsterdam* Molly Berg & Stephen Vitiello, *The Gorilla Variations* Part Timer, *Taped Recordings* Sack & Blumm, *Returns* Jim O'Rourke, *The Visitor* Lymbyc System, *Shutter Release* Martyn, *Great Lengths* Tom Waits, *Glitter and Doom* Matias Aguayo, *Ay Ay Ay* Molina and Johnson, *Molina and Johnson* Pastels and Tenniscoats, *Two Sunsets* Peter Walker, *Spanish Guitar* Rupa & the April Fishes, *Este Mundo* Sea Wolf, *White Water, White Bloom* Simone White, *Yakiimo* Sleeping States, *In The Garden of The North*

Susanna and the Magical Orchestra, *3* Mountain Goats, *Life of the World to Come* Blackbird Raum, *Swidden* Little Gold, *On the Knife* Shugo Tokumaru, *Rum Hee* Jackie-O Motherfucker, *Ballads of the Revolution* Benedict Drew, *A Folding Table* White Rainbow, *New Clouds* Bill Callahan, *Sometimes I Wish We Were An Eagle* Tiny Vipers, *Life on Earth* Early Day Miners, *Treatment* Built to Spill, *There Is No Enemy* Andrew Bird, *Noble Beast* BLK JKS, *After Robots* David Bazan, *Curse Your Branches* A.A. Bondy, *When the Devil's Loose* Elizabeth & the Catapult, *Taller Children* Rain Machine, *Rain Machine* Woods, *Songs of Shame* Silk Flowers, *As Above So Below* Moderat, *Moderat* Mount Eerie, *Wind's Poem* Jacaszek, *Pentral* Black Moth Super Rainbow, *Eating Us* Au Revoir Simone, *Still Night, Still Light*

Cass McCombs, *Catacombs* Barzin, *Notes To an Absent Lover* Do Make Say Think, *Other Truths* Múm, *Sing Along to Songs You Don't Know* To Kill A Petty Bourgeoisie, *Marlone* Marissa Nadler, *Little Hells* Bibio, *Ambivalence Avenue* Hannu, *Hintergarten* Fjordne, *The Setting Sun* The Dodos, *Time To Die* The Juan MacLean, *The Future Will Come* The Most Serene Republic, *...And The Ever Expanding Universe* Wynton Marsalis, *He And She* Six Organs Of Addmittance, *RTZ* The Pains of Being Pure at Heart, *Higher than the Stars* Mew, *No More Stories Are Told Today* Sorry... Zee Avi, *Zee Avi* Yim Yames, *Tribute To* Florence + The Machine, *Lungs* Rock Plaza Central, *At the Moment of Our Most Needing*

IZVEDBENA DESETKA NATAŠA GOVEDIĆ

- 1** *Balade Petrice Kerempuha* Franke Perković (DK Gavella)
- 2** *Crnac* Tatjana Gromače i redatelj Tomija Janežića (HNK Ivana pl. Zajca, Rijeka)
- 3** *Knjiga mrtvih Kiće Burića* (Teatar & TD, Zagreb)
- 4** *Generacija 91-95* Boruta Šeparovića (ZeKaeM, Zagreb)
- 5** *Evita* Senke Bulić (Nezavisna produkcija)
- 6** *Zagrebački pentagram* Paola Magelija (ZeKaeM, Zagreb)
- 7** *Skitnička bajka* Karela Čapeka, Nane Šojlev i Desanke Virant (Scena KNAPP)

- 8** *Ma and Al*, Ivica Buljana (Nezavisna produkcija)
- 9** *BoNeT*, koreografija Maše Kolar (Nezavisna produkcija)
- 10** *Staklena menažerija*, Anice Tomić i Jelene Kovačić (HNK Ivana pl. Zajca, Rijeka)

10 FILMOVA KOJE NISMO SMJELI PROPUSTITI, ALI IH JOŠ STIGNEMO POGLEDATI...

SREĆKO HORVAT

1 Duncan Jones, *Mjesec (Moon)* Ako ste se pitali koji je filmski odgovor na kultnu pjesmu *Space Oddity*, onda svakako pogledajte prvijenac sina Davida Bowieja. Radi se o psihološkom SF-u u kojem glavni junak sam u svemiru – uz pratnju robota kojemu glas posuđuje Kevin Spacey i koji je došao taman kada smo već pomalo zaboravili na simpatičnog WALLE-a – ne propituje samo granice svemira, već prije svega granice vlastitog uma. S obzirom na ovaj film, možemo se samo nadati da će Duncan Jones što prije snimiti najavljeni *Escape from The Deep*...

2 Lars von Trier, *Antikrist (Antichrist)* Što reći o filmu koji je već unaprijed (potpuno pogrešno) optužen za mizoginiju, nego da Trier ni ovaj put nije razočarao, štoviše, ispunio je sva očekivanja koja od njega imamo. Još je u *Lomeći valove* danski redatelj započeo s ispisivanjem neobičnih ljubavnih priča, da bi u uvodnoj sekvenci *Antikrista*, u kojoj par strasno vodi ljubav, a njihovo dijete pada kroz prozor i umire, svoju uvrnutu (psihološku) logiku doveo do vrhunca. Budući da je seks po Trieru neprekidno i neizbježno povezan s krivicom, a ljubav inherentno osuđena na propast, film se može preporučiti samo onima koji su danima poslije spremni ostati u njegovoj atmosferi...

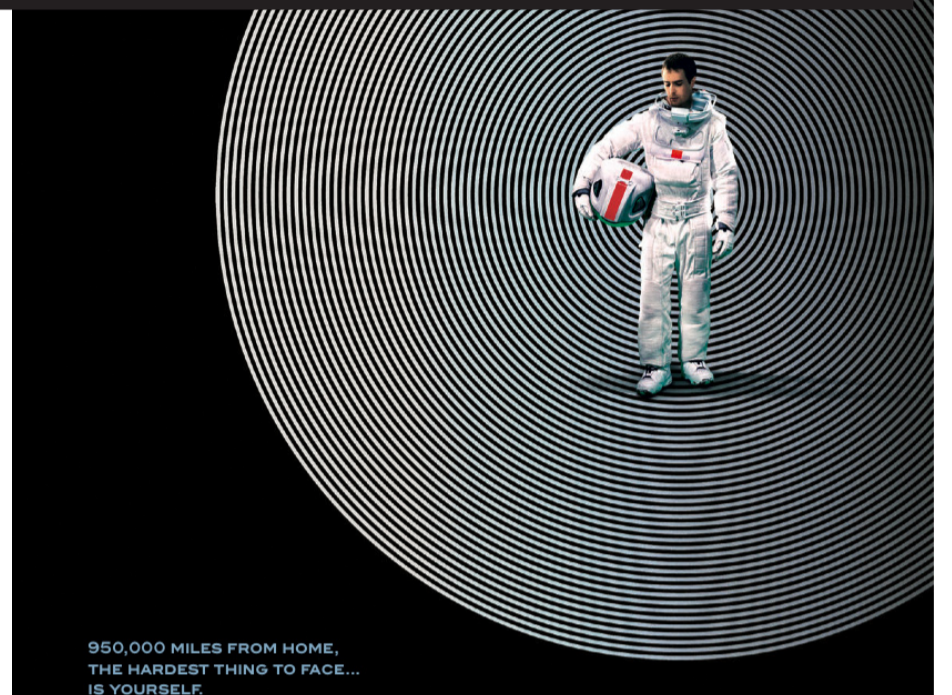
3 Marc Webb, *500 dana ljubavi (500 Days of Summer)* Vjerojatno jedan od najboljih prošlogodišnjih indie-filmova s tematikom ljubavi, i to ne samo zato što u njemu glumi predivna Zoey Deschanel. Premda nas redatelj/narator već na samom početku uvjerava da se ne radi o još jednoj ljubavnoj priči, *500 dana ljubavi* uspjeva dočarati upravo neke karakteristične momente svake ljubavne drame, od prvog zaljublivanja i euforije do prvih

razočaranja i raskida. Film, doduše, završava klasično holivudski, uvjeravajući nas da “ne postoje čuda” i “nešto poput sudbine”, odnosno da “ništa nije zapisano unaprijed”, ali čak i uz tu lažnu nadu koju daje nesretno zaljubljenima, pronaći će svoje mjesto uz *Vječni sjaj nepobjedivog uma* i druge indie-klasike...

4 Neill Blomkamp, *Okrug 9 (District 9)* Uzmite lažni dokumentarizam, gotovo beznačajan budžet, veliku maštu i dobit ćete prvijenac Neilla Blomkampa koji je podigao veliku prašinu među ljubiteljima SF. Ta prvoklasna znanstvenofantastična vizija kao da (pomalo skeptično i suzdržano) odgovara na tezu da bi upravo žitelji slamova mogli postati novi revolucionarni subjekt. Premda se na kraju narativno pretvara u akcijsku avanturu nalik na *Transformerse*, film je ipak kako vizualno tako i teorijski inspirativan i čak i ako ste ga već gledali, ni u 2010. ga sigurno nećete barem jednom zaobići...

5 Andrea Arnold, *Akvarij (Fish Tank)* Ako je vjerovati prijateljima, a tu prije svega mislim na Jelenu Ostojčić koja je o tome pisala upravo u *Zarezu*, *Akvarij* je odlična emotivna drama o odrastanju jedne petnaestogodišnjakinje, njenim razbijenim iluzijama o boljem životu i neuzvraćenoj ljubavi. Nemam petnaest godina, ali imam običaj vjerovati prijateljima, pa film, pošto sam i njega propustio, stavljam na listu filmova za 2010...

6 Michael Haneke, *Bijela vrpca (Das weiße Band)* Kao ni Trier, tako ni Haneke nije iznevjerio očekivanja svojih fanova, te je uspio napraviti još jedan odličan film koji će se sigurno svrstati uz bok *Skripenog*. Kako kaže sam Haneke, u filmu se ne radi samo o njemačkom fašizmu, već

950,000 MILES FROM HOME, THE HARDEST THING TO FACE... IS YOURSELF.

o društvenoj klimi koja je omogućila takvu vrstu radikalizma – i po tome je Haneke iznova univerzalan. Oni koji od Hanekea očekuju estetiku i vizualni perfekcionizam iznova će ga dobiti, ali ovaj put nema opravdanja za kriva (i nepolitička) iščitavanja kakvih, nažalost, nije bilo lišeno *Skripeno*...

7 James Gray, *Ljubavnici (Two Lovers)* Premda je film službeno u distribuciju pušten još 2008., kod nas je u kinima igrao prošle godine, pa se stoga i našao na ovoj listi. Joaquin Phoenix glumi pomalo retardiranog, ali svejedno simpatičnog momka koji unatoč činjenici što ga obitelj želi oženiti za pristojnu i zgodnu djevojku, svoju žed ne može utažiti u privlačnoj plavuši koja nosi samo komplikacije. Film sadrži niz komičnih i bizarnih momenata, kao i iracionalnih odluka glavnoga lika, te uz *500 dana ljubavi* vjerojatno predstavlja jedan od pamtljivijih ljubavnih filmova prošle godine...

8 Xavier Dolan, *Ubio sam svoju majku (J'ai tué ma mère)* Pošto sam u prenatrpanom programu Zagreb Film Festivala gledao druge stvari, ni ovaj film nisam uspio vidjeti, ali ako je vjerovati prijateljima kanadsko ostvarenje mladoga Xaviera Dolana svakako valja chekirati i stavljam ga na listu prvih filmova za pogledati u 2010...

9 Steven Soderbergh, *Potpuni doživljaj (The Girlfriend Experience)* Zašto je kod nas preveden kao *Potpuni doživljaj*, ne znam, ali možda se prevoditelj htio referirati na originalni naslov *The Girlfriend Experience* koji dolazi iz svijeta prostitucije i označava seksualni odnos u kojem se prostitutka ponaša kao djevojka klijenta. Premda u našim kinima još uvijek nije prikazan, a pitanje je hoće li i biti, novi Soderberghov film uspio je spojiti naizgled nespojivo – elitnu prostituciju i financijsku krizu. Detalj koji je pritom najzanimljiviji zasigurno je Sasha Grey, glumica koja inače dolazi iz “filmova za odrasle” i koja na neki način ujedno tumači i svoj vlastiti lik...

10 Todd Phillips, *Mamurluk (Hangover)* Tigar u kupaoni, dijete koje ne poznajete, nestali prijatelj i potpuno prazna memorija... ako vaš uobičajeni izlazak nužno i ne igleda ovako, *Mamurluk* je svejedno jedna od najboljih komedija ove godine koja metodom rekonstrukcije (i par neizbježnih klišeja, doduše) pokušava dohvatiti i upotpuniti crne rupe partijanja nekolicine prijatelja, čiji će vam provod biti jednako duhovit, možda čak i više, nego njima samima... Pitanje koje se postavlja: je li mjerilo dobrog provoda upravo to da ga se ne sjećamo?

TRI OD PREVIŠE U PJESNIČKOJ 2009. MARKO POGAČAR

1 Ana Brnardić: *Postanak ptica* (DHP)

2 Miroslav Kirin: *Zbiljka* (Vuković & Runjić)

3 Tomica Bajsić: *Južna pošta - Putovanje poezijom Latinske Amerike* (DHP)

KONJUNKTURA I POLITIKA ISTINE

PREMDA SE PROTIV HRPE BANALNOSTI KOJE DANAS PROLAZE POD IMENOM "POLITIČKE ANALIZE" BORE MNOGI TEORETIČARI I AKTIVISTI, MISAO FRANCUSKA FILOZOFA ALAINA BADIOUA SUOČAVA NAS S PUNOM DUBINOM TAKVOG OTPORA

GORDAN MASLOV

Alain Badiou, *Metapolitics*, London, Verso, 2006;

Alain Badiou, *Polemics*, London, Verso, 2006;

Alain Badiou, *The Meaning of Sarkozy*, London, Verso, 2008.

Opskurnost politike, kao što tvrde mnogi, glavna je karakteristika današnje globalne situacije. Je li rezultat neadekvatnosti teoretske i praktičke misli ili razbijenih progresivnih političkih saveza, nestanka koncepta univerzalnog ili pada legitimacijske moći velikih narativa 20.st, za mnoge je ova opskurnost postala trajni uvjet naše egzistencije. Od zadnjeg velikog političkog događaja na Zapadu, te razdoblja koje je pratilo '68-u, prošla su četiri desetljeća rekuperacije svjetskog sustava. Reakcija koja je slijedila nije mogla biti zasnovana samo na represiji emancipacijskih zahtjeva šezdesetosaša, već i na kontradiktornom kombiniranju određenog dijela (naizgled) najradikalnijih zahtjeva ka povećanju autonomije radnika u proizvodnom procesu, u koji se otada uključuju kao potpuna bića; nastali kasno-kapitalistički poredak je, osim revolucije u kontroli i organizaciji, te razbijanja klasnog temelja svih postratnih društava organiziranog kapitalizma, u zajedničkoj borbi protiv otuđenja sada u potpunosti uključio i oslobodio pune kognitivne i afektivne kapacitete radnika. Ako zaista "sve ovisi o posljedicama", onda je istinsko značenje '68-e ono definitivnog poraza Ljevice u pokušaju postavljanja realističnijih zahtjeva na pregovarački stol, s nužnim prihvaćanjem borbe na tuđem ideološkom terenu kojim vlada promjena temeljne determinirajuće alternative "buržuskog ili proleterskog svijeta" u onu "demokratskog ili totalitarnog". Tako je vjetar u leđa, koji je umornom duhu organiziranog kapitalizma dala lijeva kontrakultura '68-e, istovremeno zahvatio jednu cijelu generaciju na pogrešnoj nozi, rezultirajući još postojećom ideološkom i političkom konfuzijom.

PROTIV POLITIČKE FILOZOFIJE Protiv hrpe banalnosti koje danas prolaze pod imenom političke analize kao i zastarjelih modela politike Ljevice, danas radi nemali broj teoretičara i aktivista, no upravo nas izuzetna misao Alaina Badioua suočava s punom dubinom takvog otpora. Jedan od najvažnijih francuskih suvremenih filozofa, koji podjednako važnost pridodaje problemima ontologije, matematike, etike, umjetnosti, psihoanalize ili politike, svoju je intelektualnu putanju započeo krajem 60-ih, kao jedan od istaknutijih predstavnika maoističke *Union des Communistes de France (marxiste-leniniste)*, opozicijske grupacije naspram dominantnom PCF-u, da bi nakon njenog razlaza s grupom drugova formirao *Organisation Politique (OP)*, kolektiv aktivista fokusiranih na niz ključnih političkih pitanja u Francuskoj (problem ilegalnih imigranata, političke figure radnika itd). Upravo je ovaj Badiouov susret s maoizmom i njegov trajni radikalni politički angažman povratno utjecao na njegovu filozofiju u toj mjeri da bi se moglo reći kako je *njegova politika preduvjet filozofije*; u obliku politike istine ona preuzima *etički oblik ustrajanja bez obzira na uvjete*.

S druge strane, Badiouovi glavni koncepti (čisto, singularno, generičko, situacija i dr) imaju svoju dugu i konzistentnu povijest koja se neprestano isprepleće s njegovom političkom praksom: upravo u tom isprepletanju leži mogućnost disciplinirane misli kao rezultat dosljedne *dijalektike misli i prakse*. Tako je za Badioua nužnost prekida s dominantnom politikom izraz podjednako filozofske rigoroznosti kao i praktičke discipline, no u svojoj osnovi je rezultat čistog

prihvaćanja rizika da se situacija promisli. Ovo nikako ne znači da je politika primarno područje filozofske refleksije jer, kako ističe u *Metapolitics*, zbirci eseja koja skuplja njegova promišljanja ove teme u nešto više od desetljeća, ideja po kojoj filozofija politike ima pretenziju nad istinom političkog upućuje upravo na njen antiemancipacijski karakter. Politički filozofi su se na tragu Hanne Arendt i njene vizije politike kao *javne razmjene mišljenja* formirali kao agenti Znanja u onoj mjeri u kojoj su kaotičnu objektivnost politike podvrgli svojim učenim refleksijama, te povlačenjem iz ikakvog političkog procesa postali u stanju odrediti principe etički ispravne, tj. distancirane politike.

— PRATEĆI POZNATU MAOVU MAKSIMU PO KOJOJ SE SRŽ MARKSIZMA SVODI NA JEDNU JEDINU DIREKTIVU "ISPRAVNO JE POBUNITI SE PROTIV REAKCIONARA!" BADIOUOV ZAKLJUČAK JE VIŠE NEGO JASAN: "DOLJE S POLITIČKOM FILOZOFIJOM!" —

Prateći ovdje poznatu Maovu maksimu po kojoj se srž marksizma svodi na jednu jedinu direktivu "Ispravno je pobuniti se protiv reacionara!" Badiouov zaključak je više nego jasan: "Dolje s političkom filozofijom!" Funkcija nosioca ovog reacionarnog diskursa se svodi na legitimaciju određenih političkih praksi kao demokratskih, te posljedično kao validnih kandidata za dodjelu mjesta u današnjim "kapitalističko-parlamentarnim" porecima. Protiv ove prosvjetljene perspektive promatrača Badiou nastupa s odbijanjem viđenja srži političkog života kao salonske razmjene mišljenja, bez ikakvog dodira s "procedurom istine". Ovdje u pitanju nije samo razlika u viđenju politike već i njenom prakticiranju; dok Arendt govori hajdegerijanskim jezikom o samoći kao preduvjetu svake filozofije, za Badioua je kolektivna praksa OP-a "(...) *interni preduvjet same teorije*, ukoliko je istina stvarni proces". No, za Arendtine istomišljenike, politička debata za svoj konstitutivni element nema istinu (koja ekskluzivno pripada sferi filozofije), već je samo određena ulogom "zdravog razuma", koji za cilj ima harmoniziranje pluraliteta mišljenja unutar neke zajednice, omogućavajući razlučivanje dobra od zla. Politika se tako svodi na prakticiranje one prosudbe koja omogućava suprotstavljanje Zlu kao onom što ugrožava zajednicu. Arendtina opozicija debate i dogmatskog nametanja istine je za Badioua samo "loša šala"; istina se ne nameće autoritarno, već se kroz debatu kristalizira u *odluku*, te je upravo to odvajanje od režima mišljenja.

Ideja politike kao vječne potrage za konsenzusom između pluraliteta mišljenja utemeljenih u "bivanju-zajedno" stoga nije ništa drugo do "modernog sofizma", koji ima samo jedan cilj: promoviranje ideje parlamentarne demokracije kao najmanje lošeg političkog rješenja i to kroz proces opozicije naspram figura radikalnog zla. Demokracija može postati politički relevantna jedino ukoliko je promislamo u nekom drugom smislu nego kao *oblik Države*, što ona sada jest; demokracija, a ne kapitalizam (protiv kojeg u svojim slabim trenucima, iako i onda u činu inherentne transgresije, govore ponekad i njegovi najžešći zagovaratelji), ime je današnjeg konsenzusa protiv kojeg se zabranjeno buniti.

DRŽAVA PROTIV DEMOKRACIJE; OD SITUACIJE DO STANJA

(I NATRAG) No, srž filozofije kao misli je upravo *prekid* s onim što se smatra normalnim, a politike *s postojećim*; kao što se istinska filozofija bavi rijetkim, politika se fokusira na ono što je iz sadašnje perspektive *nemoguće*, bila ta nemogućnost logička ili pak pragmatična. Za Badioua je jedini izlaz iz sadašnje situacije u povezivanju demokracije *s univerzalnim kapacitetom političke preskripcije*, u kojem demokracija dobiva *emancipacijski pridjev*, a politika svoj integritet zasnovan na bezuvjetnom odbijanju da se na partikularitete odnosi na neegalitaran način. Demokracija znači više od pravnog mehanizma samo u onoj mjeri ukoliko propituje način na koji se broje osobe u određenom društvu, tj. broje li se svi zaista od strane države jednako—"riječ 'demokracija', u filozofskom smislu, promišlja određenu politiku u onoj mjeri u kojoj, u efektivnosti njenog emancipacijskog procesa, ona radi prema nemogućnosti, u određenoj situaciji, svake neegalitarne izjave koja se tiče te situacije".

— **DEMOKRACIJA MOŽE POSTATI POLITIČKI RELEVANTNA JEDINO UKOLIKO JE PROMISLIMO U NEKOM DRUGOM SMISLU NEGO KAO oblik Države, ŠTO ONA SADA JEST; DEMOKRACIJA, A NE KAPITALIZAM IME JE DANAŠNJEG KONSENZUSA PROTIV KOJEG SE ZABRANJENO BUNITI** —

Demokracija u svojoj maksimi može predstavljati samo *jednakost*; Badiou se stoga suprostavlja bilo kakvoj ideji *identitarne politike* kao i pokušajima *komunitarističkog određivanja* pod sloganom demokracije. Svi partikularni identiteti kao i komunitarni pridjevi (etnički, seksualni, klasni i dr), čine strukturu "podskupova", te su u Badiouovoj ontologiji kao takvi nužno vezani za politiku Države (čija je "najniža i najesencijalnija funkcija [biti] neegalitarni inventori ljudskih bića") i irelevantni za emancipacijski politički proces. Preduvjet takvog procesa jest da je horizont njegove enuncijacije *univerzalan*; naspram afirmacije subjektivne egzistencije kao razlike u javnom prostoru, politička akcija bi se trebala održavati *preko* razlika, u konsolidaciji onoga što je *univerzalno u identitetima*.

Da bi ih odbio od ikakvih državnih patronata, Badiou na prvi pogled paradoksalno drži da ni pravdu ni jednakost ne možemo definirati kako bi ih kasnije realizirali u praksi; one ne predstavljaju objektivni društveni odnos ili dio šireg programa kojeg imamo provesti u stvarnom svijetu, već *subjektivni ulog svake singularne politike, njen aksiom, njenu političku maksimu*. Kad pravda ili jednakost postanu zalog u rekreiranju figure Države kao dobrog i pravednog entiteta, kada su im određene precizne granice kako bi izgubile svoj emancipacijski karakter, pravda postaje izraz za harmoniziranje različitih konfliktnih interesa, a jednakost izraz za konzistentnu dimenziju društvene veze. Za afirmativnu misao pak ovi termini mogu postati objekt jedino ukoliko ih konfiguriramo kao ključne aspekte militantne politike, čiji nositelji nisu vođeni privatnim interesima, a čiji temelj politike jednakosti proizlazi upravo iz momenata ekstremne nekonzistencije i nesigurnosti tih veza, odvajanja od svakodnevne rutine što omogućuje jačanje subjekta kao kolektiva. Tako se emancipacijska politika, koja za svoju maksimu ima jednakost, a proizlazi iz desocijalizacije misli te "afirmacije prava besmrtnog protiv svakodnevne kalkulacije interesa", nužno suočava s otporom i represijom Države. Ovo nepovjerenje naspram figure Države i njenih agenata pozicionira Badioua u materijalističku tradiciju jednog Spinoze ili Althussera te, kao i u slavnih prethodnika, ima i direktne ontološke implikacije.

U posljednjem eseju u *Metapolitici*, Badiou izlaže uvjete pod kojima neki Događaj možemo prozvati političkim. Prvi uvjet koji određuje Događaj političkim jest da njegov materijal mora biti *kolektivan ili univerzalan*. Politička univerzalnost kod Badioua ne referira toliko na klasično značenje adresata određenog političkog čina, već na činjenicu da je u politici mogućnost misli, koja određuje subjekta kao subjekta, u svakom trenutku dostupna *svima*. Drugim riječima, "(...) politika je jedina procedura istine koja je generička ne samo u svojem rezultatu, već i u lokalnoj kompoziciji subjekta". Ustrajući na naizgled banalnoj pretpostavci da su svi sposobni za politiku te, među još rijetkim filozofima, na konceptu Istine, Badiou naizgled ulazi u paradoks; no, utoliko što je horizont istine *subjektivan*, svi su sposobni za Istinu samo ukoliko se konstituiraju kao figura militanta njene procedure koja prati određeni Događaj. Koristeći bez imalo rezerve termin čije je značenje u javnom prostoru svedeno isključivo na ono protuterorističkog diskursa, militant za Badioua označava kategoriju bez koncepta i granice, definiranu *isključivo* disciplinom u proceduri istine.

Drugi uvjet političkog događaja jest da istinita politika, baš kao i sve druge procedure istine, ukazuje na *beskrajnost situacije* koja zauzima početno mjesto, jer je "samo u politici diskusija o mogućem (i time beskrajnom situacije) konstitutivna za sam proces [Istine]". Po definiciji je tako sama situacija uvijek *otvorena*, jer ono što promišljamo kao moguće već-uvijek povratno utječe na samu subjektivnu beskrajnost čiji smo dio, otvarajući nove horizonte za aplikaciju egalitarne maksime na sve. No, događaj nije posljedica realizacije postojećih mogućnosti unutar stanja situacije (koliko god takav proces u određenim trenucima imao pozitivne rezultate), već potpuna invencija novih mogućnosti, ruptura koja retrospektivno stvara temelje svoje vlastite mogućnosti. Za razliku od prva dva "subjektivna" uvjeta, posljednji se tiče ontološkog i povijesnog odnosa između politike i stanja situacije, u kojem je ključno određenje politike to što "pripisuje vidljivu mjeru ekscesivnoj moći Države". Naime, Badiouova ontologija poznaje tri "razine"; prva je ona *situacije* u kojoj postoji samo mnoštvenost, i to kao mnogostrukost mnogostrukosti, dana kao čista *prezentacija* singularnosti

(za njega je ova mnogostrukost jednostavno nužna datost svijeta, činjenica da postoje različite kulture, ideologije, identiteti itd). Ukoliko svaka situacija ima svoje *stanje*, tj. strukturu operacija koje kodiraju određene dijelove situacije kao svoje podskupove i tako omogućuje komunikaciju između samih partikulariteta, tako i sama Država ima ontološku ulogu jer određuje ono što se *re-prezentira* u određenoj situaciji i način na koji je ta reprezentacija vršena, tj. unutar koje dominantne logike se stvaraju određeni podskupovi (današnja univerzalna logika Države je trostruka: nacionalna, ekonomska tj. kapitalistička, te demokratska). Sama Država je fikcija, no *realna fikcija*, koja determinira reciproctet veza koje ljudi ili grupe stvaraju međusobno. Ključno za odnos između situacije i stanja jest da je to odnos moći i to takav da stanje situacije uvijek *nadilazi* samu situaciju; "moć Države je uvijek superiorna onoj situacije". U odgovoru na političku erupciju Država otkriva svoju *represivnu* prirodu na takav način da pruža mjeru svoje nadmoći koja je inače *nejasna*; u trenutku kada je politika odsutna ne može biti jasno u kojoj mjeri represivni aparat države samo brani ili se pak okreće protiv građana (*eksces moći*), te na koji način od osoba konstituira određene društvene razrede (*eksces re-prezentacije*). Ovaj eksces moći je u momentu politike (ili u trenucima krize, kako pravu politiku često opisuju mediji) vidljiv kao *okrutnost*, tj. eksces simboličkog ili realnog nasilja koji ne proizlazi iz racionalne dijalektike *Gewalta* (Balibar), već sadrži određeni konstitutivni *supplement*: taj eksces je onaj stanja situacije, prisutan i u dominaciji re-prezentacije nad prezentacijom. Sloboda političke preskripcije je moguća jedino u postavljanju Države na distancu kroz *uspostavljanje kolektivne mjere za njeno ekscesivno nasilje*, istovremeno uspostavljajući i figuru jednakosti koja svakog broji jednako. Brojnost politike kao emancipacijskog procesa koji proizvodi isto stoga može biti samo 1 (jedan); tako politička procedura proizlazi iz beskonačnosti situacije prema *jednom* kao istini kolektiva, u trenutku političke slobode kao postavljanja distance naspram Države kao reprezentativnog aparata.

KOMUNISTIČKA HIPOTEZA Ovaj kratki, te nepotpuni prikaz Badiouove misli o politici ukazuje na razmjere njegovog odvajanja od većine struja u modernoj misli. Ideja da pravda i jednakost za progresivnu politiku mogu biti samo njena makisma ili da je istina u emancipacijskoj politici ne samo neizostavni element, već i njen univerzalni ulog (što je nakon postmodernog zaokreta, u kojem je pozicija univerzalnog izjednačena s represivnom strukturuom, za mnoge postalo neodrživo), te ideja političkog procesa kao vjernosti Događaju omogućuje Badiou da spoji *univerzalnu političku preskripciju* (koja je istovremeno sadržajno prazna, uzimajući tako u obzir nesvodivu singularnost svakog trenutka i situacije, a s druge strane programski usmjerene na "generički komunizam") i *konkretne singularne političke sekvence*, bez da konkretno podčinjava pod općim. No, kako možemo odrediti odnose snaga u današnjoj "kapitalističko-parlamentarnoj" konjunkturi? Ili, da preokrenemo samo pitanje: postoji li u Badiouovoj misli zaista tendencija, kako ističu neki kritičari, prema šmitovskom *decizionizmu*, u ideji da se Događaj zbiva bez obzira na strukturalne uvjete njegove pojave jer je, kao apsolutna iznimka danog stanja stvari, subjekt kao nositelj procesa istine u stvari *suveren*?

— **IAKO IZBORI NISU REPRESIVNI SAMI PO SEBI (VEĆ SU U ISTOJ MJERI I IZRAZ BIRAČKOG RASPOLOŽENJA), ONI SU DANAS U POTPUNOSTI UKLJUČENI U OBLIK KAPITALISTIČKO-PARLAMENTARNE DRŽAVE, UNUTAR KOJE JE NJIHOVA FUNKCIJA ODRŽAVANJE PORETKA** —

U dva zadnja prijevoda na engleski, koji u njegovom opusu imaju više status intervencije u suvremenu konjunkturu nego istinskih filozofskih meditacija, *Polemikama*, u kojima promišlja uvjete današnje filozofske prakse, te probleme terorizma, parlamentarizma i rata, te *Značenju Sarkozya*, gdje istražuje korijene francuskog političkog trenutka kao dijela konzervativne reakcije "transcendentalnog petenizma", Badiou analizira trenutni ideološki moment. Kao (bivšeg) maoista, u potpunosti svjesnog uloge koju teoretsko istraživanje ima u postavljanju temelja za političko djelovanje, zaista ga je teško optužiti za decizionizam; iako je Događaj kontingentan i nepredvidiv iz perspektive Znanja o određenoj situaciji (nije ga moguće deducirati iz određene konjunkturalne), on se veže za Prazninu te situacije, otkrivajući tako retrospektivno nemogućnost na kojoj se stvara sama metastruktura Države i Znanja, a koja je postojala (no nije bila reprezentirana) cijelo vrijeme. Znanje pruža diskurzivna sredstva za grupiranje elementa situacije u dijelove, no samo stanje situacije posjeduje moć organizacije elemenata.

Kako je ustvrdio Balibar, ideja reprezentacije je utemeljena na *temeljnoj nereprezentabilnosti određenih elemenata*: samo ukoliko postoje određeni elementi koje nije moguće udvostručiti u reprezentativnoj strukturi Države, te koji tako čine uvjet istovremene mogućnosti i nemogućnosti, može postojati i sama reprezentativna institucija. Kao dio poretka reprezentacije totalna struktura Znanja ne može poznavati ni prazninu ni eksces, te joj se isključeni elementi na granici čine samo kao kontingentni poremećaji strukture. Specifičnost situacije, nasuprot Znanju, možemo promisliti samo iz perspektive praznine, lakanovskog Realnog, iz perspektive mjesta isključenih. Za Badioua je upravo to zadatak politike – *brojanje onih koji nisu ubrojeni* – tj. izmjena načina dominantne reprezentacije situacije koje pružaju insitucije Države. Dva događaja čiju povjesnost Badiou razmatra u *Polemikama*, a koja su u mnogome promijenila upisivanje egalitarne maksime u situaciju dominiranom Državom, su Pariška komuna te Kulturna revolucija. Badioua ovdje ne zanimaju toliko same historiografske činjenice, koje je u potpunosti voljan prepustiti povjesničarima,

svoj krajnji cilj ima apsolutnu legitimaciju institucija Države i figura eksperata; 3) propaganda koja kao izvor krize ističe događaj vezan za *popularna traženja*, te koji tako narušava konkurentnost domaće ekonomije; 4) *paradigmatskom funkcijom stranog iskustva* koje nas prisiljava na konstantnu adaptaciju na postavljene ekonomske uvjete; 5) rasizmom, kao internom granicom svakog demokratskog poretka. Ovih pet uvjeta zajedno čine *transcendentalni petenizam*, "masovnu subjektivnost koja je dovela Sarkozyja na položaj moći, te koja podržava njegove akcije, a koja pronalazi svoje nesvjesno povijesno-nacionalne korijenje u petenizmu. Ovo je ono što nazivam transcendentnim: ono što bez pojavljivanja na površini – tako da naša današnja situacija 'ne slič' petenističkoj vladavini – izdaleka konfigurira kolektivni mehanizam, pružajući mu zakon i poredak".

Jedino što možemo dodati ovom uvidu jest da petenizam, iako možda i predstavlja interni moment francuske povijesti, jest nažalost daleko manje karakterističan za Francusku no što možda drži Badiou. Štoviše, on bi mogao biti i novo ime suvremene europske konjunktore, pogotovo u uvjetima onog što je Gopal Balakrishnan nazvao postneoliberalno *stacionarno stanje*, tj. situaciji produžene socioekonomske stagnacije uzrokovane izjednačenom i nejasnom borbom za svjetsku hegemoniju, u historijskim uvjetima u kojima je prošlost poznata, no bez vidljive singularne budućnosti svijeta na obzoru. A upravo je ulog jednog svijeta za Badioua ulog svake prave emancipacijske politike. Proglasiti da postoji "samo jedan svijet" nije deskriptivna već performativna, *politička* izjava; supostaviti lažnom univerzalizmu slobodnog tržišta, kojim cirkuliraju robe i (monetarni) znakovi, stvarni univerzalizam svijeta u kojem ljudi žive slobodno. Za Badioua dani tržišni univerzalizam ekvivalencije, iako realan, *nije istinit*; supostavljanje *principu (robne) ekvivalencije* se posljedično ne može odvijati iz tržišta, već samo apsolutnim prekidom s postojećim stanjem, čija je cijena ujedinjenog svijeta Kapitala upravo egzistencija dvaju svjetova – svijeta olimpijskih visina transnacionalnih monetarnih spekulacija i svijeta rezervne radne snage i onih trajno isključenih, svijeta onih koji riskiraju i onih koji plaćaju te rizike (Žižek), ili kako je elegantno sročio Balibar, svijet onih koji cirkuliraju Kapital i onih koje sam Kapital cirkulira.

ETIKA I(LI) POLITIKA No, kako je ustvrdio Badiou, ono što nas očekuje je zapravo borba za očuvane same komunističke hipoteze, tj. defenzivni period u

kojem će dominirati borba za očuvanjem ideje jednakosti, tako da on predlaže niz točaka iz kojih se možemo nastaviti opirati; ustrajući na političkoj figuri radnika kao jednoj od mogućnosti povlačenja iz dominantne hegemonije, proglašavamo *jednakost svih radnika* na određenom području (pogotovo stranih); umjetnost kao proces stvaranja treba biti superiorna kulturi kao konzumaciji, kao što je i znanost superiorna tehnologiji; potrebna je reinvenija ljubavi, koja mora početi onkraj zahtjeva ili želje; reafirmacija hipokratove zakletve – svatko ima pravo na medicinsku pomoć; masovni mediji, koji pripadaju bogatim menadžerima, trebaju samo oni i čitati; svaki proces koji ima služiti samo i kao mali fragment emancipacijske politike je beskrajno superioran ikakvoj menadžerskoj nužnosti. I dok ove točke čine srž mogućeg "glokalnog" emancipacijskog programa, koji se ima suprostaviti globalnoj cirkulaciji Kapitala, za samog Badioua one to ipak nisu; možda pak Badiouova nemogućnost formuliranja iznimke, te posljedično *etičko* artikuliranje osnovnih političkih koncepata. Tako i program s navedenim točkama ne može a da ne zvuči kao određeni moralno-politički "vodič" za svakodnevni život, kojim suprotstavlja neuvjetovani etičko-politički poziv s determinirajućim uvjetima "svakodnevne politike". Možda zaista i procijep između politike i etike, kojeg Badiou ignorira, upućuje na inherentnu granicu lakanovske ljevice kao takve. No, ono što zasigurno jest jasno jest da ovakav program može biti dio samo neke paradoksalne militantne političke preskripcije čiji je krajnji cilj u osnovi defenzivan, te koji se sastoji više od individualnog promišljanja situacije, nego kolektivnog političkog organiziranja.

Što Badiou zanemaruje jest da *opskurnost politike proizlazi u krajnjoj liniji iz otvorenosti sadašnje globalne situacije*; možda je implozija vladajuće globalne hegemonije, čiji je jedan od ishoda zaista i neo-petenistička reakcija, upravo situacija definirana nizom dislokacija koje pružaju mogućnost za samoostvarivanje toliko tražene iznimke, pozicije iz koje je moguća kolektivna politička redefinicija mogućeg, te realizacija posljedica te nove mogućnosti koju je do sada potiskivalo dominantno stanje stvari. Badiou i Žižek, kao jedan od njemu najbližih teoretičara, oboje iznenadujuće propuštaju izvući teoretske posljedice iz činjenice da je današnji povratak ciničkog kapitalizma 19. stoljeća povratak "živog mrtvaca", koji mora umrijeti dvaput; ostaje jedino pitanje hoće li ovaj novi svjetski sustav zaista prekinuti iznimni singularan Događaj ili će se transformirati pod neizdrživim pritiskom niza lokalnih i kontingentnih otpora. ■

ČITAJTE IVŠIĆA

DJEVOJČICA

Valovi su hodali tiho na obali
uspinjali su se na nemirne ruke
trava je rasla na modrim očima
toliko je otoka doplivalo u vjetru
djevojčica je dugo slušala u granama
imala je malu školjku u ruci
iznenada je u vjetru sebe zapitala
djevojčice kada ćeš tražiti stube u more
kada ćeš tražiti stube u more
djevojčice

ona je lijevala vodu u more
i bojala se da će izgubiti prije nego nađe
ona je bila kovčeg modre vode
djevojčica je tako voljela što se izgubila
da je pronijela pijesak kroz tijelo
i zastala pred svojim očima
djevojčice kada ćeš tražiti stube u more
kada ćeš tražiti stube u more
djevojčice

vjetar se sagnuo da uđe u školjku
trava je šumjela na crvenim valovima
otoci su postajali sitne ptice
obala se rastužila kao mokra daščica
djevojčica je gledala tako zamišljeno
i tako je prozirno disala
njezina je kosa svezala sve ribice
tama joj se sakrila u sklopljeno oko
djevojčice kada ćeš tražiti stube u more
kada ćeš tražiti stube u more
djevojčice

djevojčica je disala
ona je bila kaplja noći
kada su grane dotaknule površinu
naslonila je glavu u krilo morske zvijezde
vidjela je najljepše oči mora
i znala kako da pogladi te crne usne
u ruci je sakrila malo zraka
pogledala je oko sebe
bila je na vrhu drveta
djevojčice kada ćeš tražiti stube u more
kada ćeš tražiti stube u more
djevojčice

ona se sagnula
i čula je što je bilo pod kamenom
to je bilo tako smiješno
da je obukla vodu u školjku
potajno došla do paprati
i gledala kako iz nje izlaze oblaci
da su izlazile ptice bilo bi bolje
ona je tako voljela zatone
djevojčice kada ćeš tražiti stube u more
kada ćeš tražiti stube u more
djevojčice

djevojčica je izašla iz svoje ruke
šuma joj je prišla s drugom stranom
ona se zatvorila da može gledati
nešto je osjetila na ramenu
ne to nije bilo ništa
djevojčica je znala što ne spava po noći
ona je vidjela svoje ruke
kako plivaju daleko modrim granama
ona se okrenula i rekla je sebi polagano
djevojčice

human rights film festival

prije filma, nakon politike

Sedmi Human Rights Film Festival se održao u Zagrebu i Rijeci između 07. i 13. prosinca 2009. a bio je usmjeren na pitanje borbe za socijalna prava. Jedan od imperativa u organizaciji festivala kao što je festival filma o ljudskim pravima jest svakako onaj da se istakne povezanost (pokretne) slike i društvenog djelovanja.

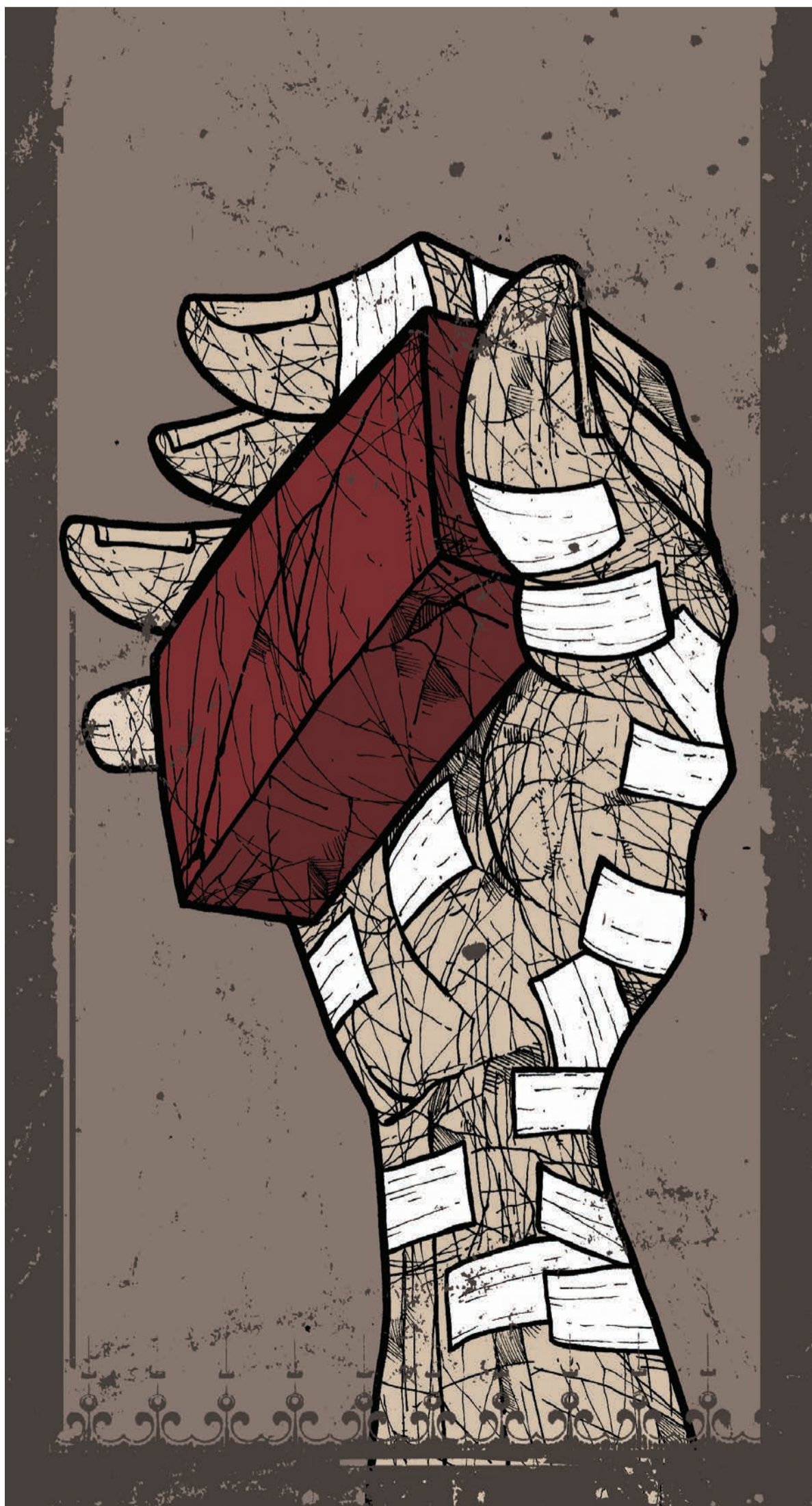
Navigirajući između medijske Scile i Haribde - spektakularizacije slike i no-logo-ikonoklazma - HRRF kroz slike nastoji potaknuti na djelovanje, pa makar to u prvi mah bio samo drugi pogled kojim ćemo se osvrnuti na prizor nepravde.

Gošća festivala, izraelska filozofkinja Ariella Azoulay govori o društvenom ugovoru fotografije kao zajedništvu koje prethodi i koje ide s onu stranu dominantnih političkih strategija. Za Azoulay su slike ono neotuđivo zajedničko koje povezuje građane i ne-građane, izvan monopola državne suverenosti.

Uloga (pokretnih) slika za Azoulay, kao i za drugog gosta festivala Adija Ophira, posebno je prekarna u trenutku kada se politika sama suicidalno, autodestruktivno tjera u vlastitu katastrofu - proizvođači pritom osnovu za jedan novi i nečuveni sistem društvenog vladanja koji se pritom legitimira upravo kao rješenje za "humanitarne krize" proizašle iz dosadašnjih politika.

Povlašteno ime iz povijesti filma koje stoji na pragu takve nove društvenosti, po Tomu Cohenu, jest Hitchcock. Upisujući filmsku sliku u sekvencije ili mašinerije koje istodobno prethode ali i slijede povijest kinematografije Hitchcock je ime za jednu znanost sadašnjosti koja prevazilazi antropocentričku vizuru i planetarni suživot sagledava iz jedne drukčije perspektive, nakon spektakla politike.

Petar Milat

ilustracija Keith Rosson

human rights film festival

ARIELLA AZOULAY

Usnuli u sterilnoj zoni

Poznati prizor palestinske sobe – šareni pokrivači omataju spavače na podu, stisnute jedne uz druge. U oči upada kaki rukav. Do njega kroz prozor s desna vodi zraka svjetlosti. Pa postaje lakše primijetiti par vojničkih čizama koje proviruju ispod drugog pokrivača, savijeno koljeno u uniformi i izvrnuti šljem. Ovo su izraelski vojnici. Spavaju u palestinskom domu u Gazi. Stanarima nema ni traga. Mora da su još jednom “utekli” kao izbjeglice.

Ova je fotografija prispjela u moj inbox nekoliko dana nakon početka izraelskog napada na Gazu zajedno s još dvadesetak drugih. Popratno je pismo ponavljalo: “Svi mi bismo trebali biti ponosni na IDF [Israeli Defense Force/Izraelske obrambene snage] ... ova hrabra djeca brane našu zemlju”; pismo prati preporuka i odobrenje za distribuiranje ovih slika. Mail potpisuje glavni direktor izraelske podružnice jedne velike europske tvrtke. Svi njegovi osobni podaci istaknuti su na dnu pisma. Ovo je najapstraktnija fotografija u vrlo surovoj seriji, u kojoj posljednje dvije dolaze s upozorenjem: “Ove fotografije ne smiju gledati djeca.” Ostale se, što se pošiljatelja tiče, očito mogu dijeliti s djecom, kao dio ovorotnog plijena.

Slike nalik onoj vojnika usnulih u palestinskom domu su do ovog trenutka širili samo vojnici članovi Shovrim Shtika (hebr. Lomeći tišinu, udruženje vojnika koji su odlučili “slomiti tišinu” i s izraelskom javnošću podijeliti suvišno zlo koje su tijekom svoje vojne službe nanijeli Palestincima) kao dio procesa integracije iskustva (debriefing), procesa otrjeznjenja nakon misija koje je pred njih poradi odražavanja “državne sigurnosti” postavila vojska. Njihove fotografije nisu objavljivane javnosti putem tiska, već su izlagane na alternativnim mjestima. U Izraelu, barem, zauzeti palestinski dom kako bi se vojnicima obezbjedilo mjesto za spavanje nije novinska vijest. Ako bi novinski fotograf i slikao takav

prizor, urednik ga ne bi pustio u tisak – radi “pomanjkanja javnog interesa”.

No sada se tisak ne pripušta blizu Gaze i vrlo se oskudno snabdijeva slikama horora koji se tamo zbiva. Novinskim fotografima Izrael dopušta da se smjeste na brdu uz granicu Pojasa Gaze i snimaju – iz velike udaljenosti – dim koji se valja preko horizonta, i tako zakriva pakao unutra. Brdo s kojega se može promatrati Gazu otvoreno je posjetiteljima. Radi njihove udobnosti ovdje su postavljene klupe, kante za smeće i informacije o okolnom krajoliku. Posljednjih nekoliko tjedana ljudi su ovdje dolazili s dalekozorima i kamerama, i – dok su vodili razgovore na licu mjesta – stjecali ili unaprjeđivali svoje vojničko znanje o projektlima, dometu, preciznosti pogodaka i silini udara. (Mnogi od ovih ljudi, ili onih njima bliski, bili su u vojsci i upućeni su u njene kodekse, pa je ovo prilika da pokažu svoje vještine.) Ono što vide, s njihova motrišta, upravo je ona slika koju Izrael želi pokazati: rat koji dvije strane vode u jednakim uvjetima. Projektili ispaljeni u Gazi pogađaju Izrael, a Izrael uzvraća.

Ljudi koji svoju djecu dovede na ovo brdo da im pokažu Gazu pod bombama čine to jer su fascinirani čudom izraelske moći. S ovoga brda mogu djeci pokazati oboje, i simetriju koja opravdava izraelsko razaranje Gaze, i spektakularnu izraelsku paradu sile. Njihovi pogledi slijede putanje projektila i borbenih helikoptera; oni pokušavaju procijeniti prirodu njihovih pogodaka i plješću na pojavu dima koji se diže. “To!” Uspjeli smo! Pogodili smo ih! “To!” Uništiti smo ih! “To!” Pokazali smo im. U ushićenju rodoljubnog pobratimstva pojedinci, parovi i obitelji sada se mogu vratiti kućama, posve sigurni u svoju ispravnost – u ispravnost svoje vlade, svoje vojske, svoju vlastitu.

Kombinirani pripremni rad koji su izraelska vlada/vojska/mediji obavili po pitanju terora projektila lansiranih na Sderot, a koji je Gazu učinio nedostupnom svijetu, bio je sustavan i do te mjere efikasan da nije ostavio ni tračka sumnje: nema ničeg pravednijeg i ispravnijeg nego razoriti Gazu. Političko i vojno vodstvo koje se uzdalo u to da će njihovi vojnici izvršiti ovu misiju – i u takve građane koji će se pojaviti na licu mjesta da zaplješću –

moglo se također pouzdati i u prethodnu mobilizaciju svojih građana u svrhu pustošenja Gaze. Ništa novo pod suncem – osim veličine razaranja koje stalno raste. Ritualni obrazac stoji “na gotovs”, i u političkom rječniku (“najprije Gaza”) i u vojnom žargonu (“teroristička infrastruktura”). Oni ne trebaju slike iz Gaze. Dostaje ono što vide odavde. Tisuću i tristo mrtvih? S pozicije nadmoći, čini se opravdanim.

Kad se čovjek koji nam je na drugoj slici okrenut leđima vrati kući i skine svoje fotografije na kompjuter, moći će vidjeti – te proslijediti svojim prijateljima – ovu svoju sliku, kako, s Gazom u plamenu u pozadini, pred kamerom maše znakom pobjede.

S vremena na vrijeme paravan koji nas odvaja od Gaze razbijaju fotografije koje putem e-maila šire fotografi iz Gaze – nepodnošljive slike ozbiljne povrede civila i njihove neposredne okoline. Tek se rijetke od njih tiskaju u izraelskim dnevnim novinama. Te objavljene dobavio je Reuters ili Associated Press. Neke su po svoj prilici prispjele u ove novinske agencije preko gazanske agencije Ramatan, koja trenutno u Gazi zapošljava 150 novinara i fotografa te je postala glavni isporučitelj novinskih fotografija iz Gaze širom svijeta (premda ne i Izraelu).

Osoba koja je ponosno prosljedila fotografiju usnulih trupa nije u njoj vidjela ono što u takvim slikama vide vojnici udruženja Lomeći tišinu. Ti

“Kad se čovjek koji nam je okrenut leđima vrati kući i skine svoje fotografije na kompjuter, moći će vidjeti – te proslijediti svojim prijateljima – ovu svoju sliku, kako, s Gazom u plamenu u pozadini, pred kamerom maše znakom pobjede

vojnici, i drugi njima slični, nekoć su odbili otići u rat, i radi toga su mnogi izvedeni pred sud i zatvoreni. Izraelski tisak o tome uopće nije izvještavao. Medijsko ušutkivanje njihova odbijanja da uzmu oružje u ruke nalikuje ušutkivanju antirajtnih demonstracija židovskih Izraelaca koje su se tijekom napada na Gazu održavale svakodnevno ili hapšenju i zatvaranju velikog broja demonstranata. Izraelski tisak izvještava o uhićenju arapskih demonstranata, tako nanovo konstruirajući sliku Arapa kao onoga koji stvara “nevolje” ili “prekršitelja zakona” i, štoviše, nanovo ističući nerješivu, nacionalnu prirodu “sukoba”. Mediji su nametnuli potpuni veto na zajedničke proteste Židova i Arapa, radi straha od napuknuća utvrđene podjele između Židova i Arapa koju promoviraju radi straha od nagovještaja da suparništvo stanovništava nije “sudbinsko”. Nitko neće sudski progoniti vojnike na ovoj slici ili onoga tko ih je fotografirao, iako su svi oni provalili u nečiji dom i iselili stanare kako bi imali mjesto za spavanje. Ovo se shvaća kao “državni zakon”.

Fotografija ne predstavlja osobito surov prizor. Prikazuje usnule vojnike u Gazi. Čak i usred bitke, vojnicima treba sna. Poteškoća nastaje kad se prisjetimo činjenice da šareni pokrivači pod koje su se vojnici umotali ne pripadaju njima, da su stanari ovoga doma u kojem sada spavaju postali beskućnici. Jedan od vojnika, probuđen prvom zrakom jutarnjeg sunca prije svojih drugova, fotografira – za njih, za njihove obitelji – suvenir, sliku noćnog sna u Gazi.

Ali, naposljetku, ovo je Gaza. Kako izraelski vojnici koji su sudjelovali u razaranju ovdje – razaranju čitavih susjedstava i javnih zgrada, totalnom satiranju životne infrastrukture, ranjavanju tisuća ljudi, bombardiranju bolnica, civilnih skloništa, i škola, ubijanju više od tisuću ljudskih bića – kako mogu ovi vojnici, koji, blago rečeno, ovdje “nisu baš zapravo dobrodošli gosti”, kako oni uopće sebi mogu dozvoliti da spavaju tako mirno usred pakla kojeg su sami stvorili ne strahujući za vlastiti život? Odgovor leži u jednoj od praksi okupacije, najuobičajenijoj od njenog početka – stvaranju “sterilnih zona”. Sterilna zona je

“Izvor stvarnog izvanrednog stanja je postojanje režima koji svim svojim subjektima – i građanima i ne-građanima – poriče mogućnost da izgrade zajedničke okvire življenja

www.humanrightsfestival.org

Merav Maroody, Journalists Hill, 2009

područje koje je posve ispraznjeno od Arapa kako bi izraelska vojska mogla provoditi svoje misije. Na ovoj slici vrlo vjerojatno svjedočimo samom srcu sterilne zone. Ne znamo ništa o njenoj veličini, njenom opsegu. Ali da bi ti vojnici spavali tako mirno, tako sigurno, nisu samo stanari ove kuće morali biti otpremljeni iz sterilne zone, već su morali otići i stanovnici čitavog područja.

Za izraelskog vojnika palestinski dom je povrediv prostor. Ovo stanovište nije rođeno u najnovijem vojnom pohodu na Gazu. Povijest ove povredivosti seže u razdoblje prije više od šezdeset godina. U to vrijeme glasove koji su se suprotstavljali progonu Palestinaca zataškao je drugi glas koji je zahvatio vojno i političko vodstvo židovske javnosti, a koji je progon proglasio zadanim. Ovaj vodeći glas zamuckivao je u svojim službenim očitovanjima, no usprkos tome bio je odlučan u svojim praktičnim aspektima te je uspio prognati 750.000 Arapa iz područja Palestine pod britanskom upravom. Počevši 1948. židovski su vojnici, tijekom godine dana, išli od sela do sela i, kad bi se od njih tako zahtijevalo, od kuće do kuće, silom tjerajući Arape iz njihovih obitavališta i posjeda. Povremeno su se vojnici služili zaobilaznim sredstvima – glasinama o

njihovoj sudbini ako izaberu da ne napuste svoje domove i ne ukraju se u konvoje koji će im pomoći da odu – a drugi put direktnim fizičkim prijetnjama i nasiljem. Od toga vremena palestinski dom nije prestao biti ugrožen vrlo umnim i djelatnim obrascima koji su taj dom izraelskoj javnosti (kao i svjetskom javnom mnijenju) prikazivali kao egzistencijalnu prijetnju.

Stanovnici arapskih gradova Al-Ramle, Bir Al-Saba, Al-Majdala i Isduda, koje su izraelske snage okupirale u ratu 1948. godine, ili su pobjegli ili su prisilno protjerani. Većina ih je preseljena u Gazu, u kojoj se ovim prilivom broj stanovnika utrostručio. Na kraju rata Egipćani su preuzeli kontrolu nad Gazom i uspostavili svoju vojnu upravu. Izrael nije uspio izvojevati tu posljednju "vojnu pobjedu" – osvajanje Gaze – prije potpisivanja ugovora o prekidu vatre s Egiptom 1949. godine, tako stvarajući uski, problematični "pojas" na rubu Države Izrael.

"Pojas" je vojno-politički pojam koji označava regiju koju treba tretirati kao neodređenu, situaciju koju treba riješiti. "Pojas Gaze" rođen je kao problem. Od ovoga rođenja Izrael nikada nije prestao predlagati "rješenja problema". 1949. godine Izrael je predložio političko rješenje, koje se sastojalo u

tome da se pojas pripoji, zajedno s nekima od izbjeglica kojima je pružio utočište. No ovo su "rješenje", s jasnim vojnim rukopisom, uključene strane odbile. U vojnom pohodu na Sinaj 1956. pojas je okupiran zajedno s čitavim poluotokom, a Izrael je uspostavio vojnu upravu. Ovo nije potrajalo dugo, pošto je pod američko-ruskim pritiskom Izrael bio prisiljen povući se s teritorija koji je osvojio. 1967. Izrael je uspio nanovo osvojiti pojas i još jednom preuzeti kontrolu nad izbjeglicama iz 1948. Otada, već više od četrdeset godina, Izrael kontrolira palestinsko stanovništvo u Gazi. U najmanju ruku od općeg zatvaranja koje je Izrael uveo u Pojasu Gaze 1991. tijekom prvog Zaljevskog rata, takva kontrola povlači za sobom odsijecanje Pojasa od Zapadne obale, kao i strogu kontrolu nad svakim ulaskom i izlaskom. Pomoću upravljanja prijelazima Izrael regulira život u Gazi. Od Druge Intifade, i sve čvršće od "prestanaka angažmana", Izrael provodi promišljenu, stalnu nesreću, uvijek na oprezu da ne prijeđe finu liniju "humanitarne katastrofe", omogućujući ili zaprečujući pritek robe, ljudi i novčanih sredstava.

Od 1948. palestinski dom nikad nije bio privatni stan koji svojim stanarima pruža zaklon od uljeza i stranaca. Za-

pravo, Izraelci sebe ne shvaćaju kao uljeze i strance, a Palestince ne smatraju vlasnicima kuća u uobičajenom smislu. Njihovi su domovi izloženi noćnim upadima, aktivnostima buldožera, bombama koje padaju s neba, granatiranjem i pucnjavi koji ih čine nenastavnjivima. Prisvojeni su za vojne straže, pozicije i štabove, ovisno o promjenjivim okolnostima i povećanim "sigurnosnim potrebama". Ove se akcije opravdavaju nužnošću da se "teroriste istjera iz njihovih gnijezda", "uguši otpor" ili "uništi pobunjenička infrastruktura". Stoga je palestinski dom prikazan kao vojni položaj neprijatelja koji poziva na vojnu intervenciju. Palestinski dom predstavlja problem; vojna intervencija je njegovo rješenje – ili barem način "rješavanja problema". Preciznije, dom postaje mjesto u koje se može prodrijeti i koje se može povrijediti zato što ga neki lokalni izraelski zapovjednici vide kao "sigurnosni problem" ili kao ono što će osigurati sredstva za rješenje.

Izrael obično uspijeva izvršiti svoje razaranje s prigušivačem javnosti, tako izbjegavajući odjek u izraelskom ili međunarodnom javnom diskursu i održavajući status quo. Kad god su se operacije intenzivirale i proširile, a Palestinci se uporno opirali izrael-

Ariella Azoulay predaje vizualnu kulturu i suvremenu filozofiju na sveučilištu Bar Ilan u Izraelu. između ostalog, na engleski su prevedene njene knjige *Društveni ugovor fotografije* [Zone Books, 2008.] i *Izlaganje smrti: moć slike u suvremenoj demokraciji* [MIT Press, 2001.]. Pored rada na teoriji Azoulay se bavi filmom i kustostvom.

skoj vojnoj moći slabijim sredstvima koja im stoje na raspolaganju, Izrael se obratio drugim državama za pomoć, da zaustave rat koji je sam započeo i postignu dogovor o prekidu vatre. Obično je, vodeći ove pregovore, uspio izvršiti mnogo pustošenja i provaliti u mnogo domova.

Takvi vojni pohodi produžuju izvanredno stanje, nanovo opravdavajući njegovu trajnu opravdanost od 1948. godine, mobilizirajući svakog pojedinca i pomažući im da zaborave izvanredno stanje koje je prethodilo. I što je najvažnije – prijeći izraelske građane i ostale širom svijeta da identificiraju izvor ovog izvanrednog stanja: režim sâm. Izraelski režim treba izvanredno stanje. Bez njega ne može opstati. Na tom putu mobilizira svoje građane već više od četrdeset godina kako bi se nastavio obračunavati sa svojim ne-gradanskim subjektima (podanicima). Izvor stvarnog izvanrednog stanja je postojanje režima koji svim svojim subjektima – i građanima i ne-gradanima – poriče izvedivu mogućnost da izgrade zajedničke okvire življenja na svom području. On im ne dopušta da iz sebe istjeraju duhove jezika okupacije u kojem je svaki Arap potencijalni član "bande ubojica" (kako su ih imenovali 1940-ih), "infiltrator" (1950-ih), "militant" (1960-ih i 1970-ih) ili dio "terorističke organizacije" (od 1980-ih).

"Primirje nam je dovoljno", napisao je Ben Gurion 1949. "Ako ćemo tražiti mir – Arapi će očekivati da mi platimo – ili granicama ili izbjeglicama, ili obama. Pričekajmo još koju godinu". Ben Gurion je ovo napisao upravo one godine kad je država Izrael primljena u članstvo Ujedinjenih naroda. Usprkos masovnom progonu Palestinaca i razaranju njihova zavičaja, Izrael je bio prepoznat kao država "koja teži miru".

Upravo unutar ovog obrasca, s jedne strane odlaganja ultimativnog rješenja – bilo da se radi o miru, ratu ili masovnom progonu – a s druge primjenom nasilja kako bi se Gaza djelomično razorila i ugušili pobunjenici koje je ista država učinila izbjeglicama prije 60 godina, treba tumačiti aktualne borbe u Gazi. Ovaj savez suverenih država-nacija, koje jedna drugu podržavaju u ratovima koje vode protiv stanovništava kojima vladaju, a koja su postala izbjeglice u vlastitim zemljama ili izvan njih, nastavlja opraštati nebrojene izraelske vojne pohode na teritorije koje je Izrael okupirao.

S ENGLSKOG
PREVELA:
Vesna Vuković

↑ Anoniman, Gaza, 2009

“Poteškoća nastaje kad se prisjetimo činjenice da šareni pokrivači pod koje su se vojnici umotali ne pripadaju njima, da su stanari ovoga doma u kojem sada spavaju postali beskućnici

human rights film festival

TOM COHEN

Hitchcockov esperanto*

Ispričajte me za trenutak, dok mi se mozak vrti

— Mannin, Tajni agent
Jedan je od najvećih doprinosa televizije u tome da je vratila ubojstvo natrag u dom gdje ono i pripada.

— Alfred Hitchcock,
After-Dinner Speech

Može li se “Hitchcocka” danas – takoreći u zagrobno doba filma – može li ga se gledati kao neku vrstu šifriranog događaja u povijestima tehničke nastajanja? Jean-Luc Godard govori o Hitchcocku kao onome tko je, u osvit rasprostiranja teleglobalizacije, imao moć kakvu su imali globalni osvajači (kao slabije primjere spominje Napoleona i Hitlera). Redateljovo ime i njegovo otegnuti govor u tolikoj su mjeri infiltrirali u globalne medije da su taj glas i opseg učinili najprepoznatljivijim potpisom masovne kulture: neprestano, prerušen u “crni humor”, omalovažavajući javno individualno i kolektivno ubojstvo, kasnije transformirajući kritičku kulturu te, danas, još uvijek vodeći i upućujući hollywoodsku produkciju. K tome, u ranim špijunskim trilerima, filmski “zločinac” napada državu s ciljem epistemološko-političke sabotaže, povezujući ovu praksu s bombardiranjem (atomizacija i zaustavljanje temporalnosti fotografije), snimkom, promjenom memorije. A budući da sebe shvaća kao sablasnu djelatnost, film svoj posao odraduje u grafičkim obrtajima memorije, u onom što ću ovdje nazivati tele-arhivima ili domenom inskripcija.

U prvom *Čovjeku koji je previše znao* kinematičko pročelje anarhističkog lažnog hrama štovatelja sunca suspendira heliocentrizam i štovanje prosvjetiteljskih tropa. Analogija između kina koje skriva subverzivce odbacuje okulocentri-zam koji je film navodno trebao podržavati, program povezan s identifikacijom viđenja i znanja. Djelo “zna previše” da bi se pretvaralo. Urotnici, pod vodstvom Petera Lorrea (koji je iznikao iz njemačkog ekspresionizma) čine jednu grešku: kidnapiraju kćer turista kako bi ga spriječili da progovori (otuda hamletovski naslov) nakon što mu je međunarodni agent na umoru odao tajnu. Napisana na papiru u četki za brijanje koja je prikazana

pred ogledalom, kao da ono olakšava rez, tajna ima veze sa snagom filma. Njeno se razotkrivanje zbiva istodobno s Babilonom jezika koji vrve pred vratima švicarskog hotela: salata fonema koju se ne može razmrsiti. Urotnici moraju zaustaviti širenje ove tajne, jer je ulaz u hram na svakom koraku filmski obilježen. Najprije, ispred zubarske ordinacije visi niz divovskih zuba; budući da žvaču, zamjenski zubi nalikuju celuloidnim filmskim slikama. Ime zubara, George Barbor, priziva riječ barber (brijač) i četku za brijanje. On u filmu anesteziju daje plinom.

Lawrence ovome izbjegne tako što okrene pozicije i ode dalje. U “Svetištu sunca” nasamareni župljani žrtvuju pladnju za milodare (filmske karte) kako bi se prosvjetlili i inicirali. Kad svećenica Agnes odabere Clivea za filmsku inicijaciju u “misterije sedmerostrukih zrake”, hipnotizira ga crnim mramorom koji začudno naziva svjetlošću, a Cliveu se njeno lice rastvara u svjetlosne zrake. Inicijacija vodi precesiji svjetla i lica. Nije posao Lawrencea, izvorno turista, da razumije filmske misterije, pa, upostavlajući zamjensku obitelj, on nepromišljeno osujećuje urotnike koji mijenjaju svijet.

Crno sunce koje dokida svaki simulakrum i solarni mit također služi i kao trag i tajni agent. Ono će kroz opus doživjeti metamorfoze. Crna rupa u materiji vidljivog, iz koje je proizveden dar svjetla ovog potonjeg – kao da je njegovo središte – ono se odmata kao crni pas koji trči kroz snijeg da bi ubrzao uvodnu “nesreću”, potom se seli ovdje-onđe preko noga, čokolade, mačaka i ptica, kriptografija, cameo-nastupa, mramora i tipki, izmetina. Crno sunce ima drugi smisao: ono opoziva svaki indeksni ili mimetički zahtjev fotografije; ono prethodi vizualnim i slušnim efektima, postulirajući djelovanje koje se kreće između različitih memorijskih sustava i pojavnih poredaka (ukrašena grafika i fonemske ravni). Osvetnik u *Stanaru* (serijski ubojica) nema lica, on navire iz lebdećih reflektirajućih čestica londonske magle (film). Može ili ne mora biti, kako ne-

ki suvremeni kritičari predlažu, da s erozijom tradicionalnih humanističkih studija i političkim modelima kulturalnih studija kritički rad treba nastojati nanovo organizirati, ne oko nacije ili individualnog jezika, ne oko politika identiteta i subalternog smještanja, ne oko “globalnog” (uzevši u obzir njegovu fantazmatsku zao-kruženost), već oko nečega drugoga bez reprezentacijskog statusa što bi se možda zvalo planetarno (Gayatri Spivak, Masao Miyoshi, Wai Chee Dimock). Ako je tako, onda bi de-antropomorfizirano čitanje filma moglo biti suštinsko za ponovno pregovaranje moći i granica tele-slike koja prokazuje suvremene perceptivne i mne-moničke režime. Nužno je nanovo ispitati navodni opoziv onoga što Walter Benjamin zove “auirom”, povlačenje personifikacije. Ovo bi mogao biti dublji smisao “zemlje” u Hitchcockovoj upotrebi imena “George Barbor” u gore spomenutoj filmskoj satiri koja uključuje sunce. Prvo ime ponovo se pojavljuje u nepostojećem “Georgeu Kaplanu” u *Sjever-sjeverozapad* – što se indirektno prevodi kao glava (capo) zemlje geo i izručuje nas de-personificiranim licima planine Rushmore. Te još uvijek nedovršene “povijesti” tele-slike ostaju isprepletene ne samo s “globalnom” potrošnjom, već i s biosustavima u nestajanju (oceani, vrste, rezerve), tehnokratovima i oružjem. Napadački “film” udružen je s onim što će se kasnije zvati “rat ptica”: ključanje oka i krilni udari crnih oznaka i rez, predpovijesna i teletehnička drugost koja se ne može antropomorfizirati.

Benjamin je primijetio da je dolazak filma registriran kao

osjetilni i kognitivni “šok”, mobilizirani dinamit desetine sekunde, i da je zauzvrat obećao atomizaciju perceptivnih mreža. Tele-arhiv ne može se povezati samo s nemjestom iz kojega se ispisuju memorija i percepcija, već s onim što Hitchcock naziva, u nedostatku svake logike porijekla, “majkom”. To jest, nešto kao matična ploča učinaka potpisa i citatnih mreža iz koje se generiraju vrijeme, djelovanje i semantika. Različite interpretativne primjene ove studije pokušavaju razraditi ovaj pogled. U britanskim trilerima “zločin-či” reprezentiraju filmski napad na epistemološke modele kućnih prilika. Gospodin Memory, u svom vodviljskom činu koji otvara **39 koraka**, predstavlja izraz filmskog. Predstavljen je time što je snimio milijune i milijune “djela” – toliko celuloidnih filmskih slika u brzom slijedu, banalnih i nemodificiranih. K tome, gospodin Memory je potajno prešao na drugu stranu i postao mahinalni glasnik formule za nijemog bombaša, oružje masovne de(kon)strukcije. To ugrožava državu i mora se, uvijek i iznova, zaustaviti silom.

Esperanto

Cameo-nastupi su uvijek bili mamac. Hitchcock je znao da će ga tražiti, stoga je pred poderanu zavjesu doveo simulakrum, slamaajući membranu u procesu, povezujući znakove i geste sa scenama kroz čitav opus. Cameoi potiču Pavlovljevo prepoznavanje, pa ipak se ponašaju suprotno, obuhvaćanje filmske slike na temelju nje same, bez ijedne neobilježene inscenacije ili sloga. Za korpulentno tijelo nema mjesta u sceni, ono je udvostručeno

ni atopos. Cameo ipak nešto oslobađa: razlistavajuću mrežu oznaka i citatnih agenata. On rastače zaustavljenu sliku u molekularne agente, ponovno sjedinjene kao iz inskripcija. Ono što zovemo “Hitchcockom” pojavljuje se u i proizvodi se putem telemnemonike, s vremena na vrijeme kroz anagrame, telegrafiju, citatnu grafiku.

Još prije dvadeset godina Willian Rothman se u knjizi “Hitchcock: The Murderous Gaze” namjerio na neoperabilnu tajnu. U samoj srži svoga autorskog projekta Rothman govori o nečemu što iskršava tako često da će se zvati, prije svega, Hitchcockovim potpisom – iako je kritičar nemoćan da mu doznači sadržaj, odgovarajući ulogu ili funkciju. Prema tome, budući da je pristup kritici uskraćen:

“Pogled je kroz ogradu na stubištu, a filmskom slikom dominiraju šipke u prednjem planu. Ovaj uzorak paralelnih vertikalnih linija nazivam Hitchcockovim znakom / / / . On iskršava na značajnim mjestima u svakom od njegovih filmova. Na jednoj razini, / / / služi kao Hitchcockov potpis: to je njegov biljeg na filmskoj slici, sličan njegovim ritualnim cameo-pojavlivanjima. Na drugoj razini, on označava ograničenje subjekta kamere; mogli bismo reći da predstavlja granicu samoga ekrana. Povezan je i sa seksualnim strahom i specifičnom prijetnjom gubitka kontrole ili sloma.”

Niz rezova ili šipki, ono što Rothman zove niz šipki, izmjenka crnog i bijelog, metronomska i paralelna sa slušnim kucanjem, a koji je prisutan u nizu zuba ili stubišnoj ogradi ili

“Hitchcock je na različite načine upućivao na svoje konstrukcije kao paklene strojeve, nuklearne eksplozije, kao munju ili Blitz

* tekst Toma Cohena donosimo kao svojevrsni komentar na film *Dvostruka igra* belgijskog redatelja Johana Gri-monpreza koji je na HRFFu imao svoju hrvatsku premijeru

www.humanrightsfestival.org

tračnicama, pokret koji nije ništa, periodičnost ponavljanja koje se pregiba kao predfiguralno, raspršujuće, redukcija na korake ili tragove u koje se sve može vizualno nanovo umrežiti, prisutno čak i u imenima (“William”, “Lil[a]” ili “ill” (zao, op.p.). Rothman je iz Pandorine kutije oslobodio zlo (ill) koje bi moglo promijeniti pretpostavke o vidljivosti ili filmsku grafematiku. Ako se niz šipki može pojaviti kao tipografska sekvencija, / / / /, ako se štoviše može nazvati Hitchcockovim “potpisom”, što to znači za taštinu potpisa? Što znači potpisati, “Ja, Hitchcock”, ovdje, ili obratno, “Ja, niz šipki”, kada bi to izvlastilo samu pretpostavku toga Ja ili toga oka? Ako je ovaj potpis i grafičko označavanje ono što dolazi od “filma”, onda je ono više praiskonsko od slova svakog vlastitog imena. Ono može u cjelosti mobilizirati druge mreže, skraćujući između, vrebajući poput mačke. Takvo sabotiranje okularnih pretpostavki od strane aparata koji bi im trebao služiti može se dogoditi samo kao napad na tele-arhiv kao takav.

U pravi čas, kao da je bilo planirano, nedavno smo svjedočili ogoljavanju autorskog modela od strane njegovih vlastitih promotora. Kad je Peter Conrad svoju knjigu naslovio “The Hitchcock Murders” (Ubojstva Hitchcocka), upotrijebio je termin ubojstvo kako bi ukazao na invazivan i preobrazavajući napad koji se zbiva unutar strukturalne sabotaze medija kakva je izvršena. Film je između ostaloga i suprotnost svake “fenomenologije” – odveć očita projekcija celuloidnih tragova odostraga od glave koju valja prihvatiti kao ono vidljivo. Ako bi nešto promijenilo inskripcije ovoga sustava, kao što su to predlagali rani trileri, promijenilo bi i režime starog softwarea, osjetila kao hermeneutički programirana, arhiv kao mjesto virtualnih prošlosti i budućnosti, temporalnosti, oko, “ljudsko”. Moglo bi se tražiti da učinak niza šipki zamagli konstrukcije i definiciju slike same, kao što se kaže da je “londonska magla” pripovjedački subjekt Stanara. Atomizacija, poput naslikanih zgrada Piccadilly Circus koje se Verlocu rastapaju na prozorčiću akvarija u zoološkom vrtu, pred ne-pogledom predpovijesnih animema (ne-antropomorfozirane životinje, op.p.).

Tek što pomislimo da smo možda našli Hitchcockov “potpis” – lažno zlato autorskog pionira – mi se zapravo spoticemo preko niza šipki, to jest preko sustava potpisa starijeg od povijesti, percepcije ili bilo koje definicije “filma” – onog koji sprječava i jasno odbacuje metaforu ili personifikaciju. Za ovaj niz šipki teško se može reći da postoji: jesu li

to sjekotine i stupovi ili razmak i intervali? On je poput “ne zaboravi” Hamletova oca, samo što ne može zaboraviti (i nastavlja citirati) sebe sama. Lomi površinu, poput svečanog valcera koji ni iz čega provaljuje u Sjeni sumnje, memorija izvan memorije. Politički narativ o Hitchcocku je uvijek i iznova narativ importiranja, u trenu oka, epistemološko-političke sabotaze ili suspenzije, historijska intervencija u ime teletehnike koja bi htjela biti prikriivena.

Hitchcock je dao opasku Truffautu da mu je pažnju privukao Murnauov eksperiment s univerzalnim znakovnim jezikom kad je potonji izbrisao međunatpise iz svoga nijemog filma *Posljednji smijeh*: “Radi li su na njemu dok sam ja radio u UFA-i. U tom je filmu Murnau čak pokušao uspostaviti univerzalni jezik koristeći neku vrstu esperanta. Svi su ulični znakovi, plakati, znakovi za trgovine na ovom sintetskom jeziku.” Hitchcockov “esperanto” nije sačinjen samo od znakova na ulici, već atomizacijom označujućih djelovanja koji obilježavaju i iznova obilježavaju svoju prisutnost u djelima, a mogu poprimiti oblik učinaka potpisa koji se ponavljaju, pošto se jednom uspostave, u vlastitim cameoiima. Stoga se čini da foneme koji ukazuju na druga značenja zarezuje povratna fraza “zvuci kao” umetnuta u različite dijaloge kao podsjetnik. Na ovaj način ideja esperanta sačinjenog od javnih znakova (“univerzalni jezik”) prenosi se u filmsko prestrojavanje označujućih agenata bez programirane reference. Ovi se razmnožavaju poput neke vrste benjaminovskog reine Sprache (čistog jezika), atomiziranog i trenutačno desenantizirajućeg. Sva raznolikost telemedija prolazi kroz ove filmove: pokazuju se mašine za telegrafiku i telefoniju – karusel, kameno mlinsko kolo, bomba i hitac, telegrafske žice, tiskarski strojevi, knjižnice, gramofoni, špijunski kodovi, numerike, laserski pištolj – dječakova igračka, uran za atomske bombe, telepatije, kuhinje, stenografija, vlakovi (naravno) i tako dalje. McKenzie Wark u knjizi “Vektoral Cinema” (Vektorski film) u deleuzijanskom tonu primjećuje: “Svaki tip medija koji snima, koji bilježi, dobio je svoj trenutak u Hitchcockovim filmovima, no on je uvijek podređen dizajnu filma. U Sjever-sjeverozapad to je aukcijska kuća i monumentalna skulptura. U Čovjeku koji je previše znao akrobati, LP ploča i koncert. U Uхватiti lopova (1955.) to je vatromet i kostim za krabuljni ples.” No ova ideja već se dala naslutiti u Hitchcockovoj prvoj cameo pojavljuje u Stanaru. Tamo je smješten u staklenu kabinu poput

tobožnjeg urednika čitaonice (tiskanje kao snimanje) te ispred divovskih tiskarskih strojeva koje prate distribucijski teleprinter i bežične mašine. Friedrich Kittler je ekstenzivno slijedio ovaj spoj telegrafije i filma a da nije posve proširio njegovu analizu u prakse mnemoničke intervencije. Intervenciranje u režime memorije ne podudara se samo s tipografskim mašinama, već i s animacijom – mjestom na kojem brzina reemitiranja proizvodi animacijske efekte pokreta (“život”) te se podudara, jednako tako, s neantropomorfnom domenom životinja i tehnikalnosti kao takve. U Sabotaži filmska bomba postavljena u javni prijevoz povezana je s raspevanim pticama i, tijekom izleta u zoološki vrt, s ribama i kornjačama koje prethode sisavcima a koje se pojavljuju u staklu bazena kao da su na ekranu poput onog u Bijouu koji prikazuje Disneyev crtani film o ženi-ptici i muškarcu-ptici.

Koji tajni agenti? Sve što se kod Hitchcocka ponavlja unaprijed citira sebe kao “set”: objekti i komadi namještaja, glumci, vlastita imena i slogovi (port-, mon-, fr-), zvučkovi i udvostručeni citati, verbalni i vizualni releji, cameoi, fragmenti izrezanih tijela (noge, uši, ruke), mostovi, slova (M, P, R, W, O, C, A), numeracija, zamjenski dvojnici, i tako dalje. U 39 koraka gospodina Memorija, koji na početku svojoj publici ponavlja memorirana “djela”, naziva se “znamenitim čovjekom” (remarkable – autora igra riječima: znamenit, ali i nanovo obilježiv, op.p.). U procesu bivanja zamijećenim “djelo” se retroaktivno pretvara u citat. Vodviljski čin pale Mnemozine, bijedno mehanički, ubrzava se da postane glasnik za oružje masovne de(kon)strukcije, formula slova i brojeva za filmsku ratnu mašinu. Ono što bi se moglo nazvati Hitchcockovim “esperantom” nema nikakve veze s Murnauovim formalnim eksperimentom. On prethodi i prolazi kroz signalne mreže, mnemoničke tehnike, fonetike i grafematske figure. Ovi povremeno prelaze u mikrološkičke oznake, poput “mikrofilma” skrivenog u pretkolumbijskoj “figuri”. Kad se sklopi u figure crnog sunca ili u crnu mačku koja se šunja, a koja otvara Uхватiti lopova, ono utječe na citatna tržišta, prolazi kroz biblioteke i prazni muzejske arhive.

Putničke usluge

Hitchcockove “najavne šipce” i uvodne scene zasute su takvim rebusima. One su na svoj prikriiveni način jednako invazivne kao i lepetava crna krila koja razrezuju vizualnu površinu koja se napinje da otvori Ptice – duboka rana po-

retka “vizualnog” i unutar nje, epistemološko-mimetičke mašine, i tako dalje. One u igru uvode logiku oglašavanja, one mame, one unaprijed izdaju.

Često ovi pragovi komentiraju kinematički turizam. Uхватiti lopova prikazuje javnu špicu koja se jednako rutinski raspušta kao i sam film. To nije ništa doli izlog, putnički servis, kao što se i zove. Stakleni prozor koji aktivnost reflektira preko ulice (stoga iza kamere), citira ekran kao lažnu transparentnost kič ikona. Popratna partitura čini se tako besmisleno šuplja da ne uspijevamo primijetiti ništa više od očitog obećanja vitrine izloga: mi ćemo se, s filmom kao pomoćnim agentom, zadesiti u glamuroznoj “Francuskoj”, zemlji šampanjca, jahti, Eiffelovog tornja i boemskih uličnih skica. Konzumenta posprdno salijeću turističke ikone. “Putnički servis”, osim što slikovito izražava servisnu ulogu filma u transportiranju njegovih klijenata (između ostalih usluga), također se može prevesti kao teletehnika naprosto.

Ali izlog je aktivan. On ponovno ispisuje prethodnu najavnu špicu koju je Hitchcock jasno promislilo, onu za prvog Čovjeka koji je previše znao – onaj “Hitchcockov” film koji on enigmatično prerađuje, i onu za njegov sljedeći izlet. On sadržava sličicu u kojoj putničke brošure prelistava ruka, stavljaјуći gledanje u turističku “publiku” u poziciju odsutnog oka ili glave. Čini se najprije da “znati previše” uključuje znati previše o viđenju i spoznaji: turističko oko traži ono čemu je bilo modelom, oglas koji treba potaknuti želju da se locira model modela. Ruka izabire oslikanu brošuru “Griesalpa”. Obećanje (filmskog) putovanja organizira percepciju da “vidi” ili otkrije tu onda unaprijed instaliranu sliku, u kojoj se ekran rastače kao u stvarnoj planini “samoj” (sada filmskoj slici). U kasnijem filmskom prozoru operacija se seli od individualnog turista ka lopotvskoj korporacijskoj službi. Najavna špica diskreditira. Ona je naliježe. Ovaj put isti će “turist”, prevezen smjestu u Nicu u sljedećem prizoru, biti indirektno opljačkana (silom odveden, ubijen) uz vrisak američke turistkinje s licem namazanom noćnom kremom kad otkrije da su joj oteti dragulji. “Svjetlo” će ukrasti crna mačka šuljajući se preko zamračenog krova – elegantno utjelovljenje figure crnog sunca iz tog istog ranijeg filma. Koje god nemjesto označava ova Rivijera, prepuna je mediteranskih rekvizita iz poslijeratne Nice koja je postala magnet sličan kockarnici za bogate turiste i sablasno igralište simulakruma i medijske eksploatacije. Možemo nanovo iščitati djelo (ako ne i Hitchcockov opus) iz

Tom Cohen je profesor književnosti i filma na sveučilištu u Albanyju. Autor je studija *Anti-mimesis: od Platona do Hitchcocka, Ideologija i inskripcija: “kulturalni studiji” nakon Benjaminina kao i dvosvećanih Hitchcockovih kriptonimija.*

“Ono što zovemo “Hitchcockom” pojavljuje se u i proizvodi se putem telememonike, s vremena na vrijeme kroz anagrame, telegrafiju, citatnu grafiku

ove najavne špice, kako ću pokušati kasnije. Prozor je utjelovljenje kopnenih gusara Jamajca Inna-a koji mašu fenjerom kako bi signalizirali brodovima koji su noću u opasnosti: svjetlo u zamračenom kinu, putnik koji traži prosvjetljenje. Nakon što svjetlo obeća sigurnost, njihov se brod razbija, oni su ubijeni ili probodeni – to jest, razrezani – i orobljeni.

Kakvi su se to ratovi zbivali u rođenju filma kao “šoka” koji su u svojem ishodu odlučili o budućnostima koje nastanjujuemo? Jesu li mogli odlučiti drugačije? To jest, jesu li postojale druge funkcije slike osim službenog dokumentiranja, indeksiranja, prosvjetiteljski upravljanij funkcija, mimetičkih, auratskih? “Hitchcock” ustraje na ovom pitanju kroz labirinte i spektrografičke mreže, kao da je začaran. On je na različite načine upućivao na svoje konstrukcije kao paklene strojeve, nuklearne eksplozije, kao munju ili Blitz, uključujući svoju kasnu posprdnu fantaziju da samo prikopča elektrode na “publiku” i da ostavi sam film. Postoje i drugi izrazi za njegovu praksu koje sam Hitchcock koristi: sabotaza, krađa naplavljenih stvari, hipnotička krađa ili implantacija, serijsko davljenje, anestezija i selestezija, katabaze u podzemni svijet, spiritističke seanse. Autor “Hitchcock” je stoga bio i naliježe. Model koji je dominirao kritikom “Hitchcocka” od uspona s nastojanjima Claudea Chabrola i Erica Rohmera – to jest, identifikacijski, metafizički, okulocentrički, auratski, historizirajuća čitanja, fascinantni skup koji ostaje među najbogatijima u filmologiji – čini se zatvorenim, a nešto drugačije, ili drugo, kuca. Periodično. Ispitati ovog drugog Hitchcocka značilo bi seansu teletehničke konstrukcije “sadašnjosti”.

S ENGLISKOG PREVELA:
Vesna Vuković

Engleski izvornik je objavljen kao uvod u drugi svezak Cohenove knjige o Hitchcocku [Hitchcockove kriptonimije, svezak drugi: Mašine rata / Minnesota UP, 2005.]

human rights film festival

ADI OPHIR

Nema mučenja u Gazi

Kada je patnja nepodnošljiva a opet beskrajna, radi se o mučenju. Kada se bol taloži, tijelo i duša vape "dosta", a stvar – ta stvar koja muči – ne prestaje, to je mučenje. Ta stvar kolonizira nečiji prostor iskustva, krađe nečije vrijeme, otima nečija očekivanja i sažima raspon emocija na jednu jedinu žudnju – da ta stvar nestane. Ali ona ostaje. Narasta preko mjere, odvojena od onoga čemu pripada – tijela, instrumenta, sjećanja, svog mjesta u nečijem domu i nečijem srcu – i pretpostavlja porazno prisustvo, koje postaje jedno s prisustvom same patnje, i od kojeg se nije moguće osloboditi.

Stvar koja muči može biti bilo što. Nije potrebna namjera da bi se mučilo, nije potrebno ljudsko prisustvo, čak ni nevidljiva ruka. Može se raditi o susjedovom psu koji laje cijelu noć i izluduje vas ili o pipi koja kapa u kuhinji kada ste preumorni i preslabi da biste ustali i zatvorili je. Ali čak i tada, kada je mučenje posve anonimno, stvar koja muči je uvijek preblizu. Njena blizina jest ono nepodnošljivo, to jest njeno neposredno prisustvo koje ubrzo postaje previše poznato. Teško da postoji ijedna situacija mučenja bez blizine nečeg vrlo poznatog, bez intimnosti sobe, susjeda, prijatelja ili ljubavnika. Palestinski zatvojenici čije su izvještaje o mučenjima kroz koje su prošli marljivo prikupljale humanitarne organizacije uvijek znaju imena ili nadimke (zapravo i nije važno) svojih mučitelja. Često su znali i mnogo više o njima: miris njihovog tijela ili daha, osjećaj ručke koja se znoji na koži, način na koji lice mijenja izraz od

ironije prema bijesu ili od brige prema ravnodušnosti. Mučitelji, očito, znaju puno više o svojim žrtvama i ono što znaju često je upotrijebljeno kako bi se manipuliralo žrtvama, kako bi ih se zastrašilo, prepalo, kako bi ih se ponizilo, kako bi se usavršila metoda njihova mučenja, produžilo trajanje i produbio utjecaj. Oni znaju i paze na detalje. Mučenje nije samo trenutak bliskosti s drugim već i oblik brige za drugog.

Mučitelj prilazi vrlo blizu, struže ili prodire kroz površinu žrtvina tijela, viri kroz hodnike njene ili njegove duše. Ponekad je posvuda, ponekad je unutra, in-formira i de-formira, pa čak i kada se dijelom udalji od tijela odbija ga u cjelosti napustiti. Njegov način bivanja s drugim je vrlo specifičan, postoji pod svojim vlastitim uvjetima. Danas se mučenje uglavnom odvija iza zatvorenih vrata, ali čak i kada se pojavi na otvorenom, u dobro režiranim svečanostima ili neočekivanim provalama nasilja, neka vrsta posvećenog prostora odvaja mučitelje/mučitelja i njihove žrtve/njihovu žrtvu od gledatelja. Kao igre i umjetnost, festival i ritual, kontemplacija ili molitva, prikaz mučenja prekida rutinu, svakodnevne aktivnosti. Zbog svoje žestine, riskira stabilnu ekonomiju nasilja i prijeteći političkom poretku koji ga održava. Zato mjesto mučenja mora biti izolirano, i ta izolacija mora trajati dovoljno dugo. Mučenje uglavnom uzima vrijeme; jedan udarac nije dovoljan. To je obično stvar učinaka koji se otežu i njihove akumulacije, te onemogućavanja onoga koji je mučen da zauzme distancu i odriješ se izvora mučenja.

Bivanje zajedno u zatvorenom prostoru relativno dugo

vremena čini da se mučitelj i žrtva emocionalno povežu, premda to povezivanje nikada nije simetrično. Ravnodušno držanje može biti taktika mučenja, ali onaj tko je zaista ravnodušan, nesvjestan situacije svoje žrtve ili njene odnosno njegove egzistencije, slabo izvodi ulogu mučitelja. Mučenje zahtijeva posebno obraćanje pažnje na način na koji žrtva sjedi i stoji, diše i viče, gleda i sluša. Mučitelj mora biti pored svoje žrtve, biti s njom, barem neko vrijeme, u intimnom odnosu u kojem se jedan raspada dok drugi uživa, ili poslušno obavlja svoj posao, hrabro prevladavajući svoj sram i gađenje.

Vrste mučenja, tipovi motivacije i opravdanja mučenja, uvjeti koji ih čine mogućima, i učinci koje imaju na žrtve razlikuju se i relativni su u odnosu na specifične povijesne, političke i kulturne okolnosti. Ali neovisno o svim tim razlikama, mučenje ostaje oblik brige za drugog, posebnog interesa za tijelo i dušu žrtve. U pitanju je prvo život, pa i određena dobrobit žrtve. Mučenje nije provala bezobličnog nasilja i do njega ne može doći umre li žrtva prerano; nikakva pravda, užitek ili informacije ne bi bile dane ni iznuđene ukoliko se to dogodi. Prema tome, provođenje nasilja mora biti strogo kontrolirano i vješto ograničeno (ali ne previše ograničeno) kako bi se podnosilo i mučilo upravo samim podnošenjem. Stega zakona, disciplinarna regulacija i upute liječnika mogu igrati ulogu u umjetnosti mučenja tako što postavljaju granice i prisiljavaju maštovitog mučitelja da se igra sa njima a da ne prekine i ne izgubi igru. Žrtva ne bi smjela umrijeti

prerano. Onda kada je to osigurano, briga i zanimanje za mučenog usmjeravaju se negdje drugdje. Nešto drugo o njemu ili njoj je zaista važno, nešto o tome što on osjeća, zna, misli, za što se brine, nešto u njegovom identitetu i djelima, njegovim grijesima ili namjerama, ili jednostavno nešto o njegovoj jedinstvenoj pojavi. To nešto ne može jednostavno biti oduzeto, ugrabljeno ili iscijedeno iz drugog, bilo zato jer on ili ona to ne žele dati, bilo zato jer mučitelj nalazi zadovoljstvo ili pravdu u tome da se trenutak oduzimanja te stvari odgađa. Bez velikog interesa za to nešto o drugom, a ponekad i vezanosti uz to nešto, mučenje će brzo završiti ubijanjem, napuštanjem ili ravnodušnošću, što će dokrajčiti drugog ili posebnu vezu s njim. Žrtva mučenja će tada postati samo netko koga treba smaknuti, izbaciti ili opravdati, ili jednostavno poslati natrag na njegovo mjesto među običnim ljudima. Mučenje je osobno. Ono pretpostavlja prepoznavanje drugog kao jedinstvenog; ono treba lice drugog, njegovo prisustvo duha, ne samo tijela.

Ali ne uvijek, naravno, ne uvijek. Ispred nekih kontrolnih rampi koje je izraelska vojska postavila po Zapadnoj obali na okupiranim palestinskim područjima, postoje otvorena, visoko ograđena mjesta za čekaње.* Oni koji rade na kontrolnim rampama često o njima misle kao o nekoj vrsti granične kontrole. Prvo se mora proći kroz vrata s rotirajućim šipkama, zatim kroz detektore eksploziva, a onda se dokumenti moraju predati izraelskom vojniku koji sjedi iza zida u velikoj dvorani i promatra putnika kroz maleni zakriljeni otvor sa svog visoko uzdignutog sjedišta. Samo jedna osoba može proći kroz vrata s rotirajućim šipkama odjednom. Naoružani vojnici okružuju prostor čekaonice i zauzimaju mjesta u sali gdje se odvija provjera. Brojne žene i stariji ljudi nagurani su u čekaonici – mlađi muškarci rijetko kada pokušavaju prijeći kontrolne rampe jer rijetko kada imaju potrebne dozvole – zajedno s bebama i malom djecom. Mnogi nose teške vreće. Prolaženje kroz vrata je sporo i često isprekidano. Postoje dijelovi dana i dani u godini kada čekaonica postaje jako napučena. Oni koji uđu ne mogu se vratiti, ali ne mogu ni ići naprijed. Zapravo, ponekad se uopće ne

možu pomaknuti, a s vremena na vrijeme jedva da mogu disati. Ljudi koji su zarobljeni unutra pokušavaju pomoći jedan drugom do određene mjere, ali ne mogu puno učiniti. Stisnuti su, gura ih se, ozljeđuje ih ograda ili predmeti. Njihova srca vape za njihovom djecom koja vrište ili plaču a oni im ne mogu pomoći; često ih ne mogu više nositi. Žedni su i ljuti, ponizeni i očajni. Svako malo netko je na rubu da se onesvijesti ili uguši. Vrijeme teče vrlo sporo i nema ničega što mogu učiniti da se oslobode iz svoga kaveza. Svaki dio njihova tijela viče "dosta", a opet, oni jedva da plaču, viču ili govore, ne toliko od straha od vojnika, koliko iz poštovanja prema svojim sudruzima u patnji. Njihova prisilna pasivnost i šutnja samo pridodaju njihovoj agoniji. Za mnoge, patnja postaje tako intenzivna da je više ne mogu podnositi. Apsolutno je nepodnošljiva, ali se svejedno nastavlja. Upravo to je trenutak kada se patnja pretvara u mučenje.

Kontrolne rampe nisu zamisljene kao mjesta mučenja. Nitko ništa ne dobija – ni užitek, ni pravdu, ni informaciju – iz postupka mučenja. Kada se ljude muči na kontrolnim rampama, to nije zato jer je netko tko brine za nekog određenog to tako zamislio, već zato jer nitko ne brine ni za koga. Mjestu gdje se čeka nedostaje trenutak prepoznavanja, intimnosti, i poseban interes za žrtve koji uobičajeno karakterizira mučenje. Vojnici i agenti sigurnosti koji upravljaju kontrolnim rampama prilično su ravnodušni prema onima koji čekaju vani, barem dok ostaju unutar zatvorenog područja i ne predstavljaju nikakvu prijetnju; brinu samo za one koji su prošli rotirajuće šipke, a i onda uglavnom samo za njihove putne isprave i identitet. Sumnjive namjere putnika ili skriveno oružje i eksplozivi koje možda nose postaju predmetom zabrinutosti tek nakon što su putnici prošli šipke. Dok čekaju u zatvorenom prostoru, potpuno ih se ignorira. Mogli bi biti bilo tko, mogli bi biti sretni ili očajni, mogli bi se dići u zrak. Nikoga nije briga. Ali upravo se u tom vremenu i na tom prostoru odvija mučenje. Taj tip nenamjernog mučenja događa se povremeno u strogo kontroliranim i zatvorenim prostorima gdje su ljudi prisiljeni boraviti usprkos sve lošijim uvjetima. Između

“ Nasilje kojim Izrael vlada nije ono suverena koji je objavio izvanredno stanje i suspendirao zakon; radi se prije o suverenu koji je u potpunosti ravnodušan prema bilo kojem sustavu zakona

* napomena urednika: više o izraelskoj arhitekturi okupacije u tekstu Eyala Weizmana Pogled kroz zid: rascijepljeni suveren i zatamnjeno staklo [članak je dostupan na web-stranica ma HREF-a]

www.humanrightsfestival.org

2002. i 2005. godine, kada je novi režim kretanja bio nametnut Palestincima na Okupiranim područjima kao dio odgovora Izraela na Drugu Intifadu, takve su se scene odvijale prilično redovito. Vrata u ogradu koja je okruživala Gazu bila su često potpuno zatvorena. Zapadna obala je raskomadana na "stanice", odvojene jedne od drugih, i dozvole svakojake vrste bile su potrebne čak i da bi se putovalo između stanica, a pogotovo da bi se napustilo Zapadnu obalu. Dozvole su odobrene samo onima koji nisu "spriječeni iz sigurnosnih razloga", i kojima se dopuštalo da uopće i dođu do onih nekoliko uređa gdje se su dozvole mogle zatražiti i dobiti. Zatvoreni prostori, dugački, dosadni sati čekanja koji su prekidali svakodnevicu, napućene zone čekanja, ravnodušnost vojnika na graničnim kontrolama – to je sve bilo dio sistema. Ali mučenje nije. Ono je bilo namjerna posljedica novog režima kretanja, kao i smrt bolesnih i ranjenih koji su bili prisiljeni čekati satima, ili novorođene djece koja su umrli jer su njihove majke bile prisiljene čekati ili su čak odbijene dok su bile u trudovima.

Žalbe o okrutnosti kontrolnih rampa bile su sve brojnije; lokalne i internacionalne organizacije, novinari i diplomati su podnosili brojne izvještaje. Izvještaji su uglavnom formulirani u terminima ljudskih prava, njihovih kršenja i manjka pravih načina odnošenja prema "humanitarnim slučajevima". Budući da je kretanje Palestinaca unutar vlastitog teritorija, dnevne šetnje do škole, vožnje do posla ili posjeta prijateljima postalo ovisno o situaciji na kontrolnim rampama i moglo biti onemogućeno u svakom trenutku, pravo kretanja je postalo humanitarno pitanje i "humanitarizacija" nečije situacije postala je glavni razlog da bi dozvole bile odobrene i uobičajena strategija da ih se dobije. Budući da su takve molbe uglavnom bile odbijene, pravne žalbe su se gomilale.

Pravna regulacija novog režima kretanja nije ništa manje dio sistema nego sigurnosne mjere koje sistem upražnjava. Od svoga početka, izraelski režim okupacije pretpostavio je privid legalnosti. Ratni zakoni i vojni dekreti bili su podvrgnuti pravnim provjerama i često su dovedeni u pitanje na

izraelskom Vrhovnom žalbenom sudu. U većini slučajeva dekreti su bili podržani a žalbe odbačene. Samo postojanje legalne procedure, naprotiv, i vrlo malo onih slučajeva kada je sud odlučivao u korist Palestinaca koji su se žalili dostajao je da stvoriti potrebnu fasadu legalnosti i arenu otpora okupaciji koju su dijelili i Izraelci i Palestinci. U specifičnom kontekstu mučenja, javni je pritisk – potaknut odborom za ispitivanje metoda mučenja koje je upražnjavala Izraelska sigurnosna služba – zatražio legalizaciju posebne vrste "umjerenog psihičkog pritiska" koja ne bi bila smatrana mučenjem ali bi bila dovoljno gruba da bi protivljenici dali potrebne informacije. Nakon duge rasprave, zakon se promijenio u skladu s tim zahtjevom. Mučenje na kontrolnim rampama nije, pak, imalo ništa s istragama osumnjičenika u kriznim situacijama. Ono je moralo biti zastavljeno, jer legalnost je bila važna.

Vojska je obratila pažnju na žalbe koje se gomilaju i umjesto da, kao što to često čini, zatraži legalizaciju nove upitne metode, počela je mijenjati postupak. Prvo je imenovala "humanitarne časnike" zadužene za prevenciju nepotrebne patnje na graničnim prijelazima i organizirala brzinske tečajeve u humanitarizmu i ljudskim pravima za neke od vojnika koji su tamo radili. Potom je osmislila nove uvjete za glavna mjesta prijelaza. Jedna od prvih stvari koju je uredila bio je specijalan "humanitaran red" za "humanitarne slučajeve". Ali to nije riješilo problem čekanja i mogućnost da će do mučenja doći u zatvorenoj zoni. Bilo je nužno racionalizirati mehanizam provjere i iz drugih razloga. Nije bio djelotvoran, uzrokovao je previše sukoba i loše se odražavao na javnu sliku Izraela. Zato je osmišljen novi niz uvjeta na kontrolnoj rampi i konstruiran na bitnim mjestima prijelaza na glavne blokirane ceste. Bolji red je uspostavljen, mjere kontrole i identifikacije su poboljšane, vrijeme čekanja ponešto je skraćeno, a gustoća gomila prorijedena. Mučenje metodom naguravanja mnoštva ljudskih bića u hermetički zatvorene prostore zaista je postala rijetkost. Mučenje je, zapravo, postalo gotovo nemoguće zbog činjenice da u novim prostorima ništa – i nitko – ne

može doći blizu osobi koja čeka. Kontakt između Palestinaca koji traže prolaz i sigurnosnog osoblja smanjen je na nulu; zone čekanja i hodnici su dovoljno veliki, možda i preveliki. Većina je vojnika sada raspoređena na drugom katu i uglavnom nisu vidljivi putnicima. Vojnik koji provjerava dokumente sjedi previsoko i predaleko da bi bio jasno vidljiv a komunikacija se uglavnom vrši kroz set zvučnika kojima se izvikuju upute i imena, uglavnom na hebrejskom, često izobličanim i teško razumljivim glasom.

S "humanitarizacijom" terminala, mučenje u prostorima čekaonica dramatično je oslabljeno. U isto vrijeme, fragmentacija prostora i režim kretanja u stilu Aparthejda koji je razorio život/svijet Palestinaca ostala je ista; zapravo, fragmentacija je napredovala i režim kretanja se još više konsolidirao. Režim je sada sposoban za kvalificiranije razlikovanje i diferencijacije s jedne strane, i na očajnije oblike zatvaranja i blokade s druge.

Konstrukcija "Zida odvajanja" i poboljšanje sustava provjere dokumenata na Zapadnoj obali, te potpuno zatvaranje pojasa Gaze nakon "razdvajanja snaga" (povlačenja izraelskih trupa u kolovozu 2005. i evakuacije i uništenja tamošnjih izraelskih naselja) dva su različita načina da se postignu slični rezultati u različitim okvirima i uvjetima dominacije: smanjivanje direktnog kontakta i drugih oblika "trenja" između Izraelaca i Palestinaca i napuštanje palestinske populacije koja je ostala unutar svog ograđenog prostora. Ti prostori ostaju pažljivo kontrolirani, ali sada ih se kontrolira sa distance. Novi sustav pravila uključuje, naravno, specifične "humanitarne aranžmane", koji daju internacionalnoj zajednici (NGO-ima, UN agencijama i vladinim agencijama zemalja donora) da preuzme od izraelske vlade najveći dio tereta brige za Palestine i da vodi računa o tome da su određene minimalne količine hrane i lijekova osigurane. Ta su područja uvijek na rubu "humanitarne katastrofe", humanitarni stručnjaci često upozoravaju, ali prag još nije prijeđen. Nema gladi u Palestini, ni epidemije, ni masovnih ubojstava – samo rastuća nestašica svega (osim, očito, eksploziva).

Postoji nešto što nalikuje mučenju u tom procesu pogoršanja uvjeta, jer uvjeti kronične katastrofe, patnje i gubitaka moraju biti kontinuirano nadzirani a vladajući aparat mora paziti da ne prijeđe imaginarnu liniju razmahale katastrofe. Ali ta je sličnost površna. Velika "vrijednost" novog režima okupacije koju je Izrael uspostavio na Okupiranim područjima je minimaliziranje

sukoba, kontrola izdaleka, luksuz ravnodušnosti prema borbi određenih osoba, i – u Gazi – lišenost od bilokakvih ograničenja koje još uvijek stvarao privid vladavine zakona. Nasilje kojim Izrael vlada nad okupiranim teritorijem, a osobito u Gazi, nije ono suverena koji je objavio izvanredno stanje i suspendirao zakon; radi se prije o suverenu koji je u potpunosti ravnodušan prema bilo kojem sustavu zakona, koji se prestao brinuti za razlikovanje tog sustava (između vojnika i civila, naoružanih ljudi u akciji i nevinih promatrača). Nikakva suverenost nije narušena u Gazi, nikakva suverenost nije nametnuta; povlačenje državnog aparata omogućilo je državi da primijeni golu silu na živote koji su već odavno ogoljeni, bez da se uključi u rat. Palestinski "osumnjičeni" progonjeni su kao opasni kriminalci, ali snage nadzora nemaju nikakve veze sa zakonom.

Izrael danas vlada Okupiranim područjima kombinacijom sredstava: fragmentacijom prostora, vrlo strogom kontrolom kretanja između stanica u prostoru, i raspršenim, nepredvidivim ali neumornim, žestokim napadima koji se ponavljaju (obično napadima iz zraka i mora, te progonom osumnjičenika komandoskim jedinicama s kopna). Dok je regulacija kretanja još uvijek dio sistema dekreta kodificiranog kvazi-legalnim jezikom i podložnog žalbama na izraelskim sudovima, upražnjavanje nasilja je uglavnom vođeno u skladu sa listom za odstrjel tj. listom ljudi za koje se pretpostavlja da su uključeni u "terorističku aktivnost" – počinitelja i sudionika. Prošle su se godine napadi ove vrste događali svakodnevno. Otprilike polovica ranjene ili ubijene populacije u tim napadima nije bilo na listi i nije ih se ciljalo. Oni koje se ciljalo odabrani su u skladu s informacijama koje su sakupili različiti odredi obavještajne službe. Izgleda da postoji specifična procedura za odobravanje ubijanja ljudi na listi za odstrjel, i najviše pozicionirani vojni časnici raspravljaju o toj proceduri s izraelskim (židovskim) filozofima koji, u ovom slučaju, igraju ulogu liječnika u halama za mučenje – povlače imaginarnu liniju koja ograničava nasilje i u isto ga vrijeme opravdava, barem u očima počinitelja. Ipak, i opća procedura i odluke zbog kojih je osoba dodana na listu pa potom ubijena, u određenom trenutku i na određenom mjestu, pod određenim okolnostima, gotovo su imune na legalno propitivanje.

U logoru zvanom "Gaza", ubojstva su sada redovna stvar. Do njih može doći bilo kada – a opet, uvijek su neočekivana; mogu se dogoditi bilo gdje, jer

Adi Ophir je je profesor političke filozofije na Sveučilištu u Tel Avivu. U fokusu njegovih razmatranja stoji pitanje povezanosti političkog djelovanja, biomoći i zla, što je i naslov njegove studije *Poredak zalâ: ka ontologiji moralâ* prevedene na engleski 2005. godine [MIT Press]. Upravo dovršava knjigu o političkoj teologiji židovske Biblije.

niti jedno sklonište nije imuno na napade Izraela, ni na napade bilo koga, jer je teško znati kada netko stoji pokraj mete ili joj se približava. Izraelska vojska je nedavno na listu individualnih osumnjičenih dodala listu kuća. One koji žive u Gazi telefonski se obavještava o nadolazećem napadu i upućuje da bi trebali evakuirati kuću koju netom nakon toga pogađa projektil. Ubojstva i uništenja koja se događaju teroriziraju i traumatiziraju desetke tisuća onih koji nisu fizički ozljeđeni. To su ljudi koji uglavnom žive u siromaštvu, na jednom od najgušće naseljenih dijelova planeta, a čiji je prosječni prihodi manji od dva dolara dnevno te čija se ekonomska situacija konstantno pogoršava. Samo 40% od 1.3 milijuna ljudi u Gazi ima nekakav posao i prihod; oko 60% ih prima hranu i lijekove od humanitarnih organizacija. Ljudi nemaju kamo; ograde su posvuda, prolazi su uglavnom zatvoreni, a plaža je postala preopasna. Povlačenje izraelskog vladajućeg aparata u kolovozu 2005. nije oslobodilo Gazu već ju je pretvorilo u pustinju. Ali nema rata u Gazi, vrlo je malo vidljive prisutnosti izraelskih snaga, nema ni mučenja.

Mučenje palestinskih zatvorenika bilo je jedan od simptoma izraelske opresije za vrijeme Prve Intifade. Dok je važio dogovor iz Osla, upotreba mučenja je opadala, ali je također bila i legalizirana nakon duge javne i pravne debate. Mučenje je postalo ponovo popularno u prvim godinama Druge Intifade, ali je broj prijavljenih slučajeva pao nakon 2003. Od "razdvajanja snaga" više nema mučenja, barem ne u Gazi. Na Zapadnoj obali (na kojoj se "razdvajanje snaga" još nije dogodilo i stotine židovskih naselja buja), stotine su još zatvorene bez suđenja a deseci privedenih još uvijek prolaze torturu. Osumnjičeni u Gazi nisu uhapšeni, zatvoreni ni mučeni, već su sistematski eliminirani s distance. Ciljano ubijanje zamijenilo je mučenje kao posebnu vrstu državnog terora u kojem se upotreba nasilja intimno povezuje s intenzivnim interesom za određene osobe.

Mučitelj mora biti pored svoje žrtve, biti s njom, barem neko vrijeme, u intimnom odnosu u kojem se jedan raspada dok drugi uživa, ili poslušno obavlja svoj posao, hrabro prevladavajući svoj sram i gađenje

human rights film festival

Uistinu, mučenje zatvorenika i "ciljana ubojstva" osumnjičenika (s uobičajenom kolateralnom štetom), dva su različita oblika državnog terora pri kojem državni autoriteti puno ulažu u to da upoznaju svoje žrtve kao privatne pojedince, profiliraju ih do detalja i nauče sve o njima što se čini relevantnim za uspostavu veze s jednom od aktivnih milicija. U prvom slučaju intimno prisustvo počinitelja, mučitelja i njegove žrtve proizvodi znanje koje se potom mobilizira da bi se izvučla informacija koju pritvoreni navodno skriva. U drugom slučaju moć se ne susreće osobno sa svojim žrtvama; oni postaju imena na listama, slike na ekranu koje treba uništiti s distance, kao figurice u video igri. Ovdje informacija nije cilj već sredstvo; cilj je "eliminacija". Nadzor se obavlja ne zato da bi se žrtva održala živom, već da njena smrt bude što je "čišća" moguća, a "čistoća" nije pitanje legalnosti već čiste efikasnosti i dobre javne prezentacije. Ne radi se više u sjeni suspendiranog zakona, s druge strane zakona - koja je još uvijek definirana zakonom - već u sferi koja je u potpunosti odvojena od zakona, potpuno indiferentna u odnosu na zakon.

Mučenje se izdvaja kao neuobičajen oblik državnog terora, jer još uvijek može biti osporeno na sudu i to s određenim pozitivnim rezultatima. Državna tortura, koja se povezuje sa skrivenim operacijama i tamom tajnih, skrivenih soba u sjeni je suspendiranog zakona i nemoralna. Tamo gdje mučenje postoji - barem ono skriveno, sveto mučenje - još se uvijek možemo pozvati na sram, i nema zakona i obzirnosti koji mogu biti povučeni i ponovo uspostavljeni. "Ciljana ubojstva" i sistematska proizvodnja katastrofe pripadaju različitim područjima državnog terora (nekada maskiranom kao "rat protiv terora"). To je područje iznad zakona i obzira, područje u kojem je sigurnost postala ime za dozvolu eliminiranja pojedinaca i uništavanja čitave populacije, njena reduciranja na uvjete golog života. Ovdje nema ni sjena ni sramote. Eliminacije se vrše na otvorenom, ispred žrtvinih obitelji i susjeda, javnosti i kamera; uvjeti golog života nadziru se kako bi se žrtve spasilo od "humanitarne katastrofe". U toj novoj sferi državnog nasilja, gotovo potpuna anakronost mučenja i impotencija zakona idu ruku pod ruku.

Zašto se onda nastavlja državno mučenje? Zašto ta tajna, skrivena mjesta za čuvanje pritvorenih i njihovo mučenje izvan dosega zakona? Zašto je intenzivna pažnja posvećena

Abu Ghraibu? Možda su to samo znaci napora da se prošire sjenke zakona i legalnosti u nova područja državnog terora u nekoj vrsti očajnog pokušaja da se nadvlada državna ravnodušnost prema zakonu. Kao da ljudi vjeruju da se tamo gdje se mučenje događa može naći i zakon, i da bi insistiranjem na legalnim slučajevima torture mogli prisiliti državu da ponovo uvede svoje nasilje unutar sfere zakona. I kritičari i državne vlasti koje im odgovaraju čine se zaglavljenima u staroj vjeri u dvostruki život zakona, njegovu razumnu i prosvječenu presudu uvijek praćenu pretjeranom silom. Kao da se, kada je sila ustrojena kao pretjerana, zakon nekako ponovno pojavljuje.

U tom je smislu Gaza samo primjer novog modusa djelovanja državne moći koja restrukturira odnos između zakona i nasilja u regijama u kojima nema nikakvog oblika suvereniteta. Upotreba direktnog nasilja nije ograničena zakonom, nije omogućena suspenzijom zakona, nju se ne priziva prekidom u provedbi zakona zahvaljujući proglašenom izvanrednom stanju. Upotreba direktnog nasilja službeno je povezana samo s otporom stanovništva kojim se vlada, a kako ga to vladajuća moć definira. Taj otpor je u kontinuitetu sa samim prisustvom i postojanjem (života) onih nad kojima se vlada. Nasilje zato nije dio zakonskog sistema već dio sustava bio-moći. "Nježni" načini za suzbijanje otpora su proizvodi katastrofe do koje je došlo nenasilnim sredstvima (okruženjem, blokadom, embargom, komadanjem prostora, itd.), koji guše ekonomiju i uništavaju društvenu infrastrukturu. Brutalni načini uključuju ubojstvo osumnjičenika i onih koji se nadu u blizini osumnjičenog u doba napada, i uništenje njihovih kuća. Dva elementa nadopunjuju jedan drugog: odmjerena i relativno kontrolirana proizvodnja smrti koja se nikad ne pretvara u masovno ubojstvo prati i doprinosi relativno kontroliranoj proizvodnji nesreće koja nikada ne preraste u katastrofu. Mučenju nije došao kraj, ono je postalo izvanjsko ovom novom obliku državne moći; mučenje funkcionira na marginama te moći ili karakterizira njene relativno rijetke trenutke neumjerenosti. I praksa mučenja i njegova kritika trebale bi se propitivati u okviru ove nove ekonomije državnog nasilja.

S ENGLSKOG PREVELA: Una Bauer

Engleski izvornik je objavljen u časopisu South Central Review [2007. / vol. 24, br. 1 / str. 27-36]

* 1. nagrada za najbolju kratku recenziju na HRFF-u

TAMARA KOLARIĆ
Samo lijepi imaju pravo na ljubav? - opaske uz film Jerichow Christiana Petzolda*

“Živim u zemlji koja me mrzi, sa ženom koju sam kupio”, kaže u jednom trenutku Ali, junak Petzoldova Jerichowa, svojoj supruzi. Njegova je žalosna rečenica svojevrsan odgovor na dva najvažnija pitanja koja film postavlja: koliko su jasni parametri ljudske dobrote u suvremenom društvu, i tko ima pravo na ljubav.

Na papiru, **Jerichow** je neka vrst 'metafilma': reinterpretacija poznate filmske priče, **The Postman Always Rings Twice**, prilagođena njemačkoj suvremenosti. **Storyline** je jednostavan: Thomas (Benno Fühmann), nečasno otpušteni vojnik afganistanskog rata, po povratku slučajno upoznaje Aliju (izvrsni Hilmi Sözer), vlasnika nekolicine zalagajnica u gradu. Dvojicu muškaraca spajaju okolnosti: Aliju nedostaje radnik; Thomasu nedostaje posao, i čini se da su jedan drugome *missing link*. No situacija se komplicira kad dvojac postaje trokut: Alijeva supruga Laura (Nina Hoss) s njim dijeli kućanstvo i posao, ali s Thomasom će na prvi pogled podijeliti - 'kemiju'. Dok se povjerenje između Thomasa i njegovog ponešto ekscentričnog, alkohololu sklonog poslodavca gradi, istovremeno se uništava vezom koja se stvara iza Alijevih leđa. Svatko od njih, međutim, čuva svoju tajnu, i neke je veze teže prekinuti nego se čini.

Petzoldov se film doima kao klasična priča o nemogućnosti realiziranja ljubavne veze između 'dobrih' ljudi zbog 'izvanjskih okolnosti': žena mračne prošlosti, koja ju sustiže u obliku dugova, ne može voljeti čovjeka koga će sam Ali opisati kao 'dobra srca', ali prazna džepa, jer je financijski vezana za 'nasilnog' supruga. No snaga je filma upravo u obrtnju klišeja: nitko od junaka nije sasvim 'dobar', niti 'zao'; dobro srce i žena željna nježnosti u trenutku će isplanirati ubojiti plan, a nasilno raspoloženi suprug zagrlit će suprugu koja ga potkrada. Njihov individualni 'identitet' složeniji je od onoga za što se izdaju. Tako, kada konačno saznajemo 'dubinu' Alijeva lika, uloge 'dobrih' i 'zlih', ako se postave jednodimenzionalno, odavno su izokrenute naglavce.

Noir re-take? Ne, mnogo više. Jer Petzold se ne boji izvrnuti niti stereotype o kolektivnom identitetu i 'mjestu' u društvu: 'domaći dečko' tako je dno društvenog hranidbenog

lanca (bez prihoda i statusa); 'ljepotica' je daleko od nevinašca, ali njena 'grešnost' ne ogleda se u korištenju tijela za zaradu ili užitak: do ulaska novog igrača na teren ona protiv supruga koristi tek inteligenciju, dok mu je 'tjelesno' vjerna, iako je (na) njemu ništa ne privlači. Konačno, čovjek koji - prividno - ima najveću moć (proizašlu iz novca) imigrant je turskog podrijetla, koji svoj posao vodi legalno, s velikom količinom pažnje za detalje. Pritom ipak neke pozicije ostaju 'dane': Ali savršeno govori njemački jezik, ali ne može pobjeći od 'domaće', 'sirovije' kulture (oslikane glazbom i plesom); poštuje zakon u poslu, ali ga zaobilazi u odnosu sa ženom, koja je žrtva njegovog pijanog nasilja. On je vlasnik posla koji ostalim strancima daje određeni društveni 'empowerment', ali ih ipak stavlja na 'pravo mjesto': oni su sitni djelatnici za štandovima s hranom, slabo govore jezik i često su nepošteni.

Petzolda, međutim, ne zanima prije svega ničiji položaj. Zanima ga poigravanje konceptom pravednosti za njega vezanim. Tako, kad Laura zavapi kako 'siromašni nemaju pravo na ljubav', i svi heroji ostaju samo dok je cijena niska, cinična je realnost da je poruka onoga što gledamo na ekranu upravo suprotna. Neovisno o imovinskom stanju, 'svatko', teorijski, ima pravo na ljubav; no 'svatko' je također limitiran vanjskim oznakama. Ali tako nema pravo biti 'svatko' - on je bogat, uspješan, donekle je pobjedio društvu inherentan sustav automatske diskriminacije po vanjskim obilježjima (sjetimo se Hanekeova **Code: Inconnu** ili **Caché**, u kojima nacional-

nost i ostale vanjske oznake 'drugosti' spram građanskog mainstreama automatski određuju mjesto u društvu). Međutim, nije 'simpatičan', lovable, likeable na način da za slušanje ljubav, i njegov potez 'kupovine' supruge svojevrsan je potez očajnika koji nije u stanju, unatoč svim simboličkim moćima, ljubav 'zaslužiti'. S druge strane Thomas i Laura, dva privlačna tijela, koja unatoč svojim prošlostima, ali i sadašnjosti u kojoj 'eksploativno' drugoga, imaju pravo barem na trenutke istinske sreće i strasti. Cinično je, naravno, što oni oboje novčano ovisе o nositelju moći, a imaju ono što svi njegovi novci nisu uspjeli kupiti. Žalosan je, međutim, da im njihova instant-privlačnost, koja se temelji na fizičkom (jer jedno o drugome zapravo ne znaju ništa; Ali će, uostalom, Thomasu sam reći da razumije njegovu potrebu da promatra Lauru, koja je 'privlačna žena'), the simple likeability, garantira nešto čemu se Alijeva, doduše potpuno krivo usmjerena, dobrota ne može niti približiti. Stoga je njegov konačni čin manje čin osvete njima kao izdajnicima, a više čin bjega od sebe - jer niti postati svjestan sebe, bojati se, pa čak niti umirati nije dovoljno da bi bio voljen, neovisno o svom bogatstvu svijeta. Petzoldov je film tako 'small scale', ali savršena, vizualno dojmivi slika o žalosti suvremenog društva, u kojem je ljubav rezervirana za lijepo izvana - koji ovdje zbog iste ljepote polako propadaju iznutra - dok veza postaje privilegijom onih koji si je mogu priuštiti.

A dobrota? Poput postmoderne, ona je uvijek iznova relativna.

OMOGUĆENO UZ POTPORU VELEPOSILANSTVA KRALJEVINE NIZOZEMSKKE U ZAGREBU

KAKO SMO DOSPJELI U KONTEJNERE?

UZ KRLEŽINE Balade Petrice Kerempuha U REŽIJI FRANKE PERKOVIĆ, GDK "GAVELLA" (PREMIJERA: 10. PROSINCA 2009.)

SUZANA MARJANIĆ

Evo, ukratko bih se osvrnula na kontekst moga osobnoga gledanja Krležinih "smolavih" *Balada* 28. prosinca na samom kraju "meglene", jaloje 2009. godine. Dakle, riječ je o prvom danu, večeri, noći, mrklini nakon predsjedničkih izbora, kad je postavljena vrlo jasna politička dihotomija između nekadašnjih stranačkih kolega a sadašnjih zaraćenih tabornika. Tako je Josipović te iste večeri sa svoje govornice biračima dualistički poručio neka izaberu između svjetla i tame, što je samo dva dana kasnije, dakle u utorak, potvrdio i Mesić rekavši kako bi Sanauderu, naravno, apsolutno odgovaralo da Bandić postane predsjednik. Nadalje, da druga dualistička strana ne ostane zakinuta, Bandić je u svom stilu – zabavljajući, mašući daljinskim upravljačem poput vergla s govornice – te iste večeri (dakle u nedjelju) poručio da ne želi biti daljinski upravljač stranačkoga šefa, da bi isto tako dva dana kasnije (dakle u utorak) Pančić objavio proglašenje odcepljenja od SDP-a i osnivanje nove socijaldemokratske stranke, dakako, pretpostavljam, za svaki slučaj, ako Bandić izgubi na predsjedničkim izborima.

Nadalje, tog je istog ponedjeljka nakon povratka sa "smolavih" *Balada* u emisiji *Na rubu znanosti* Krešimir Mišak ugostio Daniela Estulina, koji je hrvatskoj javnosti (većoj od one koja je nedavno mogla pohoditi njegovo predavanje u Europskom domu) objavio neke tajne družbe Bilderberg, razotkrivajući, među ostalim, da je Europska unija projekt te politički vrlo mračne, demonske grupacije u kojoj će Hrvati p/ostati građani trećega reda, a dokaz je za navedeno vrlo realno stanje Grčka čiji su građani, ušavši u taj europski pandemio-nij, postali građani četvrtoga reda, kao što uostalom navedena sudbina očekuje i još neke europske države kojima je namijenjen kolonijalni status u toj paneuropskoj globalnoj diktaturi. Nije, dakle, slučajno što je u pomnu čitanju "peklenih" *Balada* redateljica Franke Perković (dramaturg: Dubravko Mihanović) odabrala, naravno, i stih "Evropa za nas ima štrik" balade *Komendrijaši*, koja govori upravo o tome da je bešćutna Evropa oduvijek poput političke "smunje" (= sumnjive žene u ćudorednom pogledu) sa svojim "lažima, norijama, cigumigama" nezainteresirana za sudbinu onih malih i majušnih.

GOLUBOVI PREDGRAĐA, GALEBOVI SMEĆA Ulogu je toga socijalnog panoptikuma redateljica povjerila samo nekolicini likova – četirima pajdašima i dvjema pajdašicama s ruba bijede (Franjo Dijak, Ozren Grabarić, Đorđe Kukuljica, Ivana Roščić, Sven Šestak i Dijana Vidušin), skupljačima plastičnih i staklenih boca koje, nažalost, svaki dan vidamo na ulicama ovoga nimalo bijeloga grada o kojemu se sve više govori kao o mrijestilištu korupcijske hobotnice. Dakle Krležini su kmetovi, galženjaci vrlo jednostavnim socijalnim redateljicičinim angažmanom transponirani u

patnju onih s ruba bijede danas koji su osuđeni na strategije preživljavanja kopyanjem po kontejnerima i koji sigurno neće pogledati ovu predstavu, bilo zato što kazalište nije na njihovu životnom repertoaru bilo zato što ne mogu platiti kazališnu ulaznicu. Tako će Ozren Grabarić, koji ožvljava lik koji je označen golemom vrećom u kojoj skuplja plastične boce od čije prodaje preživljava (očito je glumcu "predložak" bio lik iz svakodnevice), za svoje pajdaše i pajdašice smoći životne radosti za izvedbu maloga satiričnoga igrokaza *Keglovichiana* o grofu Kegloviću (kojega predstavlja plastičnom bocom mlijeka od dvije litre) i Imbri Skunkaču, koji se potajice "kak klada" uvukao u pogrebnu svitu spomenutoga grofa gdje je spoznao da "nebe je za Grofa, a je ne za tata".

— "SMOLAVE" BALADE U REŽIJSKOJ VIZURI FRANKE PERKOVIĆ SJAJNO SU ISTAKNULE KRLEŽINU SOCIJALNU AKCIJU ZA SVE ONE POPLJUVANE I PREBIJENE OVE DRŽAVICE, KOJA JE TRENUTAČNO POTPUNO OPLJAČKANA I RAZDERANA POPUT KAKVE PREVARENE I SILOVANE "SMUDE" (= BLUDNICE) —

Osim toga, negdje u sredini predstave odvija se i ples s ključnim i sasvim prigodnim stihom "od njih nigdo nigdar je ne imel niš" iz balade *Ni med cvetjem ni pravice* s odličnim pjevanjem pojedinih glumaca/ica u stilu etno Legena, odnosno današnjega Kriesa pod glazbenim vodstvom Mojmira Novakovića i gajdaša *Andora Véghe koji su uostalom i cijelo vrijeme prisutni na pozornici uz etnomiks-pult*. I upravo u tom plesu izdvojila bih posebno socijalnu gestu plesnoga pokreta Ozrena Grabarića, odnosno njegova životnoga lika iz svakodnevice. U odbačenoj odjeći, koja je označena onom dobro poznatom golemom četvrtastom vrećom za skupljanje plastičnih boca, koja se za manje od dvadesetak kuna može kupiti u carstvu kiča kineskih trgovina, čini mi se da je dosljedno vrlo jako u tom kolektivnom plesu s ruba preuzeo i socijalnu gestu čovjeka, rekao bi Indoš, duševne patnje; dakle bio je to ples ukočena držanja, stisnutih šaka i spušenih, ovješanih ruku, spuštena pogleda u igru vlastitih nogu, pri čemu je samo desnu nogu u etnoritmu glazbe povlačio gore-dolje, točnije, pikao i zabadao o pod, ili bi se pak povremeno ukočeno gibao lijevo-desno, isto tako spuštena pogleda sa šilitericom nabijenom preko očiju.

Pored koncepta *Keglovichiane* kao teatra u teatru i toga socijalnog plesa udruge Zagrebački bokci svakako bih ovom pri likom izdvojila i videouradak Miroslava

Sikavice. Naime, scenska se fikcija tog panoptikuma bijede zrcali u jednostavnim prizorima stvarnosti u kojima se izmjenjuju npr. ponižena lica ispred javne kuhinje u Branimirovoj, zatim – stegnuta lica s Burze u Zvonimirovoj u vječnoj potrazi za kakvim-takvim poslom, utučena lica sa sajmišnoga Hrelića, hrabra lica Roma koji preprodaju staro željelo... Inače, početak je videoprizora/socijalnoga prozora označen slikama golubova iz zagrebačkoga predgrađa ispred limenih zgrada (pretpostavljam da je riječ o neljudskim a ipak stambenim "limenkama" na Borongaju), a cijelo to svakodnevno stratište svih onih odbačenih i prezrenih scenski završava letom galebova, i to iznad jednoga od brojnih deponija smeća na kojemu se stalno komešaju prezrene grupacije za iskoristivim otpadom jer otpad za njih nikako i nikad nije smeće.

Osim toga, ponekad je sjajno provedena i scenska gestikulacija Krležinih stihova; tako primjerice već na samom početku predstave stih "I videl sem megle" iz balade *Planetarijom* Franjo Dijak prevodi u scensku gestu razmicanjem ruku duhanskoga dima kad ti okupljeni bokci dijele dim komadička cigarete.

LJUDI KONTEJNERI Zaustavimo se još nakratko na tim socijalnim prizorima videomaterijala. Tako prva videoslika, nije bez vruga ponoviti, razot-

kriva limeno predgrađe ovoga maloga etički zrakoplovnoga, uspavanoga grada Zagreba sa sličicama golubova kojima netko ostarjelih ruku s ohabanoga prozora i spuštenih, tek malo odškrinutih (koliko se mogu odškrinuti) roleta baca mrvice kruha, zatim – sličica jednoga drugog prozora (bez balkona) na kojemu starija žena vješa rublje; nadalje – sličica zamišljenoga mladoga čovjeka koji puši na prozoru i zamišljeno gleda u daljinu, nekamo prema vlaku koji prolazi ispred tih sivih, čini mi se – borongajskih, limenki...

Uza spomenuti upad realnoga putem videomaterijala, redateljica Franke Perković ostvarila je upad realnog u Krležine "smolave" *Balade* i citatima svakodnevnih oglasa tih ljudi koji su se izgubili, zagubili u toj socijalnoj magli i blatu. Jer jedina pismena komunikacija prezrenih i odbačenih u društvu u kojemu vladaju samo štibre (= porezi, harač gospode nam premijerke) svedena je na davanje oglasa. Tako ovih šestero zagubljenika istodobno sa stihovima Krležinih *Balada* izgovaraju i oglase, i to samo dvije vrste oglasa – oglašje kojima tražaju za poslom, što je temeljno za socijalnu egzistenciju, te oglašje kojima tragaju za srodnom, intimnom dušom za utopljanje emotivne egzistencije.

Nadalje, upečatljiva je svakako i scenska slika bijelih vrećica za smeće koje "pahu-ljaju" scenom paralelno s videomaterijalom

koji se zaustavlja na nekom od deponija smeća nad kojim isto tako prozračno lete ti isti bijeli plastičnjaci. Povremeno se slike tih bijelih vrećica pretapaju s kadrovima snimljenih galebova koji su u vječitoj potrazi za ostacima ostataka, a pri pretapanju bijelih plastičnjaka i baršunastih galebova izvođači izgovaraju Krležinu baladu *Stricvuje* (= jaka studen; imitacija zvuka škripljenja snijega) sa socijalnom porukom o golim ljudima – "biti gol, kak goli bažolek", o stanju biti "gnjili canjek (= krpa) zamotanjek".

Bez ikakva pretjerivanja, Krležine "smolave" *Balade* u režijskoj vizuri Franke Perković sjajno su istaknule uvijek moćnu Krležinu socijalnu akciju za one popljuvane i prebijene, koji sada u ovoj našoj majušnoj državi svjedoče da je ta ista država potpuno opljačkana i razderana poput kakve jadne, prevarene, silovane i žigosane "smude" (= bludnice). A ta "smuda" tih poniženih i uvrijeđenih svjedoči da je riječ o državi, o političkoj strukturi – kako je to lijepo nedavno sročio Stanislav Marijanović, nekadašnji rektor Sveučilišta u Osijeku, profesor emeritus – koja je Hrvatsku preselila u Sabor, a građane u kontejnere. Nadalje, takva je pak "sprekrizmana" (= premazana svim mastima) politička garnitura omogućena upravo zbog vječno ponavljajuće apatije, fatalizma, bez direktne političke akcije najpotlačenijih, odnosno, Krležinom fiktivnom kajkavštinom – "Kajti: kak bi bilo da ne bi nekak bilo/ kaj je bilo, a je ne, kaj neje nikak bilo" iz njegove najcitiranije, a očito i najpoznatije balade *Khevenhillera*.

Završno, istaknula bih da je riječ o svježem scenskom čitanju Krležinih *Balada* koje neće, naravno, puniti stranice tabloida zbog uvođenja novih glumačkih snaga, koje to možda i nisu, i koje nisu ostale na razini vehementnoga recitala Krležinih stihova s pokojom aluzijom na potpuno jednaku svakodnevicu onih koji su nekoć bili pod gospodskim čizmama a danas pod Guccijevim cipelama ili pak cipelama koje se, kako Bandić opisuje vlastite, "sjaje kao pesja jaja". Odnosno, sasvim je jasno da predstava Franke Perković traga za kolektivnom pobunom iz posljednjega stiha *Balada* koja je označena tek kao individualna pobuna: "zalajal sam kak samec, kervavi pes vmi-ruči" u ovoj sadašnjoj – kako Krleža kaže u *Planetarijumu* – naškoj strategiji *Ars pesja Moriendi*. **E**

REVOLUCIONARNA bokčija I NJEZIN PJEV

UZ KRLEŽINE Balade Petrice Kerempuha ODIGRANE U DK GAVELLA,
režija: Franka Perković;
dramaturg: Dubravko Mihanović

NATAŠA GOVEDIĆ

Nigdar ni tak bilo da se neka baš samo od sebe zrodilo, pa i ja ću onda uime starosti umjetnosti i drevnosti eksperimenta posegnuti za komparativnim vizurama, podsjećajući čitateljice i čitatelje da Krležine Balade Petrice Kerempuha u posljednjih desetak godina imaju izvrstan, upravo nerazdvojan odnos s domaćim glumištem. Redatelj Boris Svrtan napravio je zapaženu predstavu sa studentima zagrebačkog ADU-a 2004. godine (predstava je dobila Rektorovu nagradu te potom kratko udomljenje na sceni Mamut) ističući humorne aspekte teksta i užitak samog jezika, čije repetitivne formule i česta nabranja podsjećaju na glazbenu partituru. Njihova je ritmičnost negdje između dječjih pjesmica i odraslih političkih rugalica, kao žanra koji je nakon Krleže u nas uspio slaviti jedino Ivančićev Feral. Studenti Svrtanove klase locirali su Krležu pod znakom vedre burleske i groteske, mladenačke pobune i studentske pijanke, neopterećeno bilo onodobnim bilo ovodobnim političkim kontekstom, gotovo kao slavlje ili bar izbijanje, izviranje samoga puntijarskog jezika. Potom su tekst Balada režijski potpisali Darko Rundek i Rade Šerbedžija, postavivši ga 2007. godine na Brijunima. Tu je Krleža dobio status komercijalnog zabavljača, sa Šerbedžijom kao gurmanom špeka i luka, lakonski serviranih i podijeljenih gledateljima,

**— GLUMCI SE GLEDAJU
SAVEZNIČKI KAO DA IM JE
SVIMA zauvijek pobjegao
POSLEDNJI AVION,
AUTOBUS ILI VLAK ZA
NEKI PRAVEDNIJI SVIJET,
VADE IZ SVOJIH DŽEPOVA
OSTATKE SKUPLJENIH
BOCA I CIGARETE I
ZAPOČINJU NEOBIČNO
“KRVARENJE”: ŽIVOT BEZ
IKAKVE PERSPEKTIVE —**

zanimajući i podijeljenih gledateljima, zatim i s Mladenom Vasaryjem kao majstorskom klasom Krležina mjestimično arhaičnog, mjestimično izmišljenog jezika te s Vilimom Matulom, koji je doslovno ilustrirao značenje “kerempuha” iliti crijeva, rasporivši svoju insceniranu utrobu i ponudivši nam svježe iznutrice u obliku dviju šaka punih špageta. Brijunska predstava pokušala je spojiti vrlo različite filozofije i izvedbene tehnike: Šerbedžijin i Rundekov stav da uz par čaša vina prolazi svaka vrsta “popevanja i tancanja”, zatim smrtnu ozbiljnost Vasaryjeva izgovaranja

surovih stihova, pa onda još i Matulinu glumačku potrebu da rastrga jezik i pokaže nam, s velikim osmijehom na licu, ono ispod muzike: robijanje dogovorenim značenjima. Brijunski rad na Krleži, dakle, nisu svi shvatili jednako predano, pa je i predstava djelovala krajnje neujednačeno. Pamtim je kao veselicu koja prodaje Krležu po povoljnim cijenama i još se k tome nastoji približiti publici s birtijaškim pladnjem različitog jela i pića na rukama glumaca, dakle kao pravi trijumf sitih nad gladnima.

VATRICE Franka Perković i njezina glumačka ekipa, okupljena u DK Gavella, krenula je sasvim drugačijim putem. Nije ih zanimalo čuti skandiranje publike. Zanimala ih je tiha nelagoda obespravljenih glasova. Zato se glumci pojavljuju na sceni “niotkuda”, sjedaju na prazne stolce, gledaju se saveznički kao da im je svima zauvijek pobjegao posljednji avion, autobus ili vlak za neki pravedniji svijet, vade iz svojih džepova ostatke skupljenih boca i cigarete te započinju neobično “krvarenje”: život bez ikakve perspektive. Ili, da citiram Krležu: *Zakaj smo se stali?! Kaj drugo nismo znali...! Kaj drugo nismo mogli!!!* Zvuči kao Beckettova obrana kazališta (*I can't go on. I go on.*), a tu atmosferu konačnog odredišta u kojemu je zajedništvo posljednji ostatak ljudskosti isijava i ova neobično nježna, nenasilna i žalostiva predstava u cjelini. Franjo Dijak prelazi sa stolca na stolac kao da je između njih duboka provalija, ali i na njegovu je licu, baš kao i na Matulinu u Šerbedžijinoj predstavi, osmijeh nepokolebljiva grabancijaša, iluzionista, nekoga tko vidi iza pogrebne atmosfere svakodnevlja. Uz tekst “Nigdar ni tak bilo...” (izgovara ga Đorđe Kukuljica), Dijak pali šibice i pušta ih da izgore do kraja: kao želje? Kao kratkotrajno svjetlo? Na premijernoj izvedbi jedna od tih malih vatri pekla je Dijakov dlan, dok je na izvedbi na kojoj sam bila mjesec dana kasnije šibica grijala iste te glumačke “bezdomne” ruke. Franjo Dijak, nadalje, igra hrvatsku gustu maglu kao lako razgoniv dim vlastite cigarete; igra plaćanje

poreza kao striptiz netom uhapšenog zatvorenika čije lice gori od poniženja; igra tješnje *pajdašice* pod galgama kao da je posrijedi prestrašeno djetesce koje treba zagrliti i smiriti istom onom nemogućom strpljivošću kojom nam se obraćaju bake i djedovi znajući da utjehe nema, ali nas barem mogu na trenutak zaljuljati u naručju. Ta Dijakova vatra, po mom sudu, zbilja razgona krležijansku maglu na isti način na koji je razgona glosa Marguerite Yourcenar u *Vatrama* (1974): “Spaljena osim toga vatrama... Umorna životinja, šibana plamenim bičevima. (...) Poznavala sam samo obožavanje ili bezmjernost. Što to govori? Poznavala sam oduvijek samo obožavanje i samilost.” Pod vodstvom redateljice Franke Perković i dramaturga Dubravka Mihanovića, Gavellini glumci “griju” i paze jedni druge, uključujući u svoj božečki krug *samilosti i bezmjernosti* čak i glazbenike, s kojima pjevaju, plešu ili stupaju pred njihova lica kao da je u pitanju onaj jedan jedini, ali zato pouzdan svjedok.

“ZAKAJ VISIMO NA ŠPAGI?” Ako je Dijak odgovoran za etičku, pa i metafizičku kompleksnost predstave, Ozren Grabarić zaslužan je za njezine različite političke oštrice, k tome demonstrirajući upravo savršen izvedbeni tajming. Grabarić, naime, od sitnih bočica žestokog pića i krupnih, dvolitrenih boca mlijeka priređuje pravi igrokaz unutar igrokaza. Pred nama je čitava domaća hijerarhija bogatih i siromašnih: s jedne strane Bandićeva i Sanaderova punog trbuha, nasuprot “sitneži” otpušenoga, gladnog i posramljenoga hrvatskog *življa*, svih onih koji kopaju po smeću i odatle vade ostatke nepojedenih bogataških ručkova. Grabarić umire na sceni sanjajući punu trpezu, Pometov stol pun delicija, dok ga družina obespravljenika polako prekriva starim vrećicama i vlastitim kaputima. No Grabarićeva je smrt nalik na inscenaciju, odnosno na “mrtvački san” koji obuzima Romea i Giuliettu u istoimenoj Shakespeareovoj tragediji. Jer, nakon što su utihnuli svi glasovi, nakon što su svi Grabarićevi

**— NIJE LI U TOM PJEVU
PRED PROVALIJAMA
SADRŽANA DALEKO VEĆA
POBUNA NEGOLI U SVIM
NAŠIM REVOLUCIONARNIM
MANIFESTIMA? NIJE LI
GLUMAC STVORENJE
INKANTACIJE, A NE
DEKLAMACIJE? —**

skitnički kolege i kolegice polijegali “u grobove”, on se naglo uspravlja i drži nam revolucionarni govor o dolasku pravde, makar i s druge strane okova iluzije. Dok iza njega tutnje filmski prizori kamiona za razvoženje otpada (autor filma: Miroslav Sikavica), dok kamera bilježi velika jata gavranova koji strvinare nad ljudskim ostacima, Grabarić završava predstavu kao netko tko *nikada neće preminuti*, uvijek će podizati glavu i tražiti pravdu. Bit će sablast neušutkanog revolta. Doista, Kerempuh, ili duh Hamletova oca. Apsolutno u skladu s Krležinom idejom mise (“maše”, kako glasi kajkavska varijanta ove riječi) za obješene.

Druhu vrstu pobune igra Sven Šestak. Njegova izvedba balade *Ni med cvetjem ni pravice* svadljiva je i huškačka, bučna i zapjenjena, spremna ne samo viknuti, nego i *hračnuti* na velikane korupcije, ali se onda isto tako naglo i stišati, potonuti u kapu navučenu gotovo preko očiju i ruke duboko zakopane u unutrašnjost hlača. Šestak izvrsno igra lice čija se gusta, eruptivna bol javlja povremenim krikovima, ali onda zamire i još smjernije prihvaća poraz kao opće mjesto postojanja. Sličnu dinamiku plamsanja i zatim stišavanja bolnoga glasa igra i Dijana Vidušin, ali njezin doprinos predstavi sastoji se u osobitoj, nijemoj podršci svim gubitnicima. Ona ih promatra sa sjajem u očima, uvijek spremna podijeliti gutljaj žestokoga ili ogrnuti gologa. U dubljem smislu te riječi, Vidušin je “dobra sestra” sirotinje. Zamišljena, neutješna, odana. Ivana Roščić igra bludnicu, ali i djevojku kojoj rintanje pod znakom prisilne seksualne profesije prodavanja vlastita “mesa” razbija lice do te mjere da ga “precrtava” golemom količinom ultracrvenog ruža. Ivana Roščić, nadalje, posebno u koreografskim dionicama izvedbe (scenski pokret: Pravdan Devlahović), demonstrira suvremeni jezik ulice i njezina okrutna narodnjačkog oduška – sve one brojne djevojke koje misle da su “slobodne” zato što su obukle prekratke suknje, razgolitile grudi i sada pijano urlaju najnoviji hit turbofolk industrije. Nekoliko metara dalje povraćaju uza zid supermarketa, ali ipak nastavljaju s pijanim pjevanjem i teturanjem na visokim petama. Glumac Đorđe Kukuljica promatra publiku s licem zgroženosti i začuđenosti kao da je “krava na orehu” jednako (ne)stvarna kao i tinejdžerka koja se prodaje za stotinjak kuna. Zanimljivo je da nijedan glumac Gavelline predstave, što smatram posebno vrijednim, ne moralizira i ne “osuđuje” ljudsko dno. Naprotiv, mnogo signala pokazuje respekt prema nesreći.

ALKOHOL ILI SNIJEG (IZBOR) U jednom od tamnih, ali zato mnogo puta ponovljenih krugova najnovijih *Balada Petrice Kerempuha* nalazi se i tipična domaća uvjerenost da ćemo lakše preživjeti ako se odamo zaboravu iliti “pinti”. Glumci si konspirativno namiguju kad god se spomene opijanje, tapšu se po ramenima i dijele flaše, slave *Bakuša* i prinose mu svoje ljudske žrtve. Opći ples uz baladu *Kalendarska* i njezin tekst “Veselete se vedrine/ zapaleta se žarine,/ se tenčine, se sparine,/ se nizine, se visine,/ kervarine, pomerčine,/ z mesečine na višnjine,/ z babjeg leta vu

sparine,/ dozrelo bu slatke vine!” neposredno je povezan s nizom pijanih vrtnji u mjestu, hipnotičkom glazbom Mojmira Novakovića (bubanj) i Andora Vegha (gajde) te veselim, ekstatičnim prepuštanjem užitku pokreta i zvuka.

Kalendarska je nesumnjivo jedno od najsnažnijih mjesta izvedbe.

Sirotinja slavi svoj pir, opet ih grijū i peku vatre, zaboravlja se i neimaština i poniženje. Pa ipak je *plamen*, da se poslužimo još jednim Krležinim omiljenim pojmom, prepun jedva izdržive tuge. Đorđe Kukuljica gleda izravno u publiku i usred plesnog zanosa posve trijezno, glasno, sudski suho ponavlja: “Od nas – nigdo! – nigdar! - je ne imel niš” (parafrazirajući stih iz *Ni med cvetjem ni pravice*, originalno sročeno u trećem, a ne prvom licu množine). Ova samoosuda, priznanje o mučnoj jalovosti trajanja, čak i u vinskome pjenušcu krvi, zadaje pitanja prema kojima će se *Balade Franke Perković* još dugo pamtili. Tim više jer Ozren Grabarić ne može plesati dionizijsku svečanost kao ostali; njegovo bogečko tijelo u predstavi jednostavno ne može istupiti iz mrtvačke ukočenosti koja ga polako ali sigurno pretvara u “stvar”. Tek kad izvođači stignu do balade *Stric-vujc*, do provale blaženoga, egalitarnog snijega, svi će se prepustiti drugoj vrsti zanosa, slobodnoj od alkoholne samomržnje i samozaborava. Scenograf Ivo Knezović izvanredno je evocirao lelujanje pahulja: bijele plastične vrećice padaju na izvođače poput milodara na kojima se kasnije glumci nastavljaju klizati ili njima grudati. Snijeg je *kristal* ovog uprizorenja. Slavje koje ništa, ali ama baš ništa nije u stanju pokvariti, podjarmiti, poništiti.

OGLASI Dramaturgu Dubravku Mihanoviću valja odati priznanje zbog uključivanja u *Balade* “malih oglasa” aktualne hrvatske stvarnosti. Mladi, četrdesetogodišnji umirovljenici radili bi “doslovce sve”. *Stari dečki*, samci, oženili bi doslovno bilo koga, “ništa ne smeta”. Studentice bi platile svoje knjige radom u dućanima i kućama. Zrele žene prodale bi sve vrste gatanja i proricanja. I tu je opet razmotana specifična Krležijanska “karta svijeta”; ista ona *magna charta* koju je autor u svom tekstu omedio pobunom Matije Gupca i ostalim povijesnim događajima kad je na Hrvatskoj lomljen štap “i Hapšburga i Šenpruna i Praga i Beča”. Krležin skepticizam prema Ilircima i Europljanima posve je istoga karaktera: današnji se spasioci tako lako pretvaraju u sutrašnje tlačitelje. Stalna je jedino marginaliziranost naših krajeva i strah da će nam sutra biti gore nego danas. Prigodno novogodišnje, mnogi su mi prijatelji čestitali *novo leto* autentično krležijanskim riječima: “samo da preživimo”. Glas iskusne, prekaljene nemoći, antologijski artikuliran u *Baladama*, tako nas teško napušta. Zato ga zbilja treba što češće igrati, treba ga izložiti licima gledatelja, treba provjeriti je li Krležin stav o sigurnoj propasti svake domaće inicijative i svakoga lokalnog talenta doista “istina” ili možda autorova privatna opsesija. Sudeći prema radu glumaca okupljenih oko *Balada Petrice Kerempuha*, tekst nudi obilje izvedbenih mogućnosti i emocionalnih tonaliteta. Može ga se igrati kao rekvijem, ali isto tako i kao budnicu. Može ga se provući kroz filozofski skepticizam, sumnju da će “komendrijašima” ikada itko zavladati, ali nadasve je stvaran i onda kad bilježi *cmizdrenje* za djecom prodanom ovim ili onim ratnim pohodima. Tijekom samo sat vremena predstave pažljivim gledateljima sigurno postaje jasno da

ni Krleža ni Gavellini glumci nisu nastupili kao kroničari bijede, nego kao njezina žestoka obrana. I zato je predstava toliko neodoljiva.

STIHOVI I PUBLIKA Režija Franke Perković pokazala je da domaći izvođači mogu balansirati na rubu stiha i glazbe; mogu se nositi s rečenicama koje zahtijevaju od svih kazališnih sudionika daleko veću koncentraciju negoli je traži prozni govor; mogu pretvoriti poeziju u performans, dakle raskinuti s konvencijama “mlitave recitacije”. Glasnoća i jasnoća izgovorenih riječi varira. Činjenica je da postoje povremeni momenti relativne nerazgovjetnosti i da “prirodnim” kajkavcima, poput Dijaka, Grabarića i Šestaka, tekst teče daleko življe i preciznije nego Đorđu Kukuljici, Dijani Vidušin i Ivani Roščić. Pa ipak, već i tijekom samo mjesec dana igranja predstave, glumačka se dikcija bitno popravila. U odnosu na premijernu izvedbu, znatno se popravio i odnos glumačkoga kolektiva s glazbenicima koji uživo muziciraju na sceni: obje strane naučile su se međusobno pratiti i osluški-vati što rezultira sve neprimjetnijim prijelazima s govora na pjevanje. Pri ponovljenom gledanju predstave bilo mi je zanimljivo registrirati i veliku preciznost glumaca u sondiranju različitih nijansi teksta. Krležin jezik nije samo “zalijepljen” za izvođače, već se pretvara u njihov proživljeni puls. Znaajući koliko otpora hrvatsko glumište pokazuje prema drami u stihu ili bilo kakvu

povišenom jeziku, *Balade Petrice Kerempuha* mogle bi biti primjerom jedne nove samosvijesti. Nakon njih mogu zamisliti uprizorenje tekstova Ivane Sajko ili Ivana Vidića (ali i Brechta ili Shakesperea) u kojima riječ doista ima poetsku težinu. Ističem da se građanska publika koja je *Balade* gledala 30. prosinca 2009. godine, dakle uoči Silvestrova, tijekom izvedbe ponašala veoma slično premijernoj publici: nije bilo nikakva meškolenja, stihovi su praćeni u nepomućenoj tišini, a završetak predstave obilježio je dug aplauz s tri glumačka naklona. To nam također mnogo govori i o tome koliko se podcjenjuje kazališna publika kad god joj se pripisuje traganje za lakim zabavama.

LIRA Miroslav Krleža, iz razgovora s Predragom Matvejevićem: “Ako se *pjeva* o ljubavi, zašto se ne bi *pjevalo* i o politici?”. Uistinu, nije li možda pjev daleko prirodnije stanje govora od novinarske logike prenošenja informacija? Nije li u tom pjevu pred provalijama sadržana daleko veća pobuna, negoli u svim našim revolucionarnim manifestima? Nije li glumac stvorenje inkantacije, a ne deklamacije? Kako god bilo, *Balade Petrice Kerempuha* mogla bih pogledati još mnogo puta. Na njihovoj pozornici nalazim sve ono čega nema u molitvenicima i zakonicima: milost, toplinu, oprastanje, suosjećanje.

Kako bismo se toga ikada mogli nasititi!? ■

ČITAJTE IVŠIĆA

VI

dva daleka crvena krila ili usne u tamnoj igri dahu pjene
i lišća
topao od sanolike mlade vode od trave do boja kao žuto
disanje

ni noć kada su pritajeni valovi
ni san ne može prijeći kao krzno usne preko usne
ni te ruke narasle u hodu lopoča pokraj zmijine košuljice
i vjetra

te ruke u krijesnicama kad je ljubav sa zvijezdama
sa tim tihim djevojčicama
oči i san u potoke kao tratinu malu prozirnu tratinu u kosi
na tu obalu grana sama tišina i svjetlucanje
tanko previjanje tame
na san pokraj tihih djevojčica što su stavile oči u noć

U CARSTVU MRTVIH

FOTOGRAFIJE PORTRETNOGA ŽANRA, SPOČETKA U FUNKCIJI POSJETNICA, ČOVJEKA KOJI JE IZMISLIO FOTOGRAFSKI INTERVJU PRIJE NO ŠTO JE SPOZNATO DA SNIMKE POSTAJU ETIČKI PROBLEM AKO SE NJIMA IZVRĆU ČINJENICE - IZ PARIŠKOG MUZEJA JEU DE PAUME

VIŠNJA PENTIĆ

Uz izložbu *Veliki portreti Félix Nadara*, Galerija Klovičevi dvori u suradnji s Francuskim institutom, Zagreb, od 27. listopada do 13. prosinca 2009.

Imaginaro, Fotografija (ona kojoj razabirem namjeru) predstavlja onaj vrlo suptilni trenutak kad ja zapravo nisam ni subjekt ni objekt, nego prije subjekt koji osjeća kako postaje objektom: tada živim mikroiskustvo smrti (zgrade):zaista postajem duh.

—Roland Barthes

Gaspard Félix Tournachon (1820. – 1910.), svijetu poznat kao Nadar, jedan je od najvećih fotografskih portretista i prvi istinski velikan žanra. Suvremene otiske nekih od njegovih najpoznatijih portreta mogli smo ovih mjeseci vidjeti u zagrebačkoj Galeriji Klovičevi dvori na izložbi nazvanoj *Veliki portreti Félix Nadara*. Bila je to izvanredna prilika da se još jedanput upoznamo i pozabavimo portretom u fotografiji te njegovim mijenama kroz povijest. Početak Nadarova bavljenja fotografijom podudara se s vremenom kad u fotografiju ulazi proces mokroga kolodija na staklenoj ploči. Tim je otkrićem ekspozicija svedena na jednu sekundu što se pokazalo ključnim za razvoj medija. Naime, modeli su do tada morali znatno dulje sjediti pred aparatom, što je fotografsko portretiranje približavalo slikarskom, a aparate činilo *satovima za gledanje*. Fotografija još nije bila umjetnost trenutka nego bilježnik vremena. Nadar je svojim senzibilitetom izvanredno prepoznao novu mogućnost medija da uhvati trenutak, odnosno jednu jedinu sekundu. Tu jedinicu vremena bilježio je na ljudskim licima na kojima ona otkriva drhtaje osobnosti zabilježene fotografskom lećom.

Charles Baudelaire

ČETIRI NESTVARNA BIĆA Fotografski je portret prije svega pitanje dijaloga portretiranog subjekta i fotografa. Subjekt zna da ga se fotografira i stoga pokušava pokazati sebe, svojom vanjštinom simbolizirati unutarnju esenciju vlastitog bića. S druge strane, fotograf želi učiniti subjekt objektom svoje vizije, njemu je subjekt rekvizit kojim stvara *Imaginaro*. Ili, kako to objašnjava Roland Barthes: "Fotoportret je zatvoreno područje sila. Četiri nestvarna bića u njemu se križaju, sučeljuju, izobličuju. Pred objektivom sam istodobno onaj koji vjerujem da jesam, onaj kakvim bih htio da me smatraju, onaj kakvim me smatra fotograf i onaj kojim se on služi da pokaže svoju umjetnost. Druhim riječima, čudan pothvat: neprekidno oponašam sebe i zato me svaki put kad me fotografiraju (kad se dam fotografirati), beziznimno okrzne osjećaj neautentičnosti, katkad prevare (kao što je mogu prouzročiti stanovite more)".

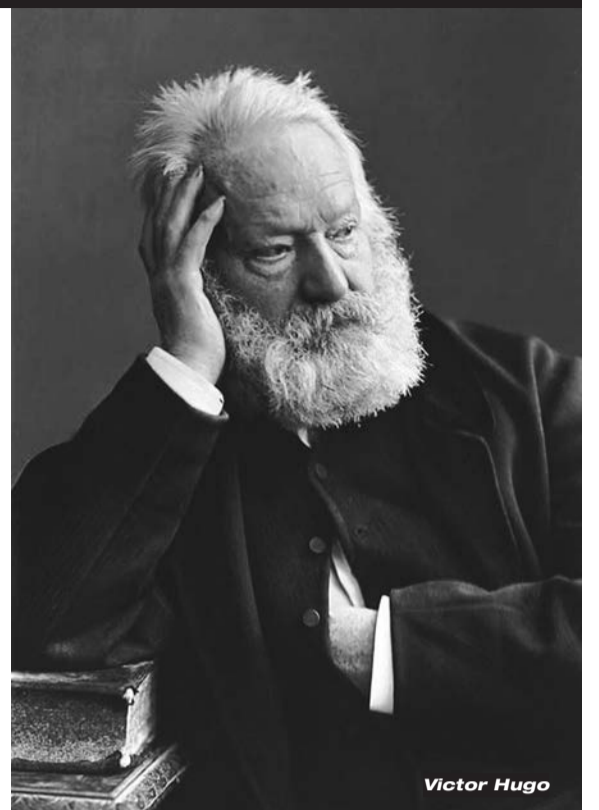
NADAROV PANTEON Félix Nadar odrastao je u liberalnoj obitelji, a poslije će i njega u policijskom dosjeu opisati kao "jednog od onih opasnih tipova koji šire ekstremno subverzivne doktrine Latinskog četvrti". Ovaj opis i nije daleko od istine jer je, djelujući kao kazališni kritičar, feljtonist i karikaturist, bio jedna od ključnih figura Pariza sredinom 19. stoljeća. Bio je poznat po ekscentričnu držanju, hromu psu i neumornoj razgovorljivosti. U svom *Panteonu*, litografiji sastavljenoj od karikatura poznatih Parižana toga doba, prikazao je čak tri stotine suvremenika, većinu kojih je i poznao. Završetak rada na *Panteonu* podudara se s početkom bavljenja fotografijom koje zapravo nastavlja taj projekt u novom mediju. Već se u pripremanju *Panteona* koristio fotografijom, no sad ona postaje njegovo primarno izražajno sredstvo. Svoj prvi atelijer otvara u Ulici Saint-Lazare (studio je zbog svjetlosti bio smješten u potkrovlju) i portretira prijatelje; pred aparatom se smjenjuju Théophile Gautier, Gérard de Nerval, Charles Baudelaire... Potaknut uspjehom 1860. seli se na Bulevar des Capucines u novi, raskošniji atelijer, u kojem eksperimentira s umjetnim svjetlom, koje i patentira 1861. godine. Prvi snima parišku kanalizaciju i katakombe te leti balonom, što je 1862. svojom litografijom, ironično nazvanom *Nadar uzdiže fotografiju na razinu umjetnosti*, ovjekovječio Honore Daumier, jedan od njegovih omiljenih modela.

Još za života, 1900. godine, tijekom Svjetske izložbe u Parizu organizirana mu je retrospektivna izložba, koja postiže nezapamćen uspjeh. Na izložbi je bio prikazan istinski fotografski panteon, izvanredni portreti ljudi koji su nešto značili u umjetnosti i kulturi druge polovice 19. stoljeća. Njihovim se fotografijama moglo diviti, baš kao i njihovim postignućima. Nadar je bio portretist uistinu velikih, a takav je bio i njegov stil.

SIMBOLI SEBE SAMIH

Na Nadarovim su portretima modeli obično snimljeni ispred bezlične podloge kako samouvjereno poziraju fotografu. Danas takvu vrstu samouvjerenosti možemo susresti samo na portretima političara koji olako razotkrivaju vlastitu iskonstruiranost uporno pokušavajući signalizirati nešto što ne posjeduju - moralni autoritet. S Nadarovim je portretima priča posve drugačija. Na njima susrećemo ljude koji vlastitu vrijednost žive mjesto da je fingiraju. Snimajući ih, Nadar se rijetko koristio rekvizitima prepuštajući im da zauzmu pozu koju su smatrali prikladnom, a on se brinuo o besprijekornoj rasvjeti postignutoj zrcalima i drugim reflektirajućim ploham. Njegovi su modeli bez ironije zauzimali romantične poze, koje nam se danas čine nevjerojatno dalekim. Taj jaz između našeg i njihova samorazumijevanja otvara se kao most kojim fotografija omogućuje da vidimo jedno drugo doba, koje je umrlo sa svojim protagonistima. Kad pogledamo portrete umjetnika 20. stoljeća, velikih fotografa poput Richarda Avedona, razaznajemo jedno drugo doba, a zahvaljujući fotografiji upoznat će ga i generacije drugačije od naše. Nadarovi portreti otkrivaju nam ljude koji su dosljedno inzistirali na autentičnosti vlastite veličine. Svi oni bez trunke autoironije poziraju pokušavajući tako simbolizirati same sebe pred okom aparata. Za njih ne postoji "spontanost", ta najveća među pozama. Spontanost i portret se isključuju, znali su to i veliki portretisti 20. stoljeća. Bit je portreta upravo u razotkrivanju mehanizama samorazumijevanja, ne želimo znati kako svijet vidi subjekt, već kako subjekt vidi sebe.

TIHA ISTINA Usporedimo li primjerice Nadarove portrete Charlesa Baudelairea

Victor Hugo

Sarah Bernhardt

— NADAR JE PREPOZNAO TADA NOVU MOGUĆNOST FOTOGRAFSKOG MEDIJA DA UHVATI TRENTAK UMJESTO DA BILJEŽI VRIJEME —

nastale oko 1855. i one koje je Étienne Carjat snimio dvadesetak godina poslije, prepoznavamo isti pronicav pogled čovjeka koji zna i stoga pati. Na Nadarovim portretima ljudi bezrezervno mikrokozmosom svog lica hrabro izražavaju tihu istinu o sebi. Prepuštajući se oku aparata, dopuštaju da njihovo svjesno i nesvjesno istodobno doluta do fotografskog negativa. Svjesno je utjelovljeno u njihovoj tjelesnoj pozi, nesvjesno u njihovom pogledu koji predstavlja bojište znanja i želje. Nadar je kao rijetko tko razumio bit fotografskog portreta - omogućiti modelu slobodu da napravi lapsus pogledom, ne riječju. Pokraj njegovih portreta riječi gube značenje, suočavaju nas s neizgovorivim istinama, s *mikroiskustvom smrti*. Danas nas pak okružuju portreti s *jumbo*-plakata koji se koriste riječima da bi nam nešto dokazali, a pritom samo pokazuju ništavilo svojega *Imaginarog*. Naše doba možda i jest civilizacija slika, onih slika koje nas uporno uvjeravaju da ih samo jezik može objasniti. **E**

IZVLAŠTENJE NASLJEĐA

CRTALIĆ, KAO ŠTO JE NEKOĆ OPSESIVNO SNIMAO VLASTITU STVARNOST, ISTRAŽUJE GRAD U KOJEM JE ROĐEN, PRILIČNO SUSTAVNO I U SVIM SLOJEVIMA – OD ARHEOLOŠKIH OSTATAKA DO PARKA SKULPTURA ŽELJEZARE SISAK

IVANA MANCE

Izložba Marijana Crtalića *Nevidljivi Sisak – fenomen Željezara*, Galerija Miroslav Kraljević, Zagreb, od 5. studenoga do 5. prosinca 2009.

Ja sam prije svega klasičar, važno izjavljuje intervjuirani sugovornik objašnjavajući svoj stav prema skulpturama u sisačkome gradskom parku nastalima u sklopu kolonije koja se više od dvadeset godina održavala u suradnji sa Željezaram Sisak. “A ove su skulpture izivljavanje pojedinih kipara ili nazoviki-para jer im je Željezara davala materijal i vrijeme, i to debelo plaćala”. Drugi sugovornici, međutim, nemaju tako odbojan stav; sjećaju se vremena kad su u sklopu kulturnog programa Željezare i oni bili članovi brojnih amaterskih sekcija, ustvrđujući kako je država tada davala mnogo više novca za kulturu negoli danas. Dok prvi sugovornik skulpture apstraktnih formi očito smatra svojevršnim nametanjem modernističke estetike vladajućih elita, treći gospodin iste, starije generacije onih koji su živjeli i radili u Željezari argumentirano objašnjava zašto te skulpture treba smatrati vlastitom kulturnom svojinom te doživljava njihovo današnje stanje kao kolektivnu sramotu. S manje osjećaja krivnje a više simpatije skulpture pak promatra danas srednja generacija građana, no svi se slažu da bi njihovo očajno stanje hitno trebalo riješiti. Dok većina želi popravak i održavanje, ljutiti sugovornik zagovara radikalno rješenje: sanacija i održavanje su preskupi, zajednica nema za to novca, jedino je rješenje ukloniti skulpture i napraviti dječje igralište. Neopterećena simboličkim nasljeđem djeca se skulpturama koriste za igru. Na pitanje znaju li tko ih je radio, spremno daju naučen odgovor – “radnici” nastavljajući se provlačiti i bacati loptu kroz zbog hrđe i oštih odlomljenih bridova našalost opasne apstraktnosti oblike.

Film pod naslovom *Industrijski raj* dio je šireg istraživanja koje Marijan Crtalić, rođeni Sišćanin, provodi već dulje. Dio njegova bogatog arhiva izložen je u Galeriji Miroslav Kraljević, a uz navedeni film sadrži fotografije današnjeg stanja skulptura te raznovrsan arhivski materijal – ponajprije vezan uz umjetničku koloniju, ali i, kako glasi i krovni naslov čitavog projekta, fenomen Željezare Sisak u cjelini.

RADNICI U KULTURI I RADNICI U PROIZVODNJI Naime, u skladu s idejama socijalistički ustrojenog društva, veliki industrijski pogon sisačke željezare,

koji je nekad zapošljavao više od 14.000 radnika iz cijele Jugoslavije, nudio je radniku kompletnu organizaciju svakodnevice: uz riješeno stambeno pitanje i opskrbu kućanstva, radnik je imao na raspolaganju zdravstvenu skrb, javnu prehranu, odgoj i obrazovanje djece i drugo, sve to, dakako, u skladu s najsuvremenijim, modernim, svjetskim standardima. U sklopu tako organizirane svakodnevice kultura je, dakako, predstavljala jedan od najbitnijih sektora. U skladu s ideologijom, koncept kulture nije se svodio na kategoriju sporta i razonode, nego se, štoviše, kultura težila atomski integrirati u svaki element društvene stvarnosti, u kojoj ni umjetnost ne bi funkcionirala kao ekskluzivna svojina obrazovanih elita, već univerzalna mogućnost *homo fabera*. U skladu s vladajućom ideologijom, u kojoj je upravo odnos Radnik – Kultura bio jedna od osnovnih linija borbe za stvaranje besklasnoga društva, SIZ za kulturnu djelatnost Željezare Sisak pokrenuo je i likovnu koloniju kao oblik udruženog rada u proizvodnji u kojem sudjeluju – izvornim rječnikom rečeno – dvije društvene kategorije stvaraoca odnosno radnici u kulturi i radnici u proizvodnji. Među arhivskim materijalom koji se može čitati na izložbi nailazi se na niz pisanih izvještaja u kojima se izlažu osnovne ideje i očekivanja te kritički samopropituju ostvareni rezultati kolonije odnosno predlažu rješenja za poboljšanje i to, dakako, ne samo iz pera komesara za kulturnu djelatnost, već i samih radnika, jer je, kako stoji i napisano, cilj da radnici “ne budu objekti već subjekti kulturne politike”. U skladu s “temeljnim programom SKJ i zahtjevima modernoga vremena koja činioce kulturne politike obavezuje na slobodan razvoj kulture na bazi ravnopravnosti i stvaralačke suradnje”, koncept i struktura kolonije bili su promišljeni u svakoj etapi. Umjesto da Željezara jednostavno naruči gotova umjetnička djela, putem natječaja i stručne komisije dva puta na godinu birali su se akademski umjetnici koji su dolazili u radničko naselje sisačke željezare, u kojem su imali organiziran stan i hranu te su tijekom dvadeset dana bili slobodni izvesti po jedan rad realiziran u suradnji s radnicima.

SKULPTURE NALIK NA STROJEVE Redovito se organizirala i izložba, a većina se djela otkupljivala kao nagrada uspješnim djelatnicima Željezare odnosno za prostore tvornice i pogona te uređivanje drugih javnih površina i parkova. Korist je takve suradnje između visoke kulture i radničkog kolektiva, dakako, trebala biti

obostrana. Kako čitamo u jednom od izvještaja, “dolaskom u radnu sredinu umjetnik treba doživjeti proizvodnju i udruženi rad” odnosno steći “konkretan stav prema onom što će svojim radom promijeniti”, dok će radnik imati priliku za “sudjelovanje i preuzimanje najviših dometa kulturnog stvaralaštva, podižući idejne i estetske kriterije i jačajući svijest o kulturi kao elementu društvenog rada”. Konačni cilj te fuzije Umjetnosti i Radnika idealno je prevladavanje otuđenog rada; iz magične sinteze stvaralačke zamisli i manualne realizacije rada se “svestrano razvijena socijalistička ličnost” koja, shvaćajući posao kao stvaralački čin, uspijeva transcendirati realnost kapitalnog izvlaštenja vlastitoga rada. Da projekt sisačke kolonije nije, međutim, davao sigurne i nedvojbene znakove ostvarenja tih dalekosežnih ciljeva, jasno je već iz izvještaja koji su upravo i pisani pod znakom otvorenog pitanja o tome, kako u izvještaju i stoji, “živi li neki trag sukladan svijetloj ideji približavanja vrijednosti likovne umjetnosti radnom čovjeku?”. Mišljenja i stavovi radnika tada, kao i građana Siska danas, nisu bili jednodušni, pa se primjerice već tada razvila polemika o stilskim odnosno formalnim obilježjima skulptura. Na prigovore da umjetnici rade samo skulpture koje i same nalikuju na strojeve i drugi inventar metalurške industrije, da je sva umjetnost i suviše slična svakodnevnim proizvodima radnika u sisačkoj tvornici, objašnjenja nisu bila uvjerljiva jer, premda je objašnjenje da su umjetnici bili inspirirani atmosferom teške metalurške industrije bilo logično, cilj socijalističke umjetnosti nije slobodna ekspresija umjetničkog subjekta, već estetski užitek besklasnog kolektiva, pa je činjenica da se već tada skulpture nisu svima, jednostavno rečeno, jednako sviđale, predstavljala očigledan problem. Problemi ukusa, dakako, premda izražavaju inherentni konflikt etatističke kulturne politike i radničkoga kulturnoga habitusa, nisu razlog niti opravdanje za to kako park skulptura izgleda danas. Jedno stanje skulptura eminentnih hrvatskih i jugoslavenskih modernih kipara poput Ivana Kožarića, Branka Ružića, Šime Vulasa, Milene Lah i drugih nije sudbinska posljedica povijesnog ishoda socijalističke kulturne politike i socijalističkog samoupravljanja, nego simptom novijega povijesnog vremena u kojem se postsocijalistička društva nalaze danas.

ETNOLOGIJA SVAKODNEVICE U kontekstu sadašnjeg stanja sisačke željezne industrije, čiji se broj zaposlenika u

privatizacijama sveo na samo 1000, u kojem većina postrojenja i pogona više niti fizički ne postoji odnosno čije je željezno tkivo doslovno pretopljeno u nepoznatim putanjima pretvorbe, postojeće stanje skulptura rezultat je načelne pauperizacije tranzicijskog društva odnosno lokalne zajednice u kojoj razvijanje kolektivne svijesti o kulturnom nasljeđu socijalizma nije urgentno pitanje. Promatrajući sisačke skulpture, dakle, upravo kao puke memorabilije socijalističkog vremena, dolazi se do pozicije s koje smo danas, čini se, jedino i ovlašteni bilo što na tu temu reći – pozicije tranzicijskoga društvenog subjekta određenog s jedne strane ekstremom odbacivanja socijalističkog kulturnog nasljeđa kao izraza kolektivnih zabluda, s druge, nostalgičnog zazivanja prošlog poretka kao utočišta neispunjenih snova. Takva pozicija, određena prefiksima prijeloma *post* odnosno *trans*, ne ostavlja mnogo mogućnosti za artikulaciju stava lokalne zajednice prema vlastitome kulturnom okolišu i memoriji mjesta, produbljujući zapravo inherentni jaz između etatističke i radničke, elitne i popularne kulture, odnosno obavljajući iznova stanovito izvlaštenje nasljeđa koje je, upravo u svojim krivim srastanjima, ipak bilo dio radničke svakodnevice i to je još i danas.

Upravo u tom smislu treba vrednovati i Crtalićev arhiv; u kontekstu invazije megalomanskog kulturalno-antropološkog interesa za postsocijalistička društva i njihov odnos prema vlastitome povijesnom nasljeđu, Crtalićev arhiv otkriva tek jednu strukturu dugog trajanja konstitutivno obilježenu procjepima i nesporazumima. Iz ponudnog se materijala neizričito ali ipak pomalja ponajprije jedna etnologija svakodnevice u kojoj je odnos pučanstva prema visokoj kulturi i umjetnosti sada, kao i nekad, prožet silnicama ljubavi i mržnje, privrženosti i odbojnosti, bliskosti i otuđenja. I taj se afektivan stav zapravo nije bitno mijenjao tj. postajao je neovisno o povijesnim prijelomima zadanim prefiksima *post* i *trans*; preživio je i traje i dalje upravo zato jer je, kao prvenstveno određen jazom visoke kulture i radničke svakodnevice, inicijalno nedovršiv projekt. Stoga svako svodenje te afektivne strukture dugog trajanja na problem sanacije traumatskog odnosa prema vlastitom socijalističkom nasljeđu uvijek implicira tek interes povlaštene manjine koja temeljni klasni antagonizam smatra rješivim problemom. **E**

Emitirano u *Triptihu* III. programa Hrvatskoga radija

PROBRANA ZRCALA

BOSILJKI PERIĆ-KEMPF, USPRKOS NJENOM PREPOZNATLJIVO OŠTROM KRITIČARSKOM PERU, NIJE BITNO SAMO UKAZATI NA NEGATIVNOSTI, NEGO I UPOZORITI NA MOGUĆNOSTI BOLJIH RJEŠENJA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Protokolarne biografije gotovo redovito počinju "ulogama" osobe o kojoj govore, s jednako redovito naznačenom hijerarhijom tih uloga. O Bosiljki Perić-Kempff tako se piše kao o muzikologinji, glazbenoj kritičarki, a eventualno i novinarki. Uobičajen je to redoslijed, u kojem je na prvom mjestu "uzvišena" znanost, potom njena "niža" primijenjena forma, a tek na kraju – ako se uopće i spomene – "prizemna", prolazna i, kao, nevažna svakodnevna pisačka produkcija. No, ne umanjujući značaj prvih dviju funkcija, Bosiljka Perić-Kempff u našoj je sredini najznačajnija upravo kao novinarka. Jer, ona nije odabrala relativnu sigurnost akademskog kabineta, ili kritičarskog salona, nego je upravo svojim novinarskim (ne samo kritičarskim) radom pokazala da događaje o kojima promišlja i piše (tim redoslijedom!) ne promatra kao izolirane pojave, koje bi iziskivale tek jednokratno "opisivanje", nego kao dio šireg društvenog konteksta, koji je, zapravo, njena glavna, a ne sporedna tema.

POSTAVLJANJE PRAVIH PITANJA

To je već odavno mogao shvatiti svatko tko prati njen novinarski rad, ili je barem pročitao knjigu *Lice i naličje*, u kojoj je okupljen niz njenih kritika. No, još potpuniju sliku ove autorice pruža najnovija knjiga, *Susreti i razgovori – primjeri dobre kulturne prakse*. U njoj su, naime, okupljeni brojni intervjui s različitim domaćim i stranim sugovornicima – primarno, ali nipošto ne i isključivo iz glazbene sfere. Kroz njihove riječi Perić-Kempff predstavlja, pa i legitimira, samu sebe – ne samo izborom sugovornika, nego i temama koje otvara u razgovorima s njima.

Novinarsko majstorstvo, koje se autorici sigurno ne može zaniijekati, pritom nije tek u zapisivanju i eventualnom uredničkom oblikovanju sugovornikovih riječi, nego, još i više, u postavljanju pravih pitanja. A ta pitanja kod Bosiljke Perić-Kempff nikad nisu površna, a kamoli banalna. Nju ne zanimaju trivijalnosti kakve čitamo u intervjuima koje rade manje vješti medijski djelatnici – nema tu propitivanja anegdota iz privatnog života, nema ni jednokratnih dnevno-političkih (ili dnevno-kulturnih) podbadanja, a pogotovo nema apriornog i

Bosiljka Perić Kempff, *Susreti i razgovori – primjeri dobre kulturne prakse*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.

bespogovornog udivljenja prema liku i djelu sugovornika.

Umjesto toga, autorica beskompromisno otvara i neumorno kopa po rak-ranama našeg glazbenog (i ne samo glazbenog) života, premda ne uvijek izravno. Jer, o njemu se može govoriti i na konkretnim domaćim primjerima, ali i prezentiranjem realnosti postojanja drukčijih praksi u nekim drugim sredinama. Kao što govori i podnaslov knjige – *Primjeri dobre kulturne prakse* – autorici, usprkos njenom prepoznatljivo oštrom kritičarskom peru, nije bitno samo ukazati na negativnosti, nego i upozoriti na mogućnosti boljih rješenja.

PREISPITIVANJE VLASTITIH STAVOVA

Birajući vrhunske sugovornike, Bosiljka Perić-Kempff na neki je način u stalnoj potrazi za vlastitim zrcalima. To se može činiti egocentričnom pozicijom, ali, zapravo, nije. Jer, upravo su intervjui prilika za preispitivanje vlastitih stavova, pogotovo kada se preispituju u susretu s onima čiji autoritet smatramo većim od vlastitog. Možda tu u početku ima i određenih tendencioznih primisli – novinar će sugovornika uvijek pokušati natjerati da kaže ono što on sâm želi čuti. No, s druge strane, sugovornik će na kraju uvijek reći ono što sâm želi kazati.

U tom smislu, autorica *Susreta i razgovora* ima sreću što se susretala sa "srodnim dušama". Moglo bi se, dakle, reći da "veliki umovi slično misle". No, između "sličnosti" i "istosti" postoji bitna razlika.

A značaj ove knjige upravo je u različitostima (i raznolikostima) tih sličnosti, a ne u nekoj ukalupljenoj istosti pristupa formi intervjua. Jer, na takvu ukalupljenost Bosiljka Perić-Kempff ionako nikad ne bi pristala. ▣

– U Susretima i razgovorima NEMA PROPITIVANJA ANEGDOTA IZ PRIVATNOG ŽIVOTA, NEMA NI JEDNOKRATNIH DNEVNO-POLITIČKIH (ILI DNEVNO-KULTURNIH) PODBADANJA, A POGOTOVO NEMA APRIORNOG I BESPOGOVORNOG UDIVLJENJA PREMA LIKU I DJELU SUGOVORNIKA –

RECESIJA INSTITUCIJA

POGREŠAN JE STAV VEĆINE KULTURNIH INSTITUCIJA DA JE UMJETNOST NEŠTO ONKRAJ SVAKODNEVNIH DRUŠTVENIH, PA I POLITIČKIH PITANJA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Osvrt na ozbiljnu glazbu u Zagrebu u 2009. godini

Kriza? Da, kriza – ali ne ona koja bi bila uvjetovana ekonomskom situacijom. Recesija jest zahvatila i područje ozbiljne glazbe, ali kriza tu nije nastala prije godinu dana, nego traje puno dulje – nepovoljniji financijski okvir samo je potrtao trajan problem. To su, prije svega, institucije, koje nose najveći dio produkcije ozbiljne glazbe. Njima je lako koristiti recesiju kao izliku za loše funkcioniranje, ali neki su izvaninstitucionalni akteri upravo prošle godine pokazali da kvaliteta nije nužno financijski uvjetovana.

ŠARENI BOMBONI Na Zagrebačku filharmoniju ne treba trošiti riječi – ona, zahvaljujući obilnoj potpori gradske vlasti, i dalje rasipa novac poreznih obveznika na sadržaje čija je kvaliteta sve niža i niža. To se pokušava prikriti povremenim spektakularnim projektima za široke narodne mase, ali kriza je vidljiva već i doslovno – većina se Filharmonijinih koncerata odvija pred otužno polupraznom dvoranom.

Koncertna direkcija Zagreb nekako je uspjela zadržati kvalitetu svog udarnog cilusa *Svijet glazbe*, ali u svim se drugim

segmentima njen program urušava. Nekad prestižni *Forte fortissimo* krpa se programima koji s ozbiljnom glazbom nemaju nikakve veze, a Zagrebačke ljetne večeri pale su na nedopustivo niske grane. O tome dovoljno govori i ono što bismo, u nedostatku boljeg pojma, mogli nazvati njihovom programskom koncepcijom – "šareni bomboni, nekoliko lijepih žena i nekoliko talentiranih muških ansambala".

U trećoj gradskoj glazbenoj ustanovi, Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog, prošlu je godinu obilježilo otkriće azbеста

u instalacijama – koji je tamo bio čitavo vrijeme, ali je, eto, najednom postao opasnim. Dvorana je zatvorena, za vrijeme radova dogodio se i jedan požar, a publika je sa strepnjom očekivala zakašnjeli početak nove sezone. Srećom, program je ipak krenuo, a novi ravnatelj Dražen Sirišević uspio je zadržati razinu kvalitete koju su prethodno uspostavili Tonči Bilić i pokojni Lovro Lisičić.

Gradsko-državna ustanova koja se oдаziva na ime Hrvatsko narodno kazalište nije nas, barem kad je riječ o operi, ničime

REDATELJSKI ZLOČIN

POZORNICA PREKRIVENA RUŽINIM LATICAMA VEĆ JE POTPUNO OFUCANO RJEŠENJE, BEZ OBZIRA SIMBOLIZIRA LI LJUBAVNU STRAST, POKROV GROBA ILI, JOŠ GORE, KRV SUŠIČAVE PROTAGONISTICE

TRPIMIR MATASOVIĆ

Giacomo Puccini, *Boemi*, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 18. prosinca 2009.

Operi Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu gotovo nikako ne uspijeva da joj neka predstava uspije u cijelosti. No, to nije slučajnost, nego rezultat sustavno pogrešne kadrovske politike. Jer, ako je neki redatelj u tom ansamblu pripremio jedan osrednji projekt, a potom jedan još lošiji, razborita ga uprava ne bi angažirala i za treći. Ipak, upravo je to učinila uprava središnje nacionalne kazališne kuće kada je režiju nove postave Puccinijevih *Boema* povjerila Arnaudu Bernardu, nakon njegovih upitnih rezultata s *Triptihom* i *Falstaffom*.

BOEMI NA SJEVERNOM POLU Bernardova režija najnovije HNK-ove operne predstave školski je primjer što se događa kada režiser ne želi biti tradicionalan, a ne zna biti inovativan. Prvi se čin navodno odigrava na zaleđenom pariškom krovu, premda bi se iz ponudene slike moglo zaključiti i da se zbiva na Sjevernom polu. Pa, dakle, i ne čudi što je svim protagonistima, eto, hladno. Metež drugoga čina još nekako i može proći, možda i zbog ne osobito originalnih, ali ipak učinkovitih referenci na antologijsku režiju Franca Zeffirellija.

Otkud se i zašto u trećem činu stvorila kamp-prikolica ostat će nerazjašnjenom misterijom, dok je završnica predstave, nažalost, i previše jasna. Pozornica prekrivena ružinim laticama već je potpuno ofucano rješenje, bez obzira simbolizira li ljubavnu strast, pokrov groba ili, još gore, krv sušičave protagonistice.

foto: Saša Novković

Kaže se da je za opernog režisera dobro kada poznaje glazbu, i to je točno – ali pritom bi bilo poželjno razumjeti i zakonitosti operne režije. Bernardovo čitanje *Boema*, doduše, zaista dosljedno slijedi glazbu, ali pritom, u svojoj prenatrpanosti, ometa pjevače, a i glazbu sâmu. Od svog se tog silnog trčkanja, skakanja i dobacivanja raznih predmeta siroti pjevači toliko uspušu, da im ponestaje snage za pjevanje.

Ipak, najgori redateljski zločin počinjen je u završnici opere. Da, režija u nekim trenucima praznoga hoda treba pomoći glazbi, ali je zato ne bi smjela ometati ondje gdje dovoljno govori sâma za sebe. Trenutak u kojem umire Mimi upravo je takvo mjesto, čija glazbena snaga može doći do punog izražaja samo ako nije narušena suvišnom scenskom intervencijom. A što u tom trenutku čini Bernard? Umjesto da režijski konačno barem nakratko zašuti, on sa stropa spušta dodatnu količinu, i opet, ružinim laticama – nepotrebno, kičasto i neukusno.

UZALUDAN TRUD Sve bi to bilo možda i lakše podnijeti da je glazbeni segment

predstave bio jednako loš. Međutim, čovjeka srce zaboli kada vidi kakvom je redateljskom teroru, zajedno s publikom, izložena fantastična pjevačka podjela. Uz korektno dirigentsko vodstvo Josipa Šege, u njoj su zablistali ama baš svi sudionici. Svakako se izdvajaju izvansejrijski potresno proživljene interpretacije Tomislava Mužeka i Martine Zadro kao Rodolfa i Mimi. Za njima nimalo ne zaostaju, u ulogama Marcella i Musette, Davor Radić i Ivana Lazar, a svoj su jednako nemali doprinos dali, među ostalima, još i Luciano Batinić i Alen Ruško.

Ali, uzalud sav taj trud velikog broja ljudi, kad ga je upropastio jedan jedini čovjek – Arnaud Bernard. Novi zagrebački *Boemi* su predstava koju svakako treba čuti, ali ne i vidjeti. U tom smislu, ako nešto ne možemo zanjekati upravi HNK, onda

– BERNARDOVA REŽIJA Boema ŠKOLSKI JE PRIMJER ŠTO SE DOGAĐA KADA REŽISER NE ŽELI BITI TRADICIONALAN, A NE ZNA BITI INOVATIVAN –

foto: Saša Novković

je to dosljedno nastavljanje dugogodišnje tradicije proizvodnje glazbeno-scenskih poluproizvoda. ■

osobito usrećila. Iznimka je praiizvedba opere *Crux dissimulata* Srećka Bradića – koja se, da nije bilo Muzičkog biennala Zagreb, ne bi ni dogodila. A i kad se dogodila, skinuta je s repertoara nakon samo tri izvedbe. Toliko o skrbi nacionalnog kazališta za suvremeno nacionalno stvaralaštvo.

PRESJEK ESTETSKI ODABIRA Što se tiče sâmog Biennala, on je nedvojbeno bio najznačajniji glazbeni događaj godine. Tom bi se festivalu, doduše, mogla prigovoriti nedovoljna otvorenost prema inovativnijim smjerovima u suvremenoj glazbi. No, s druge strane, njegova je koncepcija ionako ponuditi presjek različitih danas aktualnih estetskih odabira – u svoj njihovoj raznolikosti.

Direktor Biennala Ivo Josipović u međuvremenu je postao predsjedničkim kandidatom, no već je prije toga politiku uveo u svoj primarni, glazbeni resor. Odluka da *crvena nit* ovogodišnjeg festivala bude odnos glazbe i politike, to jest pitanje društvenog angažmana umjetnosti, svakako je hvalevrijedan potez. Njime se

dalo do znanja koliko je pogrešan stav većine kulturnih institucija da je umjetnost nešto onkraj svakodnevnih društvenih, pa i političkih pitanja. Pritom je otvoreno i pitanje potrebe dvosmjernosti komunikacije, koja u binomu glazba-politika ne funkcionira najbolje.

Uz Biennale, najveći doprinos u promicanju suvremenosti, umjesto velikih institucija, dali su manji akteri, poput, primjerice, Cantus ansambla. Doduše, i tu postoji vrijedna iznimka u obliku Glazbene proizvodnje Hrvatske radiotelevizije. Njen Simfonijski orkestar i Zbor već godinama sustavno predstavljaju i nova djela, a iz ovogodišnje ponude valja izdvojiti prvu hrvatsku izvedbu *Epistole* Ive Maleca.

Ti su se ansamblu sjetili i nekih bitnih obljetnica, pa je tako pod ravnanjem Tončija Bilića upriličena i iznimno uspješna izvedba Haydnovog *Stvaranja svijeta*. Drugi obljetničari – Georg Friedrich Händel i Henry Purcell – morali su se zadovoljiti tek prisutnošću u programima Hrvatskog baroknog ansambla.

IZVANINSTITUCIONALNI JUNAC

Ipak, najveći su junaci ove recesijske godine organizatori manjih festivala. Samoborska glazbena jesen tako se, za razliku od svih onih koji su to odavno trebali učiniti, sjetila u Hrvatsku pozvati u svijetu proslavljenog kontratenora Maxa Emanuela Cencića. Njegov recital bio je posve izniman događaj, kako zbog umjetničke kvalitete, tako i zbog beskompromisnog zahtjeva za intelektualnim angažmanom publike.

Također izvan okvira velikih institucija, dogodilo se i četvrto izdanje Zagrebačkog međunarodnog festivala komorne glazbe. Riječ je o manifestaciji koja iz godine u godinu raste – i kvantitativno, obimom programa, ali i kvalitativno, dovođenjem sve boljih, uistinu vrhunskih svjetskih glazbenika. Priređivači su na tom putu ustrajali usprkos recesiji, pa makar i na vlastitu financijsku štetu.

Možda i više nego ikad dosad, upravo se u ovim kriznim vremenima dokazala ne samo potreba, nego i svrhovitost suradnje umjetničkih institucija. To, doduše, i dalje uglavnom ne čine one koje su financijski

jake, nego one koje manjak novca kompenziraju vlastitim entuzijazmom. Najbolji je primjer toga izvrsna produkcija Mozartove *Čarobne frule*, koju su zajedničkim snagama pripremile sve tri zagrebačke umjetničke akademije i Tekstilno-tehnološki fakultet.

Nažalost, takva je suradnja i dalje iznimka, jer su ključne institucije i dalje uvjerenе u svoju samodostatnost. No, s takvim stavom prostora za kvalitativne pomake nema. Otrcana fraza *kol'ko para, tol'ko muzike* prošle je godine pala u vodu – jer, ako je riječ o umjetnički vrijednim projektima, "sitne ribe" su višestruko nadmašile "velike igrače". ■

PLANETARNO DRŽAVLJANSTVO

PRED NAS SE POSTAVLJA IZAZOV DA VRIJEDNOST KOJU JE KREIRALO DRUŠTVO PREPOZNA MO KAO MOĆNU SNAGU SAMU PO SEBI - I POTOM PRONAĐEMO NAJBOLJE NAČINE ZA DUGOROČNU ZAŠTITU I ČUVANJE TE VRIJEDNOSTI. PRED NAMA JE PROCES POLITIČKOGA KONSTITUIRANJA ČOVJEČANSTVA KAO GLOBALNE ZAJEDNICE. U 21. STOLJEĆU VALJA PREKORAČITI NACIONALNE GRANICE I DRUŠTVENE FORME TE OBRATITI POZORNOST NA FUNKCIONALNI KONTEKST I MREŽE U ČITAVOME SVIJETU

MATKO MEŠTROVIĆ

POJMOVNI PROSTOR - ZAJEDNIČKA DOBRA Vijeće brazilskih organizacija koje su osmislile i organizirale Svjetski socijalni forum, održan u Porto Alegreu od 25. do 30. siječnja 2001., smatralo je nužnim i opravdanim izraditi Povelju o načelima sa smjernicama za daljnje provođenje te inicijative. Poveljom se izražava opredjeljenost u gradnji planetarnog društva usmjerenog prema plodonosnim odnosima među čovječanstvom te između njega i Zemlje. Najobuhvatnije je posljednje od četrnaest formuliranih načela u kojemu stoji:

Svjetski socijalni forum proces je koji organizacije i pokrete sudionike potiče da svoje djelovanje, od lokalne do nacionalne razine, težeći pritom aktivnome sudjelovanju, stave u međunarodni kontekst kao pitanje planetarnog državljanstva te u globalni program rada uvrste prakse koje dovode do promjena s kojima se susreću u gradnji nove svjetske solidarnosti.

Devet je godina poslije Svjetski socijalni forum 2009., održan u gradu Belému u brazilskoj saveznoj državi Pará, izdao još jedan opće važan dokument, manifest *Reclaim The Commons (Zahtjev za povratom zajedničkih dobara)*, u kojemu se preciznije definira opseg njegove namjere u specifičnom trenutku u kojemu neoliberalna globalizacija, kojom dominira financijsko tržište izvan svake javne kontrole, doživljava potpun neuspjeh, a svijest o postojanju dobara od opće koristi koja pripadaju svim ljudima, koja se ne mogu privatizirati ili smatrati robom sve je očitija.

Nakon iskorištavanja prirodnih resursa i ljudskoga rada, navodi se u *Manifestu*, privatizacija i komodifikacija ubrzavaju se i protežu na znanje, kulturu, zdravlje, obrazovanje, komunikacije, gensko naslijeđe, sve živo i njegove modifikacije. Blagostanje svih i očuvanje Zemlje žrtvovani su radi nečije kratkoročne financijske koristi. Jasno je uočeno i istaknuto: posljedice su toga procesa kobne.

Kako je to David Bollier primijetio, mnoge od resursa koje ljudi kolektivno posjeduju – šume, rude, državno istraživanje i razvoj, radijski i TV eter, državne škole, kulturne prostore – sve više preuzimaju privatne poslovne interesne skupine, često uz obilno sudioništvo njihove vlade. Taj je trend suvremeni “ogradaeni prostor zajedničkih dobara” – masovno prisvajanje zajedničke svojine koje isisava prihode iz državne blagajne mijenjajući vlasništvo i nadzor iz javnoga u privatno, potkopavajući pritom demokratske procese i zajedničke kulturne vrijednosti.

Teško nam je shvatiti da su neki od najvažnijih kapaciteta za generiranje bogatstva kolektivni i društveni prema svojem karakteru. Digitalne tehnologije primoravaju nas da priznamo moć kolektivnoga i socijalnoga, smatra David Bollier. Mnogo toga postaje jasnije pogledamo li kroz prizmu zajedničkih dobara, tvrdi on. To nam pruža jedan drugačiji način spoznavanja i bivanja – jednu drugačiju epistemologiju, pa čak i jednu drugačiju metafiziku od načina suvremene industrijske kulture.

Pred nas se postavlja izazov da vrijednost koju je kreiralo društvo prepoznamo kao moćnu snagu samu po sebi – i potom pronademo najbolje načine za dugoročnu zaštitu i čuvanje te vrijednosti. Monetiziranje zajedničkih dobara može podrivati društveno povjerenje i otvoreno dijeljenje koje je pokretač stvaranja vrijednosti.

Kako se društveno stvorena vrijednost počne doživljavati vrijednom, pita se David Bollier. Naravno, sve se to vraća otvorenim mrežama, kaže on. Internet je zajedničko superdobro, velika infrastruktura koja je omogućila dotad nevideno novo doba međusobna dijeljenja i kolektivnog djelovanja. Internet je pridonio nicanju bezbrojnih samoorganiziranih zajednica i novih tehnologija za upravljanje društvenim odnosima.

Mi znamo, kaže on, da su mnoge naše mentalne karte strahovito zastarjele. Ortodokсна ekonomska pripovijest o stvaranju bogatstva mentalni je okov od kojeg svakako moramo pobjeći.

Zajednička dobra predstavljaju konceptualni prostor za pokretanje nove diskusije, mjesto za razvijanje jednoga novog vektora analize. Ona su neka vrsta međuoblika upravljanja i kolektivnog opskrbljivanja koje ima vlastite prednosti pred glomaznim državnim birokracijama i bezličnim, katkad grabežljivim tržištima. Zajednička dobra predstavljaju dobrovoljnu, samoorganiziranu socijalnu ekonomiju koja pruža važne usluge i robe. Ona sačinjavaju društveni kapital i promiču građansko sudjelovanje te često zahtijevaju veću osobnu odanost i moralnu ispravnost nego vlade ili tržište, smatra Bollier.

KOMU PRIPADAJU ZAJEDNIČKA DOBRA? Kad su milijuni ljudi oduševljeni idejom o promjeni, reći im da su glupi, ne bi smio biti naš jedini odgovor na to. I mi se nadamo i težimo promjeni, no promjena kojoj se nadamo nadilazi ono što mogu ponuditi ustaljeni, hijerarhijski sustavi vlade i kapitala. Radikali moraju pronaći način za isticanje razlike među lažnom promjenom u sustavu i stvarnim kolektivnim djelovanjem koje može dovesti do društvene

promjene, tvrde autori jednoga članka u radikalnome časopisu *Slingshot*, komentirajući izbor Baracka Obame za predsjednika najmoćnije imperijalne vlade u svijetu.

Aktualna inačica kapitalizma, kako to ističe Peter Barnes, ubrzano rasipa našu zajedničku baštinu. Njezin operativni sustav daje previše moći korporacijama za maksimiziranje profita koje proždiru naša zajednička dobra, a većinu svojega profita raspodjeljuju samo djeliću populacije. A vlada je često oruđe tih istih korporacija. Rješenje koje nudi Barnes, kako bi se zaštitila zajednička dobra uspostavom vlasničkih prava nad njima te uvođenjem nepokolebljivih institucionalnih upravitelja, čini se radikalnim koliko i iluzornim. Njegova je najvažnija novina zajednički trust – entitet temeljen na tržištu koji bi imao moć ograničavanja uporabe rijetkih zajedničkih dobara, naplaćivanja rente te isplaćivanja dividendi svima.

Peter Barnes, kao i mnogi drugi koji pokušavaju odgovoriti na to kako poboljšati kapitalizam bez promjene motiva profita ili, kako oni kažu, ljudske prirode, nije svjestan da je duboko uronjen u fiktivnu stvarnost jednoga ideološkoga vjerovanja u profit kao jedinog pokretača ljudskoga života i ljudske prirode koja je snažno određena njime.

Zajednička dobra baština su čovječanstva i biosfere; ona su elementi koje je naša moralna dužnost namrijeti našoj djeci i unucima te budućim naraštajima. U kapitalističkome svijetu legaliziranje pljačke tih resursa postalo je prirodnim. To traje već toliko dugo i tako je često da bi se moglo dogoditi da se na nj naviknemo. Riječ je o legalnosti pri kojoj nekolicina ima nadzor nad našom kolektivnom baštinom te pri kojoj velik dio populacije to naposljetku počne smatrati “normalnim”, pa čak i “legitimnim”. Naša je dužnost kao građana ne pristati na prepuštanje naših odgovornosti u ruke reprezentativne demokracije. To su riječi Silke Helfrich iz njezina uvodnog izlaganja na velikoj međunarodnoj konferenciji *Citizenship and Commons (Građanstvo i zajednička dobra)* održanoj prije tri godine u Mexico Cityju.

Zajednička dobra pripadaju svakom čovjeku. Ona su naša; ona pripadaju kolektivu. Upravo nam njihova *narav zajedničkog vlasništva* brani – i to opravdano – da s njima činimo ono što su privatni vlasnici učinili sa svojim. Ne možemo kupiti, prodati, onečistiti, uništiti niti ih imati “samo za sebe”.

Sad je najvažnije pitanje kako izgraditi sustave upravljanja i institucije koje će ispunjavati kriterij pravedne dostupnosti, poštenog dijeljenja koristi i transparentne kontrole, zakonodavne okvire koji će obranu i zaštitu *zajedničkih dobara* staviti prije i iznad svetosti “privatnoga vlasništva”.

... *Želimo biti dio onih koji mukotrpno nastoje “učiniti vidljivim” ono što se ne vidi: zajednička dobra i njihovu ulogu u našem gospodarstvu, društvu i kulturi.* To su bile zaključne riječi njezina izlaganja.

NUŽNA DEFINICIJALIZACIJA Kapitalističke tržišne kategorije i formati bili su, i sve više postaju, prošireni s razine pojedinačnoga kapitalističkoga pothvata na druga područja, uključujući evaluaciju programa zajednice te evaluaciju uspješnosti i blagostanja čitavih društava. U svjetove života uvukle su se relativno primitivne računice iz poslovnog svijeta, primjećuje Des Gasper. Primjerice načelo eskontiranja uvedeno kako bi se unijelo reda u profitne računice ulagača na bezličnim tržištima bezobzirno je prošireno kako bi odredilo temeljno socijalno pitanje odnosa između sadašnjega i budućih naraštaja. Razmišljanje kojim dominira tržište, uvedeno u javnu politiku i evaluaciju, pretpostavlja – često bez argumenta – da se javni diskurs mora služiti perspektivom kapitalističkoga poslodavca.

Sadašnja gospodarska kriza djelomično je posljedica golemoga precjenjivanja razboritosti tržišnih procesa, a krizu sada dodatno pogoršavaju zabrinutost i nepovjerenje u financijsko tržište i poduzetništvo općenito. Jedan od problema s kojima se Obamina administracija mora uhvatiti u koštac jest taj da se stvarna kriza, kao rezultat nesavjesnoga financijskog poslovanja i drugih prijestupa, umnogostručila zbog psihološkoga kolapsa. Nužno je obratiti posebnu pozornost na društvene gubitnike pri planiranju odgovora na aktualnu krizu i pri premašivanju mjera za poticanje opće gospodarske ekspanzije, tvrdi Amartya Sen.

Vrijednost globalnih financijskih sredstava nekoliko je puta viša od globalnoga bruto domaćeg proizvoda (BDP). Istinski izazov nije spašavanje toga sustava već definicijalizacija naših gospodarstava kao uvod u nadilaženje aktualnoga modela kapitalizma. Zašto bi vrijednost financijskih sredstava ostala gotovo četverostruko viša od ukupnoga BDP-a Europske unije, a čak viša i od BDP-a Sjedinjenih Država? Što to obični građani – ili planet – dobivaju takvim viškom? Saskia Sassen postavila je ta provokativna pitanja podsjećajući nas na činjenice koje obično prolaze nezapaženo.

Aktualna je kriza drugačija upravo stoga što je financijalizirani kapitalizam dosegnuo granice vlastite logike, objašnjava Sassenova. Bio je krajnje uspješan u isisavanju vrijednosti iz svih gospodarskih sektora njihovom financijalizacijom. Prodro je u tako velik dio svakoga nacionalnoga gospodarstva (posebice u visokorazvijenome svijetu) da su dijelovi gospodarstva u kojima je moguće isisavanje nefinancijskoga kapitala radi vlastita spasa postali premali da bi mogli osigurati količinu kapitala nužnu za spas cijelog financijskoga sustava.

Trenutačno se službena globalna nezaposlenost procjenjuje na 50 milijuna. Međunarodna organizacija rada (ILO) procjenjuje da bi produbljanjem krize još 50 milijuna ljudi moglo ostati bez posla. Te su brojke tragične onima koji su time pogodeni. One su i relativno skromne (bez ikakva minimiziranja ljudske stvarnosti) u usporedbi s dvjema milijardama ljudi u svijetu koji su krajnji siromašni. No to otvara dva pitanja: koliko bi se stvorilo “radnih mjesta” kad bi postojao sustav kojemu je cilj smještaj i prehranjivanje tih dviju milijarda, rekla je Saskia Sassen.

UPITNOST POLITIČKOG Marx se neće vratiti kao političko nadahnuće na Ljevicu dok ne postane jasno da njegova djela ne valja shvaćati kao političke programe, autoritativne ili neke druge niti kao opise stvarne situacije današnjega svjetskoga kapitalizma. On se neće vratiti na Ljevicu sve dok se ne odustane od aktualne tendencije među radikalnim aktivistima da se antikapitalizam pretvori u antiglobalizam. *Temelji slobode (Grundrisse)* sadrže analize i zapažanja koji Marxovo bavljenje kapitalizmom proširuju daleko izvan 19. stoljeća, na doba društva u kojemu proizvodnja više ne zahtijeva masovni rad, u doba automatizacije, potencijala za dokolicu i preobrazbi otudjenja u takvim okolnostima. Jasno je da će svaki “povratak Marxu” biti ponajprije povratak Marxovoj analizi kapitalizma i njegova mjesta u povijesnome razvoju čovječanstva.

U linearnome modelu povijesnog razvoja, koji je naslijedio i prakticirao klasični marksizam, alternativa kapitalizmu može biti samo neki drugi “izam”, tvrdi Massimo De Angelis. Aktualna borba za zajednička dobra u sklopu današnjega pokreta za globalnu pravdu i solidarnosti stoga se ne doživljava onime što ona jest: začetkom alternative kapitalu. Dakle dok se aktualni pokreti diljem svijeta bave različitim zajedničkim dobrima, proizvode ih i bore se za njih – tako postavljajući strateško pitanje svoje političke artikulacije – tradicionalni marksistički teoretičari ne uspijevaju te pokrete pojmiti u okvirima kategorija na koje su naviknuli.

Definicija globalnog ekosustava kao globalnoga zajedničkog dobra proizlazi iz osporavanog procesa prepoznavanja prirode kao zajedničkog dobra, a ne samo kao iskoristivog resursa. Drugim riječima, ekosustav je moguće prepoznati kao globalno zajedničko dobro putem procesa (premda proturječnoga) političkoga konstituiranja čovječanstva kao globalne zajednice. Time se, naravno, otvara politički prostor koji nam omogućava problematiziranje oblika interakcije u okviru globalnoga društvenog tijela, ističe De Angelis.

Prostor alternativa kapitalu mora proći kroz otvaranje prostora *protuogrđivanja (counter enclosure)* zajedničkih dobara. Alternativa kapitalu postavljaju ograničenje akumulaciji uvođenjem nepopustljivosti i oslobađanjem ograđenih prostora. Jednom riječju, alternative, kakve god one bile, djeluju kao sila “protuogrđivanja”. To, naravno, otvara pitanje kooptacije alternativa od strane kapitala.

Drugim riječima, zahvaljujući ograđenim prostorima, objekti upravljaju subjektima, djela djelovanjem, a bavljenje ljudskom aktivnošću kanalizirano je u oblike koji su kompatibilni s prioritetom akumulacije kapitala. Ta je podjela jasna u fetišiziranim kategorijama konvencionalne ekonomike. Nazivati “rad” čimbenikom proizvodnje znači ljudsku aktivnost, životni proces, nazivati sredstvom, a proizvedene objekte, svrhom. Izgrađivanje “ekonomskog čovjeka” naviknutog na tržišta i ograđene prostore rezultat je politika koje su proizašle iz teoretskih okvira kao što je ekonomika koje funkcioniraju na pretpostavci takva naviknutog subjekta.

Kako na politički način obrnuti strategije kapitala i ograđene prostore prepoznati kao ograničenja za netržišne društvene interakcije te kao strateški prostor za nova zajednička dobra? To je istinski strateški izazov s kojim se suočavaju mnoge artikulacije današnjeg pokreta za globalnu pravdu i solidarnost, rezimirao je De Angelis svoju raspravu.

OPĆI INTELEKT Marx je tvrdio da će u određenom trenutku razvoja kapitala ključnim čimbenikom u proizvodnji postati “razvoj općih sposobnosti ljudskoga uma”, “opće društveno znanje”, društveni intelekt ili, u dojmljivoj metafori, “opće proizvodne snage društvenoga mozga”.

Glavni doprinos strojeva i tehnologije bilo je oslobađanje autentične društvene proizvodne snage u vidu novih i učinkovitijih oblika suradnje. Nova informacijska i komunikacijska tehnologija povećava produktivnost ponajprije stoga što omogućuje nove oblike suradnje. No taj opći intelekt više nije ograničen na vrijeme/prostor tvornice. Umjesto toga, on zaokuplja život u cjelini.

Kako to objašnjava Adam Arvidsson, opći intelekt sastoji se od mnoštva kompetencija koje su utkane u društvenu okolinu koju organizira kapitalistička mašinerija i koje su stoga dostupne njezinim sudionicima zahvaljujući njihovu postojanju kao “društvenih pojedinaca”. Te kompetencije mogu biti kognitivne, kao kad je posrijedi tehničko ili znanstveno znanje, no one su također društvene i afektivne. Arvidsson tvrdi da svjedočimo jednoj epohalnoj ekonomskoj i društvenoj promjeni, čija važnost nije nadmašena još od buržoaske revolucije koja je iznjedrila današnje kapitalističko gospodarstvo koje. Sljedeće će gospodarstvo biti etičko, a u njemu se vrijednost više neće temeljiti na radu kao u kapitalističkome gospodarstvu, nego na sposobnosti izgrađivanja etički važnih društvenih odnosa. To nije utopija, vjeruje Arvidsson, etičko je gospodarstvo već u upravljanju tržišnim markama, u naprednim oblicima umnog rada, na financijskim tržištima te u sve širem spektru autonomnih oblika društvene proizvodnje koji su se razvili zahvaljujući novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama.

Fragment o strojevima, poznati odlomak *Temelja slobode (Grundrisse)*, ključni je tekst za analizu i definiciju postfordističkoga načina proizvodnje. Paolo Virno pominje analizira upravo Marxovu uvjerljivu formulaciju da razvoj fiksnoga kapitala

upozorava na to do kojega je stupnja opće društveno znanje postalo neposrednom proizvodnom snagom te do kojega su stupnja uvjeti procesa društvenoga života došli pod nadzor općeg intelekta i preobrazili se u skladu s njim.

U postfordizmu, primjećuje Virno, konceptualna i logička shema igraju odlučujuću ulogu i ne mogu se svesti na fiksni kapital jer su one neodvojive od interakcije pluralnosti živih subjekata. “Opći intelekt” uključuje formalno i neformalno znanje, imaginaciju, etičke tendencije, mentalitete i “jezične igre”. Matrica sukoba i uvjet za male i velike “poremećaje pod kapom nebeskom” moraju se sagledati u postupnom raskidu između općeg intelekta i fiksnoga kapitala koji se događa u redistribuciji ovoga prvog u okviru živoga rada.

Naše je pitanje, zaključuje Virno, može li karakterističan javni karakter intelekta, koji je danas tehnički preduvjet procesa proizvodnje, uistinu biti temelj za radikalno nov oblik demokracije i javne sfere koja će biti antiteza onoj koja počiva na državi i njezinu “monopolu na političko odlučivanje”. Kako ističe, opći intelekt može se afirmirati kao autonomna javna sfera samo ako se njegova veza s proizvodnjom roba i najamnim radom razvrgne. Podrivanje kapitalističkih proizvodnih odnosa može se manifestirati samo kroz institucije javne sfere izvan države i kroz političku zajednicu koja počiva na općem intelektu.

UTOPIJSKA OBEĆANJA? Premda kapital očito pokušava ograničiti i podijeliti pristup društvenim znanjima ključnima za tehnoznanstvenu moć, jasno je da prezreni na svijetu nisu niti potpuno izostavljeni iz mehanizama visokotehnološke proizvodnje niti su posve nemoćni za njihovu reapropriaciju. U “borbi za opći intelekt” suvremeni proletarijat bori se kako bi aktualizirao “opći intelekt”, ne u skladu s privatizirajućom, aproprijativnom logikom kapitala, već na načine koji su veoma demokratski i kolektivni, pa stoga i uistinu “opći”.

Kako to primjećuje Franco Barcheisi, kojega citira Dyer-Witherford, kapital se nalazi pred golemim proturječjem: on mora stimulirati i iskoristiti subjektivnost potičući sve veće preuzimanje odgovornosti, pa čak i kreativnost radnika, kako bi prigrabio društveni i komunikacijski višak vrijednosti na radnome mjestu. No kapital pritom mora biti oprezan pri lišavanju subjektivnosti radnika svake implikacije vezane uz moć i kontrolu. Na taj način kapital zatomi subjektivnost istodobno je potičući. Kapital još nije otkrio kako razriješiti to protu Toni Negri posebice odbacuje one kritike medija koje se očituju samo u vezi s “manipulacijom”. Kapital je razvio informacijske tehnologije – masmedije, telekomunikacije i računalne mreže – kako bi konsolidirao tržišta i ideološku kontrolu. No niti ovdje nije uspio razviti objektivni, nepromjenjiv, automatski aspekt “općeg intelekta” bez istodobnog uključivanja subjektivnog, promjenjivoga ljudskog aspekta. Premda danas živimo u svijetu u kojemu se čini kako korporativni mediji predstavljaju golemu “mašineriju” koja dominira društvom, postoje prostori “unutar” te mašinerije u kojima se mogu pojaviti ove individualne i kolektivne subjektivnosti, Dyer-Witherford navodi Negrija.

Na svojoj sadašnjoj, veoma visokoj razini tehnnoznanstvenoga razvoja korporativna moć ovisna je o razinama suradničke aktivnosti, nesmetane komunikacije i slobodnoga širenja znanja koje, s obzirom na to da ih nije nimalo lako integrirati u njezine hijerarhije, egzistiraju u neprestanoj tenziji s njezinom dominacijom. Stoga se mogućnosti o kojima govore revolucionarni informacija ne mogu samo tako otpisati kao lažna obećanja.

No veze medija i moći postale su složenije i nevidljivije nego što su bile prije. Kako to primjećuje Irma Kaarina Halonen, interakcija tehnologije i kulture, medijacije i globalnih mreža postavlja nove zahtjeve za etičko i filozofsko razmatranje o medijima u 21. stoljeću. Dok je marksistička filozofija 70-ih godina 20. stoljeća razmatrala utjecaje društvenoga sustava na djelovanje ljudi, u 21. stoljeću valja prekoračiti nacionalne granice i društvene forme te obratiti pozornost na funkcionalni kontekst i mreže u čitavome svijetu.

Umjesto homogenizacije, koje su se pribojavali neki raniji teoretičari, Joseph Straubhaar uočava manje drastičnu no možda jednako rasprostranjenu hibridizaciju kultura. I profesionalci iz medijskih ustanova i članovi publike koje je intervjuirao skloni su artikulirati ono što vide kao rast broja slojeva ili vrsta kultura, koje se neprestano mijenjaju jer su i one u interakciji te se s vremenom miješaju. Dakle, i ovdje je riječ o složenom i dinamičnom sustavu koji se neprestano razvija ili pojavljuje dok kultura, politička ekonomija i tehnološke mogućnosti uzajamno djeluju i međusobno se oblikuju.

SVJETSKA DRŽAVA U ZAČETKU Kapitalizam ne predstavlja samo klasnu strukturu; on predstavlja i svjetski sustav, tvrdi Jacques Bidet. Kapitalizam predstavlja klasnu strukturu u okviru svake nacionalne države i, općenito govoreći, svjetski sustav. Kapitalističko tržište ne može funkcionirati samostalno. Ono može funkcionirati samo ako je na svakoj razini povezano sa suprotnom paradigmom organizacije, drugim modusom društvene koordinacije koji je suprotan modusu tržišta, ovisan o njemu i ugrađen u njega. Kapitalizam generalizira i kombinira ta dva neosobna modusa umjesto društvenih odnosa koji postoje od prije. Takvu strukturalnu formu može poduprijeti samo jedna organizacija, a to je državna. Tržište, objašnjava Bidet, koje je sveprisutno u tom sustavu, organizirano je samo u skladu sa zakonom jačega, a to je zakon središta. Od posljednjega desetljeća 20. stoljeća taj se model, star jedno stoljeće, promijenio jer se u globalnim razmjerima, kao neka vrsta svjetske države u začetku, pojavljuje moderna klasna forma, koja također poprima oblik moderne države.

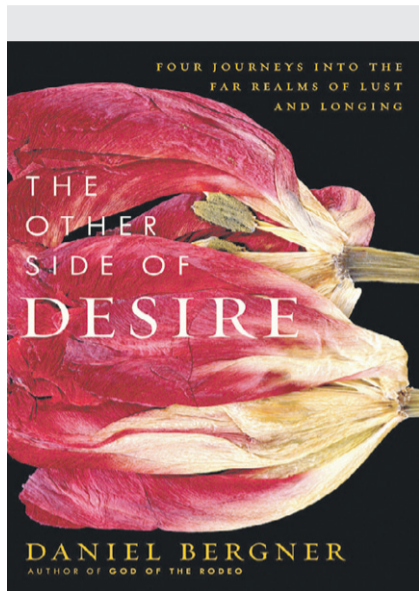
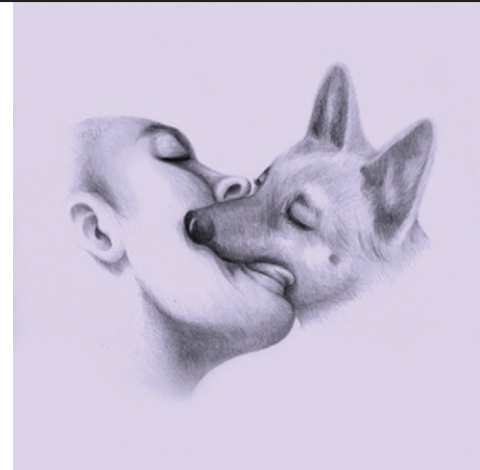
Jednako kao što u nacionalnoj državi državna vlast samim kapitalistima nameće svoj zakon kako bi se maksimizirao profit onih koji imaju bolje veze, isti se proces događa u korist onih u središtu globalne klasne države. Ove dvije nerazdružive logike, logika imperijalističke dominacije u okviru svjetskoga sustava i logika klasne dominacije u korist svjetske države, gusto su isprepletene. Ne postoji svjetska vlada, primjećuje Bidet. No to ne znači da forma države već nije prisutna na globalnoj razini.

DANIEL BERGNER

DRUGA STRANA ŽUDNJE

RAZGOVOR S AUTOROM KNJIGE O "DRUKČIJIM" OBLICIMA SEKSUALNE ŽUDNJE

STEPHEN ELLIOTT

Daniel Bergner piše za časopis *New York Times Magazine* i autor je dviju uspješnica, nagrađivanih publicističkih knjiga: *In The Land of Magic Soldiers* i *God of the Rodeo*. Bio sam ushićen kad sam čuo da se tako ugledan novinar u novoj knjizi, *The Other Side Of Desire* (Druga strana žudnje), prihvatio teme alternativne seksualnosti i opsesija. Ta detaljna i opširna knjiga svjedočila mi se pa sam odlučio dogovoriti intervju s njim, no na kraju

smo zamijenili uloge. Često sam pisao o temi alternativne seksualnosti, ali više iz perspektive pripadnika sadomazohističke zajednice i osobe koja se morala suočiti sa žudnjom kakvu većina ljudi ne poznaje. Prvo što čovjek uoči na Danielu njegova je neutaživa znatizelja kojoj – vjerojatno uvelike – duguje svoj novinarski uspjeh. S obzirom na to da je komunikacija bila žustra i ravnopravna, nazvao sam naš susret razgovorom, a ne intervjuom. Knjiga *The Other Side Of Desire* podijeljena je u četiri dijela. Prvi se odnosi na priču o Jacobu, čovjeku koji toliko snažno fetišizira stopala da jedva može normalno funkcionirati. U drugom se dijelu upoznajemo s Barunicom, sadisticom s radionicom punom robova i podređenih koji iz New Yorka vode njezinu tvrtku za dizajn odjeće od lateksa. Dok se mnoge žene upuštaju u sadomazohizam u privatnom životu ili kao seksualne radnice, Daniel ističe kako istraživanja pokazuju da se pravi ženski sadist, točnije žena koju nanošenje bola fizički uzbuđuje, pojavljuje iznimno rijetko. U jednom vrlo mučnom trenutku Barunica peče muškarca na ražnju, uz njegovo dopuštenje, dok mu se na koži ne pojave mjehuri. Treći i možda najkontroverzniji dio opisuje pedofila koji je zlostavljao pokćerku. Daniel ističe da prema jednom istraživanju 20 posto odraslih muškaraca

osjeća privlačnost prema djeci. Pedofili se razlikuju od ostalih prema tome što svoje žudnje zadovoljavaju. Četvrto poglavlje iznenađuje i sigurno ulijeva najviše optimizma, a odnosi se na Rona i Lauru. Ron je "obožavatelj" osoba s amputiranim udovima, odnosno fetišizira amputirane udove. Laura je izgubila noge u tragičnoj nesreći, a nakon toga joj se raspao i brak. Ron i Laura bili su nesretni – Laura nije mogla vjerovati da bi je tko mogao voljeti, a Ron je mislio kako nikad neće moći ostvariti trajnu vezu. Ali Ron i Laura našli su jedno drugo i uvelike se usrećili prihvativši ono što bi drugi osudili.

EKSTREMNIJI OBLIK PROSJEKA Počet ću nečim pomalo neobičnim. Bio sam 2006. godine, tijekom rata Izraela i Libanona, u Gazi, Izraelu i Palestini. Često su mi govorili da ne znam o čemu govorim jer ne živim tamo. Ali s vremenom sam počeo osjećati da znam više od njih jer sam mogao pristupiti sukobu izvana i shvatiti širi kontekst. Postao sam veliki pristaša posredovanja treće strane u rješavanju sukoba. Vaša mi je knjiga stoga bila iznimno zanimljiva jer tim ekstremnim žudnjama pristupate iz pozicije autsajdera, gubitnika. Pitam se s kakvim ste se izazovima susreli te koje su prednosti i mane takva pristupa.

— Ne bih rekao da znam više od ljudi koji žive takav život, ali se nadam da je moje znanje drukčije i da temi pristupam uglavnom intimno. Mislim da me to što doista želim razumjeti ljude kojima ne pripadam motiviralo da nastavim pitati i nastavim slušati onako kako osoba čija je seksualnost alternativna možda ne bi. Moja žudnja za znanjem daje knjizi erotsku dubinu.

Mnoge knjige o seksu promiču ono o čemu pišu. Vi zauzimate određene stavove o temi, ali ne prečesto. Čini se da je uglavnom samo pokušavate rasvijetliti čitateljima. — Mislim da ste u pravu. Baš sam nedavno bio u sado-mazo muzeju, gdje me intervjuirala zagovarateljica sadomazohizma. I ona me isto pitala, iako možda iz drukčije perspektive. Knjiga joj se sviđjela, no zapazila je nedostatak potpore i poželjela da sam se zauzeo za njih. Ali meni je doista teško činiti oboje; knjiga može biti ili politička ili može djelovati kao roman, biti osobna i prenijeti čitatelju duboko i složeno iskustvo. Meni kao piscu važan je drugi pristup. Mislim da je potpora uključena u knjigu jer te osobe ne vidim samo kao pojedinačna ljudska bića, nego njihovu borbu smatram simboličkom za sve erotske pustolovine. Ne bih napisao knjigu da mislim kako su ti ljudi jednostavno drukčiji. Mislim kako oni žive ekstremniji oblik života koji svi živimo.

— nastavak s prethodne stranice

Rezimirajući, Jacques Bidet tvrdi da se kapitalizam ne može svesti na eksploataciju, akumulaciju i iznuđivanje. On također povlači za sobom, što je jednako važno, apstrakciju, istinsku apstrakciju. Njegova je logika profita, apstraktnog bogatstva, bez obzira na posljedice na ljude, prirodu i kulture. Njegovo je prvo proturječje uistinu proturječje između kapitala i rada.

No drugo proturječje, zaključuje Bidet, koje je u suprotnosti s prvim, počiva između kapitala i društva u cjelini, mnoštva na koje se ta apstrakcija odnosi i koje predstavlja sam život što generira i proizvodi konkretno bogatstvo te koje omogućava održavanje zajedničkog života.

GLOBALNA KRIZNA SITUACIJA Velik broj globalnih kriza s kojima se suočava čovječanstvo danas pogađa svaku osobu i društvo. Ustrajemo li na našem današnjem neodrživu putu, do polovice bi stoljeća Zemlja mogla postati uvelike neprikladna za život ljudi i većine drugih oblika života, upozoravaju Laszlo i Woolfson u svojem *Nacrtu deklaracije*, koji su izradili za Budimpeštanski klub. Makrotrendovi koji dovode do globalnih prijetnja i izazova uočljivi su desetljećima i kreću se prema točki s koje nema povratka. Znanstveno modeliranje složenih sustava pokazuje da se sustavi, kada dosegnu kritičnu nestabilnost, ili raspadaju na sastavne dijelove ili probijaju u viši red integralnoga funkcioniranja.

Dok većina ljudi u svijetu još nije uvidjela mogućnost posvemašnjega sloma globalnih razmjera, milijuni se dalekovidnih skupina i pojedinaca godinama aktivno bave tim kolektivnim prijetnjama i izazovima. To je "buđenje", primjećuju Laszlo i Woolfson, pozitivan znak vitalnosti ljudskoga duha i njegove sposobnosti fleksibilnog i kreativnog reagiranja na opasnosti s kojima se suočava čovječanstvo.

Kad je riječ o definicijama taktičkih medija, upozorava Brian Holmes, još moramo saznati možemo li svjesno sudjelovati u improvizacijskoj, asimetričnoj sili mikroprocesa koji djeluju u globalnim razmjerima. I kako se koristiti njihovom relativnom autonomijom od institucionalnih normi kao načinom utjecanja na dinamiku ravnoteže, ostvarivom koegzistencijom s tehnološkim razvojem i trendom prema unifikaciji svjetskoga društva. To znači preuzeti rizik globalne mikropolitike. To također znači izvući mnemoničke slike iz skrivenoga povijesnog iskustva i zakučaste teksture svakodnevnog života te ih uklopiti u medijske intervencije kako bismo pripomogli ponovno istaknuti imaginarnu niti koje radikalnim demokratskim pokretima daju snažnu i paradoksalnu konzistentnost. ■

Literatura

Charter of Principles <http://www.fsm2009amazonia.org.br/charter-of-principles>

Manifesto 'Reclaim The Commons' <http://bienscommuns.org/signature/appeil?a=appel&lang=en>

Bollier, David *The Commons as a New Sector of Value-Creation* <http://www.onthecommons.org/content.php?id=1813>

Barnes, Peter *Capitalism 3.0 – A Guide to reclaiming the Commons*, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco <http://capitalism3.com/>

Helfrich, Silke (2006) *To Whom Do The Commons Belong? Who Has To Protect Them?* latinoamerica.org/download_es/Eng_ponencia_Silke.pdf

Gasper, Des (2009) *Capitalism and Human flourishing? The Strange Story of the Bias to Activity and the Downgrading of Work*, ISS working paper 469, <http://www.Focuss.Info>

Sassen, Saskia (2009) *Too big to save: the end of financial capitalism, open Democracy* www.opendemocracy.net/article/too-big-to-save-the-end-of-financial-capitalism-0-102k

Sen, Amartya (2009) *Capitalism Beyond the Crisis*, *The New York Review of Books* Vol. No. 5 www.nybooks.com/articles/22490

Diefenbach, Katja (2009a) *The paradoxes of the political. On the post-workerist reading of Marx* www.after1968.org/index.php/texts/view/19#text19

De Angelis, Massimo (2009) *Separating the doing and the deed: capital and the continuous character of enclosures* www.after1968.org/index.php/texts/view/15#text15

Arvidsson, Adam & Nicolai Peitersen (2006) *The Ethical Economy* (online verzija) http://www.ethicaleconomy.com/files/EthicalEconomy_CH1.pdf

Virno, Paolo (2001) *General Intellect*, Lessico Postfordista, Milano, Feltrinelli <http://www.generation-online.org/p/fpvirno10.htm>

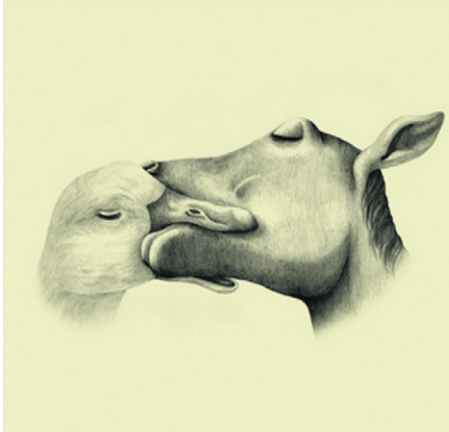
Dyer-Witheford, Nick (1999) *Cyber-Marx: Cycles and Circuits of Struggle in High Technology Capitalism* <http://www.fims.uwo.ca/people/faculty/dyerwitheford/index.htm>

Carlsson, Ulla ed. *NordMedia 2007- 18th Nordic Conference on Media and Communication Research, Helsinki, 16-19 August 2007, Nordicom Review Special Issue* Vol. 29 No. 2

Bidet, Jacques (2004) *Imperialism, Empire, World-State*, (Congrès Marx International IV), translated by Luc Benoît <http://pagesperso-orange.fr/jacques.bidet/index.htm>

Laszlo, Ervin and David Woolfson (2008) *State of Global Emergency*, Draft Declaration prepared for the Club of Budapest www.worldshiftnetwork.org/media/downloads/declaration.pdf

Holmes, Brian (2008) *Swarmachine Activist Media Tomorrow*, u Čurčić Branaka i Zoran Pantelić, ur. *Public Netbase: Non Stop Future, New Practice in Art and Media*, Novi Sad: Revolver – Archive für aktuelle Kunst

ilustracije: Saiman Chow, www.saimanchow.com

— NE BIH NAPISAO KNJIGU DA MISLIM DA SU TI LJUDI JEDNOSTAVNO DRUKČIJI. MISLIM DA ONI ŽIVE EKSTREMNIJI OBLIK ŽIVOTA KOJI SVI ŽIVIMO —

Jako mi je zanimljiva perspektiva autsajdera, gubitnika, iako se kao pripadnik sadomazohističke zajednice katkad ne slažem s njom. Ne promičem sadomazohizam. Vjerujem da se morate prihvatiti takvima kakvi jeste, ali mislim kako nitko ne bi svjesno izabrao tu vrstu žudnji. Smatram da su one smetnja, no prihvaćam ih jer su tu.

— Zanimljivo. Kad sam počeo ulaziti u svijet Barunice, razgovarao sam s ljudima koji bi se složili s vama. Ali postoje i drugi, kao što su ljudi koje ću nazvati Ben i Eliza. Kažu da se toga ni u kojem slučaju ne bi odrekli jer daje dubinu njihovu životu.

Ali oni su mogli uživati i u normalnom, "dosadnom" seksu, kako bi ga neki nazvali. Vezivanjem i sadomazohizmom obogatili su život. No Jacobu, Barunici, a uostalom i meni je drukčije jer je nama to nužno. Kao što navodite u knjizi, vrlo je malo žena istinskih sadistica. Ako vam to prožima cijeli seksualni život, tad je broj mogućih partnera izrazito ograničen. Mislim da sam već izašao sa svim potencijalnim partnericama u San Franciscu. Naravno, bilo bi idealno da vas privlače ljudi iz najdostupnije skupine, ljudi koje inače ne smatrate privlačnima. Mislim kako je to što morate pronaći nekoga s neobičnom žudnjom sličnoj vašoj golemo zapreka postizanju intimnosti.

— Je li manjak dostupnih partnera zapreka? Ili mislite da je žudnja zapreka intimnosti?

U "POTPROSTORU" POSTANETE SLIČNI DJETETU

Ajoj, nisam trebao početi o tome. Pa dva su razloga posrijedi. Jedan je nedostatak partnera. A drugi, o kojem govorite u *The Other Side Of Desire*, jest da postoji razina erotičnosti koju većina ljudi ne bi razumjela. Uvijek ponavljam da je hodanje s dominom nalik na hodanje s narkičem – mogli biste otići u kino, ali to nećete učiniti. Ostat ćete kod kuće i drogirati se. Na kraju vas to posve obuzme i, premda je izvor ekstaze, doista može postati zapreka normalnu životu. Primjer je toga Jacob, vaš prvi protagonist, kojeg je žudnja za ženskim stopalima toliko obuzela da uopće nije mogao funkcionirati.

— To me nagnalo na razmišljanje o kojemu. Primjerice, u staroj je Grčkoj ideal bio odvajanje seksualnosti od braka kako ona ne bi utjecala na odnose s djecom. Ali kad govorimo o ekstremnoj ekstazi, što se na neki način provlači mojom knjigom, mislite li da to proizlazi iz nečega što je psihički ukorijenjeno u ljudima ili je ona proizvod razine ranjivosti koja se može dosegnuti?

Zanimljivo. Pa nije stvar samo u bičevanju ili udarcima. Nije ni samo u endorfinu. Dok uživam u sadomazohizmu, dosežem stanje nalik na dječje, a vidio sam da se

to događa i drugima. Tako da, kad ste duboko u onome što se naziva "potprostor", postanete slični djetetu. Ne uživam u tome kad me netko samo udari. Nitko ne voli kad se udari u nožni palac. Ali kad me svežu i stave mi povez na oči, i kad sam duboko u potprostoru, žudim za bolom, a inače nije tako. Nikad nisam imao drukčije žudnje. Mislim da je uzrok psihički. To je uvjetovano.

— Nešto od ovoga što opisujete podsjeća me na izraz "zazorno", kojim sam se koristio u knjizi. Riječ je o odbacivanju identiteta u vrlo intenzivnu seksualnom iskustvu, o ukidanju granica. Teoretičarka psihoanalize Julia Kristeva govori o zazornom kao o gubitku granice između sebe i drugog čime se postiže infantilno stanje. To je jako zanimljiva zamisao. Upravo to stanje želimo postići seksom.

S druge strane, na početku knjige Jacob ne prihvaća svoje fetišiziranje stopala i zbog toga uzima lijekove, no oni imaju popratne pojave i uništavaju njegovu seksualnost. Nisam to mogao shvatiti. Osobito jer je riječ o fetišu na stopala koji nije toliko teško zadovoljiti.

— Želim da ta priča potakne u čitatelju osjećaj koji ste upravo sad opisali. Katkad bih izašao iz uloge novinara i rekao Jacobu: "Bi li bilo toliko strašno da to podijelite sa ženom i uključite je u svoj seksualni život?". Bio je užasnut. Prilično dobro poznajem njegova liječnika, doktora Berlina. Njegov je pristup seksualnosti vrlo hrabar i strastven, ali katkad poželim da je drukčije odlučio liječiti Jacoba. Da je barem pokušao ukloniti sram umjesto što je uslišao Jacobovu želju i uništio mu libido. Tragično je to što Jacob svoje erotske žudnje nikako ne može uključiti u svakodnevni život.

To je najtužnija priča u knjizi.

— Tako je. Ostatak knjige na neki način pokušava riješiti probleme koje ta pripovijest otvara. Nagnalo me je da napišem knjigu to što nam uglavnom ne polazi za rukom da tu iznimno snažnu, uzbudljivu i prijeteću silu uključimo u život. Jacobu to ne polazi za rukom. Previše je uplašen i pun srama.

KOLIKO SE MOŽEMO PROMIJENITI?

Da skočimo do trećeg poglavlja, onoga o zlostavljanju djece. Roy vam je rekao da je pedofil i da je zlostavljao svoju pokćerku, ali je mnogo toga prešutio i neprestano ste ga hvatali u sitnim lažima, pa mi se učinilo da je on prijetnja djeci.

— Pozabavimo se na trenutak činjenicama. To je bio prvi put da je učinio takvo što, zločin nije ponovio, a i ja povremeno provjeravam kako je. Dio Royeve osobe morao je prikriti i umanjiti to što je učinio, zbog njega samoga i zbog slike koju bih imao o njemu. S njim i terapijskom skupinom

proveo sam godinu i pol. Doista se mnogo preispitivao. Zbilja je želio znati što se dogodilo. Nije mi skrivao ni ono što bi moglo biti osuđujuće za njega. Primjerice da i dalje katkad razmišlja o žrtvi te da su te erotske slike i dalje dio njegova života. Zbog takve sam mu iskrenosti vjerovao. Istina, lagao mi je koliko je žrtvi bilo godina i priznao je da joj je bilo 12 tek kad sam mu se usprotivio. No ipak mi se činilo da se otvorio.

U tom dijelu opisujete dva pristupa. Dok jedan psihijatar pokušava uništiti pacijentovu žudnju, drugi mu savjetuje da prihvati svoju seksualnost.

— Ne bih rekao. Patrick Little, voditelj terapijske skupine kojoj pripada Roy, vrlo je oprezan, a čak se i boji anarhičnog aspekta žudnje. Ne želi da njegovi pacijenti gledaju pornografske materijale pa ni materijale s odraslim ljudima zato što smatra seks prijetećom silom koja može unijeti kaos u život. S druge strane, Paul Federoff ima mnogo opušteniji stav prema seksualnosti pa dopušta pacijentima da gledaju pornografiju u kojoj se pojavljuju odrasli. Smatra kako postoji način da se seksualno usmjerenje promijeni i da se stvore nove žudnje. Mnogi smatraju kako se seksualni modeli oblikuju rano i nikad se ne mijenjaju. No Federoff čvrsto vjeruje da se naše žudnje mogu mijenjati mnogo lakše nego što mi mislimo.

Mislim kako je jasno da se seksualnost mijenja, ali mislim i da postoji određeni okvir u kojem se to događa. Svojedobno sam pripremao ljude za polaganje testova logike za prijam na pravne fakultete i uspijevali smo podignuti rezultat možda sedam posto. Ipak, to je bio maksimum. Ne vjerujem da možete promijeniti osobu koju privlače djeca.

— Mislim da Federoff ne bi išao tako daleko. On ima vrlo suptilno razrađen stav. Mislim da bi radije u čovjeku potaknuo dodatnu privlačnost prema odraslima koja bi bila dovoljno jaka da tu osobu zadovolji. Mislim kako ne bi rekao da se privlačnost prema djeci može potpuno ukloniti. No i to je možda naprednije od stava vas ostalih. Mnogi bi također prigovorili kako za njegovo mišljenje nema dovoljno argumenata. Ali nedavno sam ga sreo i znam da vjeruje kako je u pravu. Naravno, propisuje lijekove koji oslabljuju libido kako bi olakšao tu transformaciju i gradnju novog Erosa. Greg Laney, kojeg sam spomenuo u prvom dijelu, jedanput mi je rekao da je liječio pacijenta koji je prakticirao sadomazohizam i želio je smanjiti ovisnost o njemu. Opisuje kako je tog pacijenta mentalno vratio u prošlost sve do razdoblja kad je bio zlostavljan kao dijete, što je pacijent smatrao uzrokom svoje mazohističke seksualnosti. Prema mišljenju Laneya, vrlo oprezna i nesklona hvalisanju svojim uspjesima, terapija je bila barem djelomice uspješna.

NEMA LJUBAVI BEZ POŽUDE Posrijedi je to što ne možemo sami sebi

biti kontrolna skupina. Morate se prihvatiti onakvima kakvi jeste kako se jednog dana ne biste probudili shvaćajući da ste propustili životne mogućnosti i uskratili si sreću zanemarivši žudnje. U posljednjem poglavlju s jedne strane imamo Rona i druge "obožavatelje" te njihovu privlačnost koju osjećaju prema ljudima bez udova. S druge strane postoje ljudi bez udova kojima je omogućeno da ih netko smatra privlačnima. No jako su sumnjičavi prema onima kojima su privlačni jer im se čini da ih se fetišizira. A vi ističete da to plavuše ne bi pomislile. Ne bi pomislile: "Ovoga muškarca privlače samo plavkose, on me ne voli zbog moje osobnosti". No ta se sumnja javlja kad je riječ o osobi amputiranih udova.

— Mnogo se toga može reći o toj temi. Kao prvo, intenzivno sam razmišljao o odnosu požude i ljubavi, fizičkoga i transcendentnog te duhovnog. Kad pomislim na Rona i Lauru... svima nam je požuda dio ljubavi. Ali uživamo li u običnom seksu, tad to djelomice zanemarujemo jer je fizička privlačnost koju osjećamo prikrivena ili zamagljena, ili na neki način manje upadljiva zato što je zajednička većini ljudi. No ona je ipak nužan preduvjet ljubavi. Kad pomislite na Rona i Lauru, njihova je fizička privlačnost tako neobična da osvjetljava taj aspekt zbog kojeg je ljudima neugodno. Naravno, dio nas želio bi da ljubav nije ukorijenjena u fizičkom, da ljubav bude bezuvjetna, da "bude čista", kako se izrazio jedan čitatelj. Nisam siguran je li ljubav ikad čista u tom smislu. Iako joj, prema mojemu mišljenju, to ne oduzima vrijednost. Ljubav je jednostavno povezana s požudom i fizičkim, tjelesnim svijetom. Odvajanjem fizičkog od duhovog iznevjeravamo svoju ljudskost. Mislim da Laura to shvaća. Katkad je to muči i podijelili smo nekoliko dirljivih trenutaka dok se pitala bi li ikad mogla imati "normalnog muškarca". Znala je da ne bi smjela tako razmišljati te da je razlika između privlačnosti koju Ron osjeća prema osobama bez udova i privlačnosti što je dvadesetorica muškaraca koje bih ovog trenutka mogao naći ispred svojeg stana osjećaju prema ženama plave kose ili velikih grudi vrlo mala ili nikakva. Laura je toga bila svjesna, no bilo joj je teško to prevladati i potpuno prihvatiti privlačnost koju Ron osjeća prema njoj.

Mislim da se u zajednici osoba s amputiranim udovima žustro raspravlja o tome kako se postaviti prema obožavateljima osoba bez udova kakav je Ron. Neki ih smatraju prijetećom i misle da ih svakako treba izbjegavati. Neki su bijesni što kirurzi i psihijatri ne kažu ljudima kojima amputiraju udove da takva zajednica postoji. Laura i ja smatramo da se time razotkriva nelagoda zbog fizičke različitosti. Kad vam amputiraju ruku ili nogu, savjetuju vam da to sakrijete, nosite proteze koje nisu uvijek previše funkcionalne. A zašto? Kako biste se osjećali ugodno. Kako se ne biste morali suočiti s tim da nemate noge. Priča o Ronu i Lauri otvara beskonačan niz pitanja o ljubavi i privlačnosti. Nadam se da ta pripovijest daje knjizi sretan završetak. Riječ je o pravoj ljubavnoj priči. Ron i Laura se nadopunjavaju. On je postao umjetnički fotograf, a ona savjetnica za psihičke bolesnike, što je oduvijek željela. Osjećao sam se nevjerovatno sretnim što sam naletio na tu priču. Na kraju požude, pronašao sam ljubav. **▄**

S engleskoga prevela Monika Bregović.

STVARNOST U FUSNOTI

ODLIČNO NAPISAN, INSTRUKTIVAN I PROMIŠLJEN POTICAJ NA DUBLJE URANJANJE U NEKA OD KLJUČNIH PITANJA PRIPOVJEDNE FIKCIONALNE KNJIŽEVNOSTI KOJI STOJI I PADA S PROBLEMOM MIMETIZMA

BORIS POSTNIKOV

Ovaj je čovjek vjerojatno najveća svjetska kritičarska zvijezda: počeo je pisati devedesetih u britanskom *Guardianu* i u *London Review of Books*, danas je stalni ili povremeni suradnik *New Yorkera*, *New York Timesa* i *The New York Review of Books*, a književnokritičku praksu predaje na Harvardu. Prije *Proze na djelu*, njegove prve u nas prevedene knjige, objavio je zbirke eseja *The Broken Estate* i *The Irresponsible Self*, a odvažio se napisati i roman, *The Book Against God*; doduše, s nešto manje uspjeha. Oko njega se vode žestoke rasprave: jedni mu zamjeraju umjereni tradicionalizam i poetički esteticizam koji navlači poput bijelih salonskih rukavica da se ne bi uprljao pitanjima ideologije; drugi, naravno, baš tu vide prednost u odnosu na ekstatične propovjednike radikalnijih književnih postupaka. Na internetu možete čak i čitati blog posvećen isključivo obračunima s njim (contrajameswood.blogspot.com), ali i najzagriženiji osporavatelji priznaju mu lucidan odabir kutova čitanja, rafiniran stil i nenametljivu erudiciju. Kada čovjek sve to pobroji, priznajem, teško mu se othrvati provincijalno-kompleksaškoj glavobolji: gdje bi, u kojim medijima, na kojim institucijama, mogao u nas izrasti kritičar utjecaja usporediva s onime Jamesa Wooda?

DVOSTRUKA IGRA Valjda zato već dugo nemamo knjigu nekoga domaćeg autora koja bi žanrovski odgovarala *Prozi na djelu* i popunila zjapeći jaz između rijetkih i rijetko čitanih zbirki novinskih kritika s jedne i teorijske produkcije s druge strane. Wood ovdje pokušava podignuti upravo takav most, a sve dobre i loše strane njegove *Proze* proizlaze iz ove osnovne intencije. Teorijsku armaturu pritom postavlja na potezu Viktor Šklovski – Roland Barthes, smatrajući da je pristup djelu preko pitanja formalnih postupaka, odnosno strukturiranja značenja najproduktivniji za razumijevanje teksta. Ipak, istovremeno zazire od radikalnoga antimimetizma ove dvojice, pokušavajući spasiti odnos djela sa zbiljom na koju ono navodno referira – a s njime, dakako, i cijelu tu zbilju. Zastajući tako na pola puta pred kontrainuitivnim, strogim konzekvencama formalističko-strukturalističke analize proze, Wood od nje uzima ono što mu se čini korisnim – istraživanje mehanizama funkcioniranja imanentnih književnosti, pregnantno sažeto u naslovu izvornika *How Fiction Works* – nastojeći istodobno očuvati “zdravorazumski” pojam realizma. Ova “dvostruka igra” i ne može završiti drugačije nego kompromisnim terminološkim zamućivanjima, pa realizam opstaje samo pod cijenu da ga prigodno preimenujemo u “životnost”, “istinitost” ili pitanje o tome “kako stoje stvari”. Ta “pomirdbena” strategija podsjeća na onu Antoinea Compagnona, koji je u *Demonu teorije* također tražio ravnotežu između, kako podnaslov njegove knjige kaže, “literature i zdrava razuma”. Ni kod Compagnona ni kod Wooda ona nije posebno

uvjerljiva. Ipak, *Prozi na djelu* lakše je progladati kroz prste zbog deklarirane teorijske neambicioznosti i nepretencioznosti: obuhvatni esejistički “uvod” u ovako široko područje, uostalom, traži svoj danak, pa makar u terminološkoj nepreciznosti i “labavom” konceptualnom okviru.

Neambicioznost i nepretencioznost, da ne bi bilo zabune, ne znače i onaj tip podilazećeg pojednostavljivanja na kakav nas je navikla skora inflacija prijevoda raznoraznih angloameričkih ekonomskih, psihologijskih i ostalih popularnoznanstvenih uvoda i pregleda: iako piše za “široke narodne mase”, Wood razvija svoje teze na primjerima iz stotinjak književnih djela, od *Biblije* sve do Updikeova *Terorista*. Glavni “igrači” tu su Cervantes, Diderot, Dickens, Dostojevski, Tolstoj, James, Čehov, Joyce, Bellow, McCarthy, McEwan... a počasnio je mjesto rezervirano za Gustava Flauberta, čije pripovjedačke inovacije postavljaju scenu za ključne peripetije razvoja moderne proze. Lista pisaca i pokoje spisateljice koje Wood cijeni poznata je iz njegovih ranijih knjiga i manje-više se poklapa s etabliranim zapadnim kanonom, uz uočljiva izostavljanja npr. Boccaccia i cjelokupne antičke proze, izrazitu naklonost prema nekim autorima s ruba “velike tradicije” poput Itala Sveva i, konačno, fokusiranje na moderne i suvremene priče i romane. Zajedno s listom omiljenih autorica i autora, u *Prozi na djelu* prenosi on i neka svoja ranija shvaćanja: osim insistiranja na realizmu kao dominantnoj tendenciji proze u odnosu na koju se onda razvijaju sva njena poetička “skretanja”, i ovdje iscertava liniju koja, korespondirajući s usponom subjektiviteta, vodi od šekspirovskoga dramskog monologa, preko proznoga solilokvija sve do tehnike “struje svijesti”, potom domišljato razrađuje distinkciju između pouzdanog i nepouzdanog pripovjedača uvodeći korisne kategorije tzv. pouzdanog nepouzdanog pripovjedača, čiju nam nepouzdanost autor djela nepogrešivo signalizira, i tzv. nepouzdanog nepouzdanog pripovjedača, čija nas nepouzdanost iznenađuje, pa kritizira suviše “nametljive” autore koji govore “preko” svojih likova, ne dopuštajući im da razvijaju vlastiti glas itd.

NEMA VELIKIH I MALIH LIKOVA

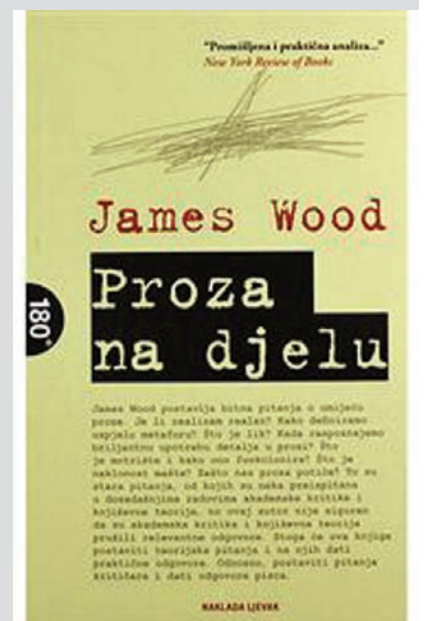
Sama knjiga strukturirana je oko pregiba ključnih za uspješan prilaz proznome tekstu. (Ovdje bi, konačno, trebalo upozoriti da se naš pojam “proze” tek donekle poklapa s “fikcijom” iz naslova izvornika, pojmom uspostavljenim kroz opreku s “fakcijom” u binaru koji igra znatno veću ulogu za angloameričko razumijevanje književnosti, pri čemu i fikcija i fakcija, dakako, mogu, ali i ne moraju biti ostvarene u prozi.) Analiza pripovijedanja prvi je Woodov korak u carstvo fikcije, a nakon osnovnih distinkcija pripovijedanja u prvom i pripovijedanja u trećem licu te spomenute artikulacije pouzdanosti odnosno nepouzdanosti instance pripovjedača, posebnu pažnju posvećuje “slobodnom nepravnom stilu”, jednoj od najznačajnijih proznih inovacija, postupku

kojim se naracija fleksibilno “omata” oko lika, zaigrano i nepredvidljivo mu se približavajući i udaljavajući se od njega i nekoliko puta u jednoj rečenici. Ovo je omogućilo piscima veliku slobodu kreiranja likova, a Woodu da pokaže jednu od svojih najzavodljivijih vještina: minuciozno opipavanje mikrostilističke razine, koje strpljivo ispituje i otkriva efekte pripovjedne uvjerljivosti odvagujući pažljivo svaku, pa i naizgled nevažnu riječ, s profinjenim osjećajem za značenjske valere jezika. Nije stoga čudno što je poglavlje o presudnoj ulozi dobro odabranog i strateški postavljenog detalja u prozi tako uspješno – a za uvođenje detalja, kao i za “slobodni nepravni stil”, zasluge pobire, dakako, *père* Flaubert. Vrlo je dobra i rasprava s E. M. Forsterom u opsežnome poglavlju o književnom liku, toj utvori suvremene teorije: osporavajući njegovu podjelu na “zaokružene” i “plošne” likove, podjelu koja je nakon Forsterova djela *Aspekti romana* stekla status kritičarskoga truizma, Wood se zauzima za dostojanstvo svih zanemarenih, a uspješnih fikcionalnih epizodista, poučavajući nas da nema velikih i malih likova – postoje samo dobre i loše karakterizacije.

U brišućem letu možemo pobrojati i ostala važna mjesta iz kataloga Woodova čitanja proze: figuru *flâneura*, dokonog šetača i promatrača, pouzdana pripovjedačeva ambasadora u svijetu fikcije; zatim različite uloge i funkcije dijaloga, pa psihološko produbljivanje “svijesti” likova, iskušeni odnos književnosti i morala i, naravno, kompleksno pitanje jezika književnog djela. Kompozicija knjige dobro je odvučena, a izlaganje pregledno teče elegantnim i razložnim prelascima iz jednoga problemskog polja u drugo. Wood argumentira inteligentno i retorički sugestivno, njegov je entuzijizam fascinantan i zarazan, a pristupačnost lišena bilo kakva podcjenjivanja čitatelja. Čini se da je sve tako pozorno, promišljeno i graciozno posloženo – samo da nije tog vrazjeg realizma...

BOKSAČ PROTIV BALETANA

Naravno, ovaj dojam vara: u knjizi čiji lepršavi ton prekriva čvrstu i izvanredno organiziranu strukturu, baš sve stoji i pada upravo s pitanjem realizma, ostavljenim za sam kraj jer se u njemu sabiru svi dotada istraženi problemi. Bez oslonca u zagovoru realizma odjednom više ne bi bili tako važni ni umješno izabran detalj, ni delikatnost pripovjedača koji se mora znati povući kako bi likovima omogućio da nađu vlastiti glas i postanu “stvarni”, niti uvjerljiv dijalog... Zamka je u tome što na Wooda ne možete osuti baražnu vatru iz teškoga teorijskog naoružanja pa ga optužiti za dotrajale humanističke koncepte sebstva, istine ili stvarnosti na kojima gradi svoje poetičke kule: riskirate da ostavite dojam trapavog boksača koji naokolo naganja bezbrižnog i razigranog baletana. Bolji je pristup onaj koji ide preko samoga Woodova teksta: ima tamo, na 130. stranici, kratka fusnota u kojoj najednom, naizgled

James Wood, *Proza na djelu*, s engleskoga preveo Miloš Đurđević; Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.

ničim izazvano, izlaganje skače s akademski destilirane teme resentmentana kod Dostojevskog na aktualne probleme terorizma. Ovo je jedinstven trenutak u knjizi: nigdje drugdje Wood ne ulazi u tako nemotiviran asocijativni zaokret, nigdje tako ne iskače iz logike izlaganja, nigdje ga ne zanimaju slični suvremeni društveno-politički problemi. Evo kako glasi paralela: “Kao što se pripovjedač u *Zapisima iz podzemlja* “divi” konjičkom časniku kojeg mrzi, tako možda i neki islamski fundamentalist u istom mahu mrzi i “divi” se zapadnjačkom sekularizmu, mrzi ga zato što mu se divi, (...) zato što mu je jednom puno pomogao – dao mu lijek, recimo, ili znanost koja se može upotrijebiti za zabijanje aviona u nebedore”.

Na prvi pogled, riječ je o usputnoj kompozicijskoj nespretnosti, na koju se malo spotaknete pa nastavite dalje. Na drugi, međutim, ta fusnota govori sve što treba znati o pretpostavljenoj realnosti Woodova realizma, jer je ona upravo ekscesni višak realnosti u tekstu, mjesto na kojem autora svakodnevna “stvarnost” neočekivano prodire u distancirano književnoteorijsko esejiziranje. I dovoljna je samo ta jedna rečenica da raskrinka pretpostavljenu stabilnost realnosti: Woodov komentar naglašeno je zapadnocentričan i narcističan, on Drugoga promatra isključivo kao derivat vlastite superiorne pozicije i ne može mu pripisati ništa osim mržnje i zavisti; nema tu govora, recimo, o eksploatacijskom pogonu razvijenoga Zapada niti o imperijalizmu njegove ideologije, a kamoli pokušaja razumijevanje drugosti iz nje same. Poanta nije, naravno, u polemiziranju s autorovim svjetonazorom; stvar je jednostavno u tome da ovaj kratki, gotovo neprimjetni ekskurs otkriva partikularnost i normativnost svake konstrukcije realnosti jasnije i uvjerljivije nego što je svi Woodovi elegantni i domišljeni izvodi uspjevaju prikriti.

Ovo fundamentalno razmimoilaženje s premissama *Proze na djelu* ne znači da bi knjigu trebalo odbaciti; naprotiv, Wood je autor s kojim je užitak ne slagati se, autor koji vas tjera da ozbiljno propitate i pretresete svoja stajališta. Pritom, uči vas i vrijednoj lekciji krajnje pažljiva, oprezna i strpljiva čitanja. *Proza* je odlično napisan, instruktivan i promišljen poticaj na dublje uranjanje u neka od ključnih pitanja pripovjedne fikcionalne književnosti, i ako njome, u klasičnoj provincijskoj maniri, odlučimo mjeriti brojne nedostatke domaće kritičarsko-esejističke produkcije – barem ćemo znati da smo postavili vrlo visoke kriterije. ■

MAGLE ISTORIJE I BOLI

NAJNOVIJI, USPJELI ROMAN SVJETSKI POZNATOG AMERIČKO-BOSANSKOG PISCA DONOSI DVIJE VREMENSKI UDALJENE PRIČE O AMERIČKIM EMIGRANTIMA, PROTČANE VIŠESLOJNOM IGROM DOKUMENTARNOSTI, PSEUDODOKUMENTARNOSTI, METAFIKCIJE I FIKCIJE

JERKO BAKOTIN

Vrijeme i mjesto su jedino u šta sam siguran: 2. mart 1908. godine, Chicago. Sve mimo toga u magli je istorije i boli, i tu sad uranjam: (...). Ovako započinje *Projekat Lazarus*, posljednji roman Aleksandra Hemona, bosansko-hercegovačkog pisca ukrajinskog podrijetla, nastanjenog u SAD-u. Riječ je o svojevrsnome egzistencijalnom krstarenju zemljom mrtvih, o sjajnom ispreplitanju (barem) dviju priča, koje u osnovi rezultiraju time da se u Hemonovoj zemlji "smrt vijori na državnoj zastavi"... Prva priča temeljena je na istinitim činjenicama: tu je riječ o nejasnoj smrti Lazarusa Averbucha, mladog istočnoeuropskog Židova i anarhističkog simpatizera koji je, navodno, pokušao ubiti šefa čikaške policije te je u tom pokušaju ubijen. Druga priča pripovijeda o Vladimiru Briku, piscu i imigrantu u SAD, čija je zemlja rođenja Bosna, a preci su Ukrajinci. Brik, otuđeni stranac u zemlji slobode, poduzima jedno putovanje u istočnu Europu kako bi istražio Lazarusov život. Sličnost s Hemonom neminovna je, a čitav *Projekat Lazarus* vješta je i višeslojna igra dokumentarnosti, pseudodokumentarnosti, metafikcije i fikcije; roman je ujedno priča o Averbuchu i priča o nastanku samoga tog romana, čitatelj će – vjerujući u ono što je temeljeno na istinitim događajima – povjerovati i u ono što je produkt Hemonove mašte... A da bi projekt bio uvjerljiviji, Hemon se pobrinuo opremiti knjigu originalnim crno-bijelim fotografijama. Fotografija, ipak, ne laže, a masni i debeli crni okviri potiču egzistencijalistički osjećaj mučnine, dostojan jednoga kazališta sjena u kojem nije jasno tko je mrtvac, a tko živi.

— STIL JE SUPERIORAN, PRIPOVIJEDANJE RITMIČNO, NA TRENUTKE JETKO I OPORO; KADROVI OTEŠČANI, POVREMENO HLADNO I DISTANCIRANO CRNO-BIJELI, PONEKAD BAROKNO I ZAGASITO ZASIĆENI —

DVIJE IMIGRANTSKE SUDBINE

Tako slijedimo Brika u njegovu putovanju srednjom i istočnom Europom; istodobno s tom pričom odvija se priča Lazarusova života. Današnji pojam Srednje Europe nema previše zajedničkog s *Mittleuropom* s početka 20. stoljeća: to je doba isprepletenosti jezika, rasa i naroda. Na tom zagubljenom prostoru nacije još nisu formirane, naizmjenično se upotrebljavaju njemački, ruski, rumunjski i jidiš; konglomerat svega i svačega, neizdiferencirani *mischung*,

muzilovski "prostor bez osobina", golema "kakanija". Izražen je osjećaj groteske – name, grotesku karakterizira upravo montaža inače odvojenih, nesparivih elemenata, a taj osjećaj pojačan je time što je doba o kojem Hemon pripovijeda ipak relativno blisko našem; zapravo, percipiramo ga kao deformirano, regresirano naše doba. To što je Lazarusova obitelj preživjela vjerno opisani pogrom Židova u Kišinjvu doprinosi morbidnom senzibilitetu romana, a ni mladiceva američka sudbina nije nimalo svjetlija. Taj dio priče smješten je u mitsko doba anarhizma, doba Emme Goldman i borbe protiv "neznanih kraljeva republike" te antianarhističke histerije prouzročene serijom atentata na okrunjene i industrijske glave, potenciranih od nihilističkog duha Nečajeve. To je vrijeme cvjetanja Lombrosove kranimetrije i američkog antibjelačkog (i svakoga drugog) rasizma. Averbucha, kao Istočnoeuropljanina i Židova s periferije Ruskog Carstva, u zemlji slobode tretiraju kao smeće, nakon smrti će mu izmjeriti glavu ne bi li dokazali da je bliži majmunu nego li arijskom Anglosaksoncu, a s njegovim truplom pozirati baš kao da i jest riječ o ustrijeljenome majmunu. Situacija nije bolja ni s Brikom – "bezdomni" pisac mučen je vlastitim slabostima i preplavaljujućim osjećajem vlastite promašenosti. Brikov dom odavno nije u Sarajevu, a pisac tvrdooglavo odbija postati Amerikancem, štoviše, ogorčeno prezire Ameriku, i to unatoč svom braku s kirurginjom, Amerikankom od formata, koja potpuno i naivno vjeruje u političku korektnost, u to da je "zlo posljedica grešaka u odgoju ili manjka ljubavi". Mary je konkretna, pragmatična i racionalna; Brik je metafizičan, apstraktan i iracionalan. Kao i sve ostalo u Hemonovu svijetu, njihov brak osuđen je na propast, unatoč tome što se nekada činilo da bi *možda* mogao funkcionirati.

PARALELNE PRIČE

Hemon je izveo veliku majstoriju konstrukcijom međuodnosa likova iz dvije priče: geometrijski rečeno, taj odnos tvori vrstu distorzirane simetrije, odnosno antisimetrije. Već na prvim stranicama romana uspostavlja se paralelizam, odnosno identifikacija Brika i Lazarusa. Lazarusa okružuju "mangup" Isidor i nježna sestra Olga, čiji odnos nije lišen određene, ali (naravno) neostvarene privlačnosti; vlastitu istragu o Lazarusovoj smrti provodi izvjesni novinar Tribunea po prezimenu Miller. Kod Brika je sve antisimetrično, odnosno uloge su zamijenjene – nije on taj koji ima sestru, nego "njegov" mangup po imenu Rora, prijatelj iz djetinjstva, ali zato postoji nagovještaj odnosa između Brika i Rorine sestre. Kao

pravi Sarajlija, Rora priča hrpe lovačkih priča o svojim ratnim avanturama, kad je po Bosni razvio američkog novinara po prezimenu Miller... Lazarus je mrtav na početku jednoga narativnog toka, dok na kraju druge priče pogiba Rora. Isidor, navodno, pobjegne u Kanadu prokrijumčaren u lijesu, na isti način iz Sarajeva pobjegne jedan od junaka Rorinih priča... Upravo se u tom naboju sličnosti i razlika krije snaga Hemonova romana: čitatelj neprestano uživa u tekstu otkrivajući ponavljanja prve priče u drugoj, no neprestano je suočen i s razlikama koje tom prepoznavanju pružaju otpor. Ta igra sličnosti i razlika jedan je od glavnih generatora smisla.

Zanimljivo je i kontrastiranje Rore i Brika, izraženije negoli ono Lazarusa i Isadora. Brik je opterećen prošlošću, Rora je gotovo probisvijet koji živi isključivo u sadašnjosti. Jedan je pisac-mazohist, drugi fotograf bez skrupula. Pisac je fin, pristojan i nespretan čovjek: makar i latentan alkoholičar te mizantrop, njegova je pobuna unutarntarja. S druge strane, njegov *doppelgänger* spretni je hohštapler koji s tisuću lica živi na rubu kriminala. Zajedničko im je da su obojica izgubljeni i sami, a kao sardonički komentar osnovnom tekstu služe, obavezno gorki, vicevi koje Rora neumorno pripovijeda. Općenito, svi Hemonovi likovi dijele određenu ontološku nesigurnost; kao svi izbjeglice ne znaju tko su, kamo idu ni što bi trebali poduzeti, nesposobni da se pouzdađu u čvrstoću i realnost svijeta koji ih neprestano poražava. Ta nesigurnost kao da se prenosi i na roman – Rorine nemoguće priče potkopavaju vjerodostojnost i samog Hemonu te čitatelj, unatoč svim dokumentima, sumnja da je riječ o izmišljotini. Kako pripovijedanje odmiče, tako se dvije priče sve više i više miješaju – u početku se još izmjenjuju po poglavljima, a pri kraju – jedan pasus Brika, pa pasus Lazarusa (čija se povijest pripovijeda regresivno: kako se roman odvija, pomičemo se sve dalje u njegovu prošlost)... Moguće je izdvojiti još pripovjednih tokova, kao što su događanja nakon Lazarusove smrti, nevolje njegove sestre Olge i travestiju njegova uskrnsnuća.

KIŠEVSKO ISTRAŽIVANJE *Projekat Lazarus* definitivno nije lišen političke dimenzije i neki su kritičari u romanu prepoznavali kritiku američkog militarizma nakon napada na World Trade Center, a antianarhističku histeriju povezivali sa strahom od imigranata. Čitav tretman Lazarusa i njegovih bližnjih od policije i ostalih organa tek je jedna orgija moći vlasti nad prezrenima. Zanimljiva je i perspektiva u kojoj se nalaze Židovi-imigranti – dok danas kolaju teorije zavjere o moći američkih Židova, u doba koje Hemon dočarava oni su još bili vrlo osjetljivi i ranjivi, tek na putu

Aleksandar Hemon, *Projekat Lazarus*, s engleskoga prevela Irena Žlof; VBZ, Zagreb, 2009.

da zadobiju tu realnu (ili fantaziranu) moć. Hemon oštro raskrinkava i američko oduševljenje egzotikom kao primitivno sažaljenje: premda naizgled cijeni Brika, Maryn otac smatra da je Bosna "zastarjela zemlja čije je stanovništvo tek u Americi moglo doći u stanje ljudskosti, a i to prekasno".

Hemonov je stil superioran, pripovijedanje ritmično, na trenutke jetko i oporo, kadrovi otešćani, povremeno hladno i distancirano crno-bijeli, ponekad barokno i zagasito zasićeni. Ovim romanom čikaški Bosanac ukrajinskih korijena poduzeo je jedno uspjele kiševsko istraživanje, čiji je moto isti kao onaj Sejranovićeve *Nigdje, niotkud* – "sav život je jedna duga dženaza", za što je kritika ustvrdila da je parafraza Andrićeve "svi smo mi mrtvi, samo se redom sahranjujemo". Mada su se ovom romanu, donekle s pravom, uputili prigovori na klišeiziranost postsocijalističkoga (i postsovjetskog) egzotiziranog imaginarija – kurve, gangsteri, društveni, ali i realni *wasteland* – te motiva emigranta kao izgubljenog čovjeka, Hemon je to izveo na vrlo sofisticiranoj razini. Nakon zapažene knjige priča *Pitanje Bruna* te romana *Čovjek bez prošlosti* ovim romanom Hemon se dokazao kao zaista snažan pisac. Nije za vruga *Projekat Lazarus* došao do posljednjega kruga izbora za prestižne nagrade National Book Award i National Book Critics Circle Award. Tople preporuke, pogotovo za sve koje zanima uranjanje u magle istorije i boli. ■

JAPANSKI DNEVNIK

TREĆI NASTAVAK JARKOVIH JAPANSKIH LUTANJA, KOJA ĆE SE USKORO, U IZDANJU ZAGREBEČKOG VBZ-A, POJAVITI I U OBLIKU KNJIGE

RADE JARAK

5. October, Kunugiyama

Putovanje. Danas sam išao u Aizu Wakamatsu i to mi je putovanje dalo novu energiju. Shvatio sam da sam prvenstveno čovjek-putnik. Svatko traži svoj dom, a moj je dom na putu, na tračnicama, na cesti. Taj čarobni zov kretanja, promjene mjesta, to opijajuće kloparanje željezničkih kotača. Japan je idealna zemlja za takve stvari.

Lokalni vlakovi, limene kutije iznutra nalik na male avione, mrežasti metalni pretinci za prtljagu, gospode i gospoda u bijelim šeširima i bijelim rukavicama koji smrtno ozbiljni ulaze unutra i komadi koji kao za vraga uvijek nalete – kosih melankoličnih očiju, velikih usana, u ljubičastim ili mrežastim čarapama – to je putovanje, zov kretanja, daljine, promjene – moja jedina kuća. Satovi na usputnim stanicama čija se velika kazaljka miče – kao što kaže Kiš – uz vidljiv trzaj i vibracije, kondukteri u sivim uniformama, izdanci na vrhovima mladog bambusa izraslog uz prugu što se povijaju na vjetru od naleta vlaka, zatalasani buseni *susukija* nalik na perjanice neke zalutale vojske, tuneli, mostovi, rijeke. Stalno putovanje, stalno kretanje, ćelija je mog života, njegova bit. Vlak u pokretu, to je moj dom.

Poželio sam da u ovoj zemlji ostanem samo promatrač. Da mi se nikad ništa ne dogodi, da ostanem vječna sjena, nijemi pogled koji prelazi s jedne stvari na drugu, mirni slučajni prolaznik koji uživa samo u gledanju. Želim da budem "izgubljen u prijevodu", da čitav moj život od danas bude samo san, igra duhova, ništa drugo.

6. October, Kunugiyama

Jučer sam bio u Aizu Wakamatsu. Išao sam tamo da podignem nešto novca jer bih inače umro od gladi ovdje u šumi, a usput sam malo uhvatio svježeg zraka. Ponovo spominjem to putovanje samo zbog jedne pečenjarnice u kojoj sam bio. Pečenjarnica ima, uopće ne pretjerujem, četiri i pol kvadrata ukupno. Jedna mala kućica koja bočno izlazi na ulicu, a nalikuje na željeznički vagon, samo smanjen. Kao vagon za patuljke, recimo.

Iznutra je po dužini podijeljena šankom. Šank, ili bolje reći pult, ima otprilike trideset i pet centimetara širine. S jedne je strane prostor u kojemu boravi gazdarica, niti pola metra širok. Tu su ugrane police s pićem, sudoper, stari

hladnjak koji doseže skoro do plafona, televizor, mikrovalna pećnica *made in Thailand*, sat koji ne radi i plinski šporet. Gazdarica je popržila manju porciju lignji u tavi i ponudila me, kuća časti. Možete li zamisliti kako je dim ispunio malu prostoriju dok je pržila lignje.

S druge strane pulta, u prostoru koji je također širok oko pola metra, nalazi se šest barskih stolica presvučenih crvenom kožom, zbijenih jedna do druge. Iza su klizna vrata, dijelom otvorena. Dok sam sjedio, leđa su mi virila u sporednu ulicu.

Gazdarica se zove Sachiko, ali svi je znaju po nadimku Bun-Bun. Tu sam uz lignje popio jedan sake iz tradicionalne posude od pečene gline.

Još treba dodati da bi ugodaj bio potpuniji, da su skoro sve stvari unutra prekrivene naslagama masti i da Bun-Bun ima nekoliko velikih zlatnih prstenova na svakoj ruci.

DUŠA OD KRUMPIRA

9. October, 15 h, Kunugiyama

Ostao sam bez novca. Već sam mislio napisati kako ću rodendan, koji je prekosutra, proslaviti tako što ću skuhati samo jedan krumpir i pojesti ga s malo soli, jer su dva krumpira jedina hrana koja mi je ostala. Iznenađeno, došla je Sumiko iz Tokya u svom malom zmajcu, crvenom alfa romeu sportskih linija, i donijela nekoliko vrsta peciva za mene i Juliju. Valjda će mi nešto od toga ostati za prekosutra. Pojeo sam odmah dva peciva, jer sam jutros pojeo također samo jedan kuhani krumpir. (Sjetio sam se slike Van Gogha *The Potato Eaters*, kao i svoje knjige *Duša od krumpira*). Još su ostala tri, četiri komada tih peciva.

Sa *staffom* je došao i Masahiro, tajnik organizacije, zvani "pain in the ass". Kako je samo smiješan, ali i naporan (ovo ću morati izbaciti iz japanske verzije dnevnika, ako ikad bude objavljen u Japanu). Inače, ovdje je prethodnih dana harao tajfun. Jučer smo se smrznuli kad smo išli u grad, ja po cigarete, a Julija po nešto hrane. I ona je, pretpostavljam, pri kraju s novcem. Morali smo čekati dva sata do sljedećeg

— ISPRVA SAM SHVAĆAO JAPAN KAO SAVRŠENU SLIKU. KAO SAVRŠENU SLIKU ZA MENE PISCA, PA I SLIKARA IZ KOJE SAM TREBAO SAMO PREPISIVATI. ALI SAD SAM, NAKON DVA I POL MJESECA, PRONIKNUO U BIT JAPANA I TO MI NIJE POTREBNO. JA NISAM PUTOPISAC, A NI FOTOGRAF —

autobusa, a puhao je tako jak i leden vjetar, čitavo vrijeme sa sitnom kišom, da sam se smrztio kao nikad iako sam imao kožnu jaknu. Inače, tajfun je prešao preko nas jučer, a danas preko Hokaida na krajnjem sjeveru Japana, da bi onda konačno skrenuo na ocean. Nije bilo jako velikih šteta. Vidio sam na vijestima, na jednome mjestu voda je podlokala cestu koja se urušila, bilo je nešto poplavljenih kuća u Koriyami (udaljenoj od nas oko pedeset kilometara), otpuhano je nekoliko krovova, a u nekoj luci vjetar je razbacao brodske kontejnere kao da su domino kocke.

Novac – financijsku pomoć od grada za listopad (iznosi niti četiri stotine eura) - trebali bismo konačno dobiti za tri, najkasnije četiri dana. Nadam se da mi sve ovo skupa neće slomiti duh. Neće.

11. October 1730 h, Kunugiyama

Ispraćam ovaj dan. Bio je jako lijep. I lijepo vrijeme. Kao da su svi znali da mi je rodendan (a nisu!), svi su se događaji ovog dana slili u jednu veliku ugodnu orkestraciju. Nije mi svaki dan četrdeset i jedna godina. Ulazim danas u peto desetljeće života koje će mi sigurno biti najteže, ali možda i lijepo, zašto ne? Mnogo sam radio na novom romanu *Jednog ljeta u Tokyu*, zaovoljan sam i u isto vrijeme blago nervozan, tako je to kad me ščepa neki krupniji projekt, veća ideja. Nikome nisam rekao da mi je danas rodendan. Bilo je sjajno, baš zato jer to nitko nije znao. Nije bilo onih kurtoaznih čestitanja itd.

Danas je svirao japanski jazz orkestar u našoj staroj školi i osjećao sam se ugodno, kao da sviraju zbog mene, a to ne znaju. Čak ni Masahiro danas nije bio drzak, kao da je na nekoj dubljoj razini osjetio vibraciju. Pričao mi je o japanskim bogovima koji u listopadu odlaze nekamo, pa ljudi ostaju sami. Nisam shvatio kamo to japanski bogovi odlaze.

13. October, Nozawa

Još nismo dobili novac za deseti mjesec. Srećom ovdje je bila izložba i mali popratni sajam pa su nam seljaci dali nešto hrane. A *staff* (Chicaco, Sachiko i Yuriya) koji je došao povodom izložbe kuha svaki dan u našoj kuhinji pa nam ostave hrane. Bude kuhane riže *gohan*, voća, povrća, komada pečene piletine. Inače, pojma nemaju da mi nemamo love. Misle da se zbog njih ustručavamo kuhati u kuhinji.

Unatoč svemu meni je ovdje odlično. Odmaram se, koncentracija mi se popravila. Pišem roman, zasad sam zadovoljan s napisanim i namjerno odugovlačim, čekam, da bih što bolje razvio temu. Jučer sam bio na “ceremoniji čaja”, to je izvorno japanski običaj, tradicija stara oko petsto godina. Maskerada s kimonima, ima puno ukočenih stiliziranih pokreta, kao i poseban pribor za kuhanje čaja, itd. Fascinantno.

Navečer je bio prilično snažan potres. Bio sam u svojoj sobi na katu i čitava se stara drvena kućerina nagnula i zaškripala kao neka srednjovjekovna galija. Izvrstan tekst mi je napisao Mirko Kovač u pogovoru za novelu *Tango* – takva je praksa u tim izdanjima koje uređuje Jagna Pogačnik da uvijek netko napiše pogovor – jako sam zadovoljan.

Ipak, jedino Masahiro ovdje priča sa mnom – ali je naporan kao sam vrag. Ne znam zašto me se žene boje, imaju valjda svoje razloge.

Gledao sam jutros prvi film, skinuo sam ga s neta, *Uzumaki* (Spirala), solidan japanski nadrealni horror raden po mangi Junji Ita. Nekim su malim gradom ovladale spirale, ima puno nadrealnih scena, ljudi se pretvaraju u puževe, gusjenica ulazi u uho (to me asocijativno podsjeća na Shakespearovog *Hamleta*, gdje otrov ulijevaju u uho usnulom kralju), to se isto uho kasnije kida okrajkom slomljenog tanjura, itd.

JEDAN VELIKI GODIŠNJI ODMOR

18. October, Kunugiyama

Zavukao sam se u svoju rupu i pišem.

Radio sam na novom romanu, evo danas sedam tisuća riječi. Mislim da sam ovim Dnevnikom i tim započetim romanom uradio dobre stvari dosad u Japanu. Popravila mi se koncentracija. Ovo je jedan veliki godišnji odmor. Još samo da se zatrpam u toj svojoj rupi, rahlom zemljom i da gore stavim nadgrobni kamen.

21. October Kunugiyama, 6 h, jutro

Krećem na put za Tokyo. Naravno, opet kiša.

Ta mala idilična sela u Fukushimi. Takvom se životu jedino možete prepustiti. On poznaje malo varijanti. Sličan “pastoralni raj” opisao je Mishima u *Šumoru valova*. Zategnuta, čista površina, naizgled idilična i topla situacija doma – a ispod pravi teror, diktatorski odnosi. Karte se dijele samo jedanput ili dvaput u životu. Katastrofa.

“Zbogom moj sardinijski hraste” – pjevaju mladići u talijanskom filmu *Padre, padrone* dok odlaze sa sela, a zapravo bježe sa sela, i pišaju s kamiona po svome zavičaju.

Tokyo, 16.30 h, park Nishiokubo

Toliko je Tokyo ispod površine napet, perverznan i nekako “kreativno” poticajan da se ne bih začudio da u njemu pored dva spola postoji i nekakav novi, treći spol.

22. October, 5 h, jutro, Tokyo, Todoroki

Probudio sam se noćas, vjerojatno su bila tri sata ujutro. Sišao sam u prizemlje kuće Sumiko Ando da vidim koliko je sati, ali nigdje nisam našao nikakav sat. Prizemlje je Sumiko pretvorila u galeriju i dok sam tako tumarao, naišao sam na izložbeni prostor. Unutra je bila brončana žena, veća od prirodne veličine, grotesknh crta lica i ispružene ruke sa zgrčnim prstima; gesta koja prijete i grabi istovremeno. Nedavno sam čitao jednu od najpopularnijih horor-mangi u Japanu iz devedesetih godina, *Zashiki onna* (*Žena iz mračne sobe*). Bila je u mangi jedna baš slična scena, a i ta stravična žena iz stripa je također visoka. Ali nisam se prepao, toliko sam zapravo izgubljen i u svom filmu.

Sad sjedim u vrtu, promatram svitanje. Kroz vrtna vrata vidim tu veliku skulpturu. Na njoj igraju sjene i prva svjetlost jutra. Nježna sjena sendanova drveta klizi po stropu.

Što donosi novi dan?

Shinjuku, 12 h, Kabuki cho

Što sam vidio u šalici espressa jutros? Sovu, lubanju, magarca i pelikana.

Shinjuku, 15 h, kod Myoko Baba

Bio sam u parku Ueno. Isključivo da nakratko osjetim atmosferu, jer se jedan dio romana koji pišem odvija baš tamo.

23. October, Tokyo, Juyigaoka station, Caffe First kitchen, jutro

To lijepo dvorište ispod hrama Kuhon Butsu. Mala drvena kuća s kliznim vratima, okolo neravna utabana zemlja i parkirani starinski bijeli motorcikli, marke Magna. Iza maleno *kaki* drvo, tek s nekoliko crvenih plodova. Caffe Aya na Kabuki chou je zatvoren, preuređuje se. Pronašao sam jučer Sakunu. Razgovarali smo malo. Danas sam umoran. Jako umoran.

Tokyo, 21 h, Kabuki cho

Osjetiti bilo tokijske željeznice.

Osjetiti bilo samoće. Biti sam na Kabuki-chou. Biti sam među Japancima.. Stranac. To je osjećaj koji mi odgovara. Jako je dobar, isplati se trpjeti sve ostalo zbog njega. Sakuna me opet – kao za vraga – susrela večeras na ulici. Baš mi nekako ide s tom curom. Vidjet ćemo dalje. Naći ćemo se za pola sata. Sad malo odmaram. Pišem taj nesretni roman, cijeli sam u njemu. “Ah, ta tvoja fantazija” – prekoračila me jednom Madarica V. Često se sjetim tih njezinih riječi: “Ti imaš veliku fantaziju.” Uvijek sam želio da mi V. recenzira neku knjigu, što je ona s gnušanjem odbijala, a to mi je zapravo bila najbolja recenzija.

A sad opet na sastanak sa Sakunom.

24. October, Aizu Wakamatsu, park pored željezničke stanice

Vratio sam se u Aizu Wakamatsu. Pojeo sam nešto u prečarnici kod Bun Bun. Dala mi je neke splačine, majko moja, skoro sam povratio. Uopće ne znam što je to bilo. Još mi taj grozni ukus stoji u grlu i draži me na povraćanje.

“Mashi mashi”, kaže Bun Bun kad se javlja na telefon. To je kao kod nas “Halo”.

- Mashi mashi, Bun Bun, des.

U prijevodu “Halo, ovdje Bun Bun”.

Stalno mislim na roman koji pišem. Zadovoljan sam kako se razvija. Ponosan sam na samog sebe. Iako sam se iscrpio njime, jako je depresivan, totalno me uništava njegova tema (ima elemente horora). Treba to stalno živjeti, roman treba proživjeti, bar tako ja uvijek pišem. To je strast. Isto kao što je Japan za mene ljubav i strast.

Za jednu rečenicu u romanu meditirao sam skoro cijeli dan.

A nekad je dovoljna samo jedna rečenica da pokrene cijeli roman.

Intonacija, ideja – kao što je u svome dnevniku pisao Pavese. “Već prva rečenica određuje intonaciju čitavog romana”.

SVE JE HLADNIJE

31. October 5 h ujutro, Kunugiyama

Ne spavam noćas. Puni mjesec.

Vidio sam bijelog zeca kako pretrčava dvorištem (netko će reći da sam poludio).

Poslijepodne

Bugarka Julija zeza me da će prijaviti Masahiru da vidim bijele zečeve.

2. November, jutro, Kunugiyama

U malom drvenom hramu u selu, kipiće Bude odjeven je u papirnati šareni džemper. Stavili su mu i vunenu kapu, samo mu se oči vide. I treba tako jer sve je hladnije.

Poslijepodne, Nozawa

Jedini “kafić” koji postoji u Nozawi ujedno je i mesnica. Peku se kokoši, prodaje sirovo meso umotano prvo u celofan pa zatim u novine. U isto vrijeme to je i restoran. Ima “zapadni dio” sa stolovima i “japanski dio” s malom platformom na kojoj su tri niska stola, na taj dio sjeda se samo ako se izujete.

4. November, Aizu Wakamatsu, park pored željezničke stanice

Isprva sam shvaćao Japan kao savršenu sliku. Kao savršenu sliku za mene pisca, pa i slikara iz koje sam trebao samo prepisivati. Ali sad sam nakon dva i pol mjeseca proniknuo u bit Japana i to mi nije potrebno. Ja nisam putopisac, a ni fotograf. Nemam potrebu da svoju “tehniku” primijenim u opisivanju površine, ma koliko ta površina ponekad nudila zanimljive odgovore. Sad sam zaronio ispod, zaronio sam unutra u bit, i uživam. To je kao da sam pao razinu niže. Ali ipak nisam pao, podignuo sam se zapravo. Napisao sam kratki roman o Japanu *Jednog ljeta u Tokyu*, što je ustvari dublje pronicanje u bit. Naslikao sam jednu sliku, započeo drugu. No uživam li? Ne znam.

To ću možda znati tek na kraju kad budem odlazio. Ipak me pomisao na odlazak iz Japana ispunjava užasom. Onda ću pjevati *Sayonara wa kanashii...*

Također, ne treba zanemariti aspekt da sam ovdje potpuni stranac, “biti stranac” pravi je kafkijanski osjećaj koji mi, u mome vlastitom mazohizmu, odgovara. Proniknuo sam u bit Japana, a bit se može opisati jedino metaforički.

6. November, 9 h, Nozawa

Sanjao sam da sam padobranac u nekoj stranjoj vojsci. Najviše je nalikovala na američku. Ali, kao da je imala i nešto od japanske. Nosimo pomalo “retro” smeđe kožne jakne i sivo-smeđe džempere. Iskočit ćemo iz aviona iznad neprijateljskog teritorija. Ne ide mi se nikako, ali moram. Mora se, pa idem. U vojnom smo avionu, posvuda metal, sigurnosne kopče, platnjeni pojasi, padobrani, crni “šmajseri”. Iako mi se ne ide, u avionu je dobra klapa. Dobri dečki. Kažem sebi – hajde, dobro, možda nekako izvučemo žive glave, snaći ćemo se nekako. Iskačemo iznad nekog manje naseljenog područja. Ima kuća, možda nalik na japanske, ali ipak ne sasvim. Vidim ceste, kuće, polja, povrtnjake iz visine dok padam, kao da gledam kartu koja mi se približava. Dan ide kraju, sumrak je i sve više se mračni. Spuštamo se među povrtnjake, na seoske putove, mala raskrižja. Zauzimamo zaklon među gredicama rajčica. Vodimo bitku s neprijateljem. Pucamo i uspijevamo zadržati položaje. Potom nas avion – ili helikopter, ne sjećam se – opet kupi. Uzliječemo. Dobra smo klapa. Obavili smo zadatak. Odahnuo sam, a onda mi kažu da treba i sutra ići, ponovo. O ne, ne opet, kažem sebi i budim se.

— TAKOĐER, NE TREBA ZANEMARITI ASPEKT DA SAM OVDJE POTPUNI STRANAC, “BITI STRANAC” PRAVI JE KAFKIJSKI OSJEĆAJ KOJI MI, U MOME VLASTITOM MAZOHIZMU, ODGOVARA. PRONIKNUO SAM U BIT JAPANA, A BIT SE MOŽE OPISATI JEDINO METAFORIČKI —

9. November, 5.30 h, Kunugiyama

Jutro, još nije svanulo. Magla.

Obrnuti datum. Danas je točno 121 godina otkako je 9. 11. 1888. u Londonu Jack Trbosjek raskomadao mladu prostitutku iz Limericka Mary Kelly. Njoj sam posvetio knjigu *Pohvala ulici*. Inače dobro pamtim taj datum jer je obrnut od također po zlu čuvenog 11. 9. 2001. kada su se oteti avioni obrušili na njujorške oblakodere. Inače, vidio sam u Tokyu na ulici jedan kredom napisan grafit:

“11. 09. 2001. Ha, ha, ha”

Što na to reći, osim također: ha, ha, ha.

11. November, Nozawa

Gledam danas na vijestima, neka banda iz Saitame (sjeverno predgrade Tokyja) krivotvorila je novčanice od deset tisuća jena (oko sedamdeset eura).

Također na vijestima: Uхватili su klinca za kojim danima traje prava medijska potjera. Kod njegova privođenja bilo je novinara i publike kao da je Michael Jackson uskrnuo iz groba. Sigurno nekoliko tisuća, što novinara, što znatiželjnika, ili možda fanova (?). Policajac ga je zgrabio za kosu dok ga je gurao u automobil. Automobil se sporo probijao kroz masu bar tri stotine metara.

A tog klinca osim policije lovila je i televizija. Po čitave dane na tri nacionalna programa vrtile su se po nekoliko sati emisije s njegovim slikama. Kako je izgledao prije mjesec dana, kako bi mogao izgledati danas. Jedna je sigurnosna kamera uhvatila dio njegova lica pa su to onda analizirali satima. A tip je bio majstor u prerusavanju. Bio je počupao obrve (koje prirodno imaju malo spušten, “žalosni” luk) i napravio uzdignute, izvijene, opake obrve poput doktora Spocka iz *Zvezdanih staza*. A onda je opet pustio stare i dužu kosu. Dugo se krio, izgleda. Ali su ga ipak zgrabili.

Ipak nije nadmašio doktora Dabića.

Cijeli Hobiton bio se uzburkao dok su lovili tog klinca. Ne znam što je točno uradio, koliko je strašan bio njegov zločin. Ubio je neku djevojku, Britanku. Kako ju je ubio, također nisam shvatio. Ali, ma koliko strašan bio njegov zločin, jednostavno mi je došlo žao čovjeka na kojega se podignula tolika hajka. Da se, naprimjer, moja slika vrta na tri nacionalne televizije nekoliko sati na dan, da se rade beskrajne specijalne emisije o meni, da su posvuda zalijepljene tjeralice s mojom slikom (*wanted* – kao na Divljem Zapadu), ne bih izdržao, sam bih se prijavio. ■

CHE COSA FAI?

ULOMAK IZ NOVE PROZE AUTORA *Neke vrste ljubavi I Poslije zabave*

ALJOŠA ANTUNAC

Ispred je neka crnačka trutina nalakćena preko izložene štampe i tih stvari istresala curi što je radila unutra svoje egzotične šarmirancije dražesnošću vepra: – A da meni falila kunu, ti meni dala bi, je?

– Ma naravno, gospodine – rekla mu mala, ne znajući kako otrest od sebe oto nakaze, i na to joj upadne Oleg da jel mu može dat dvije kutije šibica, samo ovog Zulukafera ukebala inspirativna faza i ne pada idiotu na pamet odljepiti se: – Ti meni zbilja dala mi, je?

– Ma da, zasigurno, i ja, dalje bih ja razgovarala s vama, al... vidite, ljudi čekaju, a ja... radim... moram...

– Onda poslije se pričali nas dva još, može, je?

– Ma da, poslije – rekla, i pružajući Olegu šibice lagano otpuhnula, ono, drito značilo “Dokurca ga i ovaj život kad svaku stoku istrpljivat moraš, sve za ovo usrana sitnjavera od plaće” – Izvolite – rekla, uvijek s Olegom nešto ljubaznija negoli s ostalima bila.

– Šta ga trtja ovo švedskog ambasadora? – rekao, i na to uspio joj izvuć osmijeh

– Šta se može, teška vremena, a ovo nordijskih fizionomija, svi mu ga dođeju gospoda od formata, pa ono, bolje malo pregrist, u sebi, s otim Vikingima ipak valja, nako, pažljivije ić, šta znaš – brbljao drito za uvalit joj nešto usitno dobre volje.

Onda, spremio je šibice u džep: – Okej. Fala. Bog – rekao.

– Hvala tebi. Bog – procvrkutala dok je odlazio. Malo joj podigao jutro.

Na ulici je popužio cigaretu, zgazio čik i ušao u birtiju, ovaj je već bio unutra.

– Asalam alejkum – rekao Oleg, tek tako za nekakav upad.

– Ništa ti mene Selam. Vidila ja tebe u trafikama tamo – s prstom kao nešto prijeteći po zraku – Ništa Selam. Samo Šamil Selam. Al nemalo veze. Ja *pentecostal church* od *God*. Ti znaš, to? Ti nema pojma, ti katolička baraba. Al dobro, nemalo veze. Tako, ti novo čovek od Šamil, a?

– Je.

– Sad, ti mene dobro čuje, to što ja tebe rekla sad: Šamil kaza ti mene daš deset kunu cigari. Ništa mene briga šta ti priča mene. Deset kunu cigari, mene. Šamil jaki drug dobro od mene. Ti nema ništa priča. Ne jebavaš se s mene, ti. Ti znala, Šamil puno jako dobar drug od mene. Ti znala. Pazi. Mafija. Klik klak. Odma to glava ode. Sad ajde brzo ti dala cigari.

– Za deset, to moš Stipi Ličanu, eno ti ga tamo, spava na klupi nalizan, kurac popušit, ako se strefi da je dobre volje pa ti dade da mu zdudlaš. Trinajstica, dukelo, kurcu biskupovom i krnjavoj colavoj triperulji iz Nehaja, svima, svakom. Za tebe petnajst. Pa sad da ti tatkovo prkno Šamilov kurac blanja. Pride ti ga nako i mamino usput. Capisci, don Mobutu?

– E će Šamil čuju sve, kako ti pokvarito čovek. E onda otiđi ta tvoja luda glava.

– A jel?

– Tako baš ga. I ja ga ne Mobutu. Ja od Najdirija. A to opasno, jako, al ti ne znala, ti budala. Glupan.

– Dobro, nisi od Mobutu, ti Alžirija. Samo, šta se ne movaju tuda neke usitno bljede kreature? Puno si mi skvarcan za to terena tamo.

– Ne Alžirija. Najdirija. Ti budala.

– Ma moš i Kunta Kinte bit, živo mi se jebe. Svejedno, kaže Šamil da imaš najveću kurčinu u Afriki – na što ovaj ipak s očito jačom dozom ponosa zaklima glavom. I osmijeh mu u kutu usta.

– To istina što ti rekla sad. Jedina istina što ti rekla. Al isto gotovo sa tebe. Ne može mene kupiš ti. Sa ništa sad ti ne može kupiš mene.

– Normalno da ne mogu, jebo te. Nismo u buregdijsku radionu tamo u tvojih pa me zaškakljalo nako jednog od mesa mrknut, ono “zvizni mi porciju friške mladahnije crnjetine, i rokni mi junački kapule u to, papra...”

– Jel to ti *mi jela ljudi* meni kaže? Ti najzlo belac što ja ikad vidila. Mi civilizovano, Najdirija, mi...

– ... specijalizirali se žuljat rižot od govana. Ono, mekinjama zasoliš, jebaj ga, fali parmezana. Glavni desert frape od dreka...

– E za ovo tebe smrt-šaka išla...

– Daj ne seri, eno ti Šamil tamo – pokaže crnom prstom kroz prozor – Eto ti ga “tvoja drug”. Pa moš odma uteferiti se u Knjigu žalbe, drito u direktora, ekspreks linija. Tamo, majmune, di onaj kreten banane drži, i ona druga sranja okačeno na konopu... Šta je Adebisi jebem te čorava, ne vidiš?

– Di ga Šamil moj drug? Ja ne vidila Šamil... – stigao reć nadvirujući se buljavo kroz cakal, i u to ga, nako, masivnija pepeljara zdrma drito u labrnju, di bi pod normalno mali mozak trebao bit, puna boca pive rastrese mu se po tintari, četiri komada rafalno šakom u glavurdu, petim ga sruši, onda nogom po rebrima, nekoliko puta, ostao na podu, ono, glava mu raskrvarena dobro, nešto po pločicama rasutih zuba, ciči ko miš. Oleg se sagne, podrpari mu kintu iz džepova, spremi to u svoj zadnji lijevi od hlača.

– Šta uradi, jebo te? – rekao Zlajo konobar. Je da čovjek, ono, naviknut na takve stvari, al isto malo prebrzo sve skupa ispalo s tim.

– Ništa. Kaže njemu Srbi super. I šta da mu radiš?

– A jel?

– E.

U ćumezima ovog ranga tako nečeg ionako ulazilo pod normalu. I na to se ubaci neka debela spodoba sa strane, znao ga Oleg po faci: – A i ti, Zlajo, svako smeće u lokal primaš. Daj istresi oto crnog idiota van, ko mu jebe mater smrdljivu. Što je tražio, dobio. Jes momak za piće? – rekao Olegu.

– Jebi ga, nemam vremena sad. Drugi put.

– Dobro. Čuvaj se.

– Aj ljudi bog.

– Živio.

Izašao je, i hodajući nizbrdo od pijace sve se jače čulo, „Ustajte prezreni na svijetu...“, dobro treštalo, odnekud iz druge ulice od Olegove. Valjda mali Dado. Tu i tamo, ponekad, čisto bratski, znao mu Oleg uvalit pokoju kocku hašiša. Tako valjda i sad mali dobro naduvan bio, jer dočim svanulo zašibao revolucionarne, ono, *Prezreni na svijetu s Avanti popolo* i *Bella ciao* i sve tako nečim između. Dobro. Dolje niz ulicu imao se sa Šamilom nač.

– ... ovdje ti ga sve te stvari što se nazivaju, ono, pameću, plemenitim, ...

ljepotom, sve to tako oko toga, znaš već, jel, uglavnom ti ga dodu sasvim slučajna pojava, s tim da je takva pozicija svega tog skupa nako na lageru jednostavno uvjetovana činjenicom da nikad nisu ni predstavljale bog zna šta nit ga ikad bilo to nešto silnije visoko na cijeni, nikako da bi čisto zbog vlastite rijetkosti eventualno kolko tolko nešto bolje rangirane mogle bit, kotirat tuda naokolo kao vrijednost po sebi. Drito ti kontra: nikom nikad tako nečeg nije ni bilo potrebno, i zapravo oduvijek je predstavljalo samo smetnju, ništa više, tako ti ga sve to skupa ništa ni ne vrijedi, čisto, ono, sindrom ponuda – potražnja. A okvirni kalupi tamo nekih, ono, naših Mao Ce Tungsa sa svojim “kolturnim revolucijama” il tako šta, dobro znaju time kormilarit i opravdanja stoki solidno slažu, a daleko od tog da bi nam takvih Veličina ikad nešto ojače pofalilo, recimo Neumrli, dobro ga oklopljen svim tim svojim Šušcima, Vukojovićiman... buljumentom takvih spodoba... da, bilo toga kolko očeš, stalno neki *Zna se* likovi, za krdu propljukat kakav-takav razlog... nečeg za nešto, al ni to da bi nekih presudnih širina samo po sebi moglo pod vječnu vrijednost ubliđat, jer forma mora mijenjati oblik, i oduvijek ti tako nekako na ovim terenima gurali s tim, ovdje kretinizam ima punu slobodu prohoda. E sad, “Zašto?” Vrag će ti ga znat, to ti ga tako i bog, nemaš se tu šta prtljat nit istežat neke ljute nauke, tako stvari idu, tako je bilo oduvijek. I čuć, svršilo kino. A ovi tukci ozgor, Funkcija boyz, stalno se to nakenjava na to tamo neke “Europe”, i serviraju ti oni to ko nešto, šta ja znam, ono, Zemlja Dembelija, neki naš Kanaan il tako nečeg od Boga za nas rezervirano a mi ga nikad stić, kad smo, eto, od odo tamo europskih pokvarenjaka neshvaćen jad i nečeju se s nama družiju, stoka, a čast bi im trebalo bit jer s uma im se otrešlo da smo im ga dupe od bogami dobro pogane bagre mi se našli izvuć, marva, onda ono kad se Turad naperila s reda da jebe, “Alah, Alah, dobro biti neće kad te Ture na kriv kurac meće”, e, to, pogubilo im se iz memoriju, nako usput negdje, jebali mater, dobro sad, tebi, meni, nama, nije da nas nešto silno škaklju oti Turčisti i to, al takva ti ga terpretancija Funkcija boyza, i stalno oni oto svog “europjstva” drljaju, ajde u kurac i ti i Evropa, jel o nama u glavi projekciju držu da smo smeće i otpad, govna? Čemu razuvjeravat? Ikog? Bolje ti uopće ne mrčit se s tim. Ko im jebe mater. Ništa bolji od ovog ovdje, al eto, pozicija im da mogu. A nekog mora zapast pozicija šupka, jel? I koga drugog nego l nas. Odlično, ko ga jebe, ima to... odličnih strana, više negoli misliš, o da, drito ti ga tako dođe. I ja, bogami, nemam ništa protiv. Kad sabereš sve to skupa, to ga i dodemo, ološ i sranje, idioti. Pa šta? Ozdol moš se svakom smijati. Nešto što društveni vrhovi sebi nemreju dopustiti, zakočeni dostojanstvom. Ne boj se ti ništa, imaju i oni svoje trenutke, znaš već..., al iz tog se izvuć, e s time ti ga oni nešto teže od nas mogu izgurat. Ko im jebe mater, živiš po svom. A i sve to ljudskog roda... više ti ga dođe ko neka zanemarivo malena al bolesna izraslina na neizmjerne velikoj koži, ono, *Vasijone*, negoli tamo nekakvo bahato samosvrstavanje u, skromno iskazano, daleko najveće dosege svih zamislivih oblika postojanja, drito slučajni izgred potencijalno epidemijske naravi pogibeljan, doduše trenutno i za sad, po samo jednu, u istim okvirima kozmosa, beznačajnu i zanemarivu kružnu situaciju okrštenu imenom Zemlje, a drito, ono, Pripickovci Svemira, i ništa izvan toga, nikakav centar ičeg, margina i geto. I dobro što je tako, jer jedino za što smo mi sposobni, to je zatuć, zatrvat... sve što pokazuje imalo kakvog-takvog nagnuća, ono, ispravnom, razumnom, plemenitom, lijepom... tim varijantama, jel. Tako i nikakav ateizam ja nemrem pod ozbiljno doživjet. Mada, ono, nešto sasvim drugo negoli češ od od ijednog popa čut. I... možda, tako, čisto neka lažna nada, al... sve što, po meni, uopće ikog može držat. Da ne poludiš, il šta ja znam. To. Da. E, i taj nadaleko slavan izložbeni moment Najljepše nam Naše? Ma nema tu, raspoláže ovo Gazde nam Doktora sad – a svi ti naši poglavice, dojedan ga, ono, Doktor, mora tu *dr.* pred imenom stajat, i nema muvanja s tim, jer kako bi te inače pod ozbiljno ovo stada uopće moglo doživjet, nema muvanja, ej – mota ga on to s daleko najjačim kadrom svega postojećeg uopće, esencijalni destilat izvorne duhovnosti vaskolike rvacke telegencije, nešto nedostižnih moralnih kategorija za sve ovo fukare prosta svijeta iz puka. Pamet, to im ga britkost iz svake rupe dimi, ušiju, surle, šupka, šta očeš, Doktor Prkno, Fra Jebo, do krajnosti produhovljen dvojac nadasve od ugleda i časti, nedvojbeno uhodan i oprobano još od najdražeg nam Vode zemana, šibneš njizi dva izdogovarat se za to sitnjavera sredit s tamo oto europske prasadi i pokvarenjakima, odrtinom, i nema ništa se brigiraš, u sekundi si unutra, stalno nam Doktoru takve ušaltane kadrove šalju, jedino što je doraslo za misiju izvest, usput i jedino što ga Gazda uopće ima za ponudit; samo, kako objasniti da ta dva vječna genijalca univerzuma nikad ništa nisu uspeli izvuć, stalno ga negdi zapne, sabotáže, neprijateljji, pizde materine... Ej, oš zaozbiljno? Nitko

neće s nama posla imat. Sa stokom se družiti, jes normalan? Ko da ono gubavog Virus a il pijanu popišanu Veru vukljaš sa sobom, pa sve živo u bijegu pred vama, tu se nemaš čemu čuditi. I to ti je sve. Mada, ne znam, kad zaviriš malo u to di jesi, ovo što krstimo življenjem kao da se svodi jedino na što duže i što bezbolnije razvuć agoniju prostora od rođenja do smrti. A to kako ćeš, i čime, popunit udijeljeno ti vrijeme, čak i nije toliko tvoja stvar. Masu je tu faktora potpuno nezavisnih od onog što bi ti htio da bude. Tako nekako. Da. I sve to u tom dodijeljenom ti vremenu ne prelazi dosege Igre, koliko god svi mi sebe pod „ozbiljno“ stavljali, doživljavali se takvima. E. Tako i Hitler i mali Nemo u Slumberlandu dijelovi su Istog, čisto igre. Šta ja znam, valjda je tuda nekud oko toga onaj pijani lizergid Morrison gađao da nema važećeg prava i da smo svi, zapravo, van zakona. Mi, i sve to s nama uopće, ono, možda smo, tako, naprosto slučajnost. Samo, postoji li “slučaj”? Ili je ipak sve unaprijed predodređeno, fatum? Stvar nagađanja, il vjere, kako hoćeš, vrata pred kojima naše znanje nema što tražiti. I jedino doista važno, to je da... o svom porazu moš pričat bez srama.

I tu puklo ga nazad sve što je bilo, danas, “Daj odjebi mi iz života, ostavi me na miru, nemoj me zvat ni ništa”, i “Ulično smeće, ništa bolji od drugih”, rekla mu. Onda, negdje putem, samo tako bacio je u neko grmlje il nešto dobru tablu hašiša kog je spazario drito za njoj ga dat, a dobro se izmučio s tim jer kao ničeg za pušit u gradu nije bilo, jedva nekako uspio pronać, i ništa, bacio to, nije htio čak ni probat utopit ga negdje, ono, barem novce vratit. “Ma da, drukčije nije ni moglo. Kao ukletost”, mislio je. Zato što je kintu ionako drpnuo onom crnom jutros na pijaci. A i Šamil mu svoj dio dao, “Tebi treba. Počasti djevojčicu.” Da, Šamilu to uglavnom bilo više kao zabava, znao to Oleg, jači krimosi često su imali takve hobije, ono, krast po dućanima, il tako. Ništa, izašao je iz autobusa, okrenuo Dutzov broj na karticu telefonske govornice, i Dutz mu riješio solidan heroinski šut, pukli se skupa u potkrovlju neke ruševine, Dutzovi tereni, onda svatko svojim putem. Ušao je u birtiju i taman se potrefili kvartovski eč-di-zedsi ko trenutno dominirajuća ekipa za šankom, a pod zvanično “lud” sebi je mogao dopustit kako ga volja dizat im živce, jer, ono, čisto doza straha od nepredvidljivosti naravi mu držala ih mutavima na njega uopće, s tim da je njemu još najmanje stalo do svega tog što je pričao. Ništa, šutjeli su dok je ispucavao trtljanciju tu nekom izvan partijske družine, ono, “čovjeku normale” s kim je inače bio dobar, al znali ovi da njima ide, ništa, šutjeli su.

– ... Moš ulovit to što ti želim reć, jel...? – rekao, već pomalo zasićen toga što se na nekom morao istrest. I tu, neki lik s druge strane krčme bacio se nako silnije ga nos raskopavat, gibom glave Oleg pokaže na njega: – Šta misliš da sad istegne sto kuna otamo? Ljuto li bi nastavio isteizat, majku ti Isusovu... – rekao, tako završio s tim.

A Ulica, takve bi stvari provlačila kroz svoje filtere:

– E, sad u zadnje, ako l ga zviždi, il pjevuši, ono, *Joe’s Garage, Camarillo Brillo*, a to ti, *Camarillo*, kao, ota ti tetka o kojoj drobi zakačila kastanjete na pizdu i onda ti ga oto klapara dok se žuljaju, zakalamaindžariš ga i ozdol ti flamenco ritmovi, valjda bi se o tom trebalo radit, inspirativno kako god izvrneš, il tako u tom nećeg, *Joe’s Garage*, e, znači ajmo reć *dobar*, ono, moš s njim, da se. Ako l isteže, šta ja znam, nako neke nježnije tonove, *Crimson and Clover*, ogluplja varijanta na *Sweet Jane*, otprilike, takve stvari, nešto rjedi momenti al nakelji se katkad na to, znaš okle zapravo docurilo, oto smeća *Crimson...?*, *Monster*, film o onoj kurvi, lezbači, ološu, cijeli joj život kenjara, nema greške, pa se dala malo u hajdučiju kad joj prodimilo u glavi jer se više nije samo tako dalo zrihtavat situaciju do koliko toliko podnošljivog, kako je nekad sebi odavno uštelanom dresurom znala iznova skontrolirat sve to mahnitosti što joj sudbina pod življenje udijelila, mada ustvari pukla za radi ote male šuge koju je pokupila u nekoj krčmi il tako negdi šta ja znam i lizale se njizi dvije i *Over and Over* ti svira dok se ližu i pod ozbiljno se brinula ova da ga oto njene sitnjavera blentače bude, šta ja znam, sretna i tako, i dobro, išlo dok je išlo, romans i ljubav žarka i sve, al iscurila fjorina koje vako i nako baš i nije bilo bog zna šta nit ga nešto silno ičeg ikad uopće imala, i ništa, počela koksat ljude, po cesti, putem, di bilo, onom što rokne podrpari pinku i “Vozi Miško”, samo nije sistem za na dulje staze gurat, i tako na kraju, kako ga red i običaj u pristojna svijeta, zatuče je Zakon, ta neka cura Aileen, zakucala jedno pet-šest ljudi, onda i nju za finale u žilu ušpricalo, kako li ga već s time biva, šta ja znam, tamo te Floride, pizde Irudove, dobro, nema veze, e onda, ako mu to repertoar, ta stvar iz filma o toj tetki, jebi ga... bolje se maknut. Da. E, i ovo, *Joe’s Garage*, kad upadne ona strava od saksofona... sad, je da Frankie Padrino objavi najavu, al... strašno, jebo te, užas, a to bi, jebeš mi sve, drito za himnu trebalo stavit, ovo nas četiri milijuna nećeg, žalosti, Hrvata, taman po mjeri nam sjedne, za himnu, jebi ga, može bit bi slupalo malo ovo našeg Auschwitz egzistacije, sve što nam još tamo od vladavine mraka pod normalu skrojilo, zvanična situacija, dobro, aj, ne bi, al ko ga jebe, svejedno ga nama drito za pravu mjeru dođe, kastanjete, “*I mean that mendocino beano*”, šta bilo od tog, za himnu, Frenkie Boy, bogami ga dobro lud... bio. A ovo nas mitskih četiri milijuna ničeg... ko da se iz oto njegovih trabunjaža iskotilo, da, i tako ti nekako sve to s tim... je.

Zapravo mu Oleg rekao da bi trebale cirkuske trube bit, to, državna himna, il tako neka kabaretska muzika, ustvari ono na što moš pomislit da ima taj lakrdijaški zvuk, bez obzira što bi ga ote “kabaretske trube” doista trebale doć, što stvarno jesu. Ono, nešto s čim ti prva misao budu klauni i to, blezgarenje kao mjerilo svega, vrhunski i neoboriva vrijednost, blesavoća kao čisto potpuno pravilo i sama suština svega ovog tu, “svega što živimo”, kako je rekao Oleg, “Samo što je ovo jadan i glupav sirotinjski cirkus, klimav, pokrpan, star, slučajno eto zalutan i bačen negdje nekud u nešto o čemu on pojma nema, ne znajući više ni za samog sebe, izgubljen od samog početka, od prve svoje predstave, s klaunima loših i otužnih šala, njihove suze nisu našminkane, one doista cure... jer vlasnici mrže smijeh, al prisiljeni kiliberit se, od onih što su baš njih za svoje klaune odredili, jačih, šefovi šatora svoje zlo na stvarnim klaunima iskaljuju. I gadni su u tom, znaš. Lakrdijašenje, to ti isto hijerarhijske strukture, jebi ga, drukčije ga krdo ne zna. Ej, sve je toliko ružno, tako loše... i to loše... rastužuje me, a ta... tuga, to... čini me bijesnim, jebi ga... ono... drito izgubljen... lud...”

– Ma da, ono, nešto slabije stoji s demokratskim tekovinama i te stvari, klizaviji mu teren i zna ga u tom malo zapet, pa... dobro, nemreš sve, jel... A to, za himnu, još bi ga najbolje leglo, znaš već, Mate the King:

*Ej živote što me snađe
sve su moje potonule lađe
život mi se ne isplati*

ej Hrvati, ej Hrvati,

a? Šta kažeš? Ma to, čovječe. Jebeš ti sve te, šta ja znam, ono, parade ludaka s trubama i štakorima što na škripu iskaču iz lima, tako nećeg, *a diggy yoggy dee yeah*, oni šupki Bedanci, Juniiid, sva ta sranja, jebeš to. Mate the King, čovječe. Kralj. Svega ovog. Kralj, ej.

Isto od Olega čuo. Sad prodavao pod svoje.

Sve je bilo kako treba.

Valjda prvi put da je sanjao vlastitu smrt. Unutra, u snovima mu, inače se svega znalo nać, i sve nešto... tako... loše, al svoju smrt... do sad... barem se nije mogao sjetit. Mada, zapravo, ništa posebnog, ono, nekakav zahod, plijesan, voda, zardale cijevi na blatnjavo smeđim i žutim flekama zguljenih zidova, i Goyathlay, il kako li već Geronimu pod pravim imenom stajalo, roknuo ga ravno u srce, puška, nešto, mada u desnu stranu, al nema veze, s te mu strane srce, zna on, skljkalo ga samo tako i sad mrtav doslovno puzi preko nekakvog placa, pazara, pijace, i s poda, moleći, govori kumicama da bil mu mogle rasutu utrobu nazad u želudac ugurat, jer on je, eto, mrtav, pa nemre sam. I ne jebe ga niko nit za suhu šljivu. Dobro, tu negdje stala priča, probudio se, al sve to još mu neko vrijeme rondalo u glavi, uglavnom što bi ga to ovaj Apache kontra njega mogao imat, trebali bi oba, tako, s neke iste crte bit, valjda, mislio je, onda lagano počeo dolazit sebi, istresao negdje Goyathlaya i sve to, cigareta mu već dogorjela do filtera i na čik pripalio je novu.

Renata, svakog jutra kad bi se sreli u Bardu spominjala mu taj njegov odlazak do apoteke za Ramonsu caffetine donijet, ono: “Pa kad si njemu do Trešnjevke mogao ić... onda možeš i...” šta ja znam, Emilu, il ovom-onom, tamo nešto, “Zbilja si dobra duša, jebo te”, zajebavala ga, i šutio bi, il bi istresao nešto neodređenog što bi moglo kao pod razlog proć a zapravo ništa, tako ona uvijek s tim, počelo mu lagano ić na živce. Onda, rekao joj: – Ma... to ti... jednom... meni bilo loše, tu, bio sam... ono, znaš već... i užicam od njega te neke pilseve, znam da ima, znaš da je pilser, uvijek s kolekcijom po džepovima, i popravim se s tim, inače ne bih mogao. I to ti je sve. Ništa za ništa, tog nema, to znaš, jebi ga. Eto ti cijela priča... “zašto?... i Trešnjevka i sve, u kurac i caffetini.

– Aaaa – rekla, i nije mu više o tom.

To što, vjerujem, vide, čisto njihov doživljaj onog što misle da jesam... narkomanski talog, otpad, alkoholičar, nitko... Da. Al u pozadini... samo neki moj način odbacivanja patnje “stvarnog”, sve te surovosti, ludila... “normalnih”. I koliko god da sam time možda ipak opet na istom, taj osobno “izabran” moj oblik patnje nešto je s čim, eto, ja mogu živjet. Meni podnošljiviji. Il barem za mene manje bolan. Da, ja sam osjetljiv. Što god oni vidjeli u meni. Drukčije ne znam. Jedini način da preživim.

Nije rekla ništa. Šutjeli su. Onda, rekla je:

– To što si sanjao, taj Indios što te ubije, taj...

– Geronimo...

– E, taj. To si ti. Da. Ubijaš samog sebe. Ono... sve što ti mogu reć.

– Snovi? – rekao je – Ne znam, ne dira me previše sve to s njima. Ustvari, Indijanac je, zapravo, tako nekako, dobro napravio stvar, kumice su onaj lošiji dio. A to... kao ubijanje samog sebe? Netko mi je već pričao o tom... jednom, nekad... zaboravio sam...

– Da... vjerujem... svatko kom je uspjelo u tebe uć. Zato si tako dalek. I nikom ne daš da ti previše pride. Preblizu. Dublje. Uglavnom... nema baš puno takvih.

– Pa... valjda je tako. Valjda si u pravu. Ne znam. Zaboravio sam.

– I to, “kumice”? Ono što ti nikad neće pružit ruku. Cijeli svijet, kako to ti vidiš. Sve oko tebe. I sve uopće.

– Šta si ti, doktor za glavu, tako nešto?

– ... Da – rekla je, odustavši od pokušaja da mu ona “pruži ruku”, nije on to mogao vidjet, prepoznat, nije znao, sad joj je bilo jasno sve to s njim. I ništa, gledali su jedno drugog. Onda, rekao je:

– Ej... kad ne ostane više ništa za pamćenje... umreš li?

Nije mu imala što reć. Ono, slegnula ramenima. Gledali su jedno drugog. I kao da ničeg oko njih nije bilo.

25.11. devete, Deja mu poslala odgovor:

ajme, koja lijepa čestitka!!! je, danas je zvjerkici bio rodendan, cijeli dan govori da ga je rodio njegov tata a poklone je dobio od Djeda Mraza a ne od mame i tate... ono, brije u petoj brzini!!! mali je presmiješan, psuje, svada se, a istovremeno nježan kao pahuljica, ma poseban je!!! imam puno anegdota koje se nedaju ovako prepričati, jednom kad sjednemo negdje... uglavnom imam malog lumena koji upija sve živo, nekad toliko iznenadi da ne možemo vjerovati otkud mu sve to, ja znam reći da mi se ponekad čini kao da je već živio jedan život pa sve zna... hvala ti na tvojoj čestitki i što si toliko pažljiv pa se sjetio!!! da te Maxić poznaje sigurno bi te zavolio. moramo se jednom vidjeti pa da se “izlajemo”. budi mi pozdravljen i čujemo se!

“Da, svi *tvoji* stigli su napraviti nešto od svog života, ti se stalno vrtiš u istom, ono, oduvijek si nigdje. Pa... valjda si sam tako htio.”

I cijelog dana to mu se muvalo glavom. Tek poslije, ujutro, sjetio se kako je sve *svoje* mrtve već odavno prestao brojat. Onda, kresnuo je i pripalio cigaretu i šibicu položio ukoso na rub pepeljare. Plamen je, penjući se, lagano savijao tanki komadić drva čiji se vrh sve više uspravljao, kao da se sam nudi vatri. Tako, volio je gledat kako izgara. **■**

BOŽIĆNA ČESTITKA

ETGAR KERET

Bio jednom tip koji je mogao hodati po vodi. Nije to baš nešto posebno. Mnogi ljudi mogu hodati po vodi. Najčešće toga nisu svjesni jer ni ne pokušavaju. Ne pokušavaju jer ne vjeruju da mogu. U svakom slučaju, tip je vjerovao, i pokušao, i uspio. I tu počinje cijela frka.

Taj je tip imao apostola koji mu je bio vrlo blizak i koji ga je izdao. Doduše, ni to nije nešto osobito. Mnoge ljude izda netko tko im je veoma blizak. Da nisu bili bliski, zapravo se to ne bi ni smatralo izdajom, je li tako? Zatim su došli Rimljani i razapeli su tipa na križ. Što također nije osobita rijetkost. Rimljani su razapinjali mnoge ljude. I ne samo Rimljani. Mnogi su drugi narodi također razapinjali i ubijali mnoge ljude. Raznorazne ljude. One koji su činili čudesa, pa i one koji nisu. Ali taj je tip, tri dana pošto su ga razapeli, uskrsnuo. Usput, čak se ni to s uskrsnućem nije zbilo prvi put, pa uostalom ni posljednji. Ali taj tip, kažu ljudi, taj je tip umro zbog naših grijeha. Mnogi ljudi umiru zbog naših grijeha: zbog gramzivosti, zavisti, oholosti, pa i drugih, manje poznatih grijehova koji ne postoje tako dugo. Ljudi umiru kao muhe zbog naših grijehova, a nitko se ne potruđi čak ni napisati članak o njima u Wikipediji. No napisali su jedan o tom tipu. I to ne bilo kakav dosadni članak, nego zaista velik članak, s mnogo slika i linkova plave boje. Ni imati članak u Wikipediji nije nešto posebno. Ima pasa o kojima pišu članke u Wikipediji. Primjerice Lassie. A ima i bolesti o kojima tu pišu, primjerice o šarlahu i multiploj sklerozi. Ali taj je tip, kažu, za razliku od multiple skleroze i Lassie, postigao to što je postigao snagom ljubavi. No ni to nije neka novost. Napokon, bila su ona četvorica Engleza, duge kose i brade baš poput njega, doduše malo manje slavna, pa i ti su pjevali mnoge pjesme o ljubavi! Dvojica su već mrtva, baš kao i on. A i o njima,

spomenimo to usput, ima članak u Wikipediji. Ipak, taj tip, taj je bio nešto posebno. On je bio Božji sin. Samo što smo zapravo svi mi Božja djeca, je li tako? Stvoreni smo na sliku Božju. Pa što je dobijesa imao taj tip što ga je učinilo tako posebnim? Tako posebnim da su toliki ljudi tijekom cijele povijesti spašavani ili ubijani u njegovo ime.

U svakom slučaju, svake godine krajem prosinca polovica svijeta slavi njegov rođendan. Na mnogim mjestima na njegov rođendan pada snijeg i svi su radosni. No čak su i na mjestima gdje ne pada snijeg ljudi toga dana radosni. A zbog čega sve to? Zbog toga što je jedan mršavi tip, rođen prije više od dvije tisuće godina, zatražio od svih nas da živimo životom ljubavi i moralnim životom, i što je zato bio ubijen. A ako je to nešto najradosnije što ovaj čudnovati rod može slaviti, onda i on zaslužuje članak u Wikipediji. A zapravo ga i ima. Podite sad do najbližeg računala. Upišite "čovjek" i dobit ćete članak. Kratak. Veoma kratak. Bez previše slika. Ali nebitno. Čitav jedan članak o očaravajućem i pomalo zbunjujućem rodu. Rodu koji je mogao hodati po vodi, a nikad nije pokušao. Rodu koji je mogao poubijati sve one koji su vjerovali da se svijet može učiniti boljim mjestom i koji je upravo to najčešće i činio. Stoga, sretan Božić i vama! **E**

S engleskoga prevela Karmela Cindrić

POLJE BOJA

CHARLES LENNOX

I.

Subota poslijepodne & na svojem sam polju, polju boja. Kažem djevojčicama MOŽE & one potrče niz dol. Vrpce zavezane u njihovoj kosi mašu mi & govore BOK ili DOVIDENJA. Ovoga tjedna one su moje djevojčice & raštrkane su poljem, sakupljajući krhotine duge sa zemlje u košare za lov na uskršnja jaja. Najmlada pronade štapić duge & liže ga poput lizalice & kaže mi poslije u kamionu da duga ima okus sirupa za palačinke & pita može li dobiti još prije spavanja.

Kažem joj DA. MOŽEŠ.

II.

Ponovo sam na svojem polju, polju rastrganih tijela. Ljudska tijela & životinjska tijela razbacana su uokolo. U travi su mrlje duge, boje jučerašnjice. Moje djevojčice sjede u krugu & sastavljaju novu vrstu životinje. Ima majmunov rep & glavu zebre & trup slonića. Zubi kita ubojice u dlanovima skupljenima u zaimače. Nazvale su svojeg budućeg ljubimca Australija & kad završe, jahat će ga & poraziti planine & zgaziti očajne tigrove. Zavezat će ljubavnike & čvrsto ih stegnuti & nikad ih neće osloboditi. Kažu UČINITI ČEMO TO. Zatim izazovu moje oči da im proturječe.

III.

Moje djevojčice spavaju u svojim krevetima & ja se vraćam svojem polju. Parkiram na brežuljku & ostajem u kabini. Spušteni prozori. Radio prijateljski šapuće. Tama preuzima različite oblike. Sjećam se kako sam mnogih večeri ovamo vozio Aimee. Kad smo bili mladi & manje marili. Slušali smo kako se moje polje pomiče. Pogadali smo & odgovore pisali na gornju stranu svojih ruku. Ona je pobijedila, jednom. Polje pjevajućih suncokreta u zoru.

Dolazim, ali više ne igram tu igru.

IV.

Pitaju ALI ŠTO ĆE BITI S POLJEM? ŠTO ĆEMO PROPUSTITI DOK NAS NEMA?

Odgovaram svojim djevojčicama JEDNOG ĆE SE DANA POJAVITI POLJE ZEČEVA. ZEČEVA VELIKIH POPUT KUĆA. NATJERAVAT ĆE SE KRIVUDAVIM SKOKOVIMA & JURITI KROZ ŠUME. SLJEDEĆI DAN POJAVIT ĆE SE POLJE POVRĆA. DA NAHRANI ZEČEVE.

One kažu NE VOLIMO ZEČEVE. MRZIMO KAD NAS MAMA SILI DA POJEDEMO POVRĆE DO KRAJA.

V.

Prolaze dani. Vrijeme se mijenja. Nitko se ne brine za moje polje. Ne znam što se ondje događa.

VI.

Kažem djevojčicama ČUVAJTE SE OŠTRIH RUBOVA & UGLOVA. Na mojem smo polju, polju bijelog praznog papira. Najmlada želi bojati, ali ja nemam bojice. Najstarija okuplja ostale & uči ih origami. Kaže OVAKO SE PRAVI ŽDRAL. OVAKO SE PRAVI RUŽA. NE, NE TAKO.

Moje djevojčice rastu preda mnom. Glasovi su im snažni. Pravim papirnatu avione koji nikada neće upoznati let. Stoje u nizu, čekaju polijetanje. Moje mi djevojčice prilaze & kažu OVO POLJE JE DOSADNO. MOŽEMO LI SADA KUĆI? Kad stignemo do kamiona, kažu NE. DRUGOJ KUĆI.

VII.

Moje djevojčice ovog tjedna žive s Aimee & ja sam sam. Na svojem polju. Polju stolaca. Sjedam u svaki.

VIII.

Rano je jutro & nitko još ne postoji. Na svojem sam polju, polju nebeskih stvari. Samo je najmlada sa mnom. Glumi anđela & na glavi nosi pet aureola & one se ne pomiču, čak ni kad pada na laktove & koljena. Aureole ne svijetle & metalnog su izgleda & želim ih nekako ponovo upaliti vatrom. Nosio bih ih kao svjetiljke za čelo & prognao noć. Najmlada dodaje šestu aureolu & kaže mi da se ne brinem jer nisu teške & od njih joj se čini da joj je glava prazna. Kaže PRAZNA, ALI DOBRO. Zatim mi dotakne lice.

S engleskoga prevela Monika Bregović.

Objavljeno na www.keyholemagazine.com/charles-lennox/a-field-of-colors

ŠTO UČINITI KADA OTKRIJETE DA SU VAM RODITELJI HOMOSEKSUALCI?

NINO KOVAČIĆ

Draga Jasna, prije nekoliko tjedana otkrila sam da su moji roditelji homoseksualci i da me zapravo donijela roda. Oni još uvijek ne znaju da ja znam istinu i zanima me kako pravilno pristupiti tom problemu. Također, željela bih upoznati rodu, svoju pravu roditeljicu. Misliš li da je to pametno?

P.S. Imam neku čudnu izraslinu posred lica? Što da radim?!

Draga Ana,

Prvo, što se tiče izrasline posred tvog lica. Mnogo mladih ljudi prolazi kroz fazu kada se čude i pitaju o svojem tijelu, i to je dobro. Dobro je pitati se. Tko pita ne skita. Naime, tijelo tijekom cijeloga života prolazi kroz različite procese promjena, a najviše se mijenja u razdoblju mladenaštva. Mislim kako tijekom tog perioda trebaš imati na umu jednu stvar: čiste gaće i još jedne rezervne.

Ne trebaš brinuti zbog izrasline posred lica jer se u većini slučajeva pokaže kako je to nečiji nos i kao takav je vitalan za život. Osim ako imaš 80 godina, skupljaš tv-pretplatu i imaš ugrađenu cjevčicu u grlu kao posljedicu raka kojega si dobila pušenjem cigareta koje ni protupožarni aparat ne bi pomirisao. U tom slučaju dišeš kroz tu cjevčicu, čudno pričaš i djeca te se boje. Ako se ipak ne radi o nosu, tada postoji samo jedna stvar koja pomaže, a to je posebna mast napravljena od ekstrakta jojobe i albino djevca iz Bugarske, koju je prilično teško nabaviti budući da je ima samo u jednom kineskom dućanu u Čakovcu. Skupa je, ali garantirano djeluje. Odluka je na tebi. Ako odlučiš ignorirati problem, može ti se dogoditi najgore. Čudna izraslina će se pretvoriti u Srbina za kojega ćeš se zbog sramote morati udati i odseliti se s njim u Rijeku. Ali ne na hrvatsku stranu.

Budući da smo to riješili, vratimo se na tvoj glavni problem. Kažeš, roditelji su ti homoseksualci.

To je prilično ozbiljan problem i kao takvom mu treba pristupiti. Moraš se uvjeriti da je zaista tako, moraš biti 100% sigurna! Postoji ultimativni test za homoseksualne roditelje. Trebala bi nagovoriti roditelje da odu zajedno kupovati cipele. Ako tvoj otac pristane, tad je definitivno homoseksualac. Još preostaje tvoja majka. Ako je vidiš da tijekom plaćanja cipela uz kreditnu karticu prodavačici daje i svoje čipkaste gaćice s brojem mobitela na etiketi, znaš da je i tvoja majka homoseksualka. Nakon što si to ustanovila, slijedi rješavanje problema. Kao prvo, moram ti reći kako si imala sreće, jer je homoseksualnost nasljedna, ali preskače jednu generaciju, kao i ćelavost. Pa tako, ako je tvoja baka ćelava, barem nije ćelavi peder. Problem s homoseksualcima je da postaju agresivni i smrde više nego inače, kad ih se otkrije. Zato trebaš biti na što većem oprezu i tajiti od svojih roditelja da znaš za njihovu perverziju. Nadam se da si sad već financijski neovisna jer u većini slučajeva, kada roditelji homoseksualci budu razotkriveni, panično svu svoju imovinu doniraju udrugama za zaštitu životinja i potrošača s kojima su konstantno u dosluhu. Naime, i te udruge su pune homoseksualaca.

Za početak trebaš imati rezervni plan ili, kako ga ja zovem, plan B. On uključuje spravljanje Molotovljevih koktela i suzavaca. Sva uputstva oko pripreme i korištenja možeš naći u prošlom broju našega časopisa, u rubrici *Sve za ribolov, školu i dom*.

Inicijalni plan ili, kako ga ja zovem, plan A mora biti suptilniji kako bi spriječio sve moguće ozljede i neugodnosti. Prvo, mora biti izveden u gluho doba noći, kako susjedi ne bi saznali. To je jedan od ključnih problema koje homoseksualci ne shvaćaju. Kada odluče biti homoseksualci, oni kao svi loši homoseksualni roditelji uopće ne pomišljaju na to koliko će stigmatizirati svoju djecu. A onda više nema mirisnih buhtli i toplih osmijeha susjede Ljiljane i strica Zdravka. Ne, ne...

Dakle, Ana moja, ono što trebaš napraviti jest sljedeće: pokušaj u što kraćem roku prebaciti novac svojih roditelja na broj računa kojeg će ti dati operateri u našoj redakciji. To je račun kojeg držimo otvorenim zbog slučajeva poput tvog i podrazumijeva određenu kamatnu stopu kako bi pokrili troškove transfera i slično. Uglavnom, nemoj tu svoju prekrasnu glavicu zamarati tim kompliciranim financijskim pitanjima. Nakon što prebaciš novac, na broj koji će ti biti prosljeđen iz naše redakcije, kontaktirati ćeš udruhu navijača nogometnog kluba Dinamo, u kojoj su, upravo suprotno značenju njihova popularnog imena Bad Blue Boys, dobri dečki na tvojoj strani. Dogovoriti ćeš sastanak s njima. Oni inače brinu da akcije teku bez puno buke i problema pa će svoj dolazak označiti bacanjem kamenčića u tvoj prozor i oponašanjem glasova gradskih sova ušara. Prije toga se moraš pobrinuti da svojim homoseksualnim roditeljima u večeru staviš sedative koji će omogućiti Bed Blu Bojsima da tvoje snene i omamljene roditelje izvedu iz stana bez otpora i, što je najvažnije, buke.

Zacijelo se pitaš što će biti s tvojim homoseksualnim roditeljima? To je sasvim legitimno pitanje jer postoji mogućnost početne separacijske anksioznosti, ali ona će, bez brige, brzo proći. Tvojim, sada već bivšim roditeljima, neće biti nanoseno nikakvo zlo. Oni će samo biti eliminirani iz okoline kako drugima ne bi nanosili homoseksualno zlo.

Naime, Udruga navijača nogometnog kluba Dinamo, popularno zvana Bad Blue Boys, ujedno je i humanitarna organizacija koja teži završetku izgradnje stadiona nogometnog kluba Dinamo u Maksimiru. Oni organiziraju radove na stadionu, ispod razine zemlje koje obavljaju homoseksualci i Cigani. Cigani su, naravno, zaduženi za glazbu i prosjačenje. Tvoji bivši roditelji bit će raspodijeljeni u svoju radnu jedinicu, dobit će vlastita radna odijela, dovoljno hrane i, što je najvažnije, učit će ih se o Bogu.

A kao što znaš, Dinamov stadion nikada neće biti dovršen, tako da ne moraš strepiti da će se ikada vratiti i učiniti ti homoseksualno zlo.

Što se tiče drugog dijela tvog pitanja, koje se referira na upoznavanje tvoje prave roditeljice, rode, mogu ti savjetovati sljedeće: mislim kako nije pametno upoznati svoje prave roditelje, jer, prema statističkim pokazateljima, još ni jedno ljudsko dijete nije preživjelo u suživotu s rodom.

Ovo je, naime, trenutak kada se djeci homoseksualnih roditelja mora kazati istina o basni o rodi i liji. To je, naime, metafora. Lija je zapravo dijete homoseksualnih roditelja, a roda je roda.

U prošlosti se ponavljao uvijek isti slučaj s djecom roditelja homoseksualaca koja su se vratila upoznati i na koncu ostala živjeti sa svojim biološkim roditeljima - rodama. A sva djeca su ostala živjeti s njima. Slučaj je takav da se rode hrane krumpirima iz dubokih epruveta, za što su njihovi dugački kljunovi i konstruirani. Ljudska djeca, s druge strane, imaju ljudska usta, a rode, kao i ljudi na kraju krajeva, smatraju da je nepristojno jesti rukama. Bivša djeca homoseksualnih roditelja osuđena su na glad, budući da je krumpir u epruveti jedina hrana koja se može naći u njihovom domu na dimnjaku i cijelome krovu. O spuštanju, odnosno skoku s krova, naravno ne pomišljaju, jer je previsoko, a bivša djeca homoseksualnih roditelja su previše zavoljela svoje biološke roditelje rode, da bi im priuštila bol koju bi im nanijela njihova smrt. Zato jednostavno umru od gladi.

I tu je početak jednog drugog običaja kojega ću morati demistificirati za tebe, Ana moja.

Naime, poznato je da rode zimi ljetuju u Africi, točnije u pustinji Kalahari, kod svojih bioloških roditelja, odnosno tvojih baka i djedova, Bušmana. Zato oni i pričaju istim jezikom. Za to vrijeme, dok biološki roditelji ljetuju sa svojim biološkim roditeljima u Kalahariju, tijela njihove biološke djece, odnosno bivše djece homoseksualnih roditelja, već su u laganom raspadanju kao i suho granje od kojega je svijeno gnijezdo. Redovito se događa da baš u vrijeme božićnih i novogodišnjih praznika tijela te nesretne djece propadaju kroz dimnjake i time daju podstreha narodnom praznovjerju o Djedu Božićnjaku koji nosi darove kroz dimnjake. To je priča kojom savjesni nehomoseksualni roditelji pokušavaju zaštititi svoju djecu kako ne bi otkrila leševe u raspadanju kraj božićnoga drvca.

Da, Ana, mislim da si spremna i za konačnu istinu: Djed Božićnjak ne postoji.

Nadam se da sam bila dovoljno jasna,
Tvoja Jasna **■**

NINO KOVAČIĆ rođen je 1982. u gradu Zrinskih. S njim i seksipil. Odrastao i školovan. Emocionalno nezreo. U slobodno vrijeme bavi se arhitekturom u Parizu i hrani djecu po parkovima. Voli izmišljati.

Nevjerojatnojebena šansa, Dunja Kučinac

Zove se Miki

želim pojesti svijet, pa da sam sigurna,
izokrenut ću se kao ruska gimnastičarka
usred kavane obećavam napraviti ću
šou, oči će mi zbilja biti boje meda
bok, nezanimljiva sam imam dugu smeđu
kosu palim se na zeleno i ne znam
svirati

trebam te da ti mogu javiti kad me ubije
prizor zaželim spasiti svijet ili opet biti
pankerica ili nešto

da zajedno sagradimo klupicu, kuću na
brežuljku, sjedimo pod drvetom,
spuštamo se u grad i igramo, igramo se
dok još postoji svijet
jer imam dojam da će se smaknuti sam,
prirodno, kao filmski efekt, izroditi
neka šumska bića, kosa će mi biti još
duža, plesat ću puno više *(ako te za-
nima moja samokorekcija, bože kako
tužno)*

trebam te da zajedno slušamo muziku
i da ti šapućem u kazalištu, e za to
te doista trebam, da se pravim da je
mrak jak, jak i da će netko sići s po-
zornice, povući nas, dovući među ku-
lise i natjerati da dodajemo rekvizite,
čitamo tekst, a onda odvesti u garde-
robu među šminke i kapute na rakiju
na

afterpartij.

otkad za učenje interpretiramo pjesme,
mislite li kolegice ovo ili mislite ono ili
mislite uopće

*(ja zaboravim dizati ruke tu i tamo po-
nešto izleti a kad smo kod ruku radije
gledam tude)*

mene sve više zanima ono što mi je
majka pričala kao beba si imala fetiš
na zelene boce *nismo ti ih mogli uzeti
iz ruku* i je li se na moj dah itko ikada
porezao

kao ja na anđele *(sve je to isti stih daj na-
pusti ga već jednom)*

i sve me više zanima koliko su duge bile
šetnje mog drugog dede bez j sa žu-
tom kokericom i zašto je jedan pas
znao što je epilepsija a znao je

i na koga se dijele interne stvari i mogu
li se uopće ikada doista POdijeliti, i
hoće li poredak predmeta na policama
u stanu biti jednak kad se idući put
vratim,

tko je izrezao onu rupu na crnoj zastavi
koja je pucketala krajem predstave
iznova i iznova i iznova i zašto smo
zato ostali sigurni ili je sve zbog one
tutnjave koju poželiš isključiti poput
neukog litalice

tko je koga tko je kome, IMAM LI SMI-
SLA do kraja mojih infantilnih kosti
ne Kolega, ne mislim

zapravo me

najviše me zanima što bi se dogodilo

kada bi prvi instinkt bio šutnja i tko bi
tada koga interpretirao

i koje bi metre našli, i bi li rima zbilja
bila onako fino paralelna ili još bolje
onako fino razbijena nepostojeća sa-
svim antiprotivna

kome pa KAO DA JE BITNO sve dok je

fino može se i buniti posve *ugodeno*
ili smo za to ipak previše nastrani, bez
riječi si uvijek gori, da ušutimo znala
bi ovako

samo evociram
s istom muzikom u rukavu.

kakav sam dojam
nikakav si.

kako ona priča o čemu ona priča što bih
joj mogao poslati kada bih poželio
ili čime je ubiti
*(misliš da neće reći ne pretjeruj ako je
lijepo samo što netko ZNA kako te
uništiti)*

što ona voli zbog čega plače *plače li ona
uopće* i što si želi kada
padne meteor, znaš glupe suze jednog od
onih svetaca

iz onakve pro hladne galerije ono kad
smo se položili na leđa da odahnemo
od

mirnoće, od mučeništva, svetosti ustanove
i nas koji smo joj dolični posjetitelji
kaže prijatelj jednom ću ti ih snimiti, *me-
teore*, zašto meni molim te

što će ona raditi sama danas sutra što je
radila jučer kakav sam zvuk i kakva
slika i kakvo

kakvo sam sjećanje
*(neću te pitati za sebe, moj strah je od
mene ipak zauvijek bio za koji broj
veći)*

znaš li da doma uvijek odlazi na Istok i
koliko mogu biti široke ravnice, a ko-
liko uski ljudski procjepi, je li ona bo-
lesna, bogata, uzbuđena
je li ona svejedna *(nikad joj nemoj na TO
odgovoriti)*

možeš li ponoviti ijednu njenu radnju kad
zaklopiš oči koju je majicu imala jučer
i je li joj se poklapala s očima
(znaš da je?)

zašto bi se iznenada probudio prekinuo
san i podivljao, zašto bi otkazao izla-
zak predstavu ili šetnju

samo jer je ona u drugoj državi
što ona zbilja voli, i kako ona voli, znaš
li raspored njenih predavanja i onu
okuku radnog tjedna kada se nasloni
na stakleni zid hodnika i poprimi
oblik mora

i nema tog prolaznika koji će joj tada
uspjeti platiti kavu u kantini
kuda bi pobjegla
pred danom presude

*(nemoj se usuditi pomisliti da ću te pitati
NEĆU TE PITATI jer pitanje pobija
odgovor, ne mogu vjerovati da to nije
među postulatima Majke Zemlje)*

kakav sam dojam
zaboravio si.

uvijek reci to je pun mjesec

nemaš pojma kako imam pravo na sve
na sve.

na potpuno istu plejlistu kvragu do kraja
svijeta ću slušati jednu te istu muziku
ubijte me vi raznoliki i svestrani ljudi
na hiljadu redova daleko jednoličnijih i
od muzike ali prazan papir je gori, za-
što lažeš djevojčice to je ekran a on je
gori sam po sebi

na partiju za partijom solitairea, priznaj
da je sagledavanje uvijek na rubu me-
ditacije kad se tako luzerski dese

dese pasijansi
na privatne serije jeftinim fotoaparatom
kad si samo želim kroz neku lažnju
leću vidjeti

koliko mi je duboko oko, ili koliko mi se
obris lica promijenio, ili kako izgle-
dam kada nikome ne izgledam
i je li to sve češće

na stare slike, na dvije tisuća milijuna
minuta nad svakom starom slikom
koju pod tuđom kontrolom moram
pokorno preletjeti, da svijet nikada ne
bi saznao da su neke slike bitnije od
drugih

(kad saznaju što ti je bitno gotova si)
na još dvije tisuća minuta pred alisnim
ogledalom *(hej, mjesec je rijetko do-
voljno pun za stražnju stranu), s pr-*

stom na obrazu, na obrvi, na nosu, na
tom dječjem pirsingu za koji ni na da-
voljem ognju neću priznati da mi

onako privatno diže obraz /ali zbog njega
češće misliš o ljubljenu/, prst na bo-
ricama oko očiju nije li ih malo pre-
više, na čelu, na sredini čela *(oduvijek
samo čekam svoje treće oko, bit će
boje kao duboko modro more i tad
ću posve sama počinuti kolektivno
samoubojstvo)*

na krive zaključke, na patetične za-
ključke, na tužne zaključke, na bijesne
zaključke, na zaključke koji su dugi
koliko i pjesma s repertoara

onog najuvježbanijeg
rekao je m da vučje u nama ne umire
oprosti dodajem počinje samo kad
smo sami

*(ionako imam sva ta prava svih tih
svjetova)*

kao vučje mlado kao sjeban balerina
kao poštar lakog sna ali je to zapravo
samo mjesec

i samo pun dušo ništa više

strahovi od boljih imam ih pune džepove,
punu kožu, prste, sljepoočnice, kao
čuvari

skala, svakodnevice, elemenata, događa-
nja, razmjene, puta razvoja
bolji su čitava kategorija element

postojanja
kad god olabavim, zaboravim se *(a onda
je to to)*

zasvijetle poput neonskog upozorenja,
oni, što paze da primjećujem maraton, i
da imam svoj papirić s brojem, i da se
nastavim

zaigravati svime potrebnim da bih ostala
na stazi, imati viziju, ili ju nemati a ići
prema njoj, i to se radi kao po receptu,
a ja ne znam radim li, i želim li raditi,
i o čem se tu uopće točno radi /a igre
riječima uvijek sam pomalo mrzila
oprostite/

mene nije teško namamiti na dan i njegov
tijek samo loše je što se na strah na-
mamim puno lakše STRAH JE MOJ
LAJTMOTIV NE ZABORAVI TO
NIKADA DJEVOJKO

smiješe se, žele piti kavu sa mnom, žele
me poslušati, odgovoriti, otići, pa se
vratiti /oko mene/

svi odreda i natrag *napredniji*
*(ne bojiš li se nedoraslosti samo i jedino
na ovom svijetu)*

prethodni *(zbog njih nemaš više što učiti-
niti), sadašnji (oni pronalaze nepronalazivo), budući (preturit će i učiniti
svojim),*

za kog za sebe, sve samo za sebe, zabo-
gamiloga okrenem se poput mjhura
zamišljam vlastitu prsnu kost i sebe
kako zavirujem, a kom je bilo bitno
moje mjerilo

i da nisam o njemu lagala onako po
pravilu

*(ako jesam onda sam bljedilo, i mržnja,
ali nisam, pa je u redu)*

samo, što ako i vlastitost ima prekidač, pa
se on zaglavi

na ovoj ili onoj opciji, i koja je gora, *a
zamisli*, što ako kažem izbrisujem tr-
kaću stazu izbrisujem popis sudionika
izbrisujem bodove izbrisujem domaće
i goste ostavit ću vam samo

onu pauzu u poluvremenu
pazi, ostavit ću nas sve u procjepu *(vi me
uvodite u meč ja izvodim čitavu se-
zonu ukidam semestar nemate potpis
IDI DOMA OSTAVI ME)*

nema bolje stvari od mog neznanja kad
se radi o

laktovima,
jer kad bih znala njima mahati, strah bi
bio trostruki, a ja

manja
sto puta.

DUNJA KUČINAC rođena je
1989. u Belišću, a u Zagrebu studira
povijest umjetnosti i komparativnu
književnost. Do sada joj je pisanje
bilo vrlo privatno, iako valjda važnije
od svih tehničkih podataka iz prve
rečenice.

NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj ALGORITMA i ZAREZA za najbolji neobjavljeni prozni i pjesnički rukopis autora do 35 godina starosti

In Medias Res, Marina Tomić

1.

Na pozornici rukohvati bubre. Vjeruju.
Zamamno odlažu stvarnost,
jasne linije Grada mijenjaju za uputu,
za jedno obično pozitivističko znati.
Takt tako cilja uvod u Teinu kristalnu
samoću,
Dvoje na toplom od konzumiranja, Dvoje
i
trbuhozborstvo. Trojstvo.
Publika odabire svoje uglove zvuka,
pita koliko tih oronulih rečenica gradi
vodu,
zatim ponovno tišina, očaj pucnja,
samo tako - očaj,
skliska magla i cesta i šaptači,
ruke iza leđa. Kristalnomirna
glasnoća rubljenja.

2.

Grad je sunčana oaza, pomalo strma,
iz koje se pijesak zelenila provlači puko-
tinama, u kojoj
raslinje grli meandričnim stiskom svoju
konačnicu,
puni nas lovorima.
Mi, ekstatična čovjekolika masa,
dvije idile u sunčevim iscrpnim
kontrastima,
pletemo se.
Ako je Grad formulaičan način izražava-
nja, ti si moj Eneja pa -
dohvati me usputno, i
kradom. Starim stvaralačkim bujanjima,
vodom,
pletivom vilinskih pozdrava.
Ma usputna sam i neću te ovjenčati, tek
šutim
...
treba nam blještavoća debla, jedna
privatna duga,
ova moja himnična ideja
i štošta, moj putniče,
mnogo je.
Dodi i prodi tom kronologijom nereda.
Prirodom.

3.

Prostor putene utopije. Nekakva magla
nad širokim
organiziranim ulicama,
šuma,
radost, vino, vinsko eklogiziranje,
Ona.
Upotpunjenost izdašnim komadima krila,
dakle lepetom,
svim modernim fantasy raspoloživostima,
vrsna je, samo je trepnula, tisuću jada ra-
zoružala i,
evo,
već arenom gradskih asfalta, i *in medias*
res,
puni te osmijehom.
/prostor za retardaciju/
Fabula je tramvajski poništena, kruži i
kruži i sižeizira plahe i
ja sam na neki način ujedinjena,
možda vrlo ilibarempovezana
širokim neodređenim značenjem. Jezero
me dravsko
božanstveno ima.

4.

U šumi vlada primirje. Sva ranije usta-
novljena buka
poprima miris svakodnevice,
zaglušuje godove pripremajući ravnine:
vrlo strastvena običnost. Obličnost.
Dok gulim ti poniranje, dok drveniš od
autobiografskih crnica,
tečeš mirno i obezglavljeno ravno,
gore je vakuumska dobrota. Let.
Namjestila sam očna krila i
čekam: kukci, dakle, lete, more mori, naš
svijet zeleno stari.
Tu mirnoću boja, rezanje priče,
seks riječi.
Svijet i zemlja, svijet koji je zemlja u šumi
koja je rast,
prolaz bez privida.
Mirna.

5.

Trošenje tebe ne mora biti predah: možeš
skupiti plodove u naramak udisanja,
trgnuti za mojim zelenim bodljama i
uskladištiti sve to što vile vole.
Ja
jednom ću tako prestati biti skliska i
ova moja kosa, tada stasala u napetu ze-
lenu strunost,
udisat će ti široke lopatice, tu nešto kao
tražiti.
Kopati već obrano, pasterizirano, tu već
opstalu
obličnost.
Jer, napokon, vile znaju djelovati ponizno
u uzaludnost,
trošiti prhku kosu, opet
tugaljivosti izmišljati vodeno Ime.
U seks riječi, košaru, potoke,
jedna široka leđa,
u krilo. To toplo od trošnosti kojom
razaraš.

Dragi naši čitatelji, sretna vam Nova godina i izvolite primiti na znanje da je godišnji ciklus natječaja za 2009. Navrh jezika i Prozak objavom u ovom broju zaključen. U idućem broju bit će objavljen popis autora koji su ušli u uži izbor, e da bi potom bili proglašeni pobjednici u oba natječaja koji će se, u skladu s propozicijama, oknjžiti u izdanjima Algoritma. Tako će se nastaviti niska započeta s knjigama *Pijavice nad Santa Cruzom* Marka Pogačara i *Nasmijati psa* Olje Savičević Ivančević, autora koji, uz Krunu Lokotara, čine žiri obiju nagrada. Do sada su nagradu Navrh jezika, osim spomenutih, dobile: Ljuba Lozančić za rukopis *Slavlje na pučini*, Kristina Kegljen za *Ne poklanjaj srce divljim stvorovima* i Sandra Obradović za zbirku *Jastučić za igle*. Nagradu Prozak dobile su Marijana Ogresta za zbirku priča *Koliko košta gram*, Sonja Gašperov za *Cyber ZOO*, dok se rukopis Antonije Novaković još čeka, ali, vjerujte, čekanje će se isplatiti već tijekom ove godine. Do daljnjega, svoje radove i dalje šalžite, pod istim uvjetima, na mailove navrhjezika@gmail.com i natjecajprozak@gmail.com. Svi do sada nežirirani rukopisi automatizmom ulaze u konkurenciju za godinu 2010. Odiseja 2010. započinje. Pišite i pišite nam.

MARINA TOMIĆ rođena je 1986. u Osijeku. Studentica je diplomskog studija hrvatskoga jezika i književnosti, peta godina. Objavila je zbirku *Nastavak zelene priče*, Drenovci, 2008. Njezin rad možete pratiti na adresi zadihana.blog.hr.

noga filologa ANTI

KRAVAR ESEJ PIŠE KAO KRIMIĆ. MIJEŠA NE SAMO ŽANROVE VEĆ I KADROVE: PRITOM MU ODLIČNO POLAZE ZA RUKOM ZAČUDNE MONTAŽE, PA ĆE TAKO PISANJE O NATUKNICAMA ZA ENCIKLOPEDIJE I LEKSIKONE PREKINUTI BRODSKI KONOP KOJI ZA ŠETNJE ZADARSKOM RIVOM PADA PRED NOGE "PRIPOVJEDNOM SUBJEKTU": ONAJ TKO GA JE DOBACIO "PRETPOSTAVIO JE DA SVATKO TKO SE ŠEĆE LUČKOM OBALOM ZNA ŠTO SE OD NJEGA TRAŽI KAD S BRODA NA KOPNO, METAR ILI DVA OD BITVE, DOLETI KONOP". KASNIJE ĆE SE - U ISTOM ESEJU - MONTAŽNO ISPREPLESTI DANIJEL DRAGOJEVIĆ, AUSTRALSKI STRIBOR (MA ŠTO TO BILO) I, OPET, KRLEŽA, OVAJ PUT PROZNI.

NEVEN JOVANOVIĆ

Zoran Kravar, *Uljanice i duhovi*, Zagreb: Profil, 2009.

U kutu sobe stajao je Krležin radio. "Malo je reći da je [to] bio radioaparati. Bila je to RIZ-ova glazbena kutija (kombinacija radioprijamnika, gramofona i magnetofona) u obliku oveće drvene komode s platnenim pokrovom preko ugrađenih zvučnika, s furniranim ploham i ostrim bridovima, tipičnima za ukus i dizajn ranih šezdesetih godina, kad su oble forme omiljene sredinom 20. stoljeća počele ustupati mjesto uglatima." Radioaparati je zapazio Zoran Kravar i učinio ga dijelom začudnoga svijeta *Uljanica i duhova*: svijeta u kojem se isprepleću java i knjige, tramvaji i povijest, filozofija i CD-i i salata od hobotnice.

BISTRA, PROHLADNA, BRZA *Uljanice i duhovi* sadrže sedam eseja koje povezuje promišljanje fenomena antimodernizma – fenomena o kojem je Kravar već napisao *Antimodernizam* (2003) i *Svjetonazorske separee* (2005), no koji ga još uvijek zaokuplja. Točnije je reći: koji ga ovdje zaokuplja na drugačiji način.

Eseji govore, nominalno, o Krležinoj poeziji, o riječi "masa", o fikcionalnom liku razodgajatelja (antipedagoga), o viškovima koji preostaju nakon pisanja leksikonskih natuknica, o Wagnerovu *Nibelungovu prstenu*, o jednoj simfoniji danas slabo poznatog skladatelja Augusta Halma, o pregršti artefakata iz kojih se može očitati *Zeitgeist* što nedavno, što još nedavnije prošlosti (jedan je takav artefakt parola HOĆEMO RADNIKE NA SVEUČILIŠTE ispisana 1973. na fasadama u zagrebačkoj Savskoj i Vodnikovoj).

Za moj su ukus teme (s izuzetkom natuknica i artefakata) prilično neinteresantne, na prvi se pogled ne dotiču ničeg što me u posljednje vrijeme zaokuplja. Krvarovu sam knjigu, međutim, pročitao bez daha, da bih na njezinu drugom kraju izišao zajapuren, brideći, s osjećajem da sam ronio kroz bistru, prohladnu, brzu vodu.

MONTAŽE I suspense Tajna je u tome *kako* Kravar piše. Mogli ste to naslušati već na početku: otkud u tekstu o Krležinoj poeziji njegov radioaparati? I, kad smo već kod toga, otkud tamo Krležina soba, otkud tamo sâm autor eseja?

Kravar esej piše kao krimić. Miješa ne samo žanrove već i kadrove: pritom mu odlično polaze za rukom začudne montaže, pa će tako pisanje o pisanju za enciklopedije i leksikone prekinuti brodski konop koji za šetnje zadarskom Istarskom obalom pada pred noge "pripovjednom subjektu": onaj tko ga je dobio "pretpostavio je da svatko tko se šeće lučkom obalom zna što se od njega traži kad s broda na kopno, metar ili dva od bitve, doleti konop" (kasnije će se – u istom eseju – montažno susresti Danijel Dragojević, australski sribor i, opet, Krleža, ovaj put prozni).

Osim u začudnim montažama, Kravar uživa i u *suspenseu*: odlomak o scijentizmu i njegovim protivnicima zaključuje rečenica "Ipak, on danas jest izložen nezanimarivim prijateljima, samo što iza njih ne stoje mrzovoljni skeptici ili brzopleti simplifikatori, nego nešto mnogo opasnije." Onda dolaze tri zvjezdice – a sljedeći je odlomak nastavak (prethodno započete) priče o poučnoj limenoj ploči na nasipu brane potoka Kustošaka, koju je autor zapazio na jednoj od svojih šetnji.

ARS EST CELARE ARTEM Vratoromije i napetosti Kravar izvodi i postiže jednostavnim pripovijedanjem, vrlo lako čitljivim tekstom (tako i mora biti; u suprotnom bi rezultat bila papazjanija). Mada je ta lakoća poprilično *privedna*: ako zastanemo načas usred rijeke teksta, primijetit ćemo da u *Uljanicama i duhovima* itekako ima "znanstvene aparature", i filozofski i književnoznanstveno vrlo ozbiljne – no ima je tamo gdje je nužna za praćenje priče. Tehnički termin biva uveden ondje gdje je upravo on *mot juste*.

Lakoći i čitljivosti doprinosi, mislim, i Krvarov pripovjedački stav: autor govori više kao *čitatelj* (poezije i proze), kao *slušatelj* (glazbe), kao *gledatelj* (filmova i svijeta oko sebe), a manje kao "profesor" (književnosti, muzikologije, filozofije...), kao "ovjereni" specijalist tumačenja i teoretiziranja. Mada on to, naravno, jest, i ne pokušava ovom knjigom pobjeći od svoga poziva.

No lakoća je *privedna* na još jedan način. *Uljanice i duhovi* čitaju se kao da bi ih mogao napisati svatko – ali, bi li mogao? Čitljivost ove knjige od one je vrste koja se postiže tek nakon desete revizije. Tek nakon što je pisac vrlo dobro promislio o tome što ga zanima, i što o tome želi reći, i kojim će to riječima reći.

DIJALETIKA A Krvarovi putovi nisu nipošto jednostavni. Baveći se antimodernizmom, on je sklon "starinskim" riječima, pojmovima i metodama; među njima je i dijalektika. Onaj način mišljenja i kretanja (ako se sjećate) po kojem "kad bismo jednu misao mislili do kraja, onda bismo primijetili da se u mišljenju događa sukob, da se javljaju prigovori koji ga obogaćuju i sadržajno pokreću. A nije uvijek A, mora se reći i B; no upravo dosljednost daje B kao suprotnost. A iznad toga napetog luka, koji tako nastaje, uzdiže se C kao vrhunac i jednostavno sve dotle dok se C opet ne razdvoji i proizade novo jedinstvo suprotnosti u nezadrživu dijalektičkom razvitku."

Napredujući kroz *Uljanice i duhove*, postupno – od primjera do primjera – počinjemo uvidati da antimodernizam nije bio jedina prepreka moderni; suprotstavljala joj se i avangarda. Na drugoj strani istoga sukoba, i marksizam i vitalizam bunili su se protiv istoga protivnika – onoga što Kravar na jednom mjestu zove "kapitalističkom javom" – ali su se bunili na različite načine (jedan "razumom", drugi "životnošću"). Pritom su *ostvarenja* jedne i druge pobune – socijalističko društvo i, recimo, ekologija – itekako posezala za metodama "suprotnoga", ili komplementarnog, bunta. Priča nije jednostavna, nije crno-bijela; niti su svi koji su živjeli u socijalizmu socijalizam mrzili, niti su u nj vjerovali.

STVARNOST I DOKOLICA No bunt antimodernizma nije bunt koji mijenja svijet; to je sporedni, diskretan bunt, bunt gotovo privatni: "članovi [...] modernoga 'otvorenog društva' borave u arealima kapitalističke jave uglavnom samo djelomično, kao ekonomska bića i funkcionalne osobe, dok se njihova potrošnja estetičkih dobara odvija u separeima u kojima se obrisi stvarnosti manje ili više rasplinjuju. Pritom, razlike između proceduralnoga racionalizma modernih institucija i svjetonazorskih okvira estetičke dokolice znaju biti zapanjujuće."

Svijet je danas dovoljno prostran – pokazuju to, recimo, Krvarova internetska pronalaznja izvedaba malo poznatih kompozitora, izvedaba koje se množe protiv uobičajenih zakona tržišta i potražnje – da primi i trpi svu silu protusvjetova koji će veselo koegzistirati uz "dominantnu paradigmu" i unutar nje (onako kao što su, s druge strane, avangarda i postrealistička fantastika – "život u području prekriženoga bitka" – koegzistirale uz svijet socijalističkog samoupravljanja.)

Antimodernistička istraživanja *Uljanica i duhova* putuju tako od Wagnera preko Tolkiena do Dana Browna i Radioheada (i u različitim drugim pravcima), no pritom jasno pokazuju da nisu svi antimodernisti jednakovrijedni. Biti "anti" samo po sebi ne garantira kvalitetu (jasno je da je pisac *Da Vincijeva koda* "svjetonazorski bezbojan kompilator, opremljen osjećajem za tržišnu vrijednost književnih tema") baš kao ni biti "avant". Stvar nije samo u legitimaciji, već i u tome (sjetite se) da ništa, ni stvarno ni izmišljeno, nije crno-bijelo, odnosno da crno-bijela vizija – možda dobra za dnevno-političko i dnevnonovinsko manihejstvo – nije dobra kao umjetničko polazište. Nije dovoljno zanimljiva.

ZVJEZDANO NEBO *Uljanice i duhovi* još su po nečemu posebna knjiga. Napisani su bez gorčine, bez zajedljivosti, bez ljutnje; napisani s mirnoćom koju bismo, da su vremena pompozniya, bili u iskušenju nazvati olimpskom. Kravar, ma koliko se Krležom bavio, nije dionik krležijanske nervoze i sablažnjavanja nad svim i svačim, kao što nije ni dionik elitizma koji Ortega y Gasset 1930. suprotstavlja "mentalitetu, životnim stilovima i navikama omasovljenoga čovjeka". Pa opet, Kravar je svjestan – on je to mislio do kraja – i da je "demofilsko" uživanje u "životu malih ljudi u malim sredinama" nemoguće ako niste "studiozus, umjetnik ili mislilac sa stalnim boravištem u većem gradu"; ako niste *suprotnost* malome čovjeku u maloj sredini. Koliko god mirni i benevolentni bili, ostaje činjenica da *neutralno* zvjezdano nebo nad nama (neutralno ukoliko ne odražava ni naše želje i potrebe, ni Boga, sudbinu i Svjetski Um; lijepo i uzbudljivo upravo zbog te svoje neutralnosti) postoji samo ako smo spremni – dići glavu; *tu ima puno posla*. "Koliko će kupaca još zalaziti u dućane, stvarne ili virtualne, gdje se trguje snimkama Resnaisova filma ili CD-ima s glazbom Joly Braga Santosa? Ili, tko će današnjoj mladeži, koju mediji, supkultura i religije odvrćaju od uma, protumačiti znanstveni pogled na svijet i neće li se on uskoro suziti na *Zeitgeist* dviju ili triju zgrada u krugu sveučilišnih kampusa? Bude li tako, nad našim će glavama kružiti zvijezde i planeti zarobljeni pričama u kojima se prepleće sve što nas je znanstveni um u dugim novovjekovnim stoljećima učio razdvajati: priroda i povijest, sadašnjost i prošlost, anorgansko i duševno, vjerojatnost i sudbina."

Uljanice i duhovi vježba su razdvajanja jednako kao što su i vježba spajanja; vježba čije me samo postojanje ohrabruje. Idem zato još malo roniti. **E**

– nastavak sa stranice 2

U toj su skupini i djelatnosti razvijanja audiovizualne kulture, programi promocije i prodaje hrvatskih audiovizualnih djela, programi međunarodne suradnje, proučavanje i kritičko vrednovanje audiovizualnih djelatnosti, izdavaštvo u tom području, programi stručnog usavršavanja i programi audiovizualnih udruga i organizacija. Prema pravilniku natječaja prijavljeni projekti trebaju imati, među ostalim, dovršen scenarij, sinopsis, redateljsku koncepciju i financijski plan. Među

komplementarnim djelatnostima osobito će se podupirati programi koji hrvatsku audiovizualnu kulturu stavljaju u europski kontekst, promiču interkulturalni dijalog i razvoj civilnog društva, stručno su utemeljeni, visoke razine, profilirani u odnosu na osnovnu djelatnost organizatora te se provode kontinuirano.

Glumom do glasa

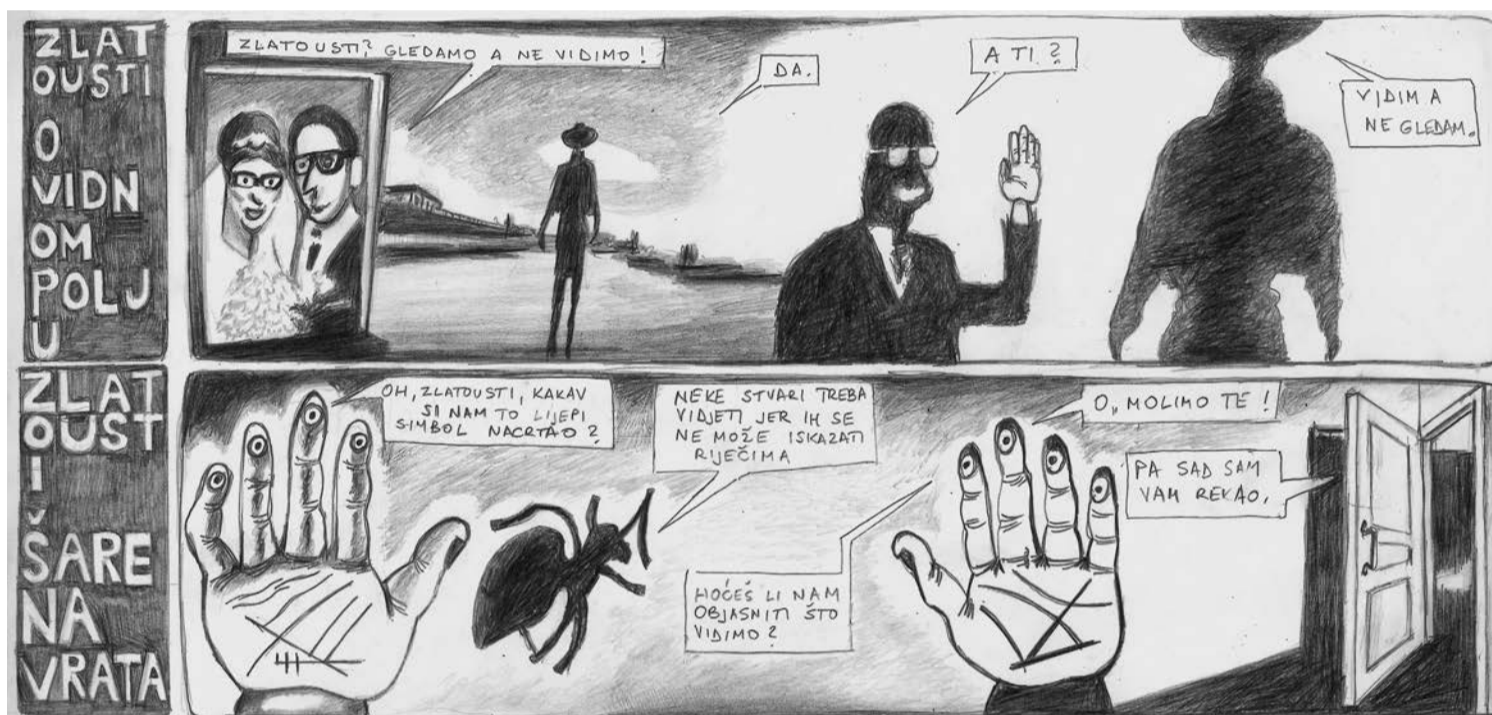
U siječnju se održava prvi u nizu praktičnih seminara pod

vodstvom Dubravke Crnojević-Carić naziva *Glumom do vlastitoga glasa*. Seminar se sastoji od teorijskog i praktičnog dijela. U teorijskom dijelu seminara analizirat će se odnos glume i oslobađanja traume te rad na afirmaciji vlastitoga autentičnoga glasa. U praktičnom će dijelu polaznici raditi igre koncentracije, opažanja i samoosjećanja, vježbe relaksacije i imaginacije, vježbe osjetilnog i emotivnog pamćenja. Dio rada temeljit će se i na konkretnu dramskom predlošku. Radit će se kroz predavanja, razgovore, iskustveno učenje,

tj. otvaranje i osvještavanje neverbalnih, tjelesnih načina spoznavanja.

Seminarski susreti podrazumijevaju relaksaciju, vježbe osjetilnog i emotivnog pamćenja. Cijeli se modul temelji na vezi intelektualnog, osjetilnog i emotivnog načina spoznaje. Seminar je otvoren za sve, bez obzira na dob, tjelesnu kondiciju ili iskustvo u sličnim aktivnostima. Kontakt-adresa na koju se može prijaviti na seminar i dobiti iscrpnije informacije jest des-cartesova.pogreska@gmail.com. **E**

STRIP PelhamOrdini project

OGLAS

restart LABEL

dokukino CROATIA

FILM O LJEPOTI SAMOĆE **selo one jednog man čovjeka village**

Uzbudljivo, bolno, zrelo i vrlo dobro napravljeno. Vješta kombinacija hrabrosti i talenta. Pierre Abi Saab, AL AKHBAR

Film koji vam se podvuče pod kožu. Rima Mesmar, AL MOUSTAKBAL

HOTDOCS Toronto 2008. najbolji dugometražni dokumentarac

DOKUFEST Prizren Posebno priznanje žirija

ONE WORLD Prag 2009. Posebno priznanje Velikog žirija

ARAB FILM FESTIVAL Rotterdam Srebrni sokol

MONITOR zarez PLAN NOVINE beirut DC mecfilm PLANTFORM DUBAI FILM FESTIVAL

NA NASLOVNOJ STRANICI: LUKA BORČIĆ, BORBA FENIKSA I SVJETLOSTI

“Pri oblikovanju naslovnice odlučio sam se referirati na aktualne političke događaje, točnije na izbore za novog predsjednika. Oba kandidata drugog kruga izbora su u medijima dali mnogo izjava u kojima su hvalili sebe i osporavali protivnika, koristeći se metaforama. Jedan je sebe opisao kao feniksa koji se slobodno uzdiže lišen stranačkih okova, dok nam drugi sebe nameće kao personifikaciju svjetlosti u kontekstu borbe između svjetla i tame. Pojmove ‘feniks’ i ‘svjetlost’ možemo mentalno lako vizualizirati, no podložni su raznovrsnim interpretacijama. U želji da budem nepristran a opet da pokažem apsurdnost ove situacije izabrao sam metodologiju da samo kao medij otvorim diskusiju i prikazem moguće vizualizacije ključnih pojmova koje sam provukao kroz prostor Googlea kao svojevrsni simbol kolektivne svijesti.”

LUKA BORČIĆ (Zagreb, 1983.) diplomirao je na Gerrit Rietveld Akademiji u Amsterdamu, smjer vizualne komunikacije. Od 2005. godine radi kao grafički dizajner u Trans-ID / Studio Borčić, studiju za dizajn i vizualne komunikacije i kao vanjski suradnik na Studiju dizajna pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu.

IMPRESSUM

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 12-15h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar

glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Jelena Horvatić

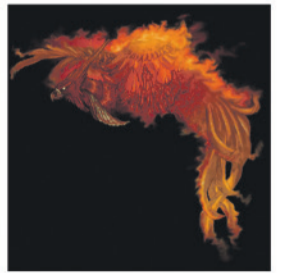
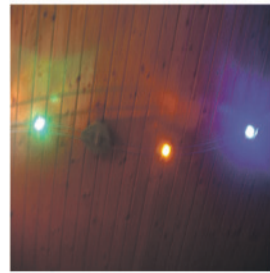
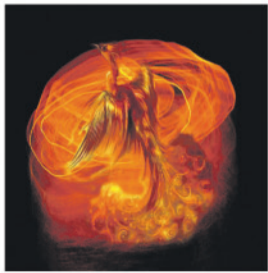
prijelom i priprema za tisak
Davor Milišinić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

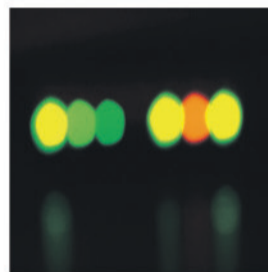
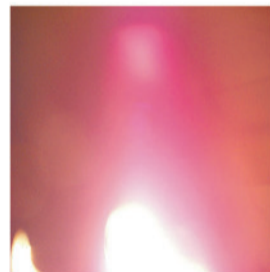
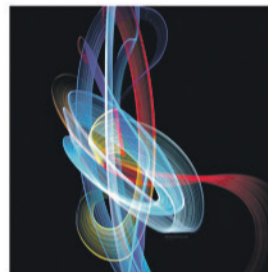
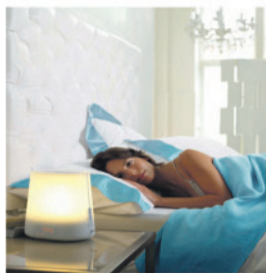
Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske

Ured za kulturu grada
Zagreba

'Izaberite između svjetla i tame!'

'Uzdižem se poput Feniksa.'

